DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2006, 30e JAARGANG NR. 1

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

In het hart van Europa

Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

Jaarlijks houden wij 4 veilingen en
verzenden wij 4 lijsten aan vaste prijzen.

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
Postgiro België 000-0917858-44
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, H.G.C.J. Bogaers, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op internet.

KOPIJSLUITING
nr. 2: 15 januari 2006
nr. 3: 12 maart 2006

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Redactioneel 2

Bij de voorplaat 2

Eurodiffusie 3
Frederik Jan Jüngen

'The story of my life' 6
Kees Postma

Zijn er grenzen aan de penning? 10
Kees Postma

Muntmeesterteken vis met ster 24
Erik J. van Loon

De grenzen van de numismatiek: eclectisch verzamelen 28
Johan C. Enters

Willem de Zwijger en zijn numismatisch nakroost 31
J.R. Voûte

Een soldaat van Oranje als valsemunter terechtgesteld 33
L.M.J. Boegheim

Karel en de penningkunst: Pablo Picasso 80 jaar 37
Karel Soudijn

Bijdrage aan de numismatiek van Gronsveld (V) 39
Willem van den Nieuwenhof

Penningnieuws 41

Muntmelange 43

Verenigingsnieuws 45

Tentoonstellingen 46

Tenzij anders vermeld zijn alle munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Zwart geld en wit bier

JANJAAP LUIJT

Het was januari 2002, toen ik in een partycentrum in de buurt van Breukelen een lezing mocht geven. Het was een rare tijd, twee weken na de invoering van de euro en het afscheid van de Nederlandse gulden. Guldenmunten en -bankbiljetten kwam men in het dagelijks leven al nauwelijks meer tegen en aan het nieuwe geld moest nog iedereen wennen. Veel mensen hadden moeite met de nieuwe munt en vrijwel iedereen rekende de nieuwe bedragen terug naar guldens. Juist in die dagen ging ik een verhaal houden over de geschiedenis van het geld in Nederland. Het gezelschap waarvoor ik sprak bestond uit notabelen van diverse snit: advocaten en specialisten, hoogleraren en directeuren. Ze droegen vrijwel allemaal een donker kostuum, al dan niet met een Rotary- of Lions-insigne. Mijn lezing vormde een onderdeel van een feestje ter gelegenheid van het ambtsjubileum van de gastheer. De jubilaris, die zelf de organisatie in handen had, betaalde niet slecht. Enerzijds omdat hij mijn prijs in guldens, uitbetaalde in euro's, anderzijds omdat ik de concurrent bleek van de bar. Zolang ik sprak, was de tap toe. En zolang de drank niet vloeide, kostte het feestje de gastheer niets.

Aan het einde van de avond nam het feestvarken mij in een zijkamer even apart. Uit zijn binnenzak trok hij een enveloppe met daarin het overeengekomen bedrag. In mijn hand telde hij de net ingevoerde eurobiljetten uit. Het waren allemaal nieuwe, gladde exemplaren van € 20. Tijdens het tellen viel mijn oog op de eerste letter van de serienummers, de letter waardoor je weet welk land het biljet heeft uitgegeven. Alle serienummers begonnen met de letter R van Luxemburg. In mijn onschuld zei ik: 'Goh, allemaal verse biljetten en allemaal geïmporteerd uit Luxemburg.' Mijn gastheer verstijfde als een betrapte kleine jongen. Hij herpakte zich echter snel en antwoordde: 'Kan ik voor u nog iets te drinken halen? U dronk toch witbier...'

Bij de voorplaat

1879. Prijspenning Academisch Model.
Door J.P. Menger (voorzijde) en Van der Kellen (keerzijde)
Vz. Borstbeelden van Willem III en Emma naar rechts. Omschrift: ✿ WILLEM III EN EMMA : KONING EN KONINGIN DER NEDERLANDEN. Op de afsnede van het borstbeeld van Willem III de signatuur: J.P. MENGER. F.
Kz. Onder een koninklijke kroon, binnen een met een strik samengebonden krans bestaande uit links een oranjetak en rechts een lauwertak, een omgekrulde en rechtsboven iets naar binnen gevouwen oorkonde, waarop gegraveerd: P.A. SCHIPPERUS / 1879. / – 4 – In de rand de mercuriusstaf van 's Rijks Munt.
Zw. 511; Tijdschrift 1894 blz. 26; goud, 51 mm, 85,62 gram.
Pieter Adrianus Schipperus werd op 6 maart 1840 in Rotterdam geboren. Hij woonde en werkte aldaar en sedert 1910 te 's-Gravenhage, waar hij op 4 oktober 1929 overleed. Hij was autodidact. Met een subsidie van koning Willem III kon hij zich verder bekwamen in aquarelleren; later ging hij schilderen in olieverf en bekwaamde zich in etsen en lithograferen. Hij was een knap schilder van bosgezichten en landschappen en heeft ook veel gouaches en aquarellen gemaakt. Zijn werk is in vele musea vertegenwoordigd. Hij bracht het tot leraar aan de Rotterdamsche Academie voor Beeldende Kunsten, was lid van verschillende kunstgezelschappen en heeft meermalen geëxposeerd.
Aangeboden door Munthandel Verschoor (foto: Artic Photodesign, Ed Brandon)

Eurodiffusie

De verspreiding van muntgeld door de eurozone

FREDERIK JAN JÜNGEN

Men zegt wel eens dat de wereld steeds kleiner wordt. Op het gebied van de numismatiek is dat de laatste jaren zeker het geval. Vroeger moest je naar het buitenland op vakantie om 'vreemde' munten tegen te komen. Tegenwoordig krijg je ze gewoon terug bij de supermarkt op de hoek. Ik heb het natuurlijk over euromunten. Sinds de invoering van de euro in twaalf landen van de Europese Unie op 1 januari 2002 hebben deze landen één en dezelfde munt, waarbij elk land de nationale zijde naar eigen inzicht mag invullen. Dit heeft tot gevolg dat onze portemonnee niet alleen gevuld is met munten uit het eigen land, maar ook uit andere landen van de eurozone.

Nu de munten vrij kunnen reizen binnen de grenzen van de eurozone vraagt een aantal mensen zich af hoeveel dat daadwerkelijk gebeurt. Theoretisch, volgens de wetten van de diffusie, zou men verwachten dat na verloop van tijd alle euromunten uit de verschillende landen evenredig verdeeld zijn over alle landen binnen de eurozone. De verhouding van de munten onderling wordt dan alleen bepaald door de verhouding tussen de oplagen van de euromunten van de verschillende landen.

Het hier afgebeelde taartdiagram toont een grove benadering van de verdeling van de euro, omdat de Europese wetgeving alleen het totaalbedrag aan munten dat per jaar geslagen mag worden, vastlegt en de verdeling over de diverse denominaties aan de landen zelf overlaat.

De verspreiding van de euromunten over de verschillende landen heet de 'eurodiffusie'. Al vanaf de invoering van de euro houden circa duizend enthousiaste vrijwilligers (de eurometers) maandelijks bij wat er in hun portemonnee zit en voeren de gegevens in op de website www.eurodiffusie.nl. Dit geeft een goed beeld van hoe de euromunten door euroland reizen. De site krijgt metingen binnen vanuit bijna elk land uit de eurozone, maar de meeste metingen komen binnen uit Nederland en het Vlaamse deel van België. Daarnaast is er in Duitsland een flink aantal eurometers actief. Daarom zijn Nederland, België en Duitsland de enige landen waarover we iets met enige zekerheid kunnen zeggen. De resultaten van de meting van 1 november 2005 staan in de grafieken op de volgende pagina. De resultaten tot nu toe geven een aantal interessante zaken rondom de eurodiffusie.

Twee dingen vallen op. Ten eerste is de diffusie in de kleine landen Nederland en België een stuk verder dan in het grote Duitsland. In Nederland is het merendeel van de munten al buitenlands! Ten tweede lijken de taartdiagrammen nog lang niet op de verwachte verdeling. Zelfs na vier jaar hebben munten uit eigen land nog steeds verreweg het grootste aandeel.

Verhouding tussen de oplage van euromunten uit verschillende landen

Verdeling van de euromunten per land van herkomst

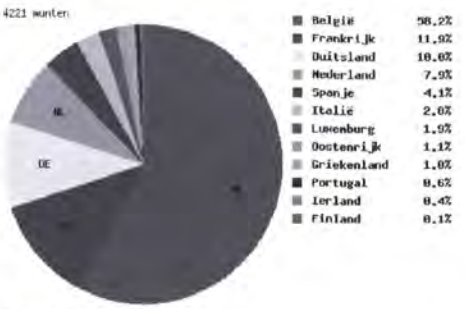

Verschillen tussen denominaties

Een interessante vraag is of er verschil is in de eurodiffusie tussen de verschillende denominaties. Af en toe in de portemonnee kijkend, lijkt het erop alsof de munten van 1- en 2- euro veel vaker uit het buitenland komen dan de rest van de munten. Dit is inderdaad het geval. Histogrammen op de volgende bladzijde laten de diffusie van de verschillende denominaties zien voor Nederland, België en Duitsland.

Deze geven inderdaad aan dat hoe groter de denominatie, hoe minder munten uit eigen land er circuleren. In Nederland is nog maar zo'n 20% van de 1-euromunten Nederlands!

Onderstaande taartdiagrammen laten de verdeling zien van de 1- en 2-euromunten die rond 1 november 2005 in Nederland circuleerden. In deze taartdiagrammen is duidelijk te zien dat de Duitse munten het grootste deel van de populatie uitmaken. Bij de 2-euromunten moeten de Nederlandse munten naast de Duitse, ook de Belgische munten laten voorgaan.

De afrondingsmaatregel

De oplettende lezer ziet in de grafieken met het percentage eigen euromunten, dat het aantal buitenlandse 1- en 2-eurocentmunten in Nederland relatief hoog is en uit de pas loopt met de verdeling in België en Duitsland. Dit heeft een speciale reden. In oktober 2004 is de afrondingsmaatregel van start gegaan. Winkels mogen vanaf die tijd de verschuldigde bedragen bij contante betaling afronden op de dichtstbijzijnde 5-eurocent. Deze maatregel heeft ten doel het gebruik van de 1- en 2-eurocentmunten terug te dringen. Dit heeft tot gevolg dat in Nederland de 1- en 2-eurocentmunten veel minder gebruikt worden en in verhouding het aantal munten uit het buitenland (waar deze munten wel actief gebruikt worden) toeneemt. Ter vergelijking is daarom de diffusie per denominatie in oktober

herkomst van de 1- en 2-euromunten in Nederland

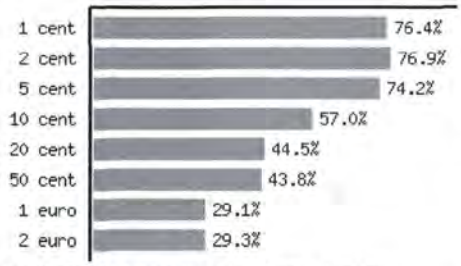

Nederland: Percentage eigen munten
(1 Oktober 2004 meting)

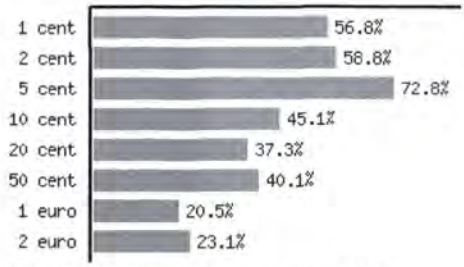

Nederland: Percentage eigen munten
(1 November 2005 meting)

percentage eigen eurocmunten per land

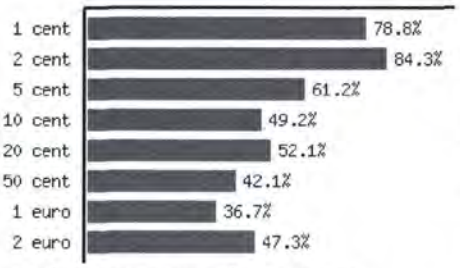

België: Percentage eigen munten
(1 November 2005 meting)

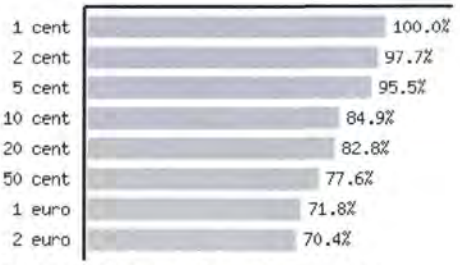

Duitsland: Percentage eigen munten
(1 November 2005 meting)

2004, tijdens de invoering van de maatregel, opgenomen.

Opvallend is dat de diffusie van de 5-eurocent in meer dan één jaar helemaal niet is toegenomen. Is dit misschien ook een aanwijzing dat deze munt nauwelijks gebruikt wordt?

Doe ook mee

Tot slot wil ik de lezers graag uitnodigen om de site www.eurodiffusie.nl eens te bezoeken en metingen in te voeren. We zijn hierbij geïnteresseerd in de inhoud van portemonnee of kas, niet om de verzameling. Het gaat ten slotte om de diffusie van de in omloop zijnde munten. Als u een meting invoert, kunt u een e-mailadres achterlaten (dit hoeft niet). Als u dit doet, krijgt u aan het eind van elke maand een herinneringse-mail die u uitnodigt een nieuwe meting op de site in te voeren. ■

Meer informatie op www.eurodiffusie.nl

'The story of my life'

Verslag van het VPK-penningsymposium

KEES POSTMA

Op zaterdag 5 november 2005 vond in het Centraal Museum te Utrecht een penningcongres plaats om luister bij te zetten aan het 25-jarig bestuurslidmaatschap van Greet Kemper-Koel van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). In een museale ambiance kwamen ruim tachtig leden van de vereniging bijeen om Greet te feliciteren met haar bijzondere jubileum, de feestelijke uitreiking van een bijzondere jaarpenning bij te wonen en om van gedachten te wisselen over het thema 'Zijn er grenzen aan de penning?' Voor deze bijeenkomst bestond een zo grote belangstelling, dat vijftien leden wegens de beperkte ruimte teleurgesteld moesten worden en op een wachtlijst terecht kwamen.

Het zilveren jubileum en vooral de wijze, waarop Greet zich heeft ingezet, was te bijzonder om te volstaan met een felicitatie tijdens een ledenvergadering. Het bestuur meende daarom dat er alle aanleiding was een symposium te houden, enerzijds als huldeblijk, anderzijds als gelegenheid voor een inhoudelijke bijdrage aan de penningkunst in de vorm van een aantal inleidingen en de presentatie van een penning. Dit alles in het Centraal Museum in Utrecht, de plek waar Greet in 1979 'op zicht' kwam.

foto: Arnold Nieuwendam

Na een ontvangst met koffie en thee in de refter van het museum, waar het gezelschap zich verzamelde en Greet al menige felicitatie in ontvangst nam, toog men in beste stemming naar de sfeervolle aula. Daar opende Theo Bunjes (voorzitter van de VPK) het congres met een hartelijk welkom aan Greet en haar familie. Kort schetste hij de invloed van Greets werk voor de vereniging op huize Kemper. Daar is sprake van een penninghuis, een penningvrouw met penningbakje, penningkast, penningkabinet, penningkamer, penningzolder, penningkruid in de tuin en een somtijds kreunende penningauto. Maar ook van echtgenoot Kees, die altijd met raad en daad met de penningen helpt, van dochter Margreet, die nu in Siena woont, en van zoon Rob, die VPK-webmaster is. Door haar opleiding en lesgeven in textiele werkvormen werd Greets belangstelling voor de beeldende kunst gewekt. In 1967 door een boekhandelaar in Wormerveer op het bestaan van de VPK gewezen, maakte Kees haar lid van de vereniging. In 1979 bood zij aan wel iets voor de vereniging te willen doen. Kort daarna kwam zij op bezoek bij het verenigingsbestuur, dat toen in het Centraal Museum te Utrecht vergaderde, waarna benoeming tot bestuurslid volgde. Sindsdien is er veel veranderd. De jaarlijkse ledenvergaderingen zijn uitgegroeid tot bijeenkomsten die zich in grote belangstelling van de leden mogen verheugen dankzij de grondige voorbereiding en organisatie van Greet. Zij is aanspreekpunt van de VPK, zowel telefonisch, schriftelijk, als via e-mail. Zij

zorgt voor de convocaties, voor de verzending van de jaar- en inschrijfpenningen en voor het jaarverslag. Een belangrijke rol speelde ze bij het symposium in Breda en bij de exposities in het Singer Museum te Laren, in Eindhoven, in Museum De Buitenplaats in Eelde, in Schoonhoven, Groningen, Dordrecht en Halle (Duitsland). Op dit moment heeft zij nog als extra activiteiten het overleg over de expositie en de publicatie van de resultaten van de Masterclass 'Over the Edge' en de voorbereiding van het BAMS-congres in 2006. Dit alles doet Greet schijnbaar onvermoeibaar en met grote inzet. Ze toont daarbij een goed organisatievermogen, is accuraat en heeft een uitstekend geheugen. Dat het de VPK goed gaat, is voor een groot deel aan haar te danken.

In 1996 werden haar verdiensten gehonoreerd met een Koninklijke onderscheiding. Voor veel mensen is zo'n decoratie de afronding van de activiteiten, zo niet bij Greet. Bijna tien jaar later is ze nog steeds actief. De VPK is Greet zeer erkentelijk dat ze zich al zo lang en zo geweldig voor de vereniging inzet. Na zijn toespraak overhandigde Theo Greet een handboeket.

Greet Kemper bedankt de aanwezigen
foto: Arnold Nieuwendam

De voordrachten

Na dit onthaal leidde Theo de drie congressprekers in. Het thema voor dit symposium luidde 'Zijn er grenzen aan de penning?' De VPK stelt zich ten doel de belangstelling voor de penningkunst te bevorderen en het bestuur ziet het als zijn taak enerzijds de traditie te bewaken, anderzijds af en toe de grenzen op te zoeken. Boeiend is het te merken dat niet iedereen de grens op dezelfde plaats legt. Dat is overigens in het gehele maatschappelijke leven zo. In de penningkunst is het niet anders. Guus Hellegers, penningkunstenaar en bestuurslid, Frans Peese Binkhorst, penningverzamelaar, en Louk Tilanus, kunsthistoricus en oud-voorzitter, waren bereid om op het symposium een voordracht te houden. Samenvattingen van deze bijdragen zijn in afzonderlijke artikelen in dit nummer van *De Beeldenaar* opgenomen. Bespreking van het thema leverde als conclusies:

- de algemene opvatting, dat een penning plat, rond, tweezijdig, van handzaam formaat en reproduceerbaar moet zijn, vormt geen absolute grens voor kwalificatie als penning.
- overschrijding van deze door de algemene opvatting gestelde grenzen vormt geen probleem, mits de overschrijding functioneel is. Anders gezegd: elke afwijking van het gebruikelijke moet geloofwaardig zijn.
- grenzen aan de penning zijn tijdgebonden.
- niet de penningverzamelaar, maar de kunstenaar stelt grenzen, mag grenzen stellen, aan zijn penning.
- wat de portretpenning betreft bestaat het element van emulatie, van wedijver, nog. Niet de gelijkenis van een

Experts bestuderen de penning
foto: Arnold Nieuwendam

portret is van belang, maar het is de kwaliteit van het ontwerp van de portretpenning dat telt.

Uitreiking penning

Na de voordrachten ging Theo Bunjes over tot het uitreiken van het eerste exemplaar van de jaarpenning aan Greet Kemper-Koel. Het bestuur heeft besloten de jaarpenning 2005 aan Greet te wijden. Dat is in de geschiedenis van de VPK niet eerder gebeurd en dat zal wellicht ook nooit meer gebeuren. Tot nu toe gaf de VPK zestig portretpenningen uit. Portretten van leden van het koninklijk huis, vaderlandse helden, schilders, beeldhouwers, architecten, musici, schrijvers, dichters, een vormgever, een komiek, geleerden, bestuurders en politici. Aan deze rij wordt nu de 61ste penning met het portret van Greet toegevoegd. Het was een groot genoegen deze penning aan Greet te mogen uitreiken. Het bestuur legde het voornemen aan Greet voor en na enige aarzeling ging zij akkoord. Dat was natuurlijk noodzakelijk, want een portretpenning kan niet zonder intensieve medewerking van de betrokkene gerealiseerd worden.

Voor het maken van de penning benaderde het bestuur Wilfried Put. Piet Esser had namelijk zo graag willen zien, dat de VPK nog een door Wilfried Put ontworpen portretpennning zou uitgeven. Het werd een moeizaam proces, omdat Wilfried Greets hoofd maar niet op de penning kon vangen. Wilfried zei, dat ze een ontzettend moeilijke kop had. Toen de tijd opraakte en er geen zicht kwam op het tijdig gereed komen van de penning om op dit symposium uit te reiken, zag het bestuur zich helaas genoodzaakt Jos Reniers te vragen de penning te ontwerpen. Gelukkig was hij bereid die penning te ontwerpen. De termijn was kort en andere plannen moesten wijken. Sessies werden belegd. De eerste ontwerpen waren hoopgevend en gaven vertrouwen in de afloop. Vele modellen volgden. Ten slotte werd de keuze gemaakt en kon het gietproces beginnen. De dag vóór het symposium waren de eerste penningen gereed. Greet toonde zich zeer gelukkig met de penning. Het is een goed herkenbaar en flitsend portret geworden. Jos Reniers kreeg applaus uit de zaal. Ook de VPK was Jos Reniers zeer erkentelijk.

Dankwoord

Greet begon haar dankwoord met: 'Iets mooi vinden kost minder tijd en moeite dan duidelijk maken waarom je het mooi vindt. Hier sta ik dan met mijn kop op een penning. Ik vind het een hele eer. Twee jaar terug werd ik door Guus gebeld of ik voor deze penning voelde. 'Ja, dag; nee dus. ... Ja, doe maar.'

Greet wijst op haar halsketting, die zij uitzocht in de artotheek, speciaal om op deze dag te dragen. Hij is genaamd: *The story of my life*. Een titel die zij toepasselijk vindt voor deze dag. Zij was altijd verrast door de jaarpenning, die ze kreeg toegestuurd. Bij het verzendklaar maken van de jaarpenningen denkt ze

Lunch na afloop van het symposium foto: Arnold Nieuwendam

daaraan altijd terug en hoopt, dat de leden ook dat gevoel zullen hebben als de penningen bij hen aankomen. Jaarlijks ontvangt ze weer vele reacties op de toegezonden penningen. Ze doet haar verenigingswerk met veel liefde voor iedereen en met veel liefde voor de VPK.

Greet heeft veel gedaan, veel post gehad. Er is toch wel veel gebeurd in 25 jaar. Dat was goed. Zij bedankt alle bestuursleden met wie zij in die tijd heeft samengewerkt. Ze bedankt het huidige bestuur en bedankt Anne-Marie Slager die de penningbestellingen van haar heeft overgenomen. Daarnaast bedankt ze haar dochter Margreet, die haar altijd heeft bijgestaan en meegeholpen bij de penningverzending. Ze bedankt haar zoon Rob, die de website van de vereniging heeft gebouwd en als helpdesk voor de vereniging fungeert. Ze bedankt haar echtgenoot Kees, die altijd belangstelling voor haar verenigingswerk heeft gehad, soms corrigerend optrad en altijd overal mee naar toe is gegaan. Ze bedankt de sprekers op het symposium: Frans, Guus en Louk. Ze bedankt de aanwezigen die op dit feestje voor haar zijn. Ze voelt zich nog helemaal betrokken bij de VPK en stopt dan ook niet met haar werkzaamheden.

Met deze bedankjes werd het symposium afgesloten en nodigde Theo allen uit voor een gemeenschappelijke lunch in de refter van het museum. Daar wisselden de aanwezigen in een informele en ontspannen sfeer verder met elkaar van gedachten. ■

Zijn er grenzen aan de penning?

De visie van een penningmaker

KEES POSTMA

Tijdens het penningsymposium sprak Guus Hellegers, penningkunstenaar en bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst (VPK), als eerste over de grenzen aan een penning. De algemene opvatting is dat een penning plat, rond, tweezijdig en reproduceerbaar moet zijn. Voor Hellegers geldt dat het doel, het thema of de inhoud van de penning aangeeft of deze grenzen relevant zijn of overschreden moeten worden. Voor hem geldt dat de tweezijdigheid en daarmee de interactie tussen beide zijden het wezen, de essentie van een penning uitmaakt. En dus de enige optie is. Waar liggen dan de grenzen voor Hellegers en meer in het algemeen voor de penningkunstenaar? Of waar kunnen die grenzen liggen?

In de loop van de tijd heeft Guus ervaren, dat hij met zijn penningen snel aan de grenzen komt van wat men betamelijk vindt. Vierkant, hol-bol, een duidelijke derde dimensie. Dit is allemaal kennelijk niet gebruikelijk. Aan de hand van penningen van collega's en werk van zijn eigen hand liet hij zien, waar de kunstenaar naar zijn mening bij een grens komt of zelfs daar overheen gaat. Een penning is de enige traditionele kunstuiting die gelaagd is. Dat wil zeggen: door zijn aard van tweezijdigheid kan een meerwaarde ontstaan in betekenis. Een schilderij draagt haar betekenis binnen het vlak. Een beeld van één kant bekeken, laat raden hoe het zich rondom zal ontwikkelen. Een penning is plat, rond, tweezijdig, verbeeldend, reproduceerbaar; dat zijn de standaarden. In hoeverre kan en mag de penningmaker daarvan afwijken?

Kleur

Kleur kan in relatie tot titel en ontwerp een grens vormen. Een voorbeeld is de penning *Vreemde vogels in de Schimmelstraat* (1972) van Marianne Letterie, een penningmaakster die Guus mateloos bewondert. Van deze penning klopt alles: de maat, de spannende vorm, het subtiele reliëf, de grijzig groene kleur, de mooi gezette en poëtische tekst. Toen hij de penning ontving was Guus verbijsterd. De penning was bruin gepa-

Erepenning voor de gemeente Waalwijk, Guus Hellegers, 1985, 2/3 ware grootte foto: Guus Hellegers

tineerd. Deze penning met een bruine schimmel? Voor zijn gevoel was dat uitgesloten. Hij vroeg Marianne naar het waarom en haar antwoord was eenvoudig: dit is toch ook mooi. Het was net alsof zij haar eigen penning niet meer kende. Een oude wijk in Amsterdam, de bewoners-vogels van divers pluimage, het woord- en beeldspel 'Schimmelstraat' en 'Parel van Oud-west', parelhoenders en de schimmelkleur die grijzig groen was. Door de bruine kleur werd de penning voor Guus onacceptabel en als hij niet in staat was geweest te patineren, dan had hij de penning teruggestuurd. Dit was over de grens.

Handzaam formaat

Het formaat van de penning kan een grens vormen. In Nederland zijn penningen over het algemeen handzaam, dat wil zeggen goed in de hand liggend. Tot ongeveer maximaal tien centimeter in doorsnede. Kijken we over de grens dan is het in een aantal landen gebruikelijk om ruim over deze maat heen te gaan. De reden daarvoor kon Guus niet achterhalen. Er heerst daar blijkbaar een andere traditie. De Fédération Internationale de la Médaille (FIDEM) hanteert tot nog toe de volgens Guus zeer aanvechtbare grenzen van 15 x 15 x 15 cm. Daarmee zit men immers volledig in het gebied van een ruimtelijk beeld. Op de FIDEM tentoonstelling van Parijs in 2002 was onder andere een Franse inzending te zien: een volkomen ruimtelijke plastiek royaal boven de gestelde maten. Ook dit is over de grens.

Plat, rond en reproduceerbaar?

Een voorbeeld van een niet-platte penning is de hol-bolle huwelijkspenning *Sero te amavi* (laat heb ik u liefgehad) door Guus ontworpen. De penning werd gemaakt voor een bevriende priester die was uitgetreden om te kunnen trouwen. De holle kant benadrukt hier de intimiteit van de jonge weduwe Ruth die 's morgens aan de voeten van de ontwakende bloedverwant van haar schoonmoeder zit om door hem geëcht te worden. De bolle kant is glad met een kerkraampje. Geen platte penning, maar voor Guus toch een penning.

Ook hoeft een penning niet altijd rond te zijn. De vierkante *Erepenning voor de gemeente Waalwijk* is daar een voorbeeld van. Omdat Waalwijk midden in de Langstraat ligt, was dat voor Guus reden een denkbeeldige lijn aan weerskanten te laten doorlopen. Door met een touwtje rond kartonnetjes van verschillende vorm te gaan ontdekte hij, dat een vierkante penning het meest geëigend bleek. Niet rond dus, maar voor Guus wel degelijk een penning.

Reproduceerbaar zijn is voor Hellegers ook geen harde eis voor een penning. Doorgaans worden penningen ontworpen met de techniek en in het materiaal waar de maker zich het best

Guus Hellegers foto: Arnold Nieuwendam

in weet uit te drukken: boetseren in klei of was, reduceren in zachte steen of gedroogde klei of in negatief snijden in gips of zachte steen. Maar steeds gedacht in een later omzetten in metaal. Kunstenaars die werken en denken in steen, zoals Hanneke Mols en Lina Hodoroaba, hebben dan ook een probleem als hun aldus vervaardigd penningontwerp als bronzen penning wordt vermenigvuldigd.

De stenen penningen van Hanneke Mols ontstaan door oppervlaktebewerkingen: door zagen, breken en polijsten van diabaas. De hoogte- of diepteverschillen ontstaan door een combinatie van deze technieken, nooit door de diepte van het materiaal in te gaan door hakken of frezen. De kracht van haar stenen penningen ligt in de manier waarop zij haar materiaal bewerkt, de structuurverschillen die daaruit ontstaan en daardoor ook de kleurverschillen. Hanneke Mols ontwierp in 1995 (tegen haar gewoonte in in gips) *50 Jaar Bevrijding* voor de VPK. Zij werkte puur op vorm en sneed in het materiaal. Bovendien kon zij geen gebruik maken van het verschil in huid door breken en polijsten en miste zo de structuur van haar stenen penningen. Het resultaat in brons mist helaas de gewenste zeggingskracht, hoewel de verbeelding voor het thema goed was overwogen.

Lina Hodoroaba was een van de opvallendste kunstenaars van de FIDEM tentoonstelling in Londen 1990. Zij werd uitgenodigd voor een besloten prijsvraag voor het 125-jarig bestaan van de Zwitserse penningenfirma Huguenin en won met haar ontwerp de eerste prijs. Dit ontwerp was, zoals voor haar gebruikelijk, uitgevoerd in speksteen en werd door het bedrijf gebruikt als definitief model voor een slagpenning in brons. Ondanks verwoede pogingen van het bedrijf om door middel van polijsten en verschillende patines de gewenste expressie te bereiken mist deze penning de fijnzinnige kleurnuances die haar stenen penningen wel bezitten. Ook bij haar is de aard en het karakter van de steen een wezenlijk onderdeel van haar penningen.

Is het werk van Mols en Hodoroaba reproduceerbaar? Nee, dat is niet mogelijk. Zijn ze eenmalig? Volmondig ja.

Tweezijdig en ruimtelijk

Moet een penning altijd tweezijdig zijn? In Hellegers visie hoeft dat niet, want er zijn ook enkelzijdige penningen. Bijvoorbeeld *de Smeth* uit 1994 door Charlotte van Pallandt (inschrijfpenning

50 Jaar Bevrijding, Hanneke Mols, 1995, brons, 2/1 ware grootte foto: Anatolie Sourov

Clemens,
Guus Hellegers, 1992,
brons, 2/3 ware grootte
foto: Guus Hellegers

1995). Dat de penning op de keerzijde de initialen van de kunstenares, het jaartal en het VPK-vignet draagt, wil niet zeggen dat deze daarmee een tweezijdige penning is geworden. Alle nodige informatie om de penning te kunnen waarderen is zichtbaar aan de voorzijde. Door de maat en de open ruimtelijkheid zou Guus deze penning eerder een 'penningobject' willen noemen.

Een ander voorbeeld is *Ark van Noë* uit 1987 door Barbara de Clercq. Hoe speels en aantrekkelijk Guus deze eenzijdige penning ook vindt, hij was benieuwd geweest naar een keerzijde en hij gelooft er heilig in dat deze penning mét een keerzijde sterker was geworden. Nu is het voor hem toch eerder een plaquette gebleven.

Twee opdrachten in 1992 brachten Guus op het spoor van 'ruimtelijke' penningen: wel plat in reliëf, maar met een ruimtelijke uitbouw. Méérzijdige penningen dus. De eerste behelsde een vraag van de Dansacademie Brabant om na te denken over tijd-ruimte voor een afscheidspenning. Guus heeft daarvoor drie momenten van een beweging uitgekozen: rechts het profiel van het standbeen, in de uitbouw een uitsnede van een opgeheven been met rok, en links het been naar buiten gedraaid. Het citaat van Dag Hammerskjøld 'de langste weg is de weg die naar binnen leidt', vult het begrip beweging op een geestelijke manier aan. De tweede was de vraag van een vriend die vóór zijn overlijden een afscheidspenning wilde voor zijn vrouw en kinderen: *Clemens.* Ook hier wordt het begrip tijd-ruimte, nu als aanwezigheid-herinnering, zichtbaar gemaakt in de positieve en negatieve uitsneden. Over de grens? De toeschouwer mag het zeggen.

Verbeelding

Verbeelding in relatie tot het ontwerp vormt geen absolute grens voor een penning. *I can't forget but I don't remember what* door Karel Goudsblom (1996) is een penning die de toeschouwer rauw op het lijf valt. Er is niets subtiels aan in vergelijking met alle penningen die Guus kent. Bovendien wordt de ronding van de penning gevormd door iets wat eigenlijk buiten de penning valt: vleugeltjes of vlammetjes zitten aan de buitenkant en geven een tinteling aan de tekst. De snelheid van de penning doet herinneren aan een vluchtige maar hevige ontmoeting. Is dit een penning? Absoluut.

De penning *Dreams of a dying moth* door Lucy Willow (2000) uitgegeven door de British Art Medal Society (BAMS) is bedoeld als metafoor voor een dwangmatig verlangen naar gevaar, naar iets wat jou kan vernietigen. En waar zit dat gevaar dan wel? In de gesuggereerde hitte. De op de penning afgebeelde lamp is extra geel gekleurd. En toch maakt deze penning een on-affe, onzorgvuldige indruk. De ontwerpster maakte er zich wat al te gemakkelijk van af door een fietslampje in de was af te drukken, waardoor de gewenste suggestie van vernietigende hitte achterwege bleef. Een penning die alle elementen in zich heeft van een penning. Alleen de verbeelding laat het afweten.

Uitdijend heelal (1997) door Barbara Kletter. Er zijn in *De Beeldenaar* heel wat woorden besteed aan de beschrijving en verantwoording van deze penninguitgave van de vereniging en vooral hoe je toch de suggestie van een platte schijfvorm kunt oproepen. Louk Tilanus beschrijft het object in de jubileumcatalogus met bewondering voor de gedachte en de uitvoering ervan en plaatst het in een groter kader. De fascinatie van Barbara Kletter voor het grote raadsel kosmos kan Guus meevoelen. Dat je op alle manieren vorm wilt geven aan je fascinatie herkent Guus. Het resultaat in de vorm van een prachtig uitgevoerd hebbeding is fantastisch, maar het blijft voor Guus een artistieke verbeelding van een kijker en wordt in zijn beleving nooit een penning.

Uitdijend heelal, Barbara Kletter, 1997 foto: Arnold Nieuwendam

Toegevoegde waarde

Waarom kan er toegevoegde waarde zijn doordat een penning tweezijdig is? Voor Guus krijgt de penning een meerwaarde in betekenis door de aard van de tweezijdigheid. Het is oorzaak en gevolg, thema en variatie. Elke zijde levert een deel van die informatie en tussen de voor- en keerzijde in zit het geheim.

Ook tekst en titel fungeren als toevoeging aan de beeldende informatie. Guus vindt, dat Marianne Letterie in de eerder genoemde penning een perfect spel met woord en verbeelding heeft gespeeld, zoals hij geen tweede kent. Teksten en titels zijn voor hem altijd heel belangrijk en vormen een wezenlijk onderdeel van een penning. *Nie erblickst Du mich Da wo ich dich sehe* door Ted Noten (inschrijfpenning 2001) in doorschijnend glas heeft dat ook. Een raadselachtige tekst, ongrijpbaar vastgelegd in het materiaal. Een leesbare voorzijde, door de aard van het materiaal onleesbaar aan de keerzijde, een dans van letters in de materie. Maar is dit een penning?

Beeld of penning?

Er is sprake van een denkbeeldig vlak met aan weerszijden voor- en achterkant of boven- en onderzijde van een bepaalde verbeelding. Een aantal voorbeelden in chronologische volgorde. Fred Carasso was, voor zover Guus bekend, in Nederland de eerste beeldhouwer die met *Leda en de Zwaan* uit

1967, een beeld reduceerde tot de twee vlakken van een penning. Guus zelf kwam vanuit de *Erepenning voor de Haagse Kunstkring* (de enige kunstenaarsvereniging in Nederland waarin alle disciplines vertegenwoordigd zijn) met een aantal mensfiguurtjes in vogelvlucht gezien, tot zijn penning *Verwachting* in 1972. Van Theo van de Vathorst is er de geestige jaarpenning 1982 *Theater*, waar de speler stiekem tussen de coulissen kijkt naar de zaal, van Niko de Wit het monumentale *Getrapt Blok* uit 1991, dat zo nauw verwant is aan zijn grote monumentale beelden, en tenslotte de aandoenlijke en speelse *Zeeotter* uit 1994 door Carla Klein.

Eigenlijk zijn dit stuk voor stuk platte beeldhouwwerkjes, ware het niet dat ze door de vorm en het formaat, grenzen aan de penning. Misschien wordt het tijd om deze grensgevallen te gaan beschouwen als een nieuw en apart genre in de penningkunst.

Zeeotter, Carla Klein, 1994, foto: Arnold Nieuwendam

Actieve beschouwing

Een verhaal apart zijn de penningen waarbij de beschouwer zelf in actie moet komen: Op- en uitvouwen van de *Reispenning* door Willem Noyons, (1992); in- en uitdraaien van *Vierkant met cirkel in hoek* door Lijsbeth Teding van Berkhout (1980); de loep bewegen in de FIDEM-penning *Maan en Muis* door Miriam Mieras (1998); de poort openen van *The Gateless Gate* door Riki Meijling (2004). Het zijn stuk voor stuk grensgevallen die de één als penning bestempelt en de ander als object. Misschien moet men binnen de vereniging naar een wat vagere omschrijving in de trant van 'Medallic Sculpture' zoals Mashiko het noemt. Mashiko is kunstenares en heeft een galerie in New York gespecialiseerd in penningen en penningobjecten. Zij is met haar tentoonstellingen en workshops een groot stimulator voor gevestigde en aankomende kunstenaars.

Guus concludeert dat het gaat om verantwoord handelen. De gebezigde afwijking van de norm moet functioneel zijn, of, anders gezegd: elke afwijking van het gebruikelijke moet geloofwaardig zijn. Alleen dan gaat de uitspraak van Louk Tilanus op: 'een penning is een penning als de kunstenaar zegt dat het een penning is'.

Zijn er grenzen aan de penning?

De visie van een verzamelaar

KEES POSTMA

Tijdens het penningsymposium hield Frans Peese Binkhorst een voordracht over het congresthema vanuit de invalshoek van de verzamelaar. Frans en zijn vrouw Lideke zijn liefhebber van de beeldhouwkunst en scheppen vooral vreugde in penningen. Hoe deze penningliefhebber naar de penning kijkt, komt goed tot uitdrukking in twee vrouwenfiguurtjes, afgebeeld op *Jubileumpenning 1950* van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) van de hand van Gutterswijk en op *Jubileumpenning van de numismatische kring Groningen* uit 2001 door Carla Klein.

Frans zal niet zozeer een grens stellen aan wat een penning is. Dat doet volgens hem veeleer de maker ervan of de penning zelf. Als liefhebber kan hij proberen zijn persoonlijke beleving van deze kunstvorm binnen zekere grenzen te verwoorden. Wellicht blijkt dan dat grenzen niet vastliggen, maar in en met de tijd verschuiven – eerder uitdijen dan krimpen. Dat moet ook wel om de toenemende rijkdom van de verzameling van deze 'handzame kunst' te kunnen 'omvatten'. Om greep erop en het overzicht erover niet te verliezen dringt zich toch weer een begrenzing op: het moet wel binnen de 'perken' blijven.

Grenzen aan de penning stellen moet naar zijn mening voorbehouden blijven aan de schepper van de penning. De kunstenaar stelt zijn eigen grenzen en benoemt zijn of haar schepping naar eigen believen. Met de door Louk Tilanus gebruikte terminologie 'handzame sculptuur' is hij dan ook heel gelukkig. In het begin van zijn verzameltijd heeft ook hij langs de klassieke lijnen gedacht, maar al spoedig moesten de grenzen verlegd worden toen de 'keuze- of opdrachtencommissie' van de vereniging de leden van tijd tot tijd verraste met hele andere gedachten en vormen. Een van de eerste penningen in die zin was *Vierkant met cirkel en hoek* door Lysbeth Teding van Berkhout (1980). Thuis heeft hij in een vitrine een aantal tot nadenken uitdagende penningen bij elkaar gelegd. Daaronder bevindt zich ook *Een muur afbreken, is een uitzicht opbouwen* door Onno Boekhoudt (1999),

Jubileumpenning van de numismatische kring Groningen, Carla Klein, 2001 foto: Arnold Nieuwendam

Getrapt blok door Niko de Wit (1990). Zo wordt men wakker en scherp gehouden, ook al is dat wel eens irritant.

Als liefhebber wil Frans met zijn voordracht proberen iedereen deelgenoot te maken van zijn persoonlijke beleving, ervaringen, gevoelens en gedachten bij de penningkunst. Natuurlijk bestaan er voor hem ook grenzen, maar dan minder in een zekere fysieke zin als bijvoorbeeld: cirkel- of andersvormig, van metaal of van ander materiaal, plat of niet, de maatvoering, enzovoorts. Fascinerend is bijvoorbeeld de penning *De Zwangere* door Guus Hellegers, groot 18 centimeter, naast een *kiem-penning*, groot 25 millimeter, van de hand van Wien Cobbenhagen. Beide zijn penningen, ondanks de heel verschillende maatvoering!

Waarom penningen

Al vroeg passeerde Frans onbewust de grens naar het rijk der penningen. Als twaalfjarige kreeg hij voor het eerst een 'echte' penning in handen. Zijn vader had hem als geschenk ontvangen, omdat hij in België deel had uitgemaakt van een examencommissie voor kleermakers. Het is een slagpenning van een kantklosster van J. Fonteyne uit de jaren veertig van de vorige eeuw. Op een soort houten sokkeltje stond de penning zijn hele jeugd bij hem thuis op de schoorsteenmantel, waar hij wekelijks werd afgestoft.

Met de medaille als penning was Frans al veel eerder vertrouwd geraakt. In de goede rooms-katholieke traditie werden zijn zusje en hij altijd van een gewijde medaille van de Heilige Maria voorzien, die steeds weer met een sluitspeld op het borstrokje werd bevestigd als dat na het bad weer schoon was aangetrokken.

Bij Lideke thuis lag op haar vaders bureau een penning van Jan van Vlijmen met de heiligen Sint Bernardus en Sinte Clara. Haar ouders hadden die ten geschenke gekregen bij een huwelijksjubileum van hun oom Bernard en tante Clara. Later kwam daar ook een vriendschapspenning door Niel Steenbergen bij. Bij deze penning sluiten tekst en afbeelding goed op elkaar aan.

Een muur afbreken, is een uitzicht opbouwen, Onno Boekhoudt, 1999, 2/1 ware grootte foto: Arnold Nieuwendam

Via relaties van haar ouders kwam Lideke in haar studietijd in contact met de beeldhouwer Hans Wimmer in München, waar Lideke toen de tolkenopleiding volgde. In dit erudiete beeldhouwersgezin werd zij vaak zeer gastvrij ontvangen. Af en toe kreeg zij een simpele keramische penning ten geschenke. Wimmer was een enthousiaste ruiter die regelmatig met zijn paard Lady in de Englische Garten ging rijden. Hij maakte een aantal zeer fraaie en beroemde paarden/ruiterstandbeelden, waarvan er één zich bevindt in de collectie van het Centraal Museum in Utrecht.

Toen Lideke en Frans gingen trouwen, kwam er nog een hele bijzondere penning bij. Voor haar studie kunstgeschiedenis had zij tot dan toe vele jaren in Rome doorgebracht, onder andere werkzaam in de bibliotheek van de Vaticaanse musea. Bij haar vertrek kreeg zij als dank en ter herinnering een zilveren penning met de toenmalige paus Paulus VI door Floriano Bodini ten geschenke. Tot hun aangename verrassing ontdekten zij jaren later een groot beeld (ook van Paulus VI) door Bodini in de collectie van Museum Beelden aan Zee te 's-Gravenhage. Bodini (1933) is een bekende Italiaanse beeldhouwer die onder andere in Milaan en Carrara

werkt. In de laatste plaats was hij directeur van de Academie voor Beeldhouwkunst.

Spoedig kwamen Lideke en Frans in contact met Jan en Toos Noyons in de Biltstraat in Utrecht, waar regelmatig kleine tentoonstellingen werden georganiseerd. Een van de eerste penningen die zij daar kochten was *Bruno Walter* door Henk Dannenburg. Toen konden zij niet weten dat zij tientallen jaren later, in 2003, na het overlijden van diens dochter, onder zeer bijzondere omstandigheden een deel van zijn nagelaten werk, vooral penningen, zouden verwerven. Ook door hem zelf verzamelde penningen van collega's kwamen toen in het bezit van Frans en Lideke. Bij Noyons ontmoetten zij kunstenaars als Ruth Brouwer, Paul Grégoire en Wien Cobbenhagen met zijn kiempenningen.

Als lid van de RONDE TAFEL leerde Frans Adri van Rooijen kennen. Hij was als nieuw lid in het gezelschap geïntroduceerd door de echtgenoot van Nynke Schepers. *Het Paar*, een loden penning, was de eerste aanwinst van hem. Adri heeft Frans en Lideke heel goed leren kijken naar beeldhouwkunst, waarvoor zij hem nog steeds dankbaar zijn. Een aantal van zijn circa 175 plaketten, die de rok van zijn beeld 'de Dromer' sieren, kwam in de loop der tijd in hun bezit. Het beeld was een opdracht van de Nederlandsche Bank en staat opgesteld in het vakantie- en conferentieoord 'de Pauwhof' van de bank op de Veluwe. Het afgelopen jaar, waarin zij beiden een kroonjaar vierden, vereerde Adri Frans en Lideke door hen een bronzen penning met hun beider conterfeitsel te schenken, speciaal voor hen vervaardigd.

Frans Peese Brinkhorst foto: Arnold Nieuwendam

Meer contacten

In de jaren zeventig werden Frans en Lideke lid van de VPK. De 'kiem' groeide uit en gedijde tot een gewas, dat nog maar moeilijk binnen de perken gehouden kon worden. Zo leerden zij steeds meer Nederlandse kunstenaars kennen via hun werk en vaak ook persoonlijk bij de jaarvergaderingen van de vereniging. Met frequente bezoeken aan galeries en speciale tentoonstellingen (bijvoorbeeld in het Singermuseum) en door het lezen van *De Beeldenaar* verdiepten zij hun kennis en nam hun verzameling toe in omvang en variatie. Zij dachten nauwelijks aan grenzen, behalve dan financiële. Als zij geboeid waren door de handzame sculptuur, waren zij vérkocht en de penning gékocht!

Via de vereniging kwamen zij in contact met de Fédération Internationale de la Médaille (FIDEM) en namen zij onder andere deel aan het congres in Weimar (Duitsland). Weer gingen zij een grens over en verruimden zij hun blik. In de Goethestad ontdekten zij dat de genie Goethe ook een 'Medaillensammlung' bezat, die aan het einde van zijn leven circa 2000 exemplaren omvatte. Goethe had ze wat makkelijker, maar niet minder spannend en persoonlijk, verworven. In twee grote aankopen nam Goethe al bestaande collecties over. Voor de FIDEM congresgangers was er een speciale selectie uit

deze verzameling in het Goethe Haus geëxposeerd. Graag citeert Frans de woorden, waarmee Goethe een penning beschreef en die Frans en Lideke nog steeds inspireren: 'Ein schönes Denkmal, das mehrere Freunde besitzen können und das auf die späteste Nachwelt übergeht'. Elders heeft Goethe nog opgemerkt: 'Een penning (medaille) bezit door de mogelijkheden van zijn verspreiding, door zijn duurzaamheid, door het afbeelden van personen in een kleine ruimte, door het documenteren van algemeen erkende verdiensten, door zijn kunst- en metaalwaarde, zo veel voortreffelijks, dat men vooral in onze tijd alle reden heeft, hem boven alle andere monumenten te verkiezen!' Goethe hanteerde zijn eigen criteria voor een penning, maar dan wel in zijn tijd.

Echte persoonlijke FIDEM-vrienden werden het echtpaar Göbel, de grote beeldhouwer uit Halle (Duitsland). Jarenlang docent aan de Academie op Burg Giebichstein, waar hij zijn bronzen plaquettes ook zelf goot. Lideke en Frans moesten hun grenzen weer verruimen. De plaquette deed zijn intrede in hun verzameling. Ook besloten zij niet langer uitsluitend werk van Nederlandse kunstenaars te verzamelen, hoewel dat nog steeds een belangrijk uitgangspunt is. De grensverlegging gold ook voor de periode van ná de Tweede Wereldoorlog, waarbinnen zij verzamelden. Er waren toch ook wel hele mooie en boeiende penningen daarvóór gemaakt. Zo begonnen zij toen her en der te zoeken naar datgene dat hen interesseerde en verwierven zij meer boeiend werk.

Tijdens het FIDEM-congres in Den Haag leerden zij Mirjam Mieras kennen. *Maan en Muis*, *Zuidpool* en *Geheimgeheim* kwamen in hun bezit. Zeker geen penningen in de klassieke zin - voor Frans en Lideke echter fascinerende handzame sculpturen, geconcipieerd vanuit een gedachtenwereld van zeldzame diepgang. Mirjam schonk hen

Geheim geheim, Mirjam Mieras, 2003 foto: Anatolie Sourov

recent haar papieren vouwblad voor het maken van een doe-het-zelf penning (meer hierover in *The Medal* 47 waarin een verslag van de voordracht die Mirjam hield op de bijeenkomst van de BAMS in Manchester).

De grenzen

Frans wilde in zijn voordracht geenszins een oordeel over individuele kunstenaars of hun werk naar voren brengen, omdat hij dan velen van hen op een onrechtvaardige wijze tekort zou doen. Hij is hen allen heel veel dank verschuldigd voor het mooie werk, dat in zijn leven is gekomen. Door de vele gesprekken hebben Frans en Lideke steeds weer mogen leren, met als gevolg dat grenzen zich verruimden en de liefde voor de penningkunst zich steeds verder verdiepte.

Afsluitend komt Frans dan toch weer terecht bij grenzen, gebieden, perken, restricties en definities. Zo is de beleving van het universum van de penning uitgedijd over vele grenzen heen en blijft dat doen. Dat wist Barbara Kletter al lang! Frans denkt dat wij steeds weer door nieuwe poorten moeten gaan op zoek naar nieuwe vergezichten. Hij wenst daarom eenieder toe dat hij nog menige 'Gateless Gate' mag doorgaan. De enige begrenzing die zich daarbij aan hen opdringt, is dat het wel enigszins 'binnen de perken' (van de beschikbare middelen) dient te blijven! ■

Zijn er grenzen aan de penning?

De visie van een kunsthistoricus

KEES POSTMA

Tijdens het penningsymposium sprak Louk Tilanus, kunsthistoricus en oud-voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst (VPK), vooral over het genre portretpenning. Hij spitste zijn verhaal toe op de grenzen aan de penning en grenzen aan het portret. Op een penning ziet men vaker wel dan niet een portret. Gewoonlijk is er niet veel reliëf, is er maar één kleur en kan het hoofd maar van één kant bekeken worden. Kunnen wij met zó weinig gegevens nog wel zeggen of het portret lijkt? En wanneer lijkt het dan? En waarop eigenlijk? Op de geportretteerde? Of op ons beeld van die persoon?

Een portret wordt gemaakt om te memoreren. Wat zijn zijn daden geweest? Het gaat om de te memoreren persoon en met dat portret wordt gesjoemeld. Wordt bijvoorbeeld na 200 jaar iemand op een penning afgebeeld, dan lijkt het alleen maar of een portret lijkt op de te memoreren persoon. Als je niet meer herinnerd wordt, waar blijft de tijd? Hoe herken je iemand? Je herkent iemand aan de duurzamere delen van zijn gezicht, aan zijn botten van het gezicht en de opbouw daarvan. Die zijn kenmerkend en versterken zich naarmate iemand volwassen wordt. Dit worden de persoonlijke trekken, zoals neus, ogen, mond. Het is ook een erfelijke aangelegenheid.

Louk Tilanus
foto: Arnold Nieuwendam

Een schilderij, een penning, kan vanuit kunstzinnig en vaktechnisch oogpunt mooi zijn, ook al lijkt het portret niet op de betreffende persoon. Is het dan geen portret? Er bestaan portretten van Plato, van Sokrates. Maar hoe kennen we die? Er bestaan beschrijvingen van hun gezichten, maar de oudste beschrijvingen dateren pas van vele jaren na hun dood. Iets dergelijks kan ook aan de hand zijn met portretten op penningen.

De penningkunst begint bij Pisanello in de Italiaanse kunst (Renaissance), als twee begrippen ontstaan: imitatio en emulatio. Imitatio betekent navolgen en betreft de kunst van de oudheid. Emulatio betekent wedijver. Beide begrippen komen voort uit observatie van de werkelijkheid. Het portret wordt dan een afspiegeling van de natuur en er is sprake van wedijver. Maar met wie en met wat? Er is een relatie met de beeldhouwkunst. Rond 1350 wordt een wandreliëf gebeeldhouwd, waarbij één van de koppen van een groep figuren zich losmaakt uit het reliëf. Ongeveer 100 jaar later is er een portret met een treffende directheid. Er is een element van beroering; er gaat wat gebeuren. Geen vaste wijze van afbeelden meer; er komt een element van tijd in de afbeelding. De ene kunstvorm gaat iets aan de andere kunstvorm ontlenen. Het gaat veranderen door intellectuele capaciteiten. De kunstenaar wordt beïnvloed door de retorica, zoals dat ook in de

Johannes VIII, Pisanello, 1438, ½ ware grootte
foto: Arnold Nieuwendam

poëzie en in de literatuur in die tijd het geval is.

Kunstenaars gaan de mens uitbeelden zoals hij moet zijn, dus niet zoals hij is. Zij beelden de mens uit vanuit ideeën die voortkomen vanuit een subcultuur waarin de mens geacht wordt eigenlijk altijd in dezelfde vorm aanwezig te zijn; als een soort Adam. Zij beelden een element uit, dat door de zondvloed verstoord is. De kunstenaar maakt daar door het portret iets van zichtbaar, een verbinding met het universele. Op een schilderij uit 1480 staat een portret afgebeeld en profil; men kan (bijna niet) minder van een persoon afbeelden. En dan is er het bekende schilderij van de Mona Lisa. Daarin is de aanzet ingebracht van een psychische reactie. Hiermee wordt het element tijd in het portret gebracht. Het enige wat nog ontbreekt is de spraak.

Meer verbeelding

Dan komt het element 'tijd' in de penning. Het in de hand houden. De kunstenaar komt verder dan afbeelden. De kunstenaar gaat afbeelden naar de verbeelding. We zien dat in portretpenningen uit eind achttiende, begin negentiende eeuw. De penning *Koning Willem I* (1928) door Huib Luns is gemaakt naar een schilderij. Dit geldt ook voor de penningen *Lucas van Leyden* (1933) door Van der Veen en *Dr. W. Drees* (1951) door Termote. Het zijn allemaal

Willem I, Huib Luns, 1928
foto: Arnold Nieuwendam

Rembrandt, Piet Esser, 1988
foto: Arnold Nieuwendam

vormen van emulatie, van wedijver met Pisanello. *Shakespeare* (1964) door Esser is als gelijkend portret nietszeggend. Toch emulatie? De oude *Rembrandt* en de jonge *Rembrandt* (VPK-1988) door Esser zijn gebaseerd op ongeveer 40 zelfportretten en 30 etsen en tekeningen van Rembrandt. Hebben we daarmee enigszins een idee van hoe Rembrandt eruit zag? De zelfportretten, etsen en tekeningen zijn geen van alle profielportretten. Esser maakt profielportretten. Hij had een preoccupatie met Rembrandt. Zijn penningen zijn een vorm van emulatie, een uitdaging om toch profielportretten van Rembrandt te maken. Er zijn invloeden van Rodin. Hij probeert het wezen, de ziel, het eigene van Rembrandt in zijn portretpenningen te vatten. Overigens, in de zeventiende eeuw bestaat het begrip 'zelfportret' nog niet. Dat is een begrip pas eind achttiende eeuw ontstond. Daarvoor werd het eenvoudig als een portret naar zichzelf gezien. Maar in de zeventiende eeuw werden deze portretten zo goed geschilderd, dat je denkt dat je zo iemand kent. In de film van Bert Haanstra over de zelfportretten van Rembrandt lijkt het of Rembrandt veroudert. Dit is suggestief, een romantische preoccupatie. Het kan niet op basis van uiterlijke kenmerken van de kop, zoals de botten.

De Smeth, Charlotte van Pallandt, 1995, 1/2 ware grootte
foto: Anatolie Sourov

Portretten van *Bertolt Brecht* (1978) door Geer Steyn, *Liszt* (1986) door Jos Reniers, *Sweelinck* (1961) door Louise Metz en *Breitner* (1962) door Wilfried Put zijn geen van alle portretten naar het leven, maar zijn invullingen daarvan door de kunstenaar. Dannenburg baseerde het portret van Willem van Oranje op zijn *80-jarige Oorlog-penning* (1968) op een geschilderd portret door Crabeth, dat zich in Gouda bevindt. De kunstenaar zoekt mogelijkheden, zoekt grenzen. Een voorbeeld is *Linnaeus* (1978) door Nijland, die koos voor een trois-quart portret en het haar van de

pruik liet uitmonden in de belettering. Uit het portret van *de Smeth* (1995) door Van Pallandt blijkt haar behoefte aan het experiment.

Het portret op de penning verschilt van de portretfoto. Het portret op de foto pakt de bewegelijkheid niet door de snelle sluitertijd.

Welke conclusies levert het voorgaande op? In de eerste plaats, dat kunsten hun eigen beperkingen opleggen. Ten tweede, dat het element van emulatie bij de portretpenning nog bestaat. Ten derde, dat de gelijkenis van een portret niet van belang is. En ten vierde en laatste, dat het de kwaliteit van het ontwerp van een portretpenning is, wat uiteindelijk telt. ■

Carla Klein en Pier van Leest in de prijzen

Tijdens de IV International Biennal of Contemporary Medals in het Portugese Seixal is aan de Nederlandse beeldhouwster en medailleur Carla Klein de hoofdprijs toegekend voor haar penning *Trojka* (2005). De tweejaarlijkse tentoonstelling gaat vergezeld van een congres, exposities en workshop op het gebied van penningkunst. Voor de aan de biënnale gekoppelde wedstrijd zonden 154 medailleurs uit 25 landen werk in. Niet alleen Klein viel in de prijzen, maar ook aan de penning *Emma* (2004) door Pier van Leest werd een eervolle vermelding gegeven.

De penning *Trojka* zal in 2006 door leden van de Vereniging voor Penningkunst als inschrijfpenning besteld kunnen worden. In komend nummers van *De Beeldenaar* zal uitgebreid aandacht worden besteed aan het werk van Klein en Van Leest.

Muntmeesterteken vis met ster

Teken van een waarnemer of van een opvolger?

ERIK J. VAN LOON

Het jaar 1969 was voor mij een belangrijk numismatisch jaar. Ik ontdekte destijds dat na een periode van ruim twintig jaar het muntmeesterteken op het muntgeld was gewijzigd. Zo een klein tekentje op een munt was voor mij een hele grote gebeurtenis, want in Nederland veranderde er toen op het gebied van munten bijzonder weinig. Met uitzondering van een emissie van gouden dukaten in 1960 was er een heel schraal beleid. Nederlandse herdenkingsmunten bestonden nog niet en muntsetjes in plastic strip werden in Nederland pas twee jaar later geïntroduceerd. Als verzamelaar kon je weinig van 's Rijks Munt verwachten. De grootste verandering die in de jaren zestig plaatsvond was de overgang van zilveren guldens in 1967 en zilveren rijksdaalders 1969 naar nikkelen exemplaren.

In die tijd verscheen de eerste catalogus van Mevius. Eigenlijk was dit eerder een prijslijst, maar toch verhelderend. De nieuwe druk van het handboek van Schulman verscheen en dat was in feite de catalogus die de informatie gaf waarnaar werd verlangd. Gelukkig zijn de tijden veranderd!

De Nederlandse munten van koningin Wilhelmina uit 1948 zijn de eerste waarop een 'vis' als muntmeesterteken is afgebeeld en prijkt een vis vanaf 1950 ook op de munten van koningin Juliana. Het muntmeesterteken vis behoorde toe aan muntmeester dr. J.W.A. van Hengel. Toen deze muntmeester op 1 juni 1969 met pensioen ging, werd ook het muntmeesterteken veranderd. Hij werd opgevolgd door dr. ir. M. van den Brandhof. Als teken van waakzaamheid koos de nieuwe muntmeester een 'haan', zo mocht ik van hem vernemen. Een verzamelaar van koninkrijksmunten heeft de Nederlandse muntenreeks 1969 van 1, 5, 10 en 25 cent en 1 en $2^1/_2$ gulden dan ook twee maal: zowel met een vis als met een haan.

Nederlandse Antillen

Destijds was mijn zwager kok bij de Koninklijke Marine en in 1969-70 bezocht hij enige tijd de 'West'. Toen hij terugkwam had hij voor mij een set met Antilliaanse munten en een partijtje losse circulatiemuntjes. De set was 'Prepared by Caribbean Mercantile Bank N.V. as a souvernir of Aruba' en bevatte de munten van 1 cent tot en met $2^1/_2$ gulden. Ik hoopte dat op het circulatiegeld uit 1969, net als in Nederland, zowel een vis als een haan als muntmeesterteken aanwezig zouden zijn. Informatie over munten was schaars en zeker betreffende de Antillen. *De Muntkoerier* was nog prenataal en de verrassing des te groter nu bleek dat er munten waren met nieuwe tekens. De $2^1/_2$ gulden met het jaartal 1964 was nog van een vis voorzien, het stuivertje 1967 (zoals gebruikelijk) zonder tekens, de cent en het kwartje waren uit 1970 en beide voorzien van het nieuwe muntmeesterteken haan. Doch de overige munten met verschillende jaartallen toonden een voor mij onbekend muntmeesterteken: 'vis met ster'. Tussen de meegebrachte losse muntjes vond ik een cent (1968) voorzien van vis met ster. Het heeft me destijds heel wat moeite gekost om ook het kwartje met het speciale muntmeesterteken in mijn bezit te krijgen.

Verklaring muntmeesterteken

Het handboek van Schulman uit 1975 en de nieuwste Mevius en de *Muntalmanak* vermelden:

Nr	soort	jaartal	oplage	teken
1439	1 cent	1968	700.000	vis *
1423	2½ cent	1965	150.000	vis *
1414	5 cent	1967	600.000	geen
1403	1/10 gulden	1966	200.000	vis *
1388	¼ gulden	1967	200.000	vis *
1378	gulden	1964	200.000	vis *
1370	2½ gulden	1964	163.400	vis

In de *Muntalmanak* en de *Speciale catalogus van de Nederlandse Munten* van Mevius staat bij het visje met ster de volgende verklaring: 'Dr. J.W.A. van Hengel – voor de Antillen 1964-1968.' Er kan niet uit worden afgeleid dat de munten uit de tweede helft van 1969 zijn! Ook in Schulman (uitgave 1975) staat mijns inziens onvolledig het volgende: 'Geslagen na de pensionering op 1 juni 1969 van 's Rijks muntmeester dr. J.W.A. van Hengel op nog door hem verzorgde stempels.' Op zich een juiste bewering, doch de verantwoording lag nu bij zijn opvolger!

De *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* bericht het volgende: 'Dr. J.W.A. van Hengel vis 1945-1969' met als voetnoot 'in 1969 werden oude stempels gebruikt voor de muntslag van de Nederlandse Antillen. Ter onderscheid werd een ster toegevoegd aan het muntmeesterteken van de laatst gebruikte stempels.'

De vermelding van het jaartal is niet geheel compleet, want de munten voorzien van vis met ster zijn gemaakt na de pensionering van Van Hengel (zoals eerder vermeld na 1 juni 1969) onder verantwoording van Van den Brandhof. Dit betekent dat de feitelijke productie thuis hoort in 1969, wat in de genoemde publicaties niet als zodanig wordt vermeld. Voor de productie van deze munten heeft de Munt van de laatst aanwezige stempels gebruik gemaakt. Dit houdt in dat voor de cent de stempels van 1968 zijn gebruikt, voor de 2½ cent de stempels van 1965, voor de 1/10 gulden die van 1966, voor de ¼

Muntset 'Prepared by Caribbean Mercantile Bank N.V. as a souvenir of Aruba'

gulden die van 1967 en voor de gulden die van 1964. Vijf verschillende jaren dus! Stuivers met het muntmeesterteken vis met ster bestaan niet, want op de vierkante stuivers zijn nooit muntmeestertekens aangebracht. Voor het stuivertje jaartal 1967 en een oplage van 600.000 blijkt dat gedurende de tweede helft van 1969 er 150.000 stuks zijn geslagen met de oude stempels uit 1967. Uiteraard zijn de in de verschillende jaren geproduceerde stuivers identiek. De productie van de $2^1/_2$ guldens is in 1969 niet aangevuld.

Er is in een oplage van 200 stuks een serie ontwerpen van Antilliaanse munten gemaakt en ter beoordeling verscheept naar Curaçao. Deze nikkelen sets zijn voorzien van muntmeesterteken vis (Schulman 1470-1475).

Uit het archief van 's Rijks Munt bij het Geld- en Bankmuseum blijkt dat op de Antillen begin 1969 een groot gebrek was aan kleingeld en aanvulling dringend noodzakelijk was. Vanwege het gebrek aan kleingeld werd in het jaar 1970 de productie van de oude serie voortgezet (met uitzondering van de bronzen $2^1/_2$ cent en de zilveren $2^1/_2$ gulden) en voorzien van het nieuwe muntmeesterteken haan. De oplagen van deze emissie (Schulman 1379, 1389, 1404, 1415 en 1440) was klein in vergelijking met de opvolgende jaren.

Mede vanwege de hoge zilverprijs was inmiddels begonnen met het ontwerpen van een nieuwe reeks nikkelen munten. Het maken van de stempels voor de definitieve nikkelen reeks zou nog tot in 1970 duren. Vanwege de grote druk uit de Nederlandse Antillen om het kleingeld snel te leveren bestond er geen bezwaar om in 1969 munten te slaan met het nog aanwezige oude stempelmateriaal. Waarnemend muntmeester ir. B.C.H.J. Smit schreef in een van de brieven het volgende: 'Mijn ambtsvoorganger heeft zich hiermee kunnen verenigen dat in dit bijzondere geval de munten van zijn teken worden voorzien'.

De bedoelde munten zijn dan ook onder verantwoording van de nieuwe muntmeester gemaakt en behoort het

muntmeesterteken vis met ster mijns inziens geheel bij Van den Brandhof. Men zou nu, ten onrechte, tot de conclusie kunnen komen dat deze muntmeester als waarnemer functioneerde, evenals zijn opvolgers in de jaren 1980, 2000 en 2002. In deze jaren werd een ster toegevoegd aan het oude muntmeesterteken juist omdat er tijdelijk een plaatsvervanger was aangesteld.

Naar mijn mening moeten voor vijf muntsoorten van de Nederlandse Antillen (Schulman 1378, 1388, 1403, 1423 en 1439) de teksten in de catalogi daarom als volgt worden aangepast:
'Muntmeesteteken: vis met ster;
Dr. ir. M. van den Brandhof – voor de Nederlandse Antillen 2e helft 1969'.

Erik J. van Loon is vrijwilliger bij het Geld- en Bankmuseum en contributor to the *Standard Catalog of World Coins* by Chester L. Krause and C. Mishler.

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

De grenzen van de numismatiek

Een visie op eclectisch verzamelen

JOHAN C. ENTERS

Mijn interesse in het verzamelen van munten is nooit gedreven geweest door de wens iets compleet te willen maken. Geen moderne munten, geen Koninkrijk, niet álle euromunten willen hebben en dergelijke. Voor mij moeten de stukken mooi zijn, minstens zeer fraai+, leesbaar en begrijpbaar. Om die reden heb ik altijd de Aziaten of Midden-Oostenmunten links laten liggen, want die teksten kan ik niet lezen en vroeger had ik niet de tijd om mij die talen eigen te maken.

Zelf ben ik nogal laat begonnen met verzamelen, op mijn dertigste om precies te zijn. Ik woonde toen in het buitenland en vroeg (wijlen) mijn vader, een groot verzamelaar en vele jaren lid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP), om raad. Uit onze discussie kwam voort dat het nuttig zou zijn om zijn uitgebreide verzameling Nederlandse provincies aan te vullen met de kleinere denominaties, iets waar hij niet zo sterk in was. Hij begon meer met de (halve) guldens, (halve) leeuwendaalders, enzovoort tot de dukatons toe. Merkwaardigerwijs was ook het goud bij hem niet zo sterk vertegenwoordigd.

En zo begon mijn collectie duiten, oorden, (dubbele) stuivers en schellingen, met hier en daar een uitzondering, zoals een prachtig 14-stuiverstuk van Friesland, gewoon omdat ik hem mooi vond (en hij ook nog niet in de gezamenlijke verzameling voorkwam). Als gymnasiast had ik geen moeite met het lezen van de teksten en omschriften, die meestal in het Latijn zijn.

Toen ik een tiental jaren later wat meer geld te besteden had, heb ik het gewaagd om de nodige gouden munten aan te schaffen: de dukaten, halve en hele rijders. Daarna was voor mij het plezier er van af. Waarom kan ik nog steeds niet verklaren. Met genoegen had ik intussen het standaardwerk van Verkade bestudeerd, evenals Delmonte en de Aula 213 van dr Enno van Gelder. Ik betrapte mij er op dat ik bijvoorbeeld

'Grenzen van de numismatiek' is een rubriek waarin verzamelaars van numismatisch gerelateerde voorwerpen aan het woord komen. Met passie verzamelen zij voorwerpen die volgens de een tot het vakgebied van de munt- en penningkunde behoren, terwijl de ander dit niet vindt. Wat maakt een voorwerp numismatisch? De wijze van vervaardiging, de vervaardiger, het materiaal, de vorm, de waarde, het gebruik of de naam die er aan gegeven wordt? Het antwoord bepaalt de grenzen van de numismatiek. Grenzen die voor ieder anders zijn.
Deze rubriek is een platform voor meningsvorming over de numismatiek en heeft niet de intentie een oordeel te geven over 'goede' of 'foute' collecties. Verzamelaars met een bijzondere collectie die in deze rubriek aan het woord willen komen, kunnen contact opnemen met de redactie:
Postbus 11, 3500 AA Utrecht of via redactie@debeeldenaar.nl

Enkele Griekse munten uit de verzameling van de auteur

de dubbele stuivers en scheepjesschellingen op jaartal was gaan verzamelen, iets dat ik mijzelf bezworen had nooit te zullen doen.

Gelukkig was ik enige jaren daarvoor al begonnen met het verzamelen van denarii van de Romeinse Republiek (wederom een republiek, hoewel ik geen monarchist ben, ben ik toch ook geen republikein). Waarom Romeinen? Vermoedelijk omdat mijn vader wel een mooie verzameling Grieken had, maar bijna geen Romeinen.

De Romeinse denarii, zijn redelijk dikke muntjes van puur zilver, geslagen tussen 212 en 27 voor Christus (daarna begonnen de keizerlijke munten) en ware beeldhouwwerkjes met een verhaal, omdat de makers ervan, vooral in latere jaren, een stukje van hun (vaak vermeende) familiegeschiedenis wilde uitbeelden ter meerdere eer en glorie van henzelf. Waarom dit verzamelgebied? Het voldeed aan mijn eisen van mooi (minstens zeer fraai+), begrijpelijk leesbare tekst (meestal de naam van de muntmeester), interessante literatuur (vooral de boeken van Crawford, die de vloer aanveegt met veel van de oudere werken van Babelon en anderen) en niet echt mogelijk ooit compleet te krijgen, want een beperkte beurs staat niet toe de bijna 600 verschillende varianten (waarvan sommige meer dan € 3000 kosten) bijeen te brengen. Maar aan alles komt een einde. Toen ik ruim 450 verschillende denarii bij elkaar had, werd het bijna onmogelijk om verdere uitbreiding te bekostigen. Een enkele keer deed ik nog wat aan kwaliteitsverbetering en verkocht ik op veilingen de minder mooie dubbele exemplaren, maar dat is niet bevredigend voor iemand die toch wel met verzamelen is grootgebracht.

Er moest dus weer een nieuw gebied ontdekt worden. Geïnteresseerd in de geschiedenis van de Hanze had ik al wat Europese munten verzameld van 1350 tot 1450. Een grote impuls kwam, toen Professor Spufford en zijn echtgenote, met Arent Pol bij ons thuis op de borrel kwamen en hij enthousiast over het juist door mij aangeschafte werk *Money and its use in Medieval Europe* vertelde (en signeerde). Spufford verbleef toen op het NIAS in Wassenaar, waar hij aan zijn magnum opus, het niet zo lang geleden verschenen *Power and Profit*, werkte.

En wat nu?

Wat verzamel ik dus nu? Allereerst West-Europa van 1350-1450. Waarom alleen West-Europa? Wel, omdat de munten van Scandinavië, de Balkan en Oost-Europa, maar ook van achtergebleven gebieden, zoals Zwitserland, lelijk en van slechte kwaliteit zijn en daardoor vaak onleesbaar. Het is opvallend hoe de muntateliers in het Westen in staat waren heel mooie munten met leesbare teksten te slaan: een kunst die na het verval van het Romeinse rijk, voor bijna tien eeuwen verloren was gegaan. Dit verzamelgebied en deze periode hebben nu mijn volle belangstelling. Er is genoeg over gepubliceerd om ook de achtergronden te leren kennen van deze munten die niet alleen voor de handel, maar ook vaak voor de 'macht' geslagen zijn.

Tja, en dan ook, zij het mondjesmaat, vul ik de, van mijn vader geërfde, verzameling Grieken aan. Ook deze munten voldoen aan mijn kwaliteitseisen

van schoonheid, leesbaarheid, prachtige kwaliteit en interessante historie. Boeken als van Sears en Seltman of Szaivert helpen met het determineren en geven inzicht in de achtergronden. Het gebied is onuitputtelijk, maar de prijzen zijn niet mals, zeker niet als je, zoals ik alleen maar in zeer mooie exemplaren geïnteresseerd bent.

Je moet ook afscheid kunnen nemen. Toen na het overlijden van mijn vader de in elkaar geschoven verzamelingen Nederlandse Provincies, bijna tien jaar onaangeroerd in de kluis hadden gelegen en mijn vrouw zei dat ik daar net zo goed een aantal bakstenen in kon leggen, is het besluit genomen de hele zaak (met uitzondering van de gouden stukken) in één keer in een groot aantal kavels te verkopen via het veilinghuis van Laurens Schulman.

Wat vertelt het bovenstaande nu over mijn manier van verzamelen? Ik denk, als ik het zelf mag beschrijven, dat ik hoofdzakelijk geleid word door de 'schoonheid', de te diepe historie interesseert mij wat minder. Ik zal niet gauw een hele studie van één bijzonder muntje kunnen maken, heb daar niet het geduld voor en niet de interesse. Gelukkig zijn er vele andere numismaten die daar wel plezier aan beleven. Mij gaat het bij de historie dan ook meer om de grote lijnen waarin de munten een rol speelden en hoe ze circuleerden.

Een aantal gouden munten uit de collectie van de auteur

(advertentie)

Civitat
Munt- en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Willem de Zwijger en zijn numismatisch nakroost

Over een rijksdaalder van Hanau-Münzenberg uit 1623

J.R. VOÛTE

Van het grote aantal kinderen dat Willem de Zwijger (1533-1584) uit zijn vier huwelijken had, zijn numismatisch eigenlijk alleen bekend de drie zonen die achtereenvolgens 'prince d'Orange', soeverein vorst van het Franse prinsdom Orange waren. Zij sierden met hun portretten talloze munten van dit prinsdom. Uit Willems eerste huwelijk met de Nederlandse Anna van Buren was dat Philips Willem, uit zijn tweede huwelijk met de Duitse Anna van Saksen Maurits en uit zijn vierde huwelijk met de Française Louise de Coligny, Frederik Hendrik. Behoudens Maurits op enkele Zeeuwse oordjes en een zeldzame Zeeuwse gehelmde rijksdaalder van 1603, komen de drie prinsen van Oranje niet voor op Nederlandse munten.

Uit zijn huwelijk met de Franse Charlotte de Bourbon had Willem zes dochters, die allemaal maatschappelijk goed moesten worden ondergebracht. Bij vijf was dat het huwelijk, één verdween in het klooster. De derde in deze rij was Catherina Belgica, geboren in 1578 te Antwerpen. Zij huwde in 1596 op de Dillenburg met Philips Lodewijk II, regerend graaf van Hanau-Münzenberg (1576-1612), zoon van Philips Lodewijk I en Magdalena, gravin van Waldeck. Catherina werd in 1584, na de dood van haar vader, als zesjarige wees op de Dillenburg door haar oom graaf Jan van Nassau opgevoed. Daar leerde zij al vroeg haar toekomstige echtgenoot kennen, die reeds op driejarige leeftijd in 1580 zijn vader verloor en vervolgens door zijn medevoogd, graaf Jan van Nassau, naar de Dillenburg was gehaald.

Weduwe geworden in 1612, was Catharina tot 1626 regentes namens haar minderjarige zoon Philips Maurits. In deze jaren was Hanau-Münzenberg, mede dankzij Catherina, een Calvinistisch toevluchtsoord. Als regentes, bekleed met de soevereiniteit over het graafschap, liet Catherina munten slaan. Interessant zijn in het bijzonder de rijksdaalders die zij in verschillende jaren liet slaan. De hierbij afgebeelde rijksdaalder uit 1623 toont ter ene zijde de gekroonde dubbelkoppige rijksadelaar met als omschrift FERDINANDVS: II. D: G. ROM: IMP: SEMP AVGVS 16Z3, maar het is de andere zijde die in het bijzonder boeit. Een gekroond tweedelig wapenschild met links (heraldisch rechts) het wapen van Hanau-Münzenberg en rechts (heraldisch links) het wapen van Catherina, dat identiek is aan dat van haar vader, Willem de Zwijger. Herkenbaar zijn de vier kwartieren: Nassau, Katzenelnbogen, Vianden en Dietz, met als hartschild Chalon/Orange en Genève surtout. Het omschrift laat aan duidelijkheid niets te wensen over: MON(eta): NOV(a): CATH(arinae) BEL(gicae): PR(incipissimae): VRAN(iensis): TVTRICIS: HAN(oniae)-MVNTZ(enbergi): (vijfpuntige ster). Ofwel: nieuwe munt van Catherina Belgica, Prinses van Oranje, regentes over Hanau-Münzenberg. Deze rijksdaalders zijn in het algemeen van goede kwaliteit, ook wat gewicht en gehalte betreft en geheel in overeenstemming met de 'Reichsmünzordnung'. De latere munten van Philips Maurits hebben uitsluitend het Hanau-Münzenbergse wapen op de keerzijde; een herinnering aan zijn moeder ontbreekt.

Catherina overleed in 1648 en is als enige dochter van Willem de Zwijger naast haar vader in Delft begraven. Zij

had de laatste jaren van haar leven in Den Haag bij haar halfbroer Frederik Hendrik gewoond, nadat zij tijdens de Dertigjarige Oorlog in Duitsland (1618-1648) door het katholicisme uit haar graafschap was verdreven. Haar zoon Philips Maurits, die in 1626 aan de regering kwam, verliet tijdelijk van 1634 tot 1637 zijn graafschap en overleed in 1638. Hij werd begraven in de Maria-Kirche te Hanau.

Zoals het mij verging toen ik deze rijksdaalder (dankzij de firma Henzen) ontdekte, zal het velen zijn vergaan. Numismatisch nooit gehoord van deze Nederlands-Duitse prinses van Oranje, die voor ons numismaten, toch heel interessant blijkt te zijn. ■

LITERATUUR

De publicatie *Die Münzen der Grafen von Hanau* van dr Reinhard Suchier in 1897 uitgegeven door de Hanauer Geschichtsverein bij het 300-jarige jubileum van de Neustadt Hanau geeft veel informatie over de munten van Hanau-Münzenberg. De 300 jaar beginnen op het tijdstip dat de eerste Hugenoten zich in Hanau vestigden. Het boek is onder andere aanwezig in de bibliotheek van het Geld- en Bankmuseum.

(advertentie)

KUNSTZAAL VAN HEIJNINGEN

NOORDEINDE 152 . DEN HAAG
tel. 070-345 90 53 www.kunstzaalvanheijningen.nl
geopend: woensdag t/m zondag 12.00 - 17.50

penningen en plaquettes van o.a.
HENK VAN BOMMEL
BARBARA DE CLERCQ
EDDY GHERESS
MIEP MAARSE
ADRI VAN ROOIJEN
NYNKE SCHEPERS

Een soldaat van Oranje als valsemunter terechtgesteld

Een verhaal uit de donkerste jaren van de Republiek

L.M.J. BOEGHEIM

Het jaar 1672 staat in onze vaderlandse geschiedenis bekend als het rampjaar. Frankrijk, Engeland, Münster en Keulen verklaarden in dat jaar de Republiek de oorlog. De Franse legers veroverden in rap tempo de Zuidelijke Nederlanden en delen van Gelderland en Utrecht. Troepen van de bisschop van Münster drongen, na een belegering van meer dan een maand, in juli 1672 door tot de stad Groningen die door Rabenhaupt werd verdedigd. Holland had de waterlinie in werking gesteld, waardoor de Fransen er niet in slaagden tot in het hart van de Republiek door te dringen. Holland en West-Friesland (het Noorderkwartier) slaagden er zodoende in van een Franse bezetting gevrijwaard te blijven. De zaak liep anders dan de Franse zonnekoning Lodewijk XIV (1638-1715) had gedacht. Andere Europese staten gingen inzien dat het overwicht van Frankrijk over Europa door een volledige verovering van Holland alleen maar zou worden versterkt. Na de moord op de gebroeders De Witt kwam een einde aan het stadhouderloze tijdperk (1650-1672). Met de aanstelling van Willem III (1650-1702) als stadhouder, trad een typisch internationale figuur in onze geschiedenis naar voren. Dankzij diens tomeloze inzet kwam de Grote Coalitie tot stand, die gedurende tal van jaren de strijd aanbond met Lodewijk XIV en in het laatste kwart van de zeventiende eeuw werd Willem III de onbetwiste leider van protestants Europa. De alliantie droeg reeds in 1673 bij tot de ontruiming van de Nederlanden door de Franse legers. De in 1672 begonnen strijd ontwikkelde zich tot een eerste algemene Europese oorlog tegen Lodewijk XIV.

Hoewel de Fransen er niet in waren geslaagd de waterlinie te doorbreken, was de toestand binnen Holland verre van rooskleurig. Gevaar dreigde vooral voor het Hollandse Noorderkwartier dat aan alle kanten door water was omringd en van het regeringscentrum en de Munt in het zuiden was afgesneden. De Noordzeekust nodigde de Engelsen als het ware uit een landing te beproeven, maar die is gelukkig uitgebleven. Aan de oostelijke kant lag de Zuiderzee. Het was geenszins denkbeeldig dat de vijand, die de Zuiderzeekust van Gelderland beheerste, zou trachten een landing op de oostelijke kust van West-Friesland uit te voeren. Hier lagen immers de belangrijke en rijke koopmanssteden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik binnen bereik. Indien een dergelijke landing zou slagen, kon

Vervalsing van een Vlaamse ducaton met het jaartal 1670. foto: SGBM

bovendien de Hollandse waterlinie in de rug worden aangevallen. De steden hadden derhalve uit voorzorg enkele vendels huursoldaten geworven. 's Nachts werd vanuit Enkhuizen met vissersboten op de Zuiderzee gepatrouilleerd. De scheepjes waren elk bemand met vijftien man die vijftien stuivers per dag soldij ontvingen.

De *Enkhuizer Kroniek* van Geraerdt Brandt vermeldt onder meer een beschrijving van de terechtstelling van één van de huursoldaten.[1] Deze werd 's nachts, samen met twee andere manschappen, gevangen genomen. Het ging om drie huursoldaten van Franse afkomst, waarvan één de naam Jean de l'Orange droeg. Gezien zijn naam ligt het voor de hand te veronderstellen dat deze soldaat afkomstig was uit het Prinsdom Orange, dat immers door nauwe banden met de Republiek was verbonden. Bovendien werden destijds mannen vaak aangeduid met de naam van hun geboorteplaats. In de marge van de kroniek staat als datum van de gevangenneming 2 maart vermeld. De mannen werden beschuldigd van het vervalsen van ducatons, die ze in Enkhuizen in omloop zouden hebben gebracht. Blijkbaar vonden ze hun soldij te karig en hadden ze gemeend die te moeten verhogen door het zelf vervaardigen van goed gangbare zilverstukken, die gemakkelijk verhandelbaar waren. Over de munten zijn geen bijzonderheden vermeld. Ook over de rechtsvordering en het geding vermeldt de kroniek geen bijzonderheden. Het komt tot veroordeling van Jean de l'Orange. Van de beide andere huursoldaten wordt verder niets meer vernomen.

De berechting van valsemunters vond destijds in de regel plaats door colleges van leken en juristen in de stad waar de dader werd gegrepen. Weliswaar bestond er sinds de regering van Philips de Goede een College van Generaalmeesters van de Munt, maar die hielden zich met van alles behalve met berechting bezig. Na het ontstaan van het Hof van Holland, in eerste instantie een hof van appèl, maar voor zaken tegen de overheid ook een hof van eerste aanleg, komen veel valse munters voor dit hof.[2] Maar gezien de roerige tijd ligt het in het onderhavige geval voor de hand aan te nemen dat de berechting zonder meer ter plaatse van het misdrijf plaats had. Al op 13 april (zes weken na de gevangenneming) werden de voorbereidingen getroffen voor de terechtstelling van Jean de l'Orange door de strop. Waarschijnlijk wilde men de zaak vanwege de oorlogsomstandigheden zoveel mogelijk bespoedigen.

De geciteerde kroniek vermeldt hierover dat op 13 april 1673 'de voorzittende Hopluiden Timmerman en Semeins wierden voor Burgemeesteren ontboden, die hen verzochten, om drie vendels schutters in de wapenen te hebben tegen 's anderendaags als wanneer een valsche munter gehangen zoude worden, om zo alle onheilen voor te komen, die ligtelyk eenige mogten by der hand nemen, en zeiden,

dat ten dien zelven einde de dragonders te paard, en 't vendel Blauwlaken onder den Hopman Morgenstern uit Weesp gekomen, belast zouden worden zich gereed te houden. De Hopluiden dan beleiden (= voorstellen) de vergadering, daar besloten wierd de laatste loting te vervolgen, en uit dien hoofde hadden de Hopluiden Timmerman, Uil, en Lakeman in de wapenen te verschynen. Dezen morgen vroeg wierd de Koster naar Hoorn gezonden om Do. Schalkenius, die de Fransche taal konde spreken want in de Classis van Enkhuizen by geval daags te voren vergadert was niemand die met den doodschuldige te recht konde komen, uitgenoomen Do. Ruiter en van der Meer, die hem wel verstonden maar niet al te wel met hem konden spreken te verzoeken, dat hy den misdadigen, geen Duitsch (= Nederlands) verstaande, wat beliefde te vertroosten in zyn uitersten en het gebed te doen: maar hy sloeg zulks af wegens zyne zieklykheid, derhalve ging de uitgezondene, volgens zynen last, naar Wognum, om Verstraten zynde Proponent (= theoloog), en een zoon van Mr. Joris, die een jaar in Vrankrijk geweest was, te verzoeken: deze nam 't aan, en gekomen zynde verzocht hy, dewijl hy noch jong was, een Predikant, om hem wat te onderschargen. By beurten kreeg hy 'er een dien ganschen nacht; tegens dewelken de munter zich deftig gedroeg, bereid wezende de door te lyden, met zulk een bly gelaat en gerustheid, dat een ieglyk, daar by geweest zynde, zich niet genoeg over zijn lieftalligheid en vrolyk wezen konde verwonderen.'

Het relaas vervolgt: '(15 april) Men zag al den toestel vaardig, en 't schavot geplaatst, met het aanbreken van den Saturdag, men hoorde de trommels roeren, die ten tien uren de vyf vendels op haar posten bragten; te weten, de Hopluiden Timmerman op de Beulingpyp, een gedeelte van hem by 't Kruidhuis; Uil op 't Noordend van de Breedestraat, Lakeman op de Zuidhut, Morgenstern by de Berndesteiger, en de Dragonders te paard voor de Henepoort. Ten elf uren werd zyn vonnis gelezen in 't Fransch en Nederduitsch, dat hy met de koorde gestraft zoude werde, dat 'er de dood na volgde, en opgehangen buiten de Stad, den vogelen tot een roof (als hy dit hoorde, ontstelde hy zich buiten maten, want hy had van te voren van der Meer gebeden, of die den Gerechte beliefde uit zyne name te smeken, dat hy mogte begraven te worden, en 't antwoord was, dat het niet konde wezen; doch men had hem dat niet gezegd) en zyne goederen verbeurt. La Fleur, zyn makker, had het aanteschouwen en wierd gebannen. Hy dan verzelt met Do. Hartman, die 't gebed in 't Duitsch zoude doen, Do van der Meer en Verstraten, die 't binnen in 't Fransch had gedaan, op 't schavot komende, vervoegde zich naar de zich zeer stilhoudende menigte, welke hy in 't Fransch aansprak; omtrent op deze wyze: Gy alle die de Fransche taal verstaat tot u zal ik spreken, of het noch eenige vrugt of waarschouwinge konden verschaffen: Ik ben een eerlyk mans zoon geboren en heb nooit eenige schelmstukken gepleegt, maar door quaad gezelschap verleid zynde voornamentlyk van eene la Roche, heb ik my tot deze vuile misdaad begeven, om welken alleen ik nu moet lyden, derhalven verlaat het quaad gezelschap, en wykt af van den bozen, en zo zult gy bevryd zyn van de handen der Rechters. Ongetwijffeld zou hy zyne redenen vervolgt hebben, had hem de Scherpregter niet nu en dan by den strop getrokken, die hem de spraak wat belette, ende hem dwong af te breken. Zy alle dan begaven zich op de knien en Hartman hief een kort doch deftig gebed aan: en 't zelve geeindigt zynde, klom de patient de ladder op, daar hy op 't aanmanen van zynen aanschouwer en makker, Onze Vader begon te bidden, als wanneer hy 'er afgestoten werd. 's Namiddags wierd hy buiten aan een nieuwen

galg gehangen. Dit was het einde van Jean de l'Orange uit die stad afkomstigen geboren in het Dauphinaat, oud vier en twintig jaren, groot van persoon, en van eerlyke ouders, hebbende zyn vader een wynkoper geweest; van jongs had hy den oorlog gevolgt, en met Duc de Beaufort in Candia (oude benaming voor Kreta) geweest, aldaar een wonde in de wang ontfangen, en was nu in Staten dienst. Hy was zeer welsprekende, minlyk, goed van verstand, en Roomsgezind, doch niet bitter, en stierf, zeide men, op de gronden der Gereformeerde Religie, daar hy rechtzinnig van konde spreken. Daags voor zyn sterven verzocht hy om zyn makker La Fleur noch ééns te spreken, van denwelken hy vergiffenis verzocht, dat hy hem wegens haddadigheid aan 't gieten valschelyk beschuldigt had, met een roemer wyn en zo eene hertbrekende taal, verzelt met smekingen, beleeftheid, kussingen, en een doostaand gelaat, dat het de tranen uit de oogen van La Fleur, den Opperschout, Do. Ruiter, en anderen trok; zodanig datze alle niet een woord konden spreken. Zy vergaven malkanderen, en scheide La Fleur wenende, maar l'Orange wist van geen verandering, en zo 't in alles bleek, kon nooit iemand den dood te lyden meer getroost wezen.'[3]

Met dank aan drs A.A.J. Scheffers die mij op dit interessante voorval opmerkzaam maakte en de transcriptie verzorgde.

NOTEN

1. G. BRANDT / S. CENTEN *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomste en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaerdige geschiedenissen aldaer voorgevallen* (Hoorn, 1747).
2. C. DE GRAAF Den Valscher den Ketel; Bestraffing van muntmisdrijven in Holland, Zeeland en Utrecht ca. 1300-ca. 1600 *JMP* 82 (1995) p.147.
3. G. BRANDT / S. CENTEN, p. 380-382.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Karel en de penningkunst

Pablo Picasso 80 jaar

KAREL SOUDIJN

Misschien hebben verzamelaars een karaktertrek met elkaar gemeen: de zucht naar méér. Zelf vind ik heel andere aspecten van het verzamelen interessant. Verzamelaars scheppen hun eigen wereld, maar zij kunnen dat alleen doen met behulp van anderen. Bovendien is iets pas een verzameling als de eigenaar er patronen in herkent. Wie nieuwe aanwinsten bemachtigt vult leemten op, maar elk nieuw stuk wijzigt ook weer de patronen die tot dan toe bestonden. Die verandering zorgt voor nieuwe gaten.

Als kind van een jaar of vijf begon ik vreemde munten te sparen. Op de middelbare school verschoof de aandacht naar oude munten. Toen ik er zakgeld aan spendeerde, vonden diverse volwassenen dat ik serieus bezig was. De één bood me vervolgens tegen een lage prijs allerlei stukken te koop aan. Anderen namen me mee naar een pas opgerichte vereniging, de Numismatische Kring Oost-Nederland. Het aanbod was telkens te verleidelijk om af te slaan; de weg terug leek steeds lastiger begaanbaar. Soms lijkt het wel alsof verzamelaars door hun directe omgeving tot een junkie worden gemaakt.

Hoewel ik oude munten verzamelde, kocht ik als zeventienjarige scholier een penning. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 21 oktober 1961 bevatte het bericht dat de Koninklijke Begeer in Voorschoten was begonnen 'met een eerste serie legpenningen ter ere van personen die zich op de gebieden van wetenschap en cultuur of op andere, ideële wijze in hun werk voor de mensheid in bijzondere mate verdienstelijk hebben gemaakt.' Krantentaal, zo valt nu op, was toen omslachtiger dan tegenwoordig. De eerste penning in de serie was gewijd aan Pablo Picasso, 'die op 25 oktober 1961 tachtig jaar zal worden.'

Die penning, 85 mm in doorsnede, ontworpen en gemodelleerd door André Bartels, wilde ik hebben. Mijn moeder belde naar Begeer en op 30 oktober werd de bronzen gietpenning afgeleverd. Prijs: *f* 48,75; portokosten: *f* 0,45. Afbetaald door maandenlang met minder zakgeld genoegen te nemen.

2/3 ware grootte
foto: Arnold Nieuwendam

In een reeks korte artikelen schrijft Karel Soudijn over penningen uit zijn eigen verzameling. Telkens vertelt hij over een enkele penning. Hoe hij die penning verwierf, waarom hij er aan hecht en wat hij er in ziet.

Kennelijk kon ik me niet beperken tot een mooi afgerond numismatisch onderwerp, want mijn muntenverzameling kwam door de aankoop van die dure penning toch even stil te liggen. Waarschijnlijk speelde romantiek een rol: ik had nu een 'echte' Picasso, terwijl niemand die ik kende zich een echte Picasso kon veroorloven. Ook vond ik het mooi om iets te bezitten dat op een beeldhouwwerk leek, want dat had in mijn omgeving ook niemand.

De vormgeving van *Pablo Picasso* is intrigerend. Het iets afgewende gelaat van de schilder vult een belangrijk deel van de voorzijde; de bolle bovenkant van zijn schedel valt samen met de rand van de penning. Aan de linkerkant is een vredesduif (ontleend aan werken van Picasso) afgebeeld. Kop en duif laten nauwelijks ruimte over voor het penningvlak.

De keerzijde vertoont een oprijzende feniks, de mythologische vogel die zich telkens vernieuwt, net als deze schilder. De gespreide vleugels van de feniks bevatten holtes, vooral op plaatsen die corresponderen met hoog reliëf aan de voorzijde. Vroeger dacht ik dat die holtes uit zuinigheid waren aangebracht om brons te sparen. Waarschijnlijk is de penning echter niet al te dik gemaakt om scheuren bij het gieten tegen te gaan. De tekst in de vleugels en tegen het lijf van de feniks lijkt door die holtes wat rommelig aangebracht: CINERE RELICTO RENOVATUS ASCENDIT PABLO RUIZ Y PICASSO MDCCCLXXXI - MXMLXI. In vertaling luidt het eerste deel: 'Terwijl ik mijn as achterlaat, vernieuw ik mij steeds' (die vertaling gaf de krant er ook bij).

De artistieke waarde van deze penning kan ik moeilijk beoordelen, want emotioneel blijf ik sterk aan dit stuk gehecht. Of anders gezegd: ik vind het een prachtige penning, juist omdat hiermee een belangrijk deel van mijn verzameling begon.

Ik kon niet tippen aan de collecties van de muntenverzamelaars die mij maandelijks meenamen naar de Numismatische Kring Oost-Nederland. Wel kon ik iets laten zien wat zij niet hadden: een hedendaagse gietpenning. Ze waren er wel nieuwsgierig naar, maar peinsden er niet over om zelf penningen aan te schaffen.

In 1962 ging ik in Amsterdam studeren en vanaf 1963 bezocht ik de Numismatische Kring Amsterdam, aan de Keizersgracht bij de firma Schulman. Daar zag ik vaker penningen. Zo nu en dan kocht ik er eentje, hoewel ik tot 1972 vooral verzamelaar van munten bleef. Enthousiaste verhalen van één van de Amsterdamse Kringleden zorgden er in 1972 voor, dat ik me aanmeldde als lid van de Vereniging voor Penningkunst. Daarna verschoof het accent snel.

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (V)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

In deel drie van deze reeks heb ik de oorden van Josse Maximilien (1617-1662) ingedeeld in vijf hoofdtypen. Een van deze hoofdtypen (type 2) wordt gekenmerkt door het gekroonde portret van keizer Ferdinand III op de voorzijde en een gekroond wapenschild op de keerzijde. Deze oorden zijn goede imitaties van oorden van Ferdinand van Beieren, bisschop van Luik (1612-1650). Ditmaal ga ik nader in op dit hoofdtype van Josse Maximilien. Dit type oord wordt ingedeeld in vier subtypen. Van twee van deze subtypen beschrijf ik hier een nieuwe variant. En passant worden enige opmerkingen gemaakt ten aanzien van de (on-)mogelijkheden tot datering van de diverse subtypen van genoemde oord van Josse Maximilien.

De oorden van Josse Maximilien van hoofdtype 2 zijn goed in te delen in vier subtypen aan de hand van de nummers van 9115 tot en met 9118 van Purmer en Van der Wiel. Allereerst maken zij een onderscheid op basis van het portret. Dit is naar links gewend (PW 9115-9116) of naar rechts (PW 9117-9118). Vervolgens is het wapen op de keerzijde in vieren gedeeld (PW 9115 en 9117) of verder verdeeld (PW 9116 en 9118). Vrijwel al deze oorden zijn zonder jaartal geslagen. Purmer en Van der Wiel vermelden slechts voor een van de subtypen (PW 9116) een jaartal: 1640.

Het is van belang op te merken dat de stempels met het naar links gewende portret (PW 9115-9116) in een heel andere stijl gesneden zijn dan die met het naar rechts gewende portret (PW 9117-9118). Bij de eerstgenoemde variant is het hoofd van Ferdinand veel groter en is het portret in veel grovere lijnen uitgevoerd. Dit doet vermoeden dat hier twee stempelsnijders aan het werk zijn geweest. Het is lastig aan te geven in welke periode deze stempelsnijders actief waren. De oord met grof portret naar links gewend (PW 9116) is bekend met het jaartal 1640. In 2003 werd bij Veilinghuis Karel de Geus een oord van dit type te koop aangeboden met het jaartal 1649. Qua stijl lijkt de keerzijde van deze munt sterk op de imitatie van een oord uit de Zuidelijke Nederlanden, geslagen onder Philips IV (PW 9121). De oord die in het derde deel van deze reeks is opgevoerd als hoofdtype 3 (PW 9121) is bekend met het foutieve jaartal 1615 en een aantal jaartallen van 1637 tot en met 1651. Maar de stijl waarin het wapen op de keerzijde van PW 9115 is vormgegeven sluit goed aan bij het grove portret van Ferdinand III en wijkt sterk af van PW 9121 en daarmee ook van de keerzijde van PW 9116. Bij de munten met een minder grof portret, naar rechts gewend (PW 9117) lijkt de keerzijde qua stijl sterk op die van hoofdtype 1. Purmer en Van der Wiel kennen geen jaartallen van dit type. In een

Oord Josse Maximilien, hoofdtype 2 (PW 9115)

Oord Josse Maximilien, hoofdtype 2 met jaartal 1649 (PW 9116)

Oord Josse Maximilien, hoofdtype 3

Oord Josse Maximilien, hoofdtype 1

volgende aflevering kom ik hier op terug, nu is het voldoende te melden dat er exemplaren bestaan met een jaartal gelegen tussen 1640 en 1649, de twee jaartallen bekend voor PW 9116. Daarmee moet geconcludeerd worden dat de volgorde der dingen hiermee onduidelijk is. De periodes waarbinnen de vier subtypen van ons hoofdtype 2 van de oorden van Josse Maximilien in productie waren moeten elkaar overlappen. Hoofdtype 2 is geslagen van 1640 tot en met 1649, maar mogelijk is reeds eerder met de aanmaak begonnen en is ook na 1649 nog gemunt.

Een variant met een afwijkend wapen

Zoals gezegd, beschrijven Purmer en Van der Wiel een oord van Josse Maximilien met een naar rechts gewend portret van Ferdinand III op de voorzijde en op de keerzijde een in vieren gedeeld wapen: linksboven en rechtsonder een klimmende leeuw naar rechts gewend (Bronkhorst), rechtsboven en linksonder vier droogscheerdersscharen (Batenburg), hartschild met links drie ronde koeken (Gronsveld) en rechts een roos (Eberstein) (PW 9117). Bos beeldt een variant af met een afwijkend hartschild, waarbij het hartschild links de roos en rechts de drie koeken toont. Op deze munt zijn aan weerszijden van het wapen bovendien twee punten te zien (Bos, 90). Van PW 9117 bestaat een (bij mijn weten) nog niet gepubliceerde variant, als volgt te beschrijven:
Voorzijde: gekroond portret van keizer Ferdinand III naar rechts gewend, omschrift: FER(...)II.ROM(...)
Keerzijde: gekroond wapenschild, in vieren gedeeld, linksboven en rechtsonder vier droogscheerdersscharen (Batenburg), rechtsboven en linksonder een leeuw naar links gewend (Bronkhorst), hartschild met links een roos (Eberstein) en rechts drie koeken (Gronsveld), omschrift:
IUSTTUS(...)CO(...)RO(...)

Oord Josse Maximilien, hoofdtype 2 (PW 9117) variant met sterk afwijkend wapenschild op de keerzijde

Wordt vervolgd

Dankwoord
Ik dank Karel de Geus voor de afbeelding van de oord hoofdtype 2 met jaartal 1649 (PW 9116), die mocht worden overgenomen uit de catalogus van veiling 15 van Karel de Geus (januari 2003).

LITERATUUR

W. BOS *Oord en Duit in Noord en Zuid* (Zwolle, 1995).

J. DE CHESTRET DE HANEFFE *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz)* (Brussel, 1890).

J.P. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld, 1964).

H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les Monnaies des Pays Bas Bourguignons et Espagnols 1434- 1713* (Amsterdam, 1960).

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt, 1982).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen, 1996).

Penningnieuws

ALBERT BOOT
Een leven, Een eiland, 2004, tin, gegoten, Ø 85 mm.

vz.: Eiland met losstaand figuurtje
kz.: Het binnenste van de aarde

Deze vrij vormgegeven penning, verbeeldt de mens als individu in de wereld. Ondanks het feit dat je als mens je relaties hebt met anderen, ben je feitelijk een individu in een geheel eigen omgeving die altijd een zekere eindigheid vertoont. Het eilandgevoel is hier dus een metafoor naar de leefwereld van het individu. De bergen, dalen en kliffen tonen de emotionele fasen die we in ons leven doorlopen. Je kunt je eigen gevoel uitdrukken door de bijgeleverde 'pion' de meest toepasselijke plaats op het eiland te geven. Misschien zet u hem morgen ergens anders. De keerzijde van dit eiland toont het binnenste van de aarde met zijn miljoenen jaren oude kristallijne structuren en een herkenbaar fossiel, om aan te geven hoe oud onze leefwereld is en dat wij er slechts een fractie van die tijd op mogen verkeren. De penning is eerst vormgegeven in keramiek. Van dit model is een siliconenmal gemaakt, waarin tin wordt gegoten. Het tin is afkomstig van een grote verscheidenheid aan tinnen gebruiks- en siervoorwerpen die één voor één in de smeltkroes verdwenen en dus direct gerecycled werden. Aangezien er sprake was van vele tinlegeringen verliep het gietproces ook min of meer toevallig. Dit resulteerde in een voorlopige oplage van vijftien penningen met elk een eigen karakter. De penningen zijn niet gepatineerd, maar zullen als gevolg van natuurlijk patin door de jaren heen vanzelf veranderen.

HEDI BOGAERS

MARINA VAN DER KOOI
Prof. dr. Hermanus Adrianus Snellen, 2003, brons, gegoten, Ø 109 mm.

Prof. dr. H.A. Snellen legde de basis voor de ontwikkeling van de cardiologie als zelfstandig vakgebied in binnen- en buitenland. In 1959 werd hij in Leiden aangesteld als eerste professor in de cardiologie. De ronde penning toont aan de voorzijde een verdiept rechthoekig kader met daarin het portret van Snellen. Tevens worden zijn geboorte- en sterfjaar vermeld. Op de keerzijde staat een hart afgebeeld en de tekst: Stichting Herman Snellen Fonds.

foto's: Arnold Nieuwendam

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (maximaal 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen.
Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's, zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Hedi Bogaers, Gruttostraat 4, 4302 WE Zierikzee.
E-mail: bogaers.art@zeelandnet.nl

Muntmelange

Fries muntgereedschap

JANJAAP LUIJT

Voor een bouwhistorisch onderzoek over het Friese provinciehuis nam afgelopen zomer een collega archiefonderzoeker, Jeroen van Meerwijk, de meterslange archieven van de Staten van Friesland door. Tijdens zijn naspeuringen vond hij een inventaris van alle roerende goederen die zich in 1778 in het provinciehuis bevonden, waaronder een hele waslijst aan muntgereedschappen. Deze lijst, die hier integraal is opgenomen, kan inzicht geven van de werkzaamheden bij de Friese Munt.

Muntgereedschappen
Een muntpars met zijn toebehooren
Twee dito met haar hanen en slingers
Een extra fraaije gladde doorsmeed met zijn toebehooren, staande op een houten voetbank
Een sottekleed met een mundswaard en klapper
Een stuk metaal gewigt van 100 marke
Drie dito, ieder van 50 mark
Een dito van 3 mark
Een dito van 10 mark
Drie dito, ieder van 8 mark
Twee ieder van 6 mark
Een van 4 mark
Een dito, swaar 100 Ducatons
Een dito, swaar 300 Staats 3 g[u]l[den]s
Een sluitgewigt van 2 mark
Een essaijbalansje met schaaltjes
Een houten werkbankje met een laad
Sestien potlooden smeltkroesen met een ijser deksel
Vijftien ijsere bokken off smeltschaumels
Een tasje op een blok
Een houten bord waarop seeven en twintig gladde stakmessen
Een kiste met oude muntstempels
Twee probationsbussen off geldkisten
Een oude ijseren bodem
Een aambeelt
Een oude bankschroeff
Een ijseren vijsel en stamper
Neegen omslaagen van deursneeden
Neegen banken met beneemscharen
Een dito zonder schaar
Een carlbank
Een deursneed op een voetbank met zijn toebehooren
Vijff losse gladde beneemschaaren
Agt ronde kloppers-tangen
Drie dito hamers waaronder een zonder steel
Twaalf smeedhamers
Neegen rondkloppers-tangen
Twee essaijbeitels
Een ordinaire kapbeitel
Een essaijleepeltje
Tien nummerstempels
2 Groote quetzeher ijsers
Een groote gladde bankschroeff
Een gladde boog tot een snijfijle
Twee gladde omslagen tot boren
Een kromme passer
Een regte dito

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Negen gladde spansleutels
Een pompdril
Twee balansjes met schaaltjes en bakjes
Een oude balans
Een blokje en speerhaak
Hondert en tien gladde doorsneeden
Twee en seeventig daartoe behoorende ringen
Agt en twintig waltzen
Vier waltshuisen
Ses klugttangen
Elff smeed- en smelttangen te samen
Twaalff gietleepels en schoppen te samen
Ses haaken off crauwels
Een groote balans met twee groote koopere schaalen
Een ijseren koevoet
Een oude bankschroeff
Een instrument tot conservatie van 't gesigt
Drie groote koopere zeeven
Een groote kooperen bekken
Twee ijseren deuren met de raamen
Een groote ijseren treeft
Een metalen schel met een krolsteert
Agt stukken lood van de draaijbank uit het waschhok.

Alle genoemde spullen lagen dus ergens opgeslagen in het provinciehuis en daar lagen ze al een tijdje, want de Munt van Friesland, waaruit deze spullen afkomstig waren, had al ruim 25 jaar eerder, in 1752, al haar deuren gesloten. ■

BRON
Tresoar (Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum), Staten van Friesland 1580-1795, inv. 7477 Inventaris van de gebouwen en andere bouwwerken in Leeuwarden waarvan het onderhoud ten laste van de provincie komt, aangelegd [1778], fol. 190-194.

10, 11 en 12 februari 2006 is

De Beeldenaar

aanwezig op de

HOLLAND COIN FAIR

World Convention Center
v/h het Nederlands Congresgebouw
Den Haag

Verenigingsnieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2005 - Jos Reniers

Tijdens het symposium *Zijn er grenzen aan de penning?* in het Centraal Museum te Utrecht is de jaarpenning 2005 - portretpenning van Greet Kemper-Koel - ontworpen door Jos Reniers aan Greet Kemper aangeboden. Greet was dit jaar 25 jaar secretaris van de Vereniging voor Penningkunst. De penning is op dit moment in productie bij de firma Binder in Haarlem. De leden krijgen de penning begin 2006 toegezonden.

Ledendag 2006

In tegenstelling tot eerdere berichten zal de ledendag 2006 niet plaatsvinden op 29 april 2006, vanwege de viering van Koninginnedag. Zodra er een nieuwe datum is vastgesteld zullen de leden van de VPK hierover bericht ontvangen.

Masterclass *Over the Edge*

De resultaten van de masterclass *Over the Edge* zullen van februari tot en met april 2006 worden tentoongesteld in Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. Er wordt eveneens gewerkt aan een publicatie die tijdens de opening zal worden gepresenteerd.

BAMS 2006

De weekend-conferentie samen met de British Art Medal Society vindt plaats van 16 tot en met 18 juni 2006 in Rotterdam. Over het programma worden de leden van de VPK begin 2006 geïnformeerd.

Boek

Het boek *Handzame sculptuur, de geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst* door Louk Tilanus is verkrijgbaar bij Waanders Uitgeverij Zwolle. ISBN 90 400 9265 6. De prijs bedraagt € 32. Het boek is ook via het secretariaat van de vereniging te bestellen: € 32 + € 5,50 portokosten.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
E.T.E. Cretier, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
tel. (020) 5242274, fax (0481) 350881
info@munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820

Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsbijeenkomst 2006

In tegenstelling tot eerdere berichten zal de Voorjaarsbijeenkomst 2006, vanwege de viering van Koninginnedag, niet plaatsvinden op 29 april 2006, maar op zaterdag 22 april. Leden van het genootschap wordt gevraagd deze datum alvast te noteren in hun agenda.

Tentoonstellingen

PIET ESSER

Museum Beelden aan Zee heeft in haar opstelling een penningkast waarin regelmatig penningen van Nederlandse penningmakers worden gepresenteerd. Tot en met 14 mei 2006 worden in het kader van de tentoonstelling *De generatie van 1915: Esser, Hund en Kneulman* penningen uit de collectie van museum Beelden aan Zee getoond van Piet Esser en enkele van zijn tijdgenoten en leerlingen.

Tot en met 14 mei 2006. di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Scheveningen. www.beeldenaanzee.nl

GESJACHER ROND DE MACHT

Met als ondertitel Napoleon en zijn tijd op munten en penningen zijn in het museum van de Kreissparkasse in Keulen nog tot half maart 2006 munten en penningen te bewonderen die in verband staan met keizer Napoleon Bonaparte en het Rheinland. Het verhaal van Napoleon, zijn promotie na de Italiaanse veldtocht, de invasie van Egypte in 1798, zijn verkiezing tot eerste consul en in 1804 tot keizer van de Franse Republiek, zijn overwinningen, uiteindelijke nederlaag en verbanningen komen in de tentoonstelling aan de orde aan de hand van circa 500 penningen, munten en documenten uit de Napoleon-verzameling van Keulenaar Dieter Schwering. Na de tentoonstelling wordt deze collectie ten behoeve van de *Emmaus-Gemeinschaft in Köln* geveild. Bij de tentoonstelling verschijnt een themanummer van *Das Fenster* dat gratis verkrijgbaar is bij het museum, maar ook via internet gedownload kan worden.

Tot en met 15 maart 2006, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen. www.geldgeschichte.de

IS HET GOUD DAT BLIEPT?

Aan de hand van metalen voorwerpen die met een metaaldetector zijn opgespoord, toont Museum De Casteelse een deel van de geschiedenis van Wageningen. Vier Wageningers haalden met hun metaaldetector de 'schatten' uit de grond, maar goud hebben zij nog niet gevonden. Wel veel leuke, interessante en ontroerende voorwerpen uit verschillende tijden.

Tot en met 2 juli 2006. di.-za. 12-16, zo. 13-16 uur. Museum De Casteelse Poort, Bowlespark 1a, Wageningen. www.casteelsepoort.nl

MENSEN, STAD EN WATER

In een kleine tentoonstelling laat Museum Het Schielandshuis zien wat het water voor Rotterdam betekent, direct en indirect. Het laat zien wat de penningencollectie op waterig terrein te bieden heeft. Voorbeelden zijn penningen ter gelegenheid van het veroveren van de zilvervloot en een penning van de Holland Amerika Lijn, maar ook een draagpenning 2e prijs dames-zwemmen over 3000 meter in de Maas.

Tot en met maart 2006, di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 11-17 uur. Museum Het Schielandshuis, Korte Hoogstraat 31, Rotterdam. www.historischmuseumrotterdam.nl

OVER THE EDGE

De resultaten van de VPK-masterclass *Over the Edge* worden van februari tot en met april 2006 tentoongesteld in Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. Aan dit project zal in *De Beeldenaar* 2006-2 opnieuw aandacht worden besteed.

februari-april 2006, di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Scheveningen. www.penningkunst.nl

Karel de Geus

MUNTEN HANDEL

Stratumsedijk 47-49, 5611 NC Eindhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Ledenlijst NVMH per oktober 2005

AA Muntenveiling
Nieuwezijds Voorburgwal 252,
1012 RR Amsterdam
tel: 020-5261818
fax 020-6222454
info@theopeters.com, www.theopeters.com

Muntenhandel Loes van Borkulo
Van Woustraat 220, 1073 NB Amsterdam
tel: 020-6646430
fax 020-6624897

Munthandel Civitat
Luttekestraat 31, 8011 LP Zwolle
tel: 038-4223368
fax 038-4216643
a.drouven@planet.nl

e-Costa Internetveiling
Leeuwenveldseweg 14, 1382 LX Weesp
tel: 0294-433020
fax 0294-433055
info@ecosta.com, www.ecosta.com

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Stratumsedijk 47-49, 5611 NC Eindhoven
tel: 040-2123455
fax 040-2110845
numis@kareldegeus.nl,
www.kareldegeus.nl

Munthandel G.Henzen
Postbus 42, 3958 ZT Amerongen
tel: 0343-430564
fax 0343-430542
henzen.coins@tiscali.nl

Holleman Munten
Postbus 3242, 7500 DE Enschede
tel: 074-3763793

Honingh Munten
Postbus 396, 1940 AJ Beverwijk
tel: 075-6873094
fax 075-6874771
vanmeerendonk@wanadoo.nl

Importa B.V.
Postbus 301, 5400 AH Uden
tel: 0413-265973
fax 0413-266720
info@importa.nl, www.importa.nl

Insulinde Postzegel- en Munthandel
Laan van Meerdervoort 251,
2563 AC Den Haag
tel: 070-3450886
fax 070-3654100
insulinde@wanadoo.nl, www.kienhorst.nl

Munthandel Kevelam B.V.
Speulderweg 15 II, 3886 LA Garderen
tel: 0577-461955
fax 0577-461528
info@kevelam.nl, www.kevelam.nl

Munt- en postzegelhandel Kienhorst
Steenstraat 16, 7571 BK Oldenzaal
tel: 0541-515879
fax 0541-520302
kienhorst@planet.nl

De Man – Werkendam V.O.F.
Vierlinghstraat 2-4, 4251 LC Werkendam
tel: 0183-502166
fax 0183-504657
info@hartberger.nl, www.hartberger.nl

Van Mastrigt Coins & Stamps Rotterdam
Botersloot 62 & 64, 3011 HJ Rotterdam
tel: 010-4143077
fax: 010-4149499
m.mastrigt@wxs.nl
www.coins-stamps-rotterdam.nl

Mevius Numisbooks Int. B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
tel: 0546-561322
fax 0546-561352
info@mevius.nl, www.mevius.nl

MPO Munten- en PostzegelOrganisatie
Industrieweg 29, 3401 MA IJsselstein
tel: 030-6063944
fax 030-601
mpo@mpo.nl, www.mpo.nl

Het Nederlandsche Muntenhuis
Postbus 14882, 1001 LJ Amsterdam
tel: 0800-6000
fax 0800-8763535
info@muntenhuis.nl, www.muntenhuis.nl

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14, 1382 LX Weesp
tel: 0294-433020
fax 0294-433055
info@nmv.nl, www.nmv.nl

Muntenhandel Oost Brabant
Heischouw 31, 5345 XT Oss
tel: 0412-624123
fax 0412-651014
m.vberkom@hccnet.nl

Theo Peters Numismatiek & Filatelie B.V.
Nieuwezijds Voorburgwal 252,
1012 RR Amsterdam
tel: 020-6222530
fax 020-6222454
info@theopeters.com, www.theopeters.com

Romunt B.V. Numismatiek
Roerzicht 1, 6041 XV Roermond
tel: 0475-316010
fax 0475-311682
info@romunt.nl, www.romunt.nl

Munt- en Papiergeldhandel de Ruiter B.V.
Industrieweg 13, 3286 BW Klaaswaal
tel: 0186-571366
fax 0186-571890
mail@deruiterbv.nl, www.deruiterbv.nl

Laurens Schulman B.V.
Brinklaan 84-A, 1404 GM Bussum
tel: 035-6916632
fax 035-6910878
info@schulman.nl, www.schulman.nl

Mevr. C.J.G. Schuurman-Rijnholt
Emmastraat 13, 7075 AL Etten (Gld.)
tel: 0315-327781
fax 0315-340021
worldcoins-banknotes@planet.nl

Sipiro Munten
Postbus 52, 6720 AB Bennekom
tel: 0318-418064
fax 0318-415816
info@sipiro.nl, www.sipiro.nl

Muntenhandel A.Spoelder
Blankenslaan - Oost 5,
7901 BA Hoogeveen
tel: 0528-272634

Munthandel Verschoor
Postbus 5803, 3290 AC Strijen
tel: 078-6741719
fax 078-6744424
info@verschoor.com, www.verschoor.com

J.B. Westerhof
Trekpad 38-40, 8742 KP Burgwerd
tel: 0515-573364
fax 0515-573364
info@westernumis.nl, www.westernumis.nl

Corresponderende leden

Munthandel Huis Albert
Jezusstraat 7, B-2000 Antwerpen, België
tel: 0032-32321121
fax 0032-32318561
huisalbert@busmail.net

Jean Elsen & ses Fils S.A.
Tervurenlaan 65, B-1040 Brussel, België
tel: 0032-27346356
fax 0032-27357778
numismatique@elsen.be, www.elsen.be

Jean-Luc van der Schueren
rue de la Bourse 14, B-1000 Brussel,
België
tel: 0032-25133400
fax 0032 25122528
iapnsecret@compuserve.com

HCF

Bezoek onze leden tijdens de

HOLLAND COIN FAIR

10, 11 en 12 februari
World Forum Convention Centre
Den Haag
voorheen: Nederlands Congresgebouw

World Forum Convention Center

Kijk ook op onze website

www.nvmh.nl

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren (NVMH)

De NVMH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NVMH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NVMH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of behoort te twijfelen.
- Voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, dienen te worden teruggenomen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NVMH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NVMH-lid zal zijn numismatische voorwerpen dienen te kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1872. ROTTERDAM. 25-JARIG BESTAAN VAN ZANGVERENIGING "AMPHION".
Door A. Fisch

Vz. Amphion de zoon van Zeus die op de van Hermes gekregen gouden lier speelt.
Eronder signatuur A. FISCH BRUXELLES
Omschrift: ✲ ROTTERDAMSCHE MANNEN ZANGVEREENIGING AMPHION ✲
BESCHERMHEER: Z.K.H. PRINS HENDRIK DER NEDERLANDEN
Kz. Binnen een krans van eiken- en lauwertakken gegraveerd:
AAN Z.K.H. Prins Hendrik DER NEDERLANDEN.
Omschrift: ✲ VIJF EN TWINTIG JARIGE FEESTVIERING ✲ 1847 6 OCT 1872
Zw.—; zilver, 48 mm, 29.47 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2006, 30e JAARGANG NR. 2

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN VERZENDEN WIJ 4 LIJSTEN AAN VASTE PRIJZEN.

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
Postgiro België 000-0917858-44
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, H.G.C.J. Bogaers, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op het internet.

KOPIJSLUITING
nr. 3: 12 maart 2006
nr. 4: 14 mei 2006

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Redactioneel 50

Bij de voorplaat 50

Carla Klein en haar penningkunst 51
Hans de Koning

De grenzen van de numismatiek, zilvermerken 65
Janjaap Luijt

De vergissingen van een stempelsnijder II 68
Jan C. van der Wis

Philip Grierson 1910-2006 69
Cor de Graaf

Ondergrenzen aan de penning 71
Lucie Nijland

Penningen met chronologische lijsten door Nicolas Chevalier 75
Gay van der Meer

Karel en de penningkunst: José Guadalupe Posada 84
Karel Soudijn

Bijdrage aan de numismatiek van Gronsveld (VI) 86
Willem van den Nieuwenhof

Penningnieuws 88

Muntmelange 90

Verenigingsnieuws 93

Tentoonstellingen 95

Tenzij anders vermeld zijn alle munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Neem nou vroeger

JANJAAP LUIJT

Hij zat tegenover mij in de trein. Een nors grijs en stoffig oud mannetje. Hij las de *Spits* of de *Metro*, ik het meest recente nummer van *De Beeldenaar*. De inhoud kende ik natuurlijk al, mij was het te doen om onopgemerkte druk- of vormgeeffouten. Plots keek de grijsaard op en richtte zich blijkbaar tot mij met de mededeling: 'Meneer, het geld is niet meer als vroeger.' Hij wees daarbij op de voorplaat van mijn tijdschrift met daarop een gouden penning van Munthandel Verschoor. Ik dacht bij mijzelf: 'Nee vadertje, zo maken ze het geld niet meer', maar hield mijn mond. Ik zat niet bepaald om een praatje verlegen. Desondanks vervolgde mijn medereiziger: 'Ik weet nog hoe het voelde als kind, als ik op straat een dubbeltje of een kwartje vond. Ik herinner mij zelfs ooit een rijksdaalder te hebben gevonden. Tjonge, wat was ik blij. Een hele knaak en niemand in de buurt die hem verloren had kunnen zijn!' Eerlijk gezegd kende ik dat gevoel ook, want als elfjarige had ook ik wel eens een rijksdaalder gevonden en dat was inderdaad een grote rijkdom. 'Maar nu is het niets begonnen, meneer. Want wat koop je nog voor een euro? Niets. Geen wonder dat de centen zijn afgeschaft... Was het geld nog van zilver, dan piepten ze wel anders.' Ik had werkelijk geen idee wie hij bedoelde, maar knikte vol begrip. Hij kakelde rustig voort en ik legde mijn tijdschrift maar opzij. Zo'n twintig minuten later arriveerden wij op de eindbestemming van de trein. Bij het uitstappen liet ik hem voor. Zodra hij op het perron stond, dook de senior naar een glimmend cirkeltje op de grond en raapte het enigszins beteuterd op. Het was geen piek of knaak, maar de dop van een miniflesje fruitdrank of *Yakult*. Nog eenmaal richtte de man zich tot mij met de woorden: 'Vroeger gaven we die tenminste nog aan de missie...'

Bij de voorplaat

1698. Presentation of New Collar to the Lord Mayor of Dublin. Door James Roettiers (1663- 1698), tweede zoon van Jan Roettiers.

Voorzijde: Buste van Koning William III van Engeland, onze 'eigen' Koning-Stadhouder Willem III (1650-1702). Omschrift: GVLIELMVS • TERTIVS • D • G • MAG • BRIT • FRAN • ET • HIB • REX. Op de afsnede van de buste de signatuur: James R. F.

Keerzijde: volledig gegraveerde zittende Brittannia met speer en Engels wapenschild. In haar rechterhand een disteltak ophoudend. Langs de linkerzijde gegraveerde tekst: BRITANNIA.

Van Loon —; Medallic Illustrations II pag.197-509 (voorzijde). Goud, 85 mm., 233,4 gram.

De uitreiking van de nieuwe burgemeestersketting aan Bartholomew van Homrigh bleek noodzakelijk aangezien de oude was 'weggenomen' door Sir Michael Creagh gedurende de twisten tussen William en James. De oorspronkelijke Latijnse tekst op de keerzijde luidde: GVLIELMVS III – ANTIQVAM ET FIDELEM – HIBERNICÆ METROPOLIN – HOC INDVLGENTIÆ SVÆ MVNERE – ORNAVIT. – BARTH VAN HOMRIGHARM. – VRB. PRÆTORE. – MDCXCVIII.

Waarom die tekst is weggehaald en vervangen door een gegraveerde Brittannia, zal altijd een raadsel blijven. Ex Christies, London, 1964.

Karel de Geus Muntveilingen BV, Veiling 21 – april 2006 (foto: J. Mevius, Vriezenveen)

Carla Klein en haar penningkunst

Notities naar aanleiding van de prijswinnende VPK-inschrijfpenning 2006 'Trojka'

HANS DE KONING

'Op de deur staat het bescheiden aangegeven: Atelier Niklé. Het atelier en de woning gaan schuil achter de pui van het bekende type huizenblokken in één van de straten in het Amsterdamse stadsdeel Oudzuid, ergens achter het torenhoge Japanse hotel aldaar. Iets wat je daar eigenlijk niet verwacht: In een van buiten normaal uitziende woning bevindt zich een tweetal haast model verzorgde en ingerichte ateliers, die blijken te behoren aan Carla Klein en Arnold Nieuwendam', was de inleiding van een artikel in *De Beeldenaar* van juli 1985 naar aanleiding van de uitgifte een jaar eerder van de door Carla Klein ontworpen verenigingspenning *Willy the naughty cat*. Toen was de kennismaking met de maakster van die penning doel van het bezoek. Twintig jaar later is er opnieuw reden voor een bezoek: het maken van enkele notities bij de VPK-inschrijfpenning 2006 *Trojka* ontworpen door dezelfde kunstenares.

Opnieuw sta ik op de stoep voor het atelier in Amsterdam Oudzuid. Aan de buitenkant van het pand lijkt in die

Inschrijfpenning 2006, Trojka
foto: Tom Haartsen

Leden van de VPK kunnen tot 1 juni 2006 deze penning bestellen door overmaking van € 135 (inclusief verzendkosten) op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk, onder vermelding van 'Inschrijfpenning 2006'. Zij die betalen met girotel worden verzocht ook uw adres en woonplaats bij de omschrijving te vermelden.

twintig jaar bijna niets veranderd. Binnen de muren heeft de beeldhouwster in die periode gestaag doorgewerkt aan kleine en middelgrote beelden en is haar penningoeuvre aanzienlijk uitgebreid. De kunstschilder Arnaldo (Arnold Nieuwendam) ontplooide zich inmiddels tot een enthousiast promotor van penningen en penningkunst. Als het daarbij gaat over het werk van zijn levensgezellin, is hij – begrijpelijk – niet altijd geheel onbevooroordeeld. Bekend van publicaties over penningen in *MUNTkoerier* en in andere binnen- en buitenlandse tijdschriften, beschikt hij in zijn werkruimte over een ruim archief met veel foto- en tekstdocumentatie over penningen. In 1993 verscheen een door hem samengesteld boek ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van Carla Klein waarin haar 33 tot dan toe ontworpen penningen afgebeeld en beschreven zijn. 'In dit geenszins objectieve boekje', zo schrijft Nieuwendam zelf, 'worden speciaal Carla's penningen belicht, omdat deze een belangrijke plaats in haar oeuvre innemen en omdat tegenwoordig niet iedere beeldhouwer in staat is zo specialistisch te werken…' Hij vervolgt: 'Carla blijft trouw aan de traditionele vorm van penningkunst en vindt daarin de mogelijkheden haar eigen creatieve grenzen te bepalen. Ingetogen maar eigenzinnig volgt zij haar weg, geboeid door beweging, muziek en gefascineerd door oude culturen als die van de Etrusken en de wereld van het antieke Griekenland… Boetserend maakt zij gevoelens zichtbaar en voor iedereen begrijpelijk…'

Carla Klein werd in 1943 geboren te Baarn. Zij volgde van 1963 tot 1966 lessen aan de Gooise academie te Laren (NH). Van 1967 tot 1972 studeerde zij aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam met als docenten Piet Esser, Paul Grégoire en Theresia van der Pant. Hoewel Esser zijn eerdere leerlingen het maken van penningen onderwees, gebeurde dat in de studieperiode van Carla Klein niet meer. Op Ameland raakten sommige studenten geobsedeerd door het maken van penningportretjes door Esser. Geer Steyn schrijft daarover in het hoofdstuk 'Fragmenten' in het boek *Piet Esser Beeldhouwer en Medailleur*.[1] Het maken van penningen trok ook Carla's aandacht en interesse, maar zij begon ze pas serieus te ontwerpen nadat zij haar studie beeldhouwen op de Rijksacademie had afgerond. Zij noemde in het eerdere artikel haar kunst een stille groei, waaraan zij met haar beelden vorm en ruimte geeft. Die gedachte heeft zij vastgehouden en in de loop van de jaren verder ontwikkeld.

Tweespan, 1991, 2/3 ware grootte

Arnold Nieuwendam, 1979, 2/3 ware grootte

Het penningoeuvre van Carla Klein is veelzijdig. Naast portretten, veelal in opdracht en waarbij haar dubbelportretten opvallen, heeft bij de vrije ontwerpen de natuur haar voorkeur en komen dieren ruimschoots aan bod. In opdracht ontworpen penningen en vrije ontwerpen wisselen elkaar af en haar catalogus vermeldt nu 65 exemplaren. Haar jongste opdracht is het ontwerpen van een erepenning voor de gemeente Enschede.

Een aantal penningen

Tijdens het bezoek praten we over enkele van haar penningen die mij aanspreken. Klassiek van vormgeving is de portretpenning uit 1979 van haar partner Arnold Nieuwendam, met op de voorzijde zijn portret naar links in halffiguur zoals dat voorkomt op renaissancepenningen. De tekst ARNOLD / KENNETH staat in strakke kapitalen links en rechts van het portret. Op de keerzijde is Arnold als gitaarspeler afgebeeld; het omschrift is typerend: SCHILDEREND LEVEN IS MUSICEREN.

Een sterk sculpturale penning is *Tweespan* uit 1991. De voorzijde toont de achterhand van een span van twee paarden vanaf de koetsiersbok gezien en geeft 'het van je weglopen' aan, op de keerzijde zijn de beide paarden in vooraanzicht weergegeven, 'het naar je toekomen'.

De fascinatie van Klein voor oude culturen komt met name tot uiting in de vijf Etruskenpenningen die zij ontwierp in de periode 1992-1998. Haar inspiratiebron zijn de fresco's met levendige voorstellingen uit graftombes in Tarquinia in Italië uit 480-470 v.Chr. Zij geeft de vlakke (gekleurde) vorm van de fresco's weer in een reliëf van enkele millimeters en zij past de voorstellingen met vrije interpretatie evenwichtig in het penningrond: de titels van de vijf penningen verwijzen naar die voorstelling: *Danser*, *Danseres*, *Dubbelfluitspeler*, *Jongeman met paard* en *Danseres met guirlande*. De keerzijden

The Sea-otter, bovenaanzicht, 1993, 2/3 ware grootte

Trudie Favié, 1994, 2/3 ware grootte

van de vijf Etruskenpenningen zijn identiek: met vogels en dolfijnen, naar een eigen compositietekening van de versieringen van de oude graven.[2]

Een bekende en opvallende penning is *the Sea-otter* uit 1993. Op de voorzijde (hier beter aan te duiden als de bovenzijde) wordt het roofdier weergegeven in zijn karakteristieke houding, op zijn rug drijvend, gerold in zeewier. De keerzijde (hier beter de onderzijde) toont de rug van de zeeotter van onderaf gezien. Van opzij gezien vormt het penningvlak de waterspiegel, waarbij de otter deels boven en onder water zichtbaar is. De penning ligt op een speciaal passend transparant kunststof sokkeltje.

In 1994 ontwierp Carla Klein een penning van *Trudie Favié*, echtgenoot van de bouwkundige Jan Brugge, van wie zij al eerder een portretpenning maakte (1990). Het resulteerde in een sterk portret.

Carla Klein (zelfportret), 1996, 2/3 ware grootte

Op haar *Zelfportret* uit 1996 draagt Carla op de linkerschouder 'Dikkie', toen een van haar katten. Op de keerzijde is in het midden haar monogram CK geplaatst, daar rond omheen staan de namen van haar man en haar twee katten: Arnold, Digger, Fari en de tekst: beeldhouwer medailleur. De opstaande rand benadrukt de cirkelvorm. Kort en bondig zegt de maakster over deze creatie: 'dit is mijn wereld waar alles om draait'.

In 1999 ontwierp Klein in opdracht de penning *Dierenartsenpraktijk*. Op de voorzijde zijn de twee kinderen van de dierenarts Ernst en Mariëtte ruggelings geplaatst. Bewust werd voor die vormgeving gekozen om de indruk van een 'paar' te vermijden; zoals dat veelal met een in één richting kijkend dubbelportret wordt afgebeeld. Bovendien wordt zo weergegeven dat ieder zijn eigen weg gaat in het leven. Op de eerder ontworpen dubbelportretpenning *25-jarig huwelijk architectenechtpaar* (1995) is het echtpaar eveneens op een aparte wijze afgebeeld: de man 'en profil' naar rechts kijkend en de vrouw met haar gezicht driekwart naar links.

De *Jubileumpenning* voor de Numismatische Kring Groningen uit 2001 is naar mijn mening een van de minder geslaagde penningen. In de opdracht

lag het afbeelden van een muntenkastje, een vrouw en de tekst geheel vast. Het komt op mij over alsof het rechterbeen van de overigens bekoorlijke jonge vrouw (op de voorzijde) los lijkt te liggen en het geheel is in perspectief gezien buiten proporties weergegeven. Op de keerzijde is de tekst door de vrije afkortingen van de woorden mijns inziens wat gezocht weergegeven. Ook het contraperspectief - om zo de poging om het voortgezette perspectief van de voorzijde aan te duiden - komt er niet uit en lijkt vervormd.

Carla Klein ontwierp in 2003 een portretpenning van de gevierde zangeres *Maria Callas* die sterk opvalt naast de bestaande geslagen penningen of medailles van de beroemde diva. De interpretatie van het portret op de voorzijde is, zoals ieder portret, een individuele uiting van de maakster. Carla werkte lange tijd aan het portret van Callas. Enige jaren geleden hoorde zij tijdens haar werk opnames van de zangeres via de radio en zij vatte het idee op om van haar een portret te maken. Als werkfoto gebruikte Klein een portret van de fotograaf Cecil Beaton. Het bijzondere is dat het portret, dat in bijenwas ontworpen is, steeds veranderde naarmate ze al luisterend meer over Callas te weten kwam. Dat heeft de penning beïnvloed en gemaakt. Over de portretpenningen van Carla Klein en over de Callas-penningen schreef Nieuwendam in *MUNTkoerier*.[3]

30 jaar dierenartsenpraktijk, 1999, 2/3 ware grootte

Werkwijze

Carla Klein maakt voor haar ontwerpen vaak eerst schetsen in houtskool of pastel, vervolgens worden die in was als voor- en keerzijde verder uitgewerkt, geboetseerd. Van de wasmodellen worden twee negatieve gipskapjes gemaakt. Met die twee kapjes wordt een positief kleimodel 'geperst'; de voor- en keerzijde worden zo samengevoegd. Het kleimodel wordt gedroogd en daarna bijgewerkt. Dit model wordt gebakken in een keramiekoven (bij ongeveer 1100 °C) waarna het klaar is voor de bronsgieter. Ook letters en cijfers worden met de hand in het wasmodel gemodelleerd. Op haar recente penningen komt de strakke belettering zoals Klein die op haar vroege penningen aanbracht bijna niet meer voor (zoals op de portretpenning uit 1979). Ze is overgegaan op een lossere, meer eigen,

50 jaar Numismatische Kring Groningen 2001, 2/3 ware grootte

Maria Callas, 2003, 2/3 ware grootte

vrijere 'geschreven' lettervorm (zoals op de keerzijden van de Etruskenserie en die van de portretpenning van Callas).

Internationale prijs

In het najaar van 2005 ontving Carla Klein als eerste Nederlandse medailleur de 'Grande Prémio' (de hoofdprijs) toegekend voor haar penning *Trojka* die zij inzond voor de vierde internationale biënnale voor moderne (hedendaagse) penningen 2005 te Seixal (Portugal). Eerder besloot de Vereniging voor Penningkunst deze penning als inschrijfpenning 2006 voor haar leden uit te geven.

De 'International Biennial of Contemporary medals - Seixal' wordt om de twee jaar gehouden met een congres, exposities en workshops op het gebied van penningkunst. Doel is verspreiding en promotie van de eigentijdse penning als vorm van een zelfstandig kunstwerk. Na de eerste biënnale in 1999 met deelname van 61 medailleurs uit verschillende landen, groeide de biënnale in 2005 uit tot een evenement waarvoor 154 medailleurs uit 25 landen vanuit de hele wereld werk hadden ingezonden. Een vakjury koos de penning *Trojka* als mooiste inzending.

Op de voor- en keerzijde van de penning *Trojka*, die een doorsnee heeft van 85 mm, zijn vrij lopende paarden afgebeeld. Dat beeld uit de natuur viel de maakster op tijdens fietstochten door het Noord-Hollandse landschap. De ronde (gebonden) vorm van de penning met op de voorzijde de levendige weergave in een driehoekcompositie van drie paarden met de hoofden in een verschillende houding, doet mij aan een voorstelling in een circuspiste denken. De niet minder levendige keerzijde roept gedachten op aan een beeld zoals dat soms te zien is rond een stoeterij of manege. Beide voorstellingen verbeelden, op knappe wijze weergegeven, vrij in het weiland lopende paarden. Er is bewust geen tekst op de penning geplaatst; die zou storend werken. Op de keerzijde staat de signering CK in de staart van het bovenste paard; het VPK-logo staat achter het linkervoorbeen van het voorste paard, onderaan op de penning.

De penning *Trojka* van Carla Klein heeft evenals haar vorige verenigingspenning *Willy the naughty cat* geen ander doel dan een fraai sierstukje te zijn. Dat Carla Klein met deze bijzondere en levendige penning daarin is geslaagd, wordt bevestigd door toekenning van de internationale prijs! ■

Werk van Carla Klein is van 26 maart tot 26 mei 2006 te zien bij Galerie De Steenlinde, Lindenlaan 1 Soest/Soestdijk 'Ruimte verbeeld(t)' en deze zomer vanaf 14 april tot 11 september in Beeldentuin en galerie Het Vijfde Seizoen, Langevliet 1 Callantsoog.

De foto's zij verzorgd door Arnold Nieuwendam.

LITERATUUR

HANS (A.J.) DE KONING Willy the naughty cat en andere penningen van Carla Klein *De Beeldenaar* 9 (1985) 119.

ARNOLD NIEUWENDAM *Carla Klein - beeldhouwster / medailleur* (s.l., 1993).
KAREL SOUDIJN boekbespreking 'Carla Klein-beeldhouwster / medailleur' *De Beeldenaar* 17 (1993) 468.

ARNOLD NIEUWENDAM The sea-otter een penning door Carla Klein *De Beeldenaar* 18 (1994) 260.

ARNOLD NIEUWENDAM Margreet Holleman op de penning *De Beeldenaar* 19 (1995) 368.

LOUK TILANUS *Handzame sculptuur* (Zwolle, 2000) 431.

Arnold Nieuwendam schrijft in *MUNTkoerier* regelmatig over penningen, waaronder diverse publicaties over zijn echtgenote Carla Klein en haar werk.

NOTEN

1. MARJAN SCHARLOO *Piet Esser Beeldhouwer en Medailleur* (Leiden, 1996).
2. ARNOLD NIEUWENDAM Vijf penningen met Etrusken door Carla Klein *Muntkoerier* 1998 nr. 11, p. 44.
3. ARNOLD NIEUWENDAM Portretten op penningen van Carla Klein *MUNTkoerier* 2000 nr. 11, p. 44 ARNOLD NIEUWENDAM Maria Callas op penningen *MUNTkoerier* 2005 nr. 1.

(advertenties)

Galerie de Steenlinde

Ron Geurs
Lindenlaan 1
3761 BA Soest

tel 035 6026409
mob 06 53621681

ron.geurs@hccnet.nl
www.steenlinde.nl

Openingstijden: do t/m za en 1e zo vd maand 13 tot 17

Expositie

Penningtentoonstelling
Ruimte verbeeld(t)

ca. 30 kunstenaars tonen nieuwe penningen met het thema Architectuur en Communicatie.

26 maart t/m 26 mei 2006

www.sipiro.nl

lid NVMH

n v m h

Catalogus van penningen door Carla Klein

HANS DE KONING

In de onderstaande catalogus zijn alle door Carla Klein tot eind 2005 ontworpen penningen opgenomen. De catalogus is samengesteld in samenwerking met Arnold Nieuwendam. Tenzij anders is aangegeven, zijn alle penningen in brons gegoten. De opgegeven afmetingen kunnen iets afwijken.

tc is uitgevoerd in terra cotta
sign. gesigneerd met het monogram CK
(ng) niet gesigneerd
Bld verwijzing naar afbeelding (en toelichting) in *De Beeldenaar*

De penningen tot en met nr. 33 zijn met voor- en keerzijde afgebeeld en toegelicht in ARNOLD NIEUWENDAM *Carla Klein - 50 jaar* (s.l., 1993).

1. *Luctor et Emergo*, ±1970 tc (71 mm), enkelzijdig (letterstudie)
   vz: tekst: LUCTOR / ET / EMERGO (ng)

2. *Annemieke*, ±1970 tc (59 mm) enkelzijdig
   vz: portret naar links (ng)

3. *Le Couple*, ±1971 (69 mm) enkelzijdig
   vz: minnend paar (ng)

Gli Etruschi II 1994, danseres, 2/3 ware grootte

4. *Maria*, 1971 tc (64 mm) enkelzijdig (drie versies)
   vz: portret naar rechts (ng)

5. *Gulden Ridder I*, 1972 (70 mm)
   vz: een geharnaste ridder te paard met getrokken zwaard; tekst: GUL / DEN / RID / DER; kz: schild met twee gekruiste zwaarden; tekst: JUNI / 1972 (ng)

6. *Gulden Ridder II*, 1972 (70 mm)
   vz: een geharnaste ridder te paard met geheven speer; tekst: GULDEN / RIDDER; kz: schild met twee gekruiste zwaarden; tekst: JUNI (ng)

7. *Paardje*, 1973 (50 mm) enkelzijdig
   vz: paardje (ng)

8. *Oekje*, 1973 (80 mm)
   vz: paard tekst: OEKJE; kz: Paardenbloem; tekst: EEN BLOEM TUSSEN DE PAARDEN VAN AMELAND (ng)

9. *Nicolaas Klein*, 1974 tc (68 mm) enkelzijdig
   vz: portret, Carla's vader, naar rechts (ng)

9a. *Nicolaas Klein*, 1974 (70 mm)
   vz: portret, Carla's vader, naar rechts. kz: stier, het sterrenbeeld van N.W. Klein; tekst: NICOLAAS WILHELMUS / KLEIN / 9 MEI 1905 (ng)

10. *Gerard Apeldoorn, tuinder*, 1974 (60 mm)
    vz: portret naar rechts; kz: druiven, tomaten en chrysanten, die door de tuinder werden gekweekt; tekst: GERARD APELDOORN (ng)

11. *Beeldhouwer*, 1977 (70 mm)
vz: beeldhouwer aan het werk met moker en puntbeitel, hakkend aan een groot stenen beeld; kz: twee handen die een tekst uithouwen; tekst: BEELD / HOUWEN / IS / VORM / RUIMTE / GEVEN (sign. in de pols van de rechterhand)
Bld 9 (1985) 119

12. *Nicoline*, 1978 (82 mm)
vz: portret naar links; tekst: NICOLINE CATHERINA; kz: Jasper: de lievelingskat van Nicoline; tekst: JASPER VRIENDJE VAN VROUWTJE (ng)
Bld 9 (1985) 119

13. *Carmen*, 1978 (68 mm)
vz: portret naar links; tekst CARMEN / LUCIA; kz: een zich opdoffende reiger; tekst: STILL ONLY SWEET SIXTEEN (ng)

14. *Arnold Nieuwendam*, 1979 (84 mm)
vz: portret naar links van de echtgenoot van de kunstenares, de kunstschilder Arnold Nieuwendam (Arnaldo); tekst: AR / NOL / D KEN / NE / TH; kz: zittende gitaar spelende man; tekst: SCHILDEREND LEVEN IS MUSICEREN (sign. tussen de voeten)

15. *Liesbeth*, 1980 (90 mm)
vz: portret naar rechts, vriendin van de kunstenares; tekst: LIES / BETH; kz: ooievaar (ng)
Bld 9 (1985) 119, 12 (1988) 461

16. *12- jarig huwelijk Theo en Tonny Kruyshaar*, 1981 (96 mm en 25 mm) in opdracht
vz: naar elkaar kijkende echtgenoten; kz: Tekst: THEO, TONNY KRUYSHAAR. De T is gestileerd uitgevoerd als vlakvulling (sign. middenonder). Een kleinere versie van deze penning is uitgevoerd in massief goud, op de reduceerbank tot 25 mm verkleind (twee exemplaren)

17. *Prof. H.J. Kuhlmeijer*, 1982 (80 mm) in opdracht van de Koninklijke Begeer
vz: portret, driekwart naar links, van professor H.J. Kuhlmeijer; tekst: DENKEN EN HANDELEN VAN DE MARKT UIT 1960-1981; kz: symbolische afbeelding die naar opdracht moest worden vervaardigd; tekst: H J KUHLMEIJER / JAARPRIJS / VAKGROEP / COMMERCIËLE / BELEIDSVORMING / ERASMUS / UNIVERSITEIT / ROTTERDAM (ng)

18. *Willy the Naughty Cat*, 1983 (60 mm)
vz: slapende kat; kz: silhouet van de kat waarin de tekst is verwerkt; tekst: WILLY / THE NAUGHTY / CAT (sign. rechts)

Gli Etruschi I 1993, danser, 2/3 ware grootte

Gli Etruschi III 1996, Dubbelfuitspeler, 2/3 ware grootte

19. *Willy the Naughty Cat*, 1984 (60 mm) in opdracht van de Vereniging voor Penningkunst, tweede versie
vz: als nr. 18; kz: afdrukken van kattenpootjes; tekst: WILLY / THE NAUGHTY / CAT; rechts het vignet van de VPK (sign. linksonder)
Bld 9 (1985) 119

20. *Anna, 65 jaar*, 1984 (77 mm) in opdracht
vz: portret naar links; tekst: ANNA / EVERTJE; kz: zittende vrouw met kinderen; tekst: OMA ZIJN IS EEN GUNST, OMA BLIJVEN EEN KUNST (sign. middenonder)
Bld 9 (1985) 119

21. *Barentz relatiepenning*, 1985 (75 mm) in opdracht
vz: twee vogels die elkaar een B aanreiken, de schakel symboliserend, die de firma Barentz als tussenhandel inneemt; kz: uitbeelding van de chemie, het werkterrein van het bedrijf; tekst in het Engels: 1960-1985 / 25 / YEARS / OF / FRIENDSHIP / ECI-ZUG / BARENTZ (sign. linksonder)
Bld 10 (1986) 299

21a. *Barentzpenning*, 1985 (75 mm) in opdracht
vz: als nr. 21 kz: als nr. 21; tekst in het Duits: 1960-1985 / 25 / JAHRE / GUTER FREUNDSCHAFT / BARENTZ / PEROXID CHEMIE (sign. linksonder)
Bld 10 (1986) 299

22. *Holysloot*, 1986 (80 mm)
vz:. dorpskerkje, schapen in een weiland omzoomd door knotwilgen, waarin opgenomen de naam van het dorpje; tekst: HOLYSLOOT; kz: karakteristiek voetbruggetje dat sinds de twaalfde eeuw de weilanden verbindt; tekst: HOLYSLOOT NATUURLIJK WATER EN NIET TE GROOT (sign. linksonder)
Bld 10 (1986) 299

23. *Fluitekruid*, 1988 (73 mm)
vz: meisje spelend op een altblokfluit; kz: fluitekruid; tekst: MELODIEËN / IN 'T / FLUITEKRUID (sign. rechtsmidden)
Bld 13 (1989) 95

24. *Zonnekatje*, 1988 (70 mm)
vz: zonnebadende vrouw op de rug gezien; kz: kater op een zonnig plekje; tekst: FARI / ZONNEKATJE (sign. rechtsonder)
Bld 13 (1989) 95

25. *Pukkie*, 1989 (78 mm) in opdracht
vz: Pukkie, een asielhondje gemodelleerd in een enigszins hol vlak; tekst: MEIS (koosnaam); kz: Pukkie, waaks afgebeeld op een bollend vlak (sign. rechtsonder)
Bld 13 (1989) 235

26. *Myrte*, 1990 (65 mm) in opdracht
vz: portret naar links van het vijfjarig meisje Myrte; kz: met poppen spelend meisje; tekst: MYRTE (ng)
Bld 14 (1990) 247

27. *Judith*, 1990 (65 mm) in opdracht
vz: portret driekwart naar rechts van de achtjarige Judith. Zij is het oudere zusje van Myrte (nr. 26);

kz: kind aan het strand; tekst: JUDITH (ng)
Bld 14 (1990) 247

28. *Jan Brugge*, 1990 (75 mm) in opdracht
vz: portret naar links van Jan Brugge, bouwkundige; kz: pentagram, verwijzend naar de gulden snede; twee schaakstukken, passer, als symbool van de bouwkunst; tekst (initialen): JB (sign. bovenaan, in de handgreep van de passer). De keerzijde is in lagen opgebouwd
Bld 14 (1990) 247

29. *Huwelijkspenning Trudie Favié en Jan Brugge*, 1991 (58 mm) in opdracht
vz: twee futen in baltsdans; kz: een levensboom met op de takken de namen van de gehuwden; tekst: TRUDIE-JAN / 7 JUNI 1991 (sign. middenonder)
Bld 17 (1993) 305

30. *Tweespan*, 1991 (83 mm)
vz: de achterhand van twee paarden, vanaf de bok gezien; kz: de beide paarden van voren gezien (sign. tussen de staarten)
Bld 17 (1993) 306

31. *Commedia dell'arte*, 1992 (78 mm)
vz: clown met sousafoon kz: zittende musicerende clown, met op de zolen van de traditionele grote schoenen de tekst: COMMEDIA / DELL'ARTE. (sign. in het muziekinstrument)
Bld 17 (1993) 472

32. *Carlota Esbach 75 jaar*, 1992 (75 mm) in opdracht
vz: portret naar rechts; kz: haar kat, een verpleegsterskruis en kattendoorn; tekst: CARLOTA (sign. middenonder)
Bld 17 (1993) 473

33. *Gli Etruschi* I 1993 (86 mm)
vz: danser; kz: afbeeldingen uit de tijd van de Etrusken: vogels en dolfijnen; tekst: GLI / ETRUSCHI (sign. middenonder) (zie ook nrs. 35, 42, 48 en 49)

Gli Etruschi IV 1997, jongeman met paard, 2/3 ware grootte

34. *The Sea-otter*, 1993 (78 mm)
vz: zeeotter, in karakteristieke pose: op de rug drijvend, gerold in zeewier; kz: zeeotter op de rug, van onderaf gezien (sign. linksonder)
Bld 18 (1994) 260

35. *Gli Etruschi* II 1994 (86 mm)
vz: danseres; kz: als nr. 33 (zie ook nrs. 33, 42, 48 en 49)

36. *Trudie Favié*, 1994 (77 mm) in opdracht
vz: portret naar rechts; kz: stapel boeken met opschrift TRUDIE TAVIÉ; tekst: HABENT SUA FATA LIBELLI (boeken hebben hun eigen lotgevallen) (sign. op het boek)

37. *Dikkie I*, 1994 (60-67 mm) enkelzijdig
vz: opgerold katje (ng)

38. *Dikkie II*, 1994 (72-78 mm) tweede versie met rand, enkelzijdig
vz: opgerold katje (ng)

39. *Margreet Holleman*, 1995 (80 mm) in opdracht

Gli Etruschi V, 1998, danseres met guirlande, 2/3 ware grootte

vz: portret naar links, met parelrand en insnijdingen; tekst: MARGREET; kz: een berg muntjes met verschillende beeldenaars. Daar bovenop liggen drie katten; tekst: HOLLEMAN / MUNTEN / 1970-1995 (sign. rechtsonder)
Bld 19 (1995) 368

40. *25 jarig huwelijk architectenechtpaar*, 1995 (85 mm) in opdracht
vz: twee portretten naar elkaar gewend, de man en profil naar rechts kijkend en de vrouw met haar gezicht driekwart naar links; kz: de Sagrada Familia kerk in Barcelona (Spanje); tekst: VAN DER VALK & WOUDSTRA / ARCHITECTEN / 25 JAAR HENDRIK-JAN & TRUDY (sign. in het rozetvenster van de kerk)
Bld 21 (1997) 417

41. *Drie Kinderportretten*, 1995 (85 mm) in opdracht
vz: drie kinderportretten naar rechts tekst: LISELOT JOOR ROSALIEN; kz: een nest met jonge vogels; tekst boven / onder: WIJ ZIJN / NOG NIET UITGEVLOGEN (de letters zijn met lijnen verbonden). De jonge vogels verbeelden de drie kinderen (4, 6 en 12 jaar oud) die nog onder de zorg van de ouders zijn (sign. rechtsonder)
Bld 20 (1996) 142

42. *Gli Etruschi* III, 1996 (86 mm)
vz: dubbelfluitspeler naar links lopend. kz: als nr. 33 (zie ook nrs. 33, 35, 48 en 49)

43. *Zeetjalk Immanuel 100 jaar*, 1996 (80 mm) in opdracht
vz: met volle zeilen vaart het schip; tekst: IMMANUEL / 1896-1996. kz: de wegvarende Groninger tjalk van achteren te zien; tekst op een stuurrad: GOD MET ONS (vert. Immanuel) (sign. in het stuurrad)
Bld 21 (1997) 419

44. *Durgerdampenning*, 1996 (80 mm) in opdracht
vz: de dorpskerk te Durgerdam; tekst: DURGERDAM; kz: de baai van Durgerdam met in de verte 'de Kapel'; tekst (in het riet verborgen, de galerienaam): DE OPSTEKER (sign. rechtsonder)
Bld 21 (1997) 418

45. *Carla Klein*, 1996 (78 mm) zelfportret
vz: portret naar links met op de linkerschouder een van haar katten, 'Dikkie', die naar rechts kijkt en wordt ondersteund door de rechterhand van de bazin; kz: tekst in cirkels: ARNOLD, DIGGER FARI (namen van haar man en twee katten) BEELDHOUWER MEDAILLEUR (sign. in het midden)

46. *AXA-penning*, 1997 (65 mm) in opdracht
vz: raamkozijn met slot; tekst: AXA 25 JAAR of 40 JAAR; kz: fietsslot met een uitgespaarde ruimte voor data en naam van de jubilaris (die worden er later ingegraveerd); tekst: STENMAN HOLLAND B.V. (sign. in de fietssleutel)

47. *Numismatische Kring Utrecht*, Jubileumpenning 1997 (60 mm) in opdracht
vz: Dom van Utrecht boven de huizen; links een muntenboom, op de takken Utrechtse munten met symbolen van oude muntuitgaven. De betekenis van de muntenboom is tweeledig, vroeger ontstond bij het gieten van munten eveneens een 'muntenboom'; tekst: NUMISMATISCHE KRING UTRECHT. De U is in het voorste huis verwerkt en de tekst loopt tegen zichzelf in (sign. in de boom); kz: twee klimmende leeuwen die een gekroond schild met het wapen van Utrecht vasthouden; tekst: 15 NOVEMBER 1972-1997

48. *Gli Etruschi* IV, 1997 (86 mm)
vz: jongeman met een paardje, lopend naar links, langs de rand een olijftak; kz: als nr. 33 (zie ook nrs. 33, 35, 42 en 49)
Bld 23 (1999) 135

49. *Gli Etruschi* V, 1998 (86 mm)
vz: danseres met guirlande, langs de rand drie vogels; kz: als nr. 33 (zie ook nrs. 33, 35, 42 en 48)
Bld 23 (1999) 135

50. *Anelide vijftig jaar*, 1998 (64 mm)
vz: portret naar rechts; kz: Tekst: ANELIDE (sign. onderaan)
Bld 29 (2005) 89

51. *Johan en Marianne Toet*, 1998 (80 mm) in opdracht
vz: dubbelportret naar rechts; kz: brug bij Gorinchem, daarvoor een varend schip, de tekst is in de voorstelling verwerkt: in de bogen van de brug de voornamen: JOHAN & MARIANNE, op de scheepsromp de achternaam: TOET, langs de rand: 19 APRIL 1973-1998 (sign. in het ankergat)
Bld 23 (1999) 136

52. *Durf te leven*, 1999, ook in zilver (90 mm) in opdracht
vz: vijf vogels die om de wereldbol vliegen, voorstellende het gezin Vuursteen, dat, verspreid over de wereld, zijn werk vond; tekst (op de aarde): DURF TE LEVEN, (op de boom): 35 JAAR, KAREL, JULIËTTE, MARCELLE, WIEBEKE, GIJS; kz: twee Hollandse keeshonden; tekst (onderaan): FLIP en BOBO. De penning werd in opdracht gemaakt voor een 35-jarig huwelijk (sign. rechtsmidden)

53. *30 jaar dierenartsenpraktijk*, 1999 (90 mm) in opdracht
vz: de twee kinderen van de dierenarts Ernst Osinga ruggelings geplaatst; tekst: ERNST MARIËTTE; kz: staande hond; tekst: (boven): AMSTERDAM 1969-1999 (onder): PIDOU BEAULIEU SIMP, de honden in het gezin (sign. rechtsmidden).

54. *Amfibievoertuig*, 2000 zilver (70x100 mm) in opdracht, enkelzijdig
penning, die wordt gebruikt als gesp voor een riem. Amfibievoertuig uit de Tweede Wereldoorlog (sign. op de binnenzijde)

55. *Telderspenning*, 2000 (70 mm) in opdracht
vz: portret van prof. mr. B.M. Telders (19.3.1903-6.4.1945), rechtsgeleerde en politicus; kz: een zwaard en een weegschaal: de verzinnebeelding van justitie (sign. in het heft van het zwaard

56. Herinneringspenning *Margit Boestert*, 2001 (70 mm)
vz: portret naar rechts; kz: boom als symbool; tekst: MARGIT (sign. onderaan, tussen de wortels van de boom)
Bld 29 (2005) 90

57. *50 jaar Numismatische Kring Groningen*, Jubileumpenning 2001, ook in zilver (65 mm) staand, in opdracht
vz: een op haar knieën zittende vrouwenfiguur voor een geopend muntenkabinet kijkend naar een munt in haar handen; kz: achterkant van het muntenkastje; met daarop de tekst: NUMISMAT / ISCHE KRIN / G GRONING / EN 1951 2001 (sign. midden onder)
Bld 26 (2002) 189, 27 (2003) 171

58. *Tim*, 2002, zilver (±35mm) in opdracht
vz: een geabstraheerd kruis in een incusum. In opdracht als zilveren hanger naar aanleiding van de geboorte van Tim; kz: in breedschrift de tekst: TIM 12-05-2002 (ng)

59. *Annabelle en Thomas*, 2002 (85 mm) in opdracht
vz: twee portretten naar links; tekst: ANNABELLE / THOMAS; kz: een staand paard en liggende hond; tekst: ONLY YOU / BRAUN (sign. onder de hoef van het paard)

60. *Maria Callas*, 2003 (75 mm)
vz: portret naar rechts; kz: de zangeres op het toneel op de rug gezien vanuit de coulissen tekst onderaan: 1923 / 1977 MARIA CALLAS (sign. links)
Bld 28 (2004) 166

61. *Weesp en Jaap*, 2003 (80 mm) in opdracht
vz: stadsgezicht van Weesp met de kerktoren als middelpunt; tekst: WEESP. JAAP VAN DER VEEN; kz: portret naar links van Jaap van der Veen (sign op de boom linkerzijde)

62. *Familie Van der Veen*, 2004 (80 mm) in opdracht
vz: dubbelportret Jaap van der Veen en Lucie Verstijnen; kz: portretten van Jaap en Broer van der Veen naar links (sign.)

63. *Weesp*, 2004 (80 mm) in opdracht
vz: stadsgezicht van Weesp met de kerktoren als middelpunt; kz: gezicht op Weesp (sign.)

64. *Trojka*, 2005 (85 mm) VPK-inschrijfpenning 2006
vz: drie paarden in driehoekcompositie boven elkaar geplaatst; kz: drie paarden in verschillende houdingen (sign. rechtsboven); VPK-logo rechtsonder

In bewerking (december 2005)

(65) *Zwaluwen*, 2005/2006 (72 mm)
vz: drie jonge zwaluwen naast elkaar op een boomtak; kz: de drie zwaluwen met opengesperde bekjes, op een balk, wachtend op voedsel van de ouders (sign. rechts)

(66) *Grutto's*, 2005/2006
vz: een jonge grutto die gevoederd wordt; kz: een vlucht grutto's (sign. rechts midden)

(67) *Erepenning gemeente Enschede*, 2005/2006 in opdracht

Grenzen van de numismatiek

Zilvermerken

JANJAAP LUIJT

Sinds eeuwen wordt edelmetaal gestempeld met keurmerken. De oudste vorm van merken is zonder twijfel de muntslag, die afgepaste hoeveelheden edelmetaal met een bekend gehalte garandeert. De producten die ontstaan noemen wij munten en behoren zonder meer tot de numismatiek. Maar mogen de keurtekens voor goud- en zilverwerk, die vanaf de Middeleeuwen worden gebruikt in de strijd tegen frauderende goud- en zilversmeden, ook tot de numismatiek worden gerekend?

Vanaf de dertiende eeuw worden in de belangrijkste Vlaamse en Duitse steden keurtekens afgeslagen op gebruiksvoorwerpen. Dit begon met een teken dat namens de stad werd afgeslagen en dat het gehalte, zoals dat in ordonnanties was vastgelegd, garandeerde. Dit teken, dat veelal het stadswapen voorstelde, sloegen keurmeesters af nadat zij hadden vastgesteld dat het gehalte van het werk voldeed. In de loop van de tijd kreeg dit keurteken de naam stadsteken. In de noordelijke Nederlanden was Utrecht de eerste stad waar keurtekens werden gebruikt (1382). Andere steden volgden in de loop van de daaropvolgende eeuwen.

Het stadsteken bleek niet afdoende in de strijd tegen fraudeurs, zodat de introductie van andere keurtekens volgde. Eerst deed een persoonsgebonden merk zijn intrede, waarmee bepaald kon worden wie een voorwerp had gemaakt en aansprakelijk was voor een eventueel te laag gehalte. Meestal bestond dit teken uit de initialen van de maker, zijn familiewapen of een ander kenmerkend symbool. Het persoonlijk teken kreeg in de loop van de tijd de naam meesterteken.

Stadsteken en meesterteken bleken nog niet voldoende in de strijd tegen frauderende goud- en zilversmeden. Om achteraf te kunnen bepalen welke keurmeesters een voorwerp hadden gekeurd, deed een derde teken zijn intrede. Dit teken bestond uit een letter die telkens veranderde met het aantreden van nieuwe keurmeesters. Aangezien in de meeste steden de keurmeesters per jaar wisselden, veranderde de letter ook per jaar en kreeg het de naam jaarletter. In de noordelijke Nederlanden deed de jaarletter voor het eerst zijn intrede in Amsterdam (1469) en weldra volgden andere steden, zoals 's-Hertogenbosch en Middelburg in 1502 en Utrecht in 1507.

Aanvankelijk bestond er slechts één wettelijk zilvergehalte en één wettelijk goudgehalte. Deze gehalten werden gegarandeerd door het stadsteken, maar

'Grenzen van de numismatiek' is een rubriek over numismatisch gerelateerde voorwerpen. Volgens de een behoren zij tot het vakgebied van de munt- en penningkunde, terwijl de ander dit niet vindt. Wat maakt een voorwerp numismatisch? De wijze van vervaardiging, de vervaardiger, het materiaal, de vorm, de waarde, het gebruik of de naam die er aan gegeven wordt? Het antwoord bepaalt de grenzen van de numismatiek. Grenzen die voor ieder anders zijn.
Verzamelaars met een bijzondere collectie die in deze rubriek aan het woord willen komen, kunnen contact opnemen met de redactie:
Postbus 11, 3500 AA Utrecht of via redactie@debeeldenaar.nl

Keurtekens van Utrecht

zodra ook andere gehalten werden toegelaten waren keurtekens nodig om deze van elkaar te kunnen onderscheiden. Zo kreeg in de provincies Holland en Friesland het zilverwerk met een hoog gehalte een stempel met het provinciaal wapen en werd in Utrecht het zilverwerk met het hoogste gehalte voorzien van twee stadstekens.

Gedurende de veertiende tot en met achttiende eeuw verrichtten goud- en zilversmidsgilden de keuring, maar vanaf 1807 nam de overheid die taak op zich. In Nederland vindt de keuring nog steeds plaats. Sinds 1987 is die taak voorbehouden aan door de minister van Economische Zaken aangewezen publiekgerechtelijke instanties. Thans zijn dit er twee: WaarborgHolland in Gouda en Edelmetaal Waarborg Nederland in Joure.

Verzamelen

In de praktijk wordt alles verzameld, dus ook keurtekens. In het verleden was het verzamelen van keurtekens een bezigheid waar vooral juweliers en goudsmeden zich mee bezig hielden. Zij kochten goud- en zilverwerk in om het te versmelten en opnieuw tot sieraden of gebruiksvoorwerpen te verwerken. Voordat zij dat deden, zaagden ze de keurtekens uit de voorwerpen om die systematisch te rangschikken. De meesten deden dit om inzicht te krijgen in de geschiedenis van de keuring van edelmetaal of om het uiterlijk van jaarletters en meestertekens vast te leggen. Veelal waren de afslagen afkomstig van de stelen van vorken en lepels, waardoor stukjes met keurtekens in de wandeling lepelstelen of lepelstukjes worden genoemd.

De Amsterdamse juwelier Van Osenbruggen legde in de jaren dertig van de twintigste eeuw een grote en gevarieerde collectie aan, die tegenwoordig te bestuderen is in het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum te Schoonhoven. Op karton heeft hij de plaatjes met merken geplakt in geografisch-chronologische volgorde. Mede aan de hand van deze collectie hebben verschillende onderzoekers interessante conclusies kunnen trekken. Eind jaren dertig ontving Van Osenbruggen voor zijn werk als verzamelaar en onderzoeker van de Federatie Goud en Zilver (de belangenvereniging van goud- en zilversmeden in Nederland) een erepenning gemaakt door J.C. Wienecke. Op deze penning staan de goud- en zilvermerken afgebeeld die de Dienst van de Waarborg destijds gebruikte.

Nog steeds zijn er verzamelaars van zilvermerken. Het verschil met vroeger is dat ze niet langer de merken uit het voorwerp zagen, maar de aanwezigheid van het voorwerp voor lief nemen. Dit resulteert veelal in zeer gevarieerde verzamelingen bestaande uit voorwerpen van allerlei aard en verzamelaars die bestaande ensembles opsplitsen om de afzonderlijke delen met anderen te kunnen ruilen.

Vooral in Engeland, waar het verzamelen van keurtekens vaker voorkomt dan in Nederland, spelen de zilvernijverheid en de keuringsinstanties in op de verzamelwoede. Samen zorgen zij voor speciale verzamelobjecten, zoals sleutelhangers, broches en manchetknopen, met extra grote merken (tot 1 cm in doorsnede aan toe).

Erepenning Osenbruggen, J.C. Wienecke, brons, z.j. foto: Bob Markie

Aan het begin van dit artikel vergeleek ik het merken van goud- en zilverwerk met de muntslag. Het primaire doel van beide handelingen is hetzelfde en in beide gevallen betreft het de garantie van het metaal. De techniek waarmee dit gebeurt is dezelfde en zowel munten als keurtekens worden verzameld om ze te bestuderen. Behoort het verzamelen van keurtekens daarmee tot de numismatiek of is hier de grens overschreden? ■

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

De vergissingen van een stempelsnijder II

JAN C. VAN DER WIS

Tien jaar geleden publiceerde ik in *De Beeldenaar* een artikel over de vele vergissingen van Johan Sluyter, de stempelsnijder van Deventer, Nijmegen en Zutphen, die in zijn werk werd gehinderd door een lichamelijk ongemak, mogelijk dyslexie of linkshandigheid of een combinatie daarvan.[1] Het ging daarbij om een groot scala aan, deels in de stempels herstelde, vergissingen op diverse muntsoorten van de drie genoemde steden, variërend van foutieve jaartallen, spiegelbeeldig foutief geplaatste letters, enzovoort. Later kon naar aanleiding van mijn artikel aan de reeks munten met vergissingen een rijderschelling 1688 van Zutphen worden toegevoegd.[2] Sindsdien is het rond Johan Sluyter stil geweest. Onlangs verwierf ik echter een Deventer gulden uit 1698 waarop duidelijk is te zien, dat in de voorzijdestempel een aantal fouten voorkomt, dat nog is hersteld alvorens er mee is gemunt. Zo is van TVEMVR de letter M over een V en de tweede V over de letter R gesneden. Waarschijnlijk was Sluyter in gedachten met het snijden van TVEMVR al een letter verder gevorderd dan in werkelijkheid het geval was. Ook bij het snijden van het jaartal liep hij vooruit: van het oorspronkelijke foutieve jaartal 1699 zijn de laatste twee cijfers met 98 overgesneden. Met name dit laatste roept herinneringen op aan de Deventer zilveren dukaat uit 1698, waarvan ik in mijn artikel uit 1995 melding maakte. In de stempel daarvan is het jaartal gesneden over 1691, een jaar waarin in het geheel geen zilveren dukaten in Deventer zijn geslagen. Op de nu aangetroffen gulden is iets soortgelijks aan de hand: het enige en tevens laatste jaar waarin in Deventer Nederlandse guldens zijn geslagen is 1698.[3] Als Sluyter, of waarschijnlijker nog de waardein, de in het jaartal gemaakte vergissing niet had ontdekt, zouden we voor een moeilijk of mogelijk zelfs onoplosbaar probleem zijn geplaatst. Want hoe moeten we de aanwezigheid van guldens 1699 verklaren zonder dat ze ook daadwerkelijk in dat jaar zijn geslagen ...? Mensenwerk, ook in het muntbedrijf, blijft boeien en ons voor verrassingen plaatsen.

Deventer, Nederlandse gulden 1698 over 1699, zilver

details

NOTEN

1. J.C. VAN DER WIS De vergissingen van een stempelsnijder *De Beeldenaar* 19 (1995) 535-538.
2. H. VAN DER VALK Een ruiterschelling van Zutphen met vier maal de letter N in spiegelbeeld *De Beeldenaar* 21 (1997) 373.
3. J. FORTUYN DROOGLEEVER *De vorstelijke en de stedelijke muntslag te Deventer* (Deventer, 1982).

Philip Grierson 1910-2006

Groot numismaat en bijzonder mens

COR DE GRAAF

Op 15 januari 2006 overleed op 95-jarige leeftijd Philip Grierson, een van de meest vooraanstaande numismaten ter wereld. Geboren in Ierland, ging hij in 1927 op 17-jarige leeftijd naar Cambridge om te studeren. Tot tweemaal toe werd hij niet toegelaten en pas in 1929 kon hij aanvangen met zijn studie. In de twee jaren dat hij nog niet studeerde legde hij de basis voor zijn latere talenkennis. Hoewel bescheiden daarover, kon hij zich in vele Europese talen, waaronder het Nederlands, redelijk uitdrukken. Lezen van deze talen leverde hem geen problemen op.

Aanvankelijk leek hij zich toe te leggen op de geschiedenis van Vlaanderen, waarover hij ook publiceerde. Dankzij een goede 'thesis' over de vroege geschiedenis van Vlaanderen werd hij in 1935 toegelaten als 'fellow' van het Gonville and Caius College. Als inwonend fellow betrok hij een van de kamers in Caius College en sinds 1945 bewoonde hij een appartement met uitzicht op het marktplein en de kerk Little Saint Mary.

Halverwege de jaren veertig werd Philips numismatische interesse gewekt door een toevalligheid. Zijn vader, een buitengewoon systematisch persoon met een enorme parate kennis van de natuur, had een doosje met enkele munten, waaronder een Byzantijns exemplaar van keizer Phocas. Dit muntje was voor Philip dermate intrigerend, dat hij zich ging verdiepen in de numismatiek. Aanvankelijk slechts als verzamelaar, maar al snel ook als wetenschapper. Hij gebruikte munten uit eigen collectie voor zijn colleges aan de universiteit. Na dit Byzantijnse muntje kamen nog vele andere in zijn bezit. Duizenden vooral middeleeuwse munten, vele van een grote zeldzaamheid, heeft hij in de loop der jaren verworven. Hij deponeerde de collectie als bruikleen in het - aan de universiteit gelieerde - Fitzwilliam Museum, waar ze zich bevinden in de naar hem genoemde Grierson-room, en bouwde ondertussen de verzameling verder uit. Als 'honorary keeper' was hij vaak in het Fitzwilliam te vinden, al was het maar om een enkele munt uit zijn verzameling te bekijken. Bij zijn overlijden is de collectie per legaat aan het museum gekomen. Aan de universiteit dankte hij zijn aanstelling en inkomen en zo de mogelijkheid de munten te kunnen kopen en aan diezelfde universiteit moest zijn verzameling ten goede komen. En natuurlijk aan allen die gebruik wilden maken van zijn collectie: studenten en andere numismaten. De relevante gegevens, zoals gewicht, herkomst, vorige eigenaren en dergelijke werden in zijn kenmerkende handschrift op kleine ronde tickets vermeld en onder de munt opgeborgen.

Griersons faam verspreidde zich en resulteerde in de bijzondere situatie dat hij vele jaren tegelijkertijd drie banen in drie landen had: zijn docentschap en later hoogleraarschap in Cambridge, een leerstoel in Brussel en adviseur aan Dumbarton Oaks, Washington. Daarnaast was hij lid van vele numismatische verenigingen, waaronder het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (erelid sinds 1959).

Het aantal publicaties van Grierson is enorm en zeer divers. Er is vrijwel geen aspect van de numismatiek, waarover hij niet publiceerde. Hij was als geen ander in staat geschiedenis,

numismatiek en andere historische disciplines met elkaar te verenigen, waardoor er een meerwaarde voor alle disciplines ontstond. Zonder iets af te willen doen aan alle andere publicaties, zijn de serie over Byzantijnse munten in de Dumbarton Oaks Collection (DOC) en de serie Medieval European Coinage (MEC) de meest in het oog springende. In 1953 werd hij benoemd tot adviseur van de Dumbarton Oaks Collection met als taak de publicatie en vervolmaking van de bestaande collectie. Dumbarton Oaks bleef een van zijn grote projecten, waar hij tot op hoge leeftijd ook naar toe ging. Het tweede grote project was de Medieval European Coinage. Met Mark Blackburn publiceerde hij het eerste deel over de vroege middeleeuwen (vijfde tot tiende eeuw) in 1986. Het tweede deel (deel 14 uit de serie) werd in samenwerking met de Italiaanse numismaat Lucia Travaini geschreven en verscheen in 1998.

Het was duidelijk dat het niet zou lukken de hele serie af te krijgen gedurende zijn leven. Het deel waaraan hij thans werkte, is voor Nederlandse numismaten bijzonder interessant: 'deel 7, The Low Countries'. In 1995 heb ik het genoegen gesmaakt een eerste concept te mogen lezen van dit deel. Eigenlijk was het een moeten, want ik werd door Philip Grierson vriendelijk, doch dringend verzocht het manuscript door te lezen en van commentaar te voorzien. Ik heb het als buitengewoon ervaren dat een 85-jarige professor van Cambridge University dit verzoek deed aan een 26-jarige net-afgestudeerde uit Nederland. Typerend voor Grierson was, dat hij je volledig serieus nam en de enkele door mij aangegeven correcties wilde overnemen.

Tot op hoge leeftijd speelde hij squash met de 'undergraduates' die dikwijls van hem verloren. Vaak waren ze bij hem te gast om films te kijken. Zijn huis was namelijk niet alleen een bibliotheek, maar tevens een videotheek met duizenden – grotendeels opgenomen – films. Punctueel als altijd was daarvan een volledig actuele catalogus in de woonkamer aanwezig. Wie uitgenodigd werd om in Caius met hem aan de 'high table' te dineren, werd gewoonlijk een half uur eerder verwacht voor een glas sherry. Na het diner in het College werd nog een glaasje port gedronken, waarna een film kon worden uitgezocht uit de catalogus. Meest opmerkelijk is wel, dat in de catalogus een groot deel in beslag genomen werd door horror.

Hoewel het overlijden van Philip Grierson voor de numismatiek onmiskenbaar een groot verlies is, kunnen we ook dankbaar zijn voor het lange en productieve leven dat hij tot op het laatst heeft kunnen leiden. Met Philip is zowel een groot numismaat, als een bijzonder mens heengegaan.

(advertentie)

MmunthandelG.Henzen

~ Antieke munten (Grieks, Romeins en Byzantijns)
~ Nederlandse munten (600 - heden)
~ Buitenlandse munten (600 - heden)
~ Archeologische voorwerpen

Vraag onze zeer uitgebreide en rijk geïllustreerde tweemaandelijkse prijslijst aan !

Postbus 42 3958ZT Amerongen ~ Tel.0343 - 430564 / Fax.0343 - 430542

Ondergrenzen aan de penning

LUCIE NIJLAND

Is in *De Beeldenaar* 2006-1 over 'grenzen aan de penning' genoeg gezegd? Ik vind van niet. De informatie was onvoldoende om penningverzamelaars weerbaarder te maken. Om die reden - met het heimelijke doel inventieve penningmakers meer waardering en verkoop van hun werk te gunnen - kaart ik de grenzen nogmaals aan.

Penningverzamelaars vergaren kleine kunstwerken die mogen uitblinken in vormgeving en originaliteit. Tegenwoordig zijn penningen niet meer alleen van brons. Hoewel brons nog flink de boventoon voert, is het steeds vaker nodig bronzen afgietsels, die als penningen worden aangeboden en bedoeld zijn als kunstwerk, aan een kritische keuring te onderwerpen. De kwalificatie 'kunstwerk' moet terecht zijn en hangt onder meer af van een beredeneerde ondergrens. Handig is het als je die zelf kunt vaststellen. Wanneer de penning zakt naar een denkbeeldige ondergrens, en je met penningkundig broddelwerk te maken hebt, dan is de kwalificatie 'braderie-penning' een betere dan kunstwerk. Hoe ontdek je dat? Meestal als in het vak geschoolde mensen er tegelijk kritisch naar kijken. En wanneer kan de penning plastisch als kunstwerk worden gekwalificeerd? Als kunstenaars en verzamelaars overeenkomen dat de penning boven de ondergrens zit. Zo zou het kunnen gaan, maar zelfs die beslissing is een moeilijke. Daar zitten zowel makers als verzamelaars mee. Braderie-penningen bestaan echt, al durft bijna niemand het te benoemen. Gevolg is dat zulke penningen evengoed worden aangekocht en verzameld als kunstwerken. Ik vind dat daar opheldering in moet komen.

Zonder de pluriformiteit van opvatting en uitvoering en de grote inzet van een achterban van penningmakers die experimenteler te werk gaan, zou de penningplastiek op handzaam formaat geen vernieuwende impulsen meer krijgen. Tot die achterban behoort de Vereniging voor Penningkunst (VPK). De laatste 30 jaar is dankzij de inspanningen van deze vereniging in Nederland een experimentele wending in de penningkunst ontstaan. Door middel van verenigingsopdrachten, inclusief ondersteuning tijdens het ontwerpproces, zijn er zeer bijzondere penningen uitgevoerd. Het is een wending die nog onvoldoende haar weg vindt naar de penningverzamelaars. Gelukkig bestaan er verzamelaars die wèl oog hebben voor deze ontwikkeling.

Tijdens het penningsymposium ter ere van het 25-jarig jubileumfeest van Greet Kemper op 5 november 2005, bestond het hoofdonderwerp uit een voor de toekomst prangende vraag: 'Zijn er grenzen aan de penning?' Drie sprekers: een penningmaker, een penningverzamelaar en een kunsthistoricus, kwamen met eigen gezichtspunten naar voren. Kees Postma schreef er uitgebreide verslagen over in *De Beeldenaar* 2006-1. Voordat ik doorga over de verzamelaars, wil ik de grenzen aan de penning van de penningmaker en de kunsthistoricus in hun strekking gedeeltelijk herhalen en aanvullen met mijn eigen constateringen. Vervolgens beschrijf ik een mijns inziens ten onrechte vergeten begrenzing, die van de beïnvloeding door een andere maker en toepassing ervan in eigen werk.

De penningmaker

Behoud van het goed in de hand liggende, handzame voorwerp is een vanzelfsprekende grens voor penningmaker Guus Hellegers. Als beeldhouwer accentueert hij de tweezijdigheid die om min of meer afgeplatte vormen vraagt. Daarmee ontstaat de interactie tussen de twee zijden, die voor hem de essentie van een penning uitmaakt. Daar gelooft hij in. Formaat en reproduceerbaarheid kunnen een barrière vormen tegen de vrijheid van vormgeven. Daar is al snel de grens bereikt. Bij zaken als de relevantie van de vormgeving met betrekking tot de inhoud van de penning, duiken steeds weer andere grenzen op. Hellegers heeft daar over nagedacht. Heel bijzonder is Hellegers' gevoelsgrens bij de kleurpatine van een penning. Die moet hij acceptabel vinden bij het onderwerp en de vorm. Typisch zoals een kunstenaar dit wil. Hellegers experimenteert met lichtval, vlakken en de structuur van de huid van de penning. Voor hem zijn die dingen alle even belangrijk. In zijn geval staan er afbeeldingen op de 'penninghuid' die in reliëf zijn uitgevoerd. Gelukkig staan er foto's van zijn eigen penningen in het symposiumverslag in *De Beeldenaar*; die ondersteunen de visie van Hellegers. Het persoonlijke aan zijn penningen, met de vierkante uitbouw als 'derde dimensie', is daarmee inzichtelijk gemaakt. Ik zie en voel in het werk van Hellegers een affiniteit met de behandeling van een architectonische lichtval door openingen, net zoals veel werken uit het oeuvre van kunstenaar Jeroen Henneman daarvan getuigen.

De kunsthistoricus

Kunsthistoricus Louk Tilanus kiest voor zijn bijdrage aan het symposium de grenzen bij de portretpenning. Daar kun je de eeuwen mee doorkomen. Hieraan wil ik onmiddelijk toevoegen dat portretpenningen niet altijd kunstpenningen zijn. De penningen die Tilanus voor ogen heeft en bespreekt zijn dat natuurlijk wel. Aan de voorzijde van een portretpenning staat de plastische beschrijving van de te memoren persoon, het portret. In zijn betoog voert Tilanus aan dat portretteren kan uitmonden in het idealiseren van een persoon. Mogelijk wordt, in de loop der tijd, een grens overschreden, wat ten koste gaat van de gelijkenis. Tenminste, als dat te controleren valt. Volgens Tilanus kan dat met behulp van de duurzamere – mooie vondst trouwens – delen van het gezicht: de anatomische opbouw. De lezing is eigenlijk een uiteenzetting over de portretpenning in het algemeen, met een aardig accent op trends en restricties door de tijden heen. Het uitbeelden op penningen van portretten vanaf bestaande afbeeldingen, zoals van oude schilderijen of foto's kan mijns inziens niet op een grens stuiten. Het wordt een getransponeerde verbeelding en is dus opnieuw origineel. Er ontstaat geen grens. Het zijn geen kopieën waarbij auteursrechten gelden. Waarom Tilanus dit aanhaalt is mij een raadsel, behalve dan als tijdsverschijnsel in de metamorfose van de portretpenning.

Een vergeten begrenzing

Het is jammer dat ethische grenzen bij het penningmaken tijdens het symposium niet aan de orde zijn gekomen. Men kan zich de vraag stellen in hoeverre een penning een grens overschrijdt wanneer de beïnvloeding van de ene penningmaker bij de andere penningmaker overgaat in kopiëergedrag. Zoiets kan heel direct onder invloed van docentschap, maar ook ontstaan als een glijdende schaal. Wanneer gaat dit verschijnsel de onschuld voorbij en waar liggen de grenzen? Als de onderwerpen, ideeën, vormgeving en stijl op de grens van na-apen zitten, wat dan? Het zijn dingen die werkelijk gaande zijn en waarvan de discussie

niet verder komt dan geklaag in de wandelgangen. Dit lijkt mij alvast een aardig onderwerp voor een met voorbeelden geïllustreerd themanummer van *De Beeldenaar*.

De penningverzamelaar

De meest boeiende visiestrijd voor de grensbepaling verwacht ik in de toekomst bij penningverzamelaars. Naarmate penningen objecten worden, zijn verzamelingen en verzamelaars aan die strijd blootgesteld. Zij komen in een soort spagaat terecht, want de ene vormgevingsrichting is niet meer te vergelijken met de andere. Dat was te zien aan de afbeeldingen bij het verslag van 'De visie van een verzamelaar' in *De Beeldenaar* 2006-1. In het verslag staan afbeeldingen van een braderiepenning naast twee grensverleggende kunstwerken uit de verzameling van Frans Peese Binkhorst.

Verzamelaars die op een bijzondere wijze bereid zijn te investeren in het grensverleggende, artistieke kunnen van anderen, hebben mijn voorkeur. Dat hoeven niet alleen de grotere verzamelaars te zijn, maar ook verzamelaars van enkel de kleine designobjecten die nog steeds 'penning' heten, terwijl deze vlag allang de lading niet meer dekt. Zulke verzamelaars beleven plezier aan de objecten en spannen zich ervoor in door ze aan te schaffen, met het idee kleine kunstwerken te bemachtigen. Penningmakers die de nieuwe trend volgen zien dankbare aanhangers van hun werk in objectenverzamelaars. Het werk van deze penningmaker-designers komt op deze wijze vaak terecht in de juiste context, bij echte liefhebbers.

Pieter Reekers is een verzamelaar van meer dan penningen alleen. Hij schrijft over een penning in *De Beeldenaar* 2005-5. In verband met zijn contact met Baldi Dekker, die een tinnen penning voor *Hospice Dignitas* (2004) ontwierp, beschrijft Reekers de geschiedenis achter het ontstaan van die penning en hij uit zijn waardering voor de vormgeving ervan. Foto's van de voor en keerzijde staan in *De Beeldenaar*. Iedereen die het leest kan er het zijne van denken, want smaken verschillen. Reekers spreekt zich erover uit als verzamelaar. In zijn artikel stelt hij in de eerste regel de vraag: 'Wat spreekt de verzamelaar aan in een penning?' en antwoordt: 'Dat is voor iedereen anders.' Vervolgens noemt hij een rijtje dat we allemaal kennen: 'afbeelding, vorm, tastbaarheid, al deze zaken bij elkaar geteld zijn in hoge mate de basis voor het karakter van een penning.' Maar er is méér waar een verzamelaar op moet letten, vind ik. Terug naar de penning die Reekers beschrijft. In eerste instantie diende die penning een prachtig doel en een maker is aan werk geholpen. In tweede instantie kun je je afvragen of die penning het verzamelen waard is. Zulke keuzes moeten worden gemaakt. Zou Reekers deze penning in zijn verzameling willen? En de emoties die Reekers' criteria vergezellen, zijn die wel de juiste? Moet Reekers niet glashard kijken naar de toekomst? Met andere woorden wat zegt deze penning anderen dan hemzelf in de toekomst. Wie loopt er dan nog warm voor die penning? Misschien wel helemaal niemand.

Tenzij je bereid bent een categorie penningen als deze - en dan bedoel ik van deze soort en kwaliteit - in je collectie op te nemen, moet je als verzamelaar telkens de moeilijke keus maken of je wel of niet een kunstwerkje voor je hebt of staat aan te schaffen. Voor hetzelfde geld, letterlijk, zit je er qua investering subiet naast. Verzamelaars krijgen op een harde wijze met de ondergrenzen aan de penning te maken, in hun portemonnee en in hun met gevoel samengestelde verzameling. Je zult er maar een paar miskopen tussen hebben liggen. Voor een verzameling gelden meer grenzen: esthetische, budgettaire, onderwerpafbakening, opberg-

mogelijkheden, verkrijgbaarheid; misschien ook spijtgrenzen en *last but not least*: verkoopbaarheidsgrenzen, waarvoor per penning kwaliteitscriteria gelden.

Je gaat niet je hele huis vol zetten met penning-*gadgets*, alleen omdat je zo nodig verzamelen moet. Je verzamelt iets van je gading, daar zit iets van jezelf in. Het is joúw interesse en jíj wilt ervan genieten. Zo nodig wil je er mee pronken, en dan zijn helemáál je smaakkeuzen belangrijk, want je ziel en zaligheid is ermee gemoeid en die geef je bloot. Eigenlijk heb je voor het verzamelen van kunstpenningen een behoorlijk professionele kijk op meer soorten kunst nodig, om de ondergrens van penningen te kunnen zien. De meeste verzamelaars willen natuurlijk veel van het mooiste (wat een subjectief begrip is). Verzamelaars zijn ook mensen en wat mensen mooi vinden is persoonlijk. Maar dat niet alleen. Verzamelaars ontmoeten elkaar. Zij kunnen in een keuze-stramien zitten dat aangepraat is door andere verzamelaars. Er komt heel wat sentiment en een flinke dosis clubgevoel aan te pas. Met penningen verzamelen leg je contacten in de branche. Daarin kan een probleem zitten. Wat doe je als verzamelaar in verhouding tot anderen die ook verzamelen en die je goed kent en waar jouw smaak, of voorkeur, door wordt beïnvloed? Ga er maar aan staan om in die context snel te beslissen. Echte kunstwerkjes zijn zó weg, verkocht.

Het echte probleem is hoe je voorkomt dat je als verzamelaar plastisch broddelwerk aanschaft of steeds pijnlijk herinnerd wordt aan je impulsieve aankoop van een 'middle of the road' penning? Of aan zo'n penning waarvan (stiekem) een hoge oplage bestaat (daar ben ik niet tegen, maar het moet bekend zijn).

Penningen die iedereen 'mooi' vindt en waar de alledaagsheid vanaf straalt omdat er weinig opvatting over vormgeving achter zit, moet je wantrouwen. Een penning waar geen drijfveer naar stijlperfectie in terug te vinden is, idem dito. Ik bedoel: mist het een compositorische artisticiteit; een originele opvatting over wat dan ook, dan is de kans dat het een braderie-penning is het grootst. Het laatste grensprobleem is hoe je als verzamelaar voorkomt dat je erfgenamen met een erbarmelijk zootje penningen blijven zitten na je dood.

KUNSTZAAL **VAN HEIJNINGEN**

Agatha Kill

Seth-Höfner

Marina v. d. Kooi

Miep Maarse

Henk van Bommel

Barbara de Clercq

NOORDEINDE 152 DEN HAAG
Telefoon 070-345 90 53 www.kunstzaalvanheijningen.nl

Penningen met chronologische lijsten van vorsten, geleerden en geestelijken door Nicolas Chevalier

GAY VAN DER MEER

In *De Beeldenaar* 2004-6 werd gewezen op de veelzijdigheid van de medailleur Nicolas Chevalier (1661-1720).[1] Een van zijn interesses is tot nu toe in de schaduw gebleven, namelijk zijn fascinatie voor het maken van 'tijdrekenkundige en zoogezegde Almanaksberekeningen', en van penningen met chronologische lijsten van vorsten, geleerden en geestelijken met data en vaak andere gegevens over hen.
J. de Vries en J.C. de Jonge zijn de enige auteurs die aandacht hebben geschonken aan deze interesse.[2] Het maken van dit soort penningen moet veel tijd en moeite hebben gekost, alleen al door het historische onderzoek dat ervoor nodig was. Helaas was het niet mogelijk om na te gaan welke bronnen Chevalier daarvoor gebruikte. Het fenomeen voegt weer een nieuw facet toe aan onze kennis over het karakter van deze door velen verguisde man.

Almanakspenning

De interesse van Chevalier voor almanaksberekeningen blijkt uit een 'Eeuwigdurende Almanakspenning op den nieuwen en ouden stijl', gesigneerd N.C. F.(ecit) cum privilegio.[3] Met de nieuwe stijl bedoelde hij de Gregoriaanse kalender die in 1582 in veel, meest roomskatholieke landen, op initiatief van paus Gregorius XIII was ingevoerd.[4] Deze verving de Juliaanse tijdrekening, de oude stijl, die eeuwen eerder was ingevoerd door Julius Caesar. Door een kleine fout in de berekening van de lengte van een jaar was de zonnetijd in de loop van de eeuwen achter gaan lopen op de kalender, wat gevolgen had voor onder meer de berekening van de paasdatum. Toen paus Gregorius opdracht gaf tot een hervorming van de kalender bedroeg de achterstand tien dagen. De landen die op verschillende tijdstippen op de nieuwe stijl overgingen sloegen die tien dagen in hun datering over. In de Republiek voerden de Staten-Generaal en de provincies Holland en Zeeland de nieuwe stijl eind zestiende eeuw in. De andere gewesten handhaafden de oude stijl nog ruim een eeuw, evenals de meeste protestantse landen. Zij gingen pas aan het eind van de zeventiende eeuw over op de Gregoriaanse kalender. Engeland hield tot 1752 vast aan de Juliaanse tijdrekening en andere landen nog langer. De ver-

Almanakpenning, Nicolas Chevalier

schillen in datering zorgden voor veel verwarring. Met behulp van Chevaliers vernuftige penning konden de toekomstige paasdata uitgerekend worden en de dag van de week waarop de nieuwjaarsdagen vielen. Chevalier maakte melding van deze eeuwigdurende almanakspenning in een door hem gepubliceerde brief uit 1700 aan een vriend te Amsterdam. Hierin gaf hij ook zijn mening over de in 1700 zeer actuele strijdvraag of het jaar 1700 het laatste jaar van de zeventiende eeuw was of het eerste van de achttiende eeuw.[5]

Chronologische lijsten

Nicolas Chevalier vervaardigde ook penningen met chronologische lijsten van vorsten, keizers en dergelijke. Voor deze penningen verwijzen De Vries en De Jonge naar 'een werkje in quarto met een' geschreven titel: *Chronologische Penningen der voornaamste Vorsten in Europa*, waarin afbeeldsels van Penningen van Romeinsche, Oostersche, Westersche, Turksche, Duitsche, Zweedsche, en andere Vorsten, ook van eenige Geestelijken en Geleerden, alsmede van Akademische en andere Penningen, alle met gelijke groote randen of kringen en aanwijzingen' geschreven door Chevalier. In een voetnoot zeggen zij: 'Hiermede staat welligt in verband het werkje, dat later in 1740 te Amsterdam bij P. Bastiaans uitkwam onder den titel van: N. Chevalier, XXXVI *Chronologische Tafels van Keizers, Koningen*, enz.' Dit is een zeer vrije weergave van de titel van het boekje uitgegeven door 'Pieter Bastiaansz, boekverkooper, op de hoek van de Stilsteeg en de Nieuwezyds Achterburgwal' twintig jaar na de dood van de auteur.[6] Een exemplaar wordt bewaard in Het Utrechts Archief.[7] Van de eerdere versie is mij geen exemplaar bekend. Misschien is ook de titel daarvan door De Vries en De Jonge verkeerd weergegeven. Volgens Van Eeghen werd deze versie in 1710 in Amsterdam gedrukt.[8] Als dat zo is, moeten er echter kleine verschillen bestaan tussen de eerste editie en die van 1740, want daarin komt de Pruisische koning Friedrich Wilhelm met kroningsjaar 1713 voor. Het sterfjaar 1702 van Willem III staat weliswaar nog niet op een in de latere editie van 1740 afgebeelde penning met zijn portret, omgeven door concentrische ringen met chronologische lijsten van Engelse koningen, maar wel op een penning met dezelfde lijsten en een portret van zijn opvolgster Anna die ook in dat boekje staat, terwijl haar sterfjaar, 1714, kennelijk nog niet bekend was.

Het is de vraag of Chevalier alle door hem bedachte penningen ook werkelijk heeft geslagen. Waarschijnlijk niet, want van de 36 in het boekje uit 1740 afgebeelde penningen met chronologische lijsten zijn van slechts drie exemplaren afslagen in metaal bekend. In dit verband valt op dat op de gravureafbeeldingen in de publicatie (maar ook op de door hem wel uitgevoerde ontwerpen) alleen de signatuur 'Chevalier invenit' staat (heeft [de penning] ontworpen) en dat hij daar niet 'et fecit' (en heeft [hem] gemaakt) aan toevoegt. Wel geeft hij vaak aan dat hij er een 'privilegium' voor heeft gekregen, een soort auteursrecht avant la lettre.

De editie van 1740 bevat geen voorwoord en nergens wordt erin uitgelegd wat Chevalier ertoe heeft bewogen om penningen met chronologische lijsten te ontwerpen. Na de titelpagina volgen 36 platen met kopergravures van voor- en keerzijden van dergelijke penningen. Daarachter komt een 'Register, of berigt voor den Boekbinder, om de Plaaten in order te binden'.

Op de voorzijde van de penningen staat telkens een portret van een vorst, geestelijke of een symbool van een universiteit, omringd door (meestal) zes concentrische cirkels, verdeeld in vijftien segmenten met bovenaan rubriekaanduidingen. Daaronder staan in chronologische

volgorde de namen van ongeveer de helft van de in vroegere eeuwen voorafgaande vorsten (bij de universiteiten van professoren) met de data van hun aantreden en dood. Achter die namen staan allerlei tekentjes of symbooltjes, de meeste ontleend aan de astrologie, die hun karakter, daden en dergelijke summier aanduiden. Bij de professoren wordt soms ook aangegeven welk vak zij doceerden.

Op de keerzijde van de penningen staat in het midden telkens een symbool of allegorische voorstelling met betrekking tot de op de voorzijde geportretteerde, soms een tekst of een portret van een andere vorst of geestelijke, met daaromheen dezelfde soort concentrische cirkels en segmenten, met het resterende gedeelte van de voorgangers tot de datum waarop Chevalier de penning ontwierp.

Chevaliers kennis omtrent de geschiedenis van de verschillende landen en de volgorde en levensdata van hun vorsten weerspiegelt de stand van de historische wetenschap in zijn tijd. Hij heeft duidelijk veel moeite gedaan om die gegevens te achterhalen. Hoogstwaarschijnlijk heeft iemand hem daarbij geholpen, want het zou hem zeer veel tijd gekost hebben om dat allemaal zelf te doen, en hij hield zich ook nog met vele andere zaken bezig. In zijn tijd waren gepubliceerde bronnen waaruit die kennis kon worden geput schaars en was men slecht op de hoogte van vooral de middeleeuwse historie. Nergens vermeldt Chevalier de bronnen waaraan hij zijn kennis heeft ontleend.

In het register worden de volgende in het boekje behandelde wereldlijke en geestelijke vorsten en professoren aan Nederlandse universiteiten in het Frans opgesomd in 36 penningen:

1. Romeinse keizers. Voorzijde Julius Caesar (die nooit keizer is geworden) tot en met Caracalla, op de keerzijde voortgezet met Geta tot en met Aurelianus.
2. Keizers van het West-Romeinse Rijk, dat wil zeggen Honorius tot en met de Duitse keizer Hendrik III.
3. idem, met de daarop volgende Duitse keizers tot en met Jozef I. Het Duitse (Heilige Roomsche) Rijk werd wel beschouwd als de voortzetting van het West-Romeinse Rijk.
4. Keizers van het Oost-Romeinse Rijk, het Byzantijnse Rijk.
5-16. Koningen van Italië, Hongarije, Bohemen, Frankrijk, Spanje, Engeland (twee exemplaren, één met Willem III en één met Anna), Portugal, Zweden, Denemarken, Pruisen en Prinsen van Orange.
17-18. Hertogen van Mantua en Savoye.
19-22. Keurvorsten van de Palts, Keulen, Trier en Mainz.
23-24. Graven van Holland en Vlaanderen.
25. Landgraaf van Kassel.

Chronologiſche Tafelen,
In zes en dertig Kopere Platen verbeeld,
ZO VAN
KEIZERS,
KONINGEN,
PRINSEN, KEURVORSTEN,
HERTOGEN, GRAVEN,
PAUSEN, en BISSCHOPPEN
van Utrecht, enz.
Als mede van alle de
NEDERLANDSCHE PROFESSOREN;
Aenwyzende het jaar wanneer dezelve hebben begonnen te regeeren, aangeſteld, en geſtorven zyn,
DOOR
N. CHEVALIER.
TAMSTERDAM,
By PIETER BASTIAANSZ, Boekverkooper, op de hoek van de Stilleeg en de Nieuwezyds Achterburgwal. 1740.

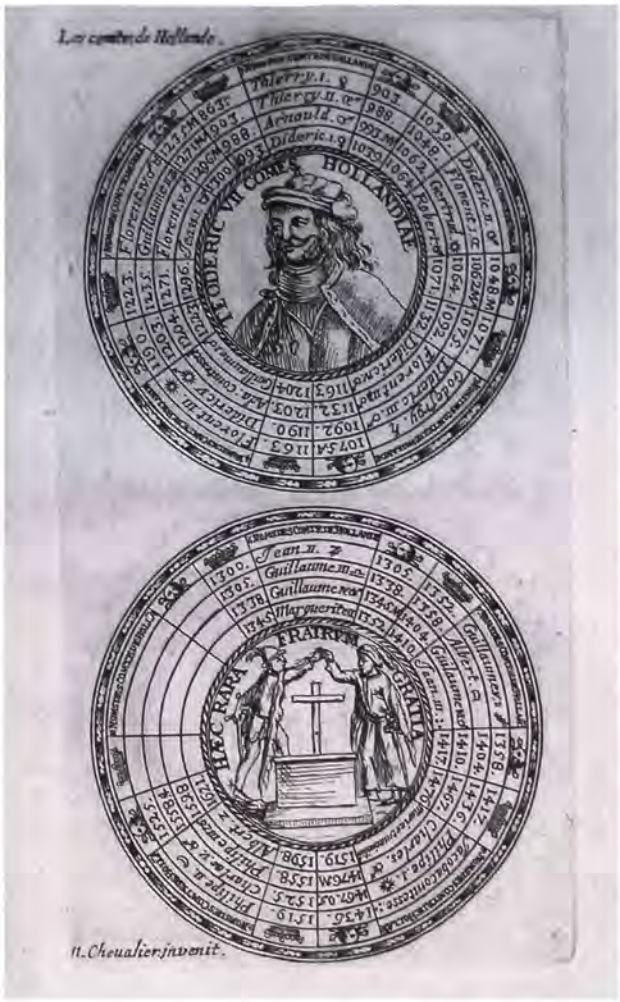

26-30. Professoren van Franeker, Leiden (twee exemplaren), Groningen (twee exemplaren).
31-32. Pausen (2 exemplaren).
33-35. Bisschoppen van Utrecht, van Tongeren en Luik, en van gezamenlijk Trier, Keulen, Tongeren en Luik.
36. Turkse sultans.

Voor Nederlanders zijn vooral interessant de penningen met Willem III en de koningen van Engeland, met Willem III en Mary en de vorsten van het prinsdom Orange vanaf de twaalfde-eeuwse Bertrand I en een penning met de graven van Holland. Verder ook de penningen met de bisschoppen van Utrecht en met de professoren van Franeker, Leiden en Groningen. Merkwaardigerwijze ontbreekt een penning met de professoren van de Academie van Utrecht, Chevaliers toenmalige woonplaats.

Voorzover bekend zijn slechts drie van de ontwerpen ook daadwerkelijk uitgevoerd:
- de koningen van Engeland tot en met Willem III;
- de markgraven en keurvorsten van Brandenburg, die de voorgangers waren van koning Friedrich I van Pruisen, op een penning ter gelegenheid van diens kroning in 1701;
- de keurvorsten van de Palts (Linie Neuburg) tot en met Johann Wilhelm (keurvorst 1690-1716, sterfdatum niet ingevuld op de penning).[9]

Het is onmogelijk om in dit bestek een beschrijving te geven van alle penningen. Als voorbeeld voor alle volgt hier de beschrijving van de penning met de koningen van Engeland tot en met de door Chevalier bewonderde stadhouder-koning Willem III.

Koningen van Engeland

De penning met daarop het portret van Willem III met lijsten van de koningen van Engeland van 801 tot en met 1702 is als volgt te omschrijven: de voorzijde toont het borstbeeld naar links van Willem III in Romeins harnas, met een lauwerkrans om het hoofd. Omschrift: GVILELMVS•III D G•BR• AR•PR BG (Latijnse afkortingen van: Willem III, bij de Gratie Gods Koning van Brittannië, Prins van Oranje, Stadhouder der Nederlanden). Daaromheen staan, in vijf concentrische cirkels, verdeeld in 15 segmenten, de namen van Engelse koningen met hun jaar van aantreden en hun sterfjaar. Chevalier begint bij Egbert (801-838) (tegenwoordig aangeduid als Ecgbeorht 802-839) en eindigt bij Stephen (1135-1154).[10] Achter de namen staan aan de astrologie ontleende symbooltjes die het karakter, de daden en dergelijke van de vorst summier

aanduiden. Veel middeleeuwse Engelse koningen ontbreken, enkele andere die Chevalier noemt worden niet tot de officiële koningen gerekend en ook de jaartallen kloppen meestal niet.

Ook in het geval van andere voorgangers van vorsten doen zich dergelijke onvolkomenheden voor. De penning met Hollandse graven loopt bijvoorbeeld van Dirk I (volgens hem 863-903) tot en met - merkwaardigerwijze - aartshertog Albert (1598-1621).[11] Van de zeven graven met de naam Dirk zijn de eerste twee door Chevalier als Thierry I en II weergegeven, de volgende vijf als Dideric I tot en met V. Het borstbeeld in het midden van de concentrische cirkels op de voorzijde toont een fictief portret van Dirk VII met daaromheen zijn naam weer in een andere vorm: Teoderic VII. Na Floris I heeft hij Gertrud, Robert en Godefroy aan de lijst toegevoegd.

Terug naar de penning met Willem III. Op de keerzijde daarvan staat onder een kroon, binnen twee samengebonden lauwertakken in zeer klein cursief schrift: 'Dees klommen ten Troone - Met Scepter, en Kroone: - Maer wie, met meer Glory, - Off grooter Victory, - Komt ons hier ten berde - Als WILLEM DEN DERDE. - N. Chevalier invenit Cum privilegio.' Onder de strik waarmee de lauwertakken zijn bijeengebonden het jaartal 1700. Daaromheen, eveneens in vijf concentrische cirkels, de namen met verschillende symbooltjes, kronings- en sterfdata van de vorsten die volgen op die van de voorzijde, van 1054 tot en met Willem III. Weliswaar onder de keerzijdetekst gedateerd 1700, maar in het segment met sterfjaren voortgezet tot de dood van Willem III, 1702. Dat wil zeggen: op de penning zelf, maar niet in de editie van het boekje van 1740, en vermoedelijk ook niet in de eerste editie. Op de afbeelding wordt Willem III daar eerst genoemd samen met Mary, zonder sterfdatum, en daaronder komt Mary nog eens apart voor met haar sterfjaar 1695. Waarschijnlijk heeft Chevalier deze penning in 1700 ontworpen en zijn de stempels pas na het overlijden van Willem III in 1702 gesneden. In de *Thesaurus* is deze penning wel afgebeeld met beide data. Van Loon las beide jaartallen als 1702 en liet dit ook zo graveren in zijn boek.[12] Op de in het boekje van 1740 afgebeelde penning met portret van Willems opvolgster Anna (waarvan overigens geen exemplaar in metaal bekend is) met dezelfde koningslijst als op de penning met Willem III, is zijn overlijdensdatum wel ingevuld, maar die van Anna, 1714, nog niet.

Franks maakt een enigszins onvriendelijke opmerking bij zijn beschrijving van de penning met Willem III: 'Van Loon erroneously places it amongst

Verklaring van de symbooltjes
Boven de kolommen staat telkens: Noms des Rois, resp. des Electeurs, etc. (daaronder de respectievelijke namen), een kroon resp. keurvorstenhoed met daaronder het jaar van aanvaarding van regering of ambt en een doodshoofd op gekruiste beenderen met daaronder het sterfjaar. Achter de namen staan symbooltjes met de volgende betekenis:

cirkel met een punt erin of een zon	hij bezat alle vorstelijke deugden en heeft zijn land in oorlogs- en vredestijd prijzenswaardig geregeerd. Zowel bij de gezamenlijke namen van Willem III en Mary met jaartal 1702, als bij Mary apart met haar sterfjaar staat een zon.
letter Z met een streep door de onderste horizontale lijn (Jupiter)	hij vergaarde door rijkdom, milddadigheid en liefde roem bij zijn onderdanen.
cirkel met een pijl schuin naar boven rechts (Mars)	hij was dapper en krijgshaftig. Het aantal strepen bovenaan duiden op het aantal landen dat hij in de oorlog heeft veroverd.
Mercuriusstaf (in drie vormen)	- vredelievendheid; - geleerdheid; - ervarenheid en beroemdheid als politicus. Soms komen alle drie staven naast elkaar voor.
letter h met een streep door de staander (Saturnus)	hij was kwaadaardig en gevreesd.
driehoek van drie punten	hij was gehaat bij zijn onderdanen.
halve maan, holle kant naar beneden*)	op hem had men zijn hoop gevestigd.
halve maan, holle kant naar boven*)	hij heeft niets bijzonders gedaan.
halve maan, holle kant naar links*)	hij was ongelukkig.
halve maan, holle kant naar rechts*)	niet uitgelegd.
cirkeltje met een kruisje onderaan (Venus)	hij was verwijfd en met een toevoeging: een wellustige prins.
letter m	hij stierf een natuurlijke dood. Als er tussen twee letters m enkele puntjes staan, is met deze prins een eind gekomen aan de rechtstreekse erfopvolging en heeft deze zich door een andere lijn voortgezet. Als er geen puntjes te zien zijn, is de opvolging van vader op zoon overgegaan.
hoofdletter M	hij stierf een gewelddadige dood. Als er een pijltje bij staat, is hij in een oorlog gesneuveld.
letter A	hij is door zijn onderdanen om het leven gebracht.
letter d	hij is afgezet.
letter q met een streep door de staander	hij is zelf afgetreden.
hoofdletter C	duidt de kroning aan.
letters TP	hij stelde een parlement in.
letters ORD	hij stichtte een ridderorde.

*) de halve manen komen ook alle vier tegelijk of in combinaties voor.

Verschillende punten in twee rijtjes van ieder twee puntjes, vier boven elkaar, tonen de onzekerheid van de auteur die het leven en de daden van de vorsten heeft beschreven.
Van Loon, De Vries/De Jonge en Franks geven geen verklaring voor de symbooltjes. Zij duiden deze aan als respectievelijk 'naamen, regeerwyzen en sterftyden', 'de voorgaande vorsten en tijden' en 'with a characteristic astronomical sign and the date of the coronation and death opposite to each'. Tot nu toe kan hun betekenis alleen opgespoord worden aan de hand van Chevaliers boekje met betrekking tot zijn penning voor Friedrich I van Pruisen en van de beschrijving in de *Thesaurus*, die daarvan werd afgeleid. In Chevaliers *Explication* zijn de astrologische symbooltjes veel exacter en meer in overeenstemming met hun weergave op de penningen in druk afgebeeld dan in de *Thesaurus*.

those commemorative of the King's death; the date below the wreath on the reverse shows that it was struck two years previously, and was merely complimentary, as numbering him at the close of a long list of illustrious predecessors, a distinction to which he had no hereditary claim.' Betekent dit dat de auteur een zogenaamde 'Jacobite' was, iemand die vond dat de nakomelingen van de gevluchte Jacobus II de rechtmatige koningen van Engeland waren?

De penning meet 71 mm en is gesigneerd: N. Chevalier invenit, Cum privilegio, 1700. Het kantschrift luidt: Nicolavs Chevalier invenit Amstelodami. In metaal zijn de volgende exemplaren bekend:

- het British Museum in zilver en tin;
- het Koninklijk Penningkabinet, Brussel, in zilver;
- Teylers Museum, Haarlem, in zilver en koper, verworven in resp. 1901 en 1878;
- het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet (nu GBM, Utrecht) in lood (inv. 10542), verworven in 1863.

Dirks vermeldt een zilveren exemplaar en twee van tin. Volgens Franks is deze penning *very rare*. Sommige exemplaren, waaronder dat van het GBM, hebben geen kantschrift.

Lit.: Anon, *Thesaurus*, 1717, p. 155-156 (onder 1702); Chevalier 1740, p. 10; Van Loon IV, 283,1; De Vries/De Jonge II, 203-204; Franks (Hawkins) II, 212, 533, plaat 112,9; Dirks II, 2657; Cat. Teylers Museum; Cat KPK 1983.

Op de gravures in het boekje zien deze penningen met chronologische lijsten er gegraveerd uit. Op plaat 112, 9 van Franks is echter te zien aan een fotografische afbeelding van de penning met Willem III in het British Museum, dat de penning geslagen is, met heel fijne en scherp gesneden lettertjes en lijnen aan weerszijden van de segmenten in de cirkels. Ook de loden penning in het GBM heeft scherpe letters, zelfs in de zeer kleine schrijflettertjes van de koningsnamen en het versje op de keerzijde. De penning moet dus wel met stempels zijn geslagen. Het loden exemplaar is geen nagieting, maar misschien wel een proefslag in goedkoop materiaal.

De astrologische tekens

Op pagina 83-85 van de *Thesaurus* (onder het jaar 1701) bij een penning door Nicolas Chevalier op de kroning van Friedrich I van Pruisen, met alleen op de keerzijde een chronologische lijst van zijn voorgangers (dat wil zeggen de markgraven en keurvorsten van Brandenburg) wordt een uitleg gegeven van alle tekentjes achter de vorstennamen.[13] Deze uitleg is volgens de auteur van de *Thesaurus* ontleend aan Chevaliers eigen beschrijving in het Frans van deze Pruisische penning op een kopergravure. Op de afbeelding in de *Thesaurus* van die penning zelf staan bij de namen op de lijst van de vorsten echter geen tekentjes. Die staan wel op de in dat werk behandelde penning met Willem III en de andere Engelse koningen, maar daar verwijst de auteur voor een verklaring van de tekentjes naar zijn eerdere uiteenzetting. De auteur van de *Thesaurus* moet voor zijn

Penning Willem III, Nicolas Chevalier, in lood

uitleg het boekje *Explication de deux Médailles frappées à Amsterdam par Nicolas Chevalier, sur le couronnement de sa Majesté le Roi de Prusse* hebben geraadpleegd.[14] Hij vermoedt dat Chevalier zijn uitleg van de tekentjes achter zijn beschrijving van de kroningspenning van Friedrich I in 1701 heeft gebaseerd op de symbooltjes op zijn al in 1700 gemaakte penning op de koningen van Engeland. Deze tekentjes staan namelijk ook niet afgebeeld op Chevaliers eigen afbeelding in zijn boekje over de Pruisische penning, hoewel hij ze daar uitlegt, evenmin als op de daarvan afgeleide afbeelding in de *Thesaurus*. De reden daarvoor wordt duidelijk in een inleiding in dit boekje, in het Frans gericht tot koning Friedrich I met veel vleiende woorden. Onder verwijzing naar eerdere penningen die hij voor hem heeft geslagen, deelt Chevalier mee dat hij nu twee penningen heeft gemaakt naar aanleiding van zijn kroning, waarvan een met een algemene chronologie van alle keurvorsten die zijn verheven Huis aan het Rijk heeft gegeven. Zij zijn beide nog 'imparfaites', maar de reis van de koning naar Amsterdam heeft hem ertoe gebracht om deze 'explication exacte' met de modellen van de penningen in was, alvast aan te bieden in afwachting van de voltooiing in hun perfecte vorm die hij hem later zal aanbieden 'dans un meilleur ordre'. Chevalier zal wel van plan zijn geweest om op de definitieve versie van zijn penning de symbooltjes aan te brengen, waarvan hij de uitleg alvast gaf in zijn boekje.

Tot slot van zijn uitleg in deze *Explication* (die door de auteur van de *Thesaurus* werd overgenomen) spreekt Chevalier de hoop uit dat deze manier van karakterisering iedereen die het ziet plezier zal doen. Hij hoopt van alle vorsten en koningen dergelijke penningen te maken. Voor het gebruik van deze [Pruisische] penning hoopt hij over enige tijd een kleine 'chronologie historique' over het leven van de keurvorsten met hun portretten voor het publiek uit te geven. Hij is daar blijkbaar nooit aan toe gekomen en ook niet - gezien het tot nu toe ontbreken van metalen uitvoeringen van zijn 33 andere ontwerpen - aan de uitvoering in metaal van die penningen. Chevalier geeft echter wel zijn motivatie voor deze onderneming, die ontbrak in zijn publicatie van de 36 ontwerpen: de liefhebbers een plezier doen, hetzelfde plezier dat hijzelf eraan moet hebben beleefd. ■

LITERATUUR

Thesaurus Numismatum Modernorum hujus Seculi, sive Numismata Mnemonica et Iconica, etc. /Historische Gedächtniß Münzen des gegenwärtigen Seculi, Oder Gedächtniß - und Schau Pfenninge Welche auf die fürnehmsten Gegebenheiten und Vorfälle von Anno 1700 an sind gepräget worden, in Kupfer gebracht, samt beygefügter Lateinischen und Teutschen Erklärung. Met Supplement op de hierin beschreven penningen uit de jaren 1700-1709, aangevuld met penningen uit 1710, uitgegeven en gedrukt in 1717 te Neurenberg door de zoon en de erfgenamen van wijlen Joh. Andreas Endter. Tekst zowel in het Latijn als in het Duits (in gotische letters), waarschijnlijk door verschillende auteurs. J. DE VRIES / J.C. DE JONGE II, 202 delen mee dat in Fabricii *Hist. Antiq.* p. 54 wordt aangenomen dat J. Melchior Koernlein en Joachim Negelein de auteurs van de *Thesaurus* waren. Koernlein wordt wel genoemd op blz. 'c' verso van de *Vorrede an den Leser* voorin de *Thesaurus* als degene die de meeste beschrijvingen van penningen heeft bijgedragen. Aan hem kon men afgietsels van nog aan het werk ontbrekende penningen toesturen. In de *Vorrede* aan het begin van ieder jaar richt de auteur daarvan zich tot de lezer als 'wir', 'der Verfasser', of 'man'. In de *Vorrede an den Leser* (p. b3 verso) deelt de auteur mee dat hij zich voor de opzet van de *Thesaurus* en de methode van beschrijving van de penningen heeft gebaseerd op de *Histoire de Guillaume III par Médailles* (1692) door CHEVALIER en op het boek over de penningen ter ere van Luther door JUNCKER (1706).

E. BAHRFELDT *Die Münzen- und Medaillen-Sammlung in der Marienburg* II (Danzig, 1904).

N. CHEVALIER *Explication de deux Médailles frappées à Amsterdam par Nicolas Chevalier, sur le couronnement du Roi de Prusse* (Amsterdam, 1702).

N. CHEVALIER *Chronologische Tafelen, in zes en dertig Kopere Platen verbeeld, zo van Keizers, Koningen, Prinsen, Keurvorsten, Hertogen, Graven, en*

Bisschoppen van Utrecht, enz. Als mede van alle de Nederlandsche Professoren ; Aanwyzende het jaar wanneer dezelve hebben beginnen te regeeren, aangestelt en gestorven zyn (Amsterdam, 1740). Volgens J. DE VRIES / J.C. DE JONGE, p. 203, bestond er een eerdere versie met een andere titel.

J. DIRKS *Penningkundig Repertorium* II (1883-1891).

H.J. DE DOMPIERE DE CHAUFEPIÉ / A.O. VAN KERKWIJK *Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende gedenkpenningen, Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen*, I en II ('s-Gravenhage, 1903-1906).

L.H. VAN EEGHEN *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725 III* (Amsterdam, 1965).

F. EXTER *Versuch einer Sammlung von Pfälzischen Medaillen*, etc. (Zweibrücken, 1759-1775, - facsimile 1988).

E. HAWKINS (ed A.W. FRANKS / H.A. GRUEBER) *Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland* (London, 1885).

A.O. VAN KERKWIJK *Catalogue du Cabinet Numismatique de la Fondation Teyler à Harlem* (Haarlem, 1909).

G. VAN LOON *Beschryving der Nederlandsche historipenningen I-IV* ('s-Gravenhage, 1723- 1731).

G. VAN DER MEER Driemaal Vader Tijd *De Beeldenaar* 10 (1986) 441.

G. VAN DER MEER Nicolas Chevalier, een veelzijdige medailleur *De Beeldenaar* 28 (2004) 242-248.

E.I. STRUBBE/ L.VOET *De Chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden* (Antwerpen/Amsterdam, 1960).

J. DE VRIES / J.C. DE JONGE *Nederlandsche gedenkpenningen verklaard* ('s-Gravenhage/Amsterdam 1829 en 1837).

NOTEN

In *The Medal*, Autumn 2004, p3-43 is een zeer gedegen artikel, met catalogus en verwijzingen naar eerdere literatuur, gepubliceerd door Silke Ackermann: Maths and Memory. Calendar Medals in the British Museum, Part 1. In dit eerste deel hoort ook de kalenderpenning door Chevalier thuis.

1. VAN DER MEER 2004, 242-248.
2. DE VRIES / J.C. DE JONGE II, 203-205.
3. VAN LOON (I, 307,2) heeft deze penning besproken en afgebeeld op het jaar 1582, toen de Gregoriaanse tijdrekening werd ingevoerd. Een exemplaar (met een kantschrift uit 1703) werd aangekocht door het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet (nu: Geld- en Bankmuseum) in de veiling van de collectie A.O. van Kerkwijk in 1958 (inv. 1958- 85).
4. STRUBBE / VOET, 45-49.
5. DE VRIES / J.C. DE JONGE II, 204. Zie ook VAN DER MEER 1986, 441.
6. Dergelijke door Chevalier gedrukte dunne boekjes zijn in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ingedeeld bij de pamfletten.
7. J. Luijt te Utrecht maakte mij opmerkzaam op dit boekje en bezorgde mij een fotokopie. Dankzij hem ben ik in staat geweest een nadere studie te maken van dit soort penningen met chronologische lijsten. Zie de literatuurlijst voor de juiste titel. Dit exemplaar is (waarschijnlijk in de negentiende eeuw) gebonden in een bruine kartonnen band met rode rug. Op de buitenkant van de band staan rijen van afwisselend sterren en zonnetjes afgebeeld.
8. VAN EEGHEN, 75.
9. EXTER II, 464, nr. 178.
10. Totdat koning Æthelstan van Wessex (924-939) 'King of all England' werd, was Engeland verdeeld in vijf kleinere koninkrijken. Chevalier noemt alleen de koningen van Wessex vanaf het begin van de negende eeuw, waarschijnlijk omdat de latere koningen, met uitzondering van de Vikingkoningen in de elfde eeuw, van hen afstamden.
11. Juridisch gezien was de Spaanse koning Philips IV tot de Vrede van Münster in 1648 de laatste graaf van Holland.
12. Thesaurus 155; VAN LOON IV, 283.
13. Op de voorzijde staat een portret van de pas gekroonde koning, zonder concentrische cirkels. Zie ook BAHRFELDT, p.6, nr. 1921. In de verzameling munten en penningen in de Marienburg (toen in Oost-Pruisen) bevond zich een exemplaar van deze in de *Thesaurus* beschreven kroningspenning in lood, in twee dunne afzonderlijke plaquettes, dus waarschijnlijk afgietsels. In de editie van 1740 van Chevaliers penningen met chronologische lijsten wordt deze penning met portret van Friedrich I niet afgebeeld. Waarschijnlijk ook niet in de eerste editie. Er bestond toen namelijk al een apart boekje, door Chevalier in 1702 uitgegeven met een beschrijving, ook van de symbooltjes. Wel wordt in 1740 een penning van zijn opvolger Friedrich Wilhelm van Pruisen afgebeeld met lijsten van voorgangers zowel op de voor- als op de keerzijde. Deze penning was niet bekend aan Bahrfeldt.
14. Een exemplaar bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag (pamfletten nr. 14651). In de *Vorrede* bij het Supplement op de *Thesaurus* vermeldt de auteur dat de in dit boekje en ook op p. 83 van zijn *Thesaurus* beschreven penning door Chevalier op de kroning van Friedrich I van Pruisen in 1701 (met de chronologische lijst op de keerzijde) werkelijk is geslagen, maar de tweede in het boekje opgenomen penning niet. Dergelijke nooit uitgevoerde penningen nam hij niet op in zijn *Thesaurus*.

Karel en de penningkunst

Ronald Searle, 'José Guadalupe Posada'

KAREL SOUDIJN

In 1972 kon de Vereniging voor Penningkunst (VPK) zich nog veroorloven om alle eerder uitgebrachte verenigingspenningen tegen schappelijke prijzen aan de leden ter beschikking te stellen. De voorraad werd op peil gehouden door vroegere uitgiften gewoon opnieuw te slaan of te gieten. Via de VPK kreeg ik een gevarieerde collectie penningen in handen.

Korte tijd later wees iemand me op een andere bron: de Club Français de la Médaille. Deze vereniging bracht een enorme hoeveelheid slagpenningen uit in twee versies: luxe en gewone. Luxe uitgevoerde exemplaren waren iets groter, meestal omdat er een extra randje omheen zat - alsof de penning is ingelijst. De oplagen daarvan waren beperkt. De gewone uitvoering - tevens in de handel gebracht door de Munt in Parijs - was onbeperkt leverbaar. Clubleden verplichtten zich om jaarlijks vier penningen te kopen. Daarbij was men vrij in de keuze van de uitvoering. Een kostbare hobby? De prijzen leken op die in een supermarkt. Dit staat hier in de verleden tijd, omdat ik slechts enkele jaren lid van deze Franse vereniging ben geweest. De regels zullen inmiddels wel veranderd zijn.

Wie in een supermarkt winkelt, kan zijn karretje veel te vol laden. Om dat gevaar te bezweren, koos ik een thema: koppen van mensen. Geen erg grote beperking, want de supermarkt had onnoemelijk veel koppen in de aanbieding. Bij de Franse club ben ik weggegaan toen ik er genoeg van had ingeslagen.

Mijn favoriete portretpenning uit die periode is ontworpen door Ronald Searle, een Engelse cartoonist die in 1920 werd geboren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij in Singapore krijgsgevangen gemaakt en door de Japanners te werk gesteld aan de beruchte Birmaspoorlijn. Na de oorlog publiceerde Searle een enorme hoeveelheid tekeningen in boeken en tijdschriften. Hij verzorgde bovendien de getekende openingsscènes van enkele speelfilms, zoals bijvoorbeeld *Those Magnificent Men in Their Flying Machines*. In 1961 werd het leven in Engeland hem teveel. Searle ontvluchtte zijn gezin en ging in Parijs wonen, met een andere vrouw. Later, in 1975, verhuisden zij naar een rustig dorpje in de Haute-Provence.

Voor de Club Français de la Médaille ontwierp Searle penningen met portretten van illustere voorgangers. Zijn eerste penningen waren gegraveerde karikaturen van de 'aartsvaders' van de karikatuur. In latere ontwerpen buitte Searle ook de derde dimensie uit. Ik kocht *Edward Lear* en *José Guadalupe Posada* in luxe uitvoering. Bij de verdere beschrijving beperk ik me tot *Posada*, een dikke koperen slagpenning uit 1978, 75 mm in doorsnee en genummerd 11/100.

De voorzijde toont een forse, peervormige kop van iemand die kennelijk breedgeschouderd is. Rond de kop bewegen zich skeletten. Bij de kraag heeft Searle deze skeletten geboetseerd;

In een reeks korte artikelen schrijft Karel Soudijn over penningen uit zijn eigen verzameling. Telkens vertelt hij over een enkele penning. Hoe hij die penning verwierf, waarom hij er aan hecht en wat hij er in ziet.

rond het hoofd graveerde hij ze in het penningvlak. Een dodendans rond Posada, wiens naam vrij klein bovenin de reidans staat geschreven. Onder het portret staat de naam van Ronald Searle gegraveerd.

De keerzijde toont een skelet 'ten halve', uitgedost met een grote sombrero en een das om de nek. Het skelet zwaait met een vlag. Kennelijk worden we opgeroepen om ons in de rij aan te sluiten en mee te lopen in een demonstratie, of om ons bij een opstand aan te sluiten. De doodskop is opengesperd voor een lokroep. Het omschrift bestaat uit de in kapitalen geschreven naam van José Guadalupe Posada en diens geboorte- en sterfjaar 1852-1913.

In het bulletin van de Franse penningclub heeft Searle zelf een artikel over Posada geschreven. Later vond ik in de ramsj van een Amsterdamse boekwinkel een Oost-Duits album met diverse reproducties van Posada's werk. Waarschijnlijk heb ik als vijftienjarige, in 1959, ook prenten van hem gezien op de tentoonstelling van Mexicaanse kunst in het Haags Gemeentemuseum. In de catalogus van die tentoonstelling staan geen reproducties van zijn werk, maar Posada wordt hier wel genoemd als 'één van de grootste figuren uit de Mexicaanse kunst van alle tijden'. Die catalogus schat de totale omvang van zijn werk op 15.000 tot 20.000 gravures.

In Mexico is de dood een voortzetting van het leven 'met andere middelen'. Afbeeldingen van optredende skeletten hebben er een speciale naam: 'calaveras'. Veel prenten van Posada laten dergelijke calaveras zien. Hij illustreerde volksverhalen, maar maakte ook talrijke politieke pamfletten. Het werk van Posada is melodramatisch, vlammend en opstandig.

Ronald Searle laat Posada helemaal in zijn werk opgaan, maar er is ook sprake van beeldrijm. Satire roept hier satire op. De levende Posada lijkt gevangen in de tovercirkel van zijn eigen werk. Pas in de dood, op de keerzijde, breekt hij los. ■

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VI)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

De zesde aflevering van deze reeks behandelt een bijzondere oord van Jan II (1588-1617). De oorden van Jan II zijn onder te verdelen in twee typen. Het eerste type draagt op de voorzijde het portret van de vorst, het tweede is een imitatie van een oord van Albert en Isabella.

Welbeschouwd kunnen we in laatstgenoemde munt de voorzijde herkennen van de oorden van het type GH 298 en de keerzijde van GH 296. De oorden van Jan II van dit type (PW 9105-9107) beschrijf ik als volgt:
Voorzijde: gekroond, gekwartierd wapenschild met hartschild tussen twee rozen (Eberstein), waarbij de kroon het omschrift onderbreekt (PW 9107) of niet (PW 9105-9106). Soms ontbreken de rozen naast het wapen of zijn ze vervangen door het jaartal 16-49.[1] Het wapen toont linksboven en rechtsonder een klimmende leeuw naar rechts gewend en rechtsboven en linksonder vier droogscheerdersscharen. Het omschrift luidt: (rozet) IOES.COMES. D.BRONCHORST.ET of een variant daarop.
Keerzijde: drie wapenschilden onder een kroon met daartussen een gekroonde dubbelkoppige adelaar. Het linker wapenschild toont in het algemeen een klimmende leeuw naar rechts, het rechter wapenschild drie koeken en het onderste wapenschild een klimmende leeuw naar links. Er bestaan varianten met beide leeuwen naar rechts gewend, met beide leeuwen naar links en met de drie koeken en de leeuw naar links van positie verwisseld. Ook is een variant bekend met een klimmende leeuw naar rechts in plaats van de adelaar tussen de wapens. Het omschrift luidt: IN.GRONSVELT.BARO.D.BATO.E. of een variant daarop.

Brabant, oord 1614, Albert en Isabella (1598-1621), geslagen te Maastricht (GH 298-2)

Brabant, oord zonder jaartal, Albert en Isabella (1598-1621), geslagen te Maastricht (GH 296-2)

Gronsveld, oord, z.j., Jan II, PW9107

Een vergeten variant

Neumann beschrijft een variant op de hierboven beschreven oord met een sterk afwijkende voorzijde. De leeuwen op de voorzijde zijn naar links gewend en het hartschild heeft drie lelies (!) in plaats van de drie koeken van Gronsveld. Ondanks het feit dat Neumann deze oord zelfs afbeeldt, is hij in de literatuur uit de twintigste en eenentwintigste eeuw nergens meer te vinden. Deze door Neumann afgebeelde munt zou ik als volgt beschrijven:[2]
Voorzijde: gekroond wapen, gekwartierd, met linksboven en rechtsonder een klimmende leeuw naar links, rechtsboven en linksonder vier droogscheerdersscharen. In het hartschild drie lelies,

links en rechts van het wapen een roos. De kroon onderbreekt. Het omschrift IOES.COMES.D.BROICHO(...)
Keerzijde: drie wapens onder een kroon. De wapens: links een klimmende leeuw naar rechts, rechts: drie koeken, onder: een leeuw naar links. Tussen de wapens een dubbelkoppige adelaar (kroontje niet zichtbaar). Het omschrift luidt: IN GRONSVELT.BARO(...)BA(...)

Om alle scepsis ten aanzien van de waarneming van Neumann weg te nemen, toon ik hier een exemplaar van de door Neumann terecht gepubliceerde variant:
Voorzijde: als boven, doch met het omschrift: IOES.COMES.D.BRO(...)HORT
Keerzijde: als boven, doch met het omschrift: (...)N.GRONSVELT.BARO. D(...)BA(...)O.E(...)

Het werk van Neumann biedt nog steeds bruikbare informatie voor iedere kopergeldverzamelaar. De hier beschreven oord van Jan II van Gronsveld is vooral interessant door het gebruik van de drie lelies in het hartschild. Heraldisch kan ik deze lelies niet thuisbrengen bij Jan II. Waarschijnlijk werd verondersteld dat ze zouden bijdragen aan de kwaliteit van de imitatie van de oorden van Albert en Isabella die drie lelies rechtsonder in het wapen hebben. Dit is opmerkelijk, omdat de heraldiek op de munten van Jan II betrekkelijk trouw blijft aan hetgeen de eigen familiewapens te bieden hebben. In de volgende aflevering zullen we echter zien dat er nog een 'heraldisch uitstapje' gemaakt is in het munthuis van Jan II. ■

Wordt vervolgd

Gronsveld, oord, z.j., Jan II, variant afgebeeld door Neumann (pl. XIV, 12412)

Gronsveld, oord, z.j., Jan II, hier beschreven variant

LITERATUUR

W. BOS *Oord en Duit in Noord en Zuid* (Zwolle 1995).

J.P. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld, 1964).

H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les Monnaies des Pays Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam, 1960).

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt, 1982).

J. NEUMANN *Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen* (Prag, 1860).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen, 1996).

C. PANNEKEET (red.) *www.duiten.nl* diverse malen bezocht in 2005.

NOTEN

1. Het jaartal 1649 is verrassend, omdat de regeringsperiode van Jan II eindigt in 1617. Lucas geeft een gedetailleerde beschrijving van deze munt (LUCAS 59).
2. NEUMANN, tweede deel, p. 61, afbeelding op plaat XIV, 12412.

Rectificaties
In *De Beeldenaar* 2006-1 staat op pagina 19 Anatolie Sourov ten onrechte als maker van de foto. De foto is gemaakt door Lina Hodoroaba.
In hetzelfde nummer werd in de rubriek 'Tentoonstellingen' een verslag aangekondigd over de masterclass 'Over the Edge'. De verslaggeving is echter vastgelegd in een boekje dat alle leden van de Vereniging voor Penningkunst is gestuurd, zodat het aangekondigde artikel achterwege zal blijven.

Penningnieuws

HEDI BOGAERS

MAJA HOUTMAN
Us Bèr, 2005, brons, gegoten,
54 x 65 mm

Rekening houdend met het vertrek van de directeur van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht ontwierp Maja Houtman op eigen initiatief een afscheidspenning. De voorzijde toont een model van de schedel van de Prognathodon saturator (een mosasauriër). De schedel van dit dier werd in 1998 gevonden in een groeve van de ENCI en wordt in Maastricht liefkozend 'us Bèr' genoemd. De resten van de schedel bevinden zich in het museum, evenals een gipsafgietsel van een mosasauriër die Napoleon wegnam en naar Parijs overbracht. Op de keerzijde is ruimte vrijgehouden voor een bij het afscheid passende inscriptie. Tot uitreiking van de penning heeft het echter niet mogen komen, zodat de keerzijde leeg gebleven is.

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen.
Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's, zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Hedi Bogaers, Gruttostraat 4, 4302 WE Zierikzee.
E-mail: bogaers.art@zeelandnet.nl

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

CORRIE VAN DIJKHUIZEN
St. Petersburg - De onzichtbare stad, 2005, Ø 90 mm

Tijdens een vakantiereis naar Sint Petersburg werd Corrie van Dijkhuizen geraakt door de vele tegenstellingen. Aan de ene kant zag zij de schitterende kunst, kathedralen en - 'als een façade' zoals Geert Mak ooit opmerkte - de enorme renovatiewerken. Aan de andere kant waren er de grote armoede en vele bedelende mensen. De medailleur schrijft over de penning: 'Mede door het lezen van het boek *De onzichtbare stad Kitezj – Het Russiche volk op zoek naar zijn toekomst* van Harrie Salman groeide het beeld van de penning. Op de voorzijde de kathedraal met koepels, de legende van de onzichtbare stad Kitezj en de jonkvrouw Fevronia. De spiritualiteit van de Russische ziel weerspiegeld in het water: de verborgen stad. Op de keerzijde de realiteit, weergegeven door twee figuren naar het schilderij *de Wolgaslepers* van Ilya Repin. Repin was één van de eersten die het sociale aspect van Rusland schilderde. De jongere, zijn weerstand tonend tegen dit werk, met naast zich de oudere man die zijn pijpje stopt.'

Muntmelange

JAN C. VAN DER WIS

Een quasiklop pijlenbundel

Als gevolg van de gestegen zilverprijs stagneerde omstreeks 1660 hier te lande de productie van zilveren rijders en zilveren dukaten. Het leidde ertoe, dat de aanmunting van florijnen, die ruim drie decennia stilgelegen had, weer werd opgepakt. Voor het eerst door Friesland in 1664, weldra gevolgd door Stad en Lande en de drie IJsselsteden. De muntvoet leidde al gauw tot conflicten binnen de Republiek. Op aandringen van Holland werd de aanmunting van florijnen in 1692 gestaakt. Om er zeker van te zijn dat ook clandestiene vervaardiging niet meer zou voorkomen, gelastten de Staten van Holland bij plakkaat van 20 mei 1693 dat de op dat ogenblik binnen de provincie circulerende florijnen met de letters HOL gestempeld moesten worden. Ongestempelde florijnen zouden niet meer geldig zijn. De Hollandse maatregel werd weldra gevolgd door enkele andere gewesten die niet overstroomd wensten te worden met uit Holland geweerde stukken. Tenslotte namen de Staten-Generaal met de uitgifte van het plakkaat van 11 november 1693 de maatregel voor de gehele Republiek over door te gelasten de florijnen met een pijlenbundel te stempelen. Veel florijnen ontsprongen echter de dans. Hetzij omdat ze door omstandigheden niet ter stempeling waren aangeboden, hetzij omdat ze tijdens de periode van het kloppen in het buitenland circuleerden. Wanneer deze stukken alsnog zouden worden aangeboden of in de circulatie van de Republiek terugkeerden, zou er weerstand bij de acceptatie kunnen ontstaan. Een ons onbekende bezitter van een Deventer florijn 1684 omzeilde dit probleem op handige wijze. Hij bewerkte het stuk op voor- en keerzijde twee keer met een rond voorwerp en wel zodanig, dat de indrukken elkaar niet geheel bedekken. Daardoor ontstonden enigszins ovale

Kampen, florijn 1685 met de naam van Matthias I (1612-1619), zilver, met Generaliteitsklop pijlenbundel

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Deventer, florijn 1684 met de naam van Leopold I Ignatius (1657-1705), zilver, met quasiklop pijlenbundel

Details

indrukken die bij eerste oogopslag lijken op de generaliteitsklop met de pijlenbundel. En dat was klaarblijkelijk nu juist de bedoeling. Wat intrigeert is het antwoord op de vraag hoeveel mensen de valsheid van de klop is opgevallen.

Een Gelders zwaargewicht

JAN C. VAN DER WIS

Bij de opening van de eerste muntbus van de Gelderse muntmeester Lambert Ridder over de periode 15 april 1695 tot 29 september 1699 werden 882 zilveren dukaten in de bus aangetroffen en op gewicht en gehalte gecontroleerd. Naast een controlemiddel vormden zij tevens een vooruitbetaling op de door de muntmeester aan de Staten van Gelderland af te dragen sleischat. De zilveren dukaten in de muntbus waren afkomstig uit aanmuntingen uit genoemde periode met een totaalgewicht van 52.005 mark, hetgeen overeenkomt met omstreeks 452.964 stuks.[1] Met een gemiddelde productie van 100.000 stuks per jaar zou men verwachten, dat de Gelderse zilveren dukaten uit de jaren 1695-1699 niet erg zeldzaam zijn, maar de werkelijkheid gebiedt anders. De zeldzaamheidsgraad varieert van 'zeer zeldzaam' (RR) tot 'van de allerhoogste zeldzaamheid' (RRRR). Een verklaring voor het zeldzame voorkomen is vermoedelijk de uitvoer. Zilveren dukaten werden in deze periode (behalve in Zeeland) alleen nog geslagen voor betalingen in het buitenland, met name in het Oostzeegebied. Met uitzondering van het jaar 1697, zijn tot nu toe van alle jaren uit de voornoemde periode enkele stukken teruggevonden. Voorts zijn enkele verbindingen tussen jaren aangetroffen in de vorm van jaartalwijzigingen, zoals 1699 over 1698 en 1698 over 1696.

Het ontbreken van 1697 in de Gelderse reeks zou tot de veronderstelling kunnen leiden, dat er in dat jaar geen zilveren dukaten zijn geslagen. In catalogi zijn ze in ieder geval niet opgenomen en dat terwijl er geen formele redenen bekend zijn, waarom er in 1697 geen zilveren dukaten door de Gelderse Munt zouden zijn geslagen. Het verslag van de muntbus laat de aanmaak van zilveren dukaten in 1697 wel open. Eerder wees ik in een bijdrage over een statenschelling 1682 van Zwolle er al op, dat het maken van dergelijke veronderstellingen erg gevaarlijk

Gelderland, zilveren dukaat 1698 over 1697, zilver

Detail

is.[2] Het zou in deze gevallen zijn aan te bevelen de ontbrekende jaartallen wel op te nemen en te voorzien van een vraagteken of beter nog van de aantekening 'niet teruggevonden'.

In 1997 kocht ik in Duitsland een Gelderse dukaat waarvan het oorspronkelijke jaartal 1697 in de stempel in 1698 is gewijzigd.[3] De jaartalwijziging was door de veilinghouder niet opgemerkt en aangezien de munt in de veilingcatalogus niet stond afgebeeld, was de jaartalwijziging voor mij een complete verrassing. Er zijn voor de wijziging twee mogelijkheden: òf de muntmeester heeft in 1697 alvast stempels met dat jaartal laten vervaardigen, omdat hij een opdracht verwachtte die echter pas in 1698 loskwam, waarna hij het jaartal in dat van het lopende jaar liet wijzigen, òf hij heeft nog goede stempels uit 1697 in 1698 hergebruikt en het jaartal in de stempels laten wijzigen. Gezien de ervaring met de Zwolse schelling en de vorengenoemde argumenten ben ik persoonlijk geneigd voor het laatste te kiezen. Als dat de goede verklaring voor de jaartalwijziging is, vormt de onderhavige zilveren dukaat de verbinding tussen twee jaren van aanmunting: 1697 en 1698. Met deze verbinding is het nog slechts een kwestie van tijd voordat een Gelderse zilveren dukaat uit 1697 wordt aangetroffen. Daarmee zal de jaartallenreeks 1695-1699 dan ook daadwerkelijk zijn gecompleteerd.

De zilveren dukaat 1698/97 is licht gesnoeid en op de keerzijde onder het wapen licht gejusteerd. Met 25,65 gram is het stuk ca. 2,6 gram te licht ten opzichte van het officiële gewicht van 28,253 gram. Of de bewerkingen al in het munthuis zijn verricht of daarbuiten is niet meer na te gaan. Gewichtsverschillen van enkele grammen naar boven of naar beneden ten opzichte van het officiële gewicht zijn bij handmatig vervaardigde grote zilverstukken geen uitzondering. Hoe het ook zij, ondanks zijn te lage gewicht is het stuk in numismatisch opzicht wel degelijk een echt zwaargewicht. ■

NOTEN

1. C.G.J. PANNEKEET *Gelderland. Een beschrijving van de munten geslagen in het toenmalige Gelderland over de periode 1576-1800* (Slootdorp 2002) 306.
2. J.C. VAN DER WIS Een uiterst zeldzame statenschelling van Zwolle 1682 *De Beeldenaar* 2 (1977) april, 18-19.
3. K.W. SCHENK-BEHRENS Münzen Auktion Essen 73 (28/30 Mai 1997) 2461.

Verenigingsnieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Acceptgiro 2006

Leden van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) hebben in januari een acceptgiro ontvangen voor het betalen van de contributie. Zij die dat nog niet hebben gedaan, worden verzocht deze te voldoen vóór 1 april.

Jaarpenning 2005 - Jos Reniers

De jaarpenning 2005 - *portretpenning Greet Kemper-Koel* - ontworpen door Jos Reniers wordt op dit moment gegoten bij Bronsbeeldgieterij Binder in Haarlem. Leden van de VPK kunnen de penning in het eerste kwartaal van 2006 tegemoet zien. Een artikel over deze penning van de hand van Hans de Koning verschijnt in *De Beeldenaar* 2006-3.

Inschrijfpenning 2005 - Jeroen Henneman

De inschrijfpenning 2005 - *Perpetuum mobile* door Jeroen Henneman is eind december 2005 verzonden. De uiteindelijke oplage bedroeg 117 exemplaren.

Jaarpenning 2006 - Ralph Prins

De jaarpenning 2006 is ontworpen door Ralph Prins en heeft als thema 'Vrede-Vrijheid'. De penning wordt bij de firma Begeer geslagen en zal in de eerste helft van 2006 aan de leden van de VPK worden toegezonden.

Inschrijfpenning 2006 - Carla Klein

Carla Klein heeft met de door haar ontworpen inschrijfpenning 2006 - *Trojka* de grote prijs op de *IV International Biënnale of Contemporary Medals* in Seixal, Portugal gewonnen. Leden van de VPK kunnen tot 1 juni 2006 deze penning bestellen door overmaking van € 135 (inclusief verzendkosten) op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk, onder vermelding van 'Inschrijfpenning 2006'. Zij die betalen met girotel, worden verzocht ook hun adres en woonplaats bij de omschrijving te vermelden. Na betaling ontvangen de inschrijvers een bevestiging van de bestelling. Na 1 juni wordt de productie van de penning in gang gezet.

Ledendag 2006

De ledendag 2006 zal 13 mei 2006 plaatsvinden in Den Haag. 's Middags kan de tentoonstelling *Over the Edge* worden bezocht. Over het programma

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
E.T.E. Cretier, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
fax (0481) 350881
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820

Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

en de wijze van inschrijving ontvangen leden van de VPK binnenkort bericht.

Tentoonstelling *Over the Edge*
Op 4 februari vond in Museum Beelden aan Zee in Scheveningen de opening plaats van de tentoonstelling met de resultaten van de masterclass *Over the Edge*. De tentoonstelling duurt nog tot en met 14 mei 2006. Bij de tentoonstelling is een gelijknamige publicatie verschenen, die aan alle leden van de VPK is toegezonden. Gelijktijdig met de tentoonstelling zijn in Museum Beelden aan Zee ook de panelen met verenigingspenningen vanaf 1925 te zien.

BAMS 2006
De weekend-conferentie samen met de British Art Medal Society (BAMS) vindt plaats van 16 tot en met 18 juni 2006 in Rotterdam. Over het programma en de wijze van inschrijving hebben leden van de VPK inmiddels bericht ontvangen.

Boeken
De boeken *Handzame sculptuur, de geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst* door Louk Tilanus en *Over the Edge* door Carolien Voigtmann en Geer Steyn (beide verschenen bij Waanders Uitgeverij Zwolle) zijn nog steeds verkrijgbaar bij de betere boekhandel. *Handzame sculptuur* (ISBN 90 400 9265 6) kost € 32, *Over the Edge* (ISBN 90 400 8193 X) kost € 19,95. De boeken zijn ook te bestellen via het secretariaat van de VPK, in welk geval portokosten in rekening worden gebracht.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsbijeenkomst 2006
De voorjaarsbijeenkomst 2006 vindt plaats in Venlo op zaterdag 22 april. Over het programma en de wijze van inschrijving ontvangen leden van het genootschap nog bericht.

Nieuwe studiekring voor numismatiek
Vlaanderen heeft er een nieuwe vereniging bij: de Diestse studiekring voor numismatiek. De vereniging is gevestigd te Diest - een van de vier Oranjesteden - en wil de studie van de munt- en penningkunde bevorderen door het organiseren van lezingen, cursussen en studiedagen in het Diestse Cultureel Centrum. Jaarlijks organiseert de studiekring vier bijeenkomsten telkens met twee lezingen en een ledenveiling. In het najaar start de vereniging met een aantal schriftelijke cursussen. Daarnaast ontvangen leden vier maal per jaar het tijdschrift *De Muntmeester*.
De bestuurders van de studiekring nodigen iedereen uit om deel te nemen aan de lezingen op 25 maart, 24 juni, 30 september en 23 december in het Cultureel Centrum Diest om 14:30 uur. Op 25 maart geeft Johan Laevers een lezing over de Diestse medailleur Mark Macken en vertelt Patrick Pasmans over de oudste muntslag van Ierland. Op 24 juni wordt een lezing gegeven door Koen De Wolf over de Romeinse numismatiek en door Patrick Pasmans over de Nepalese munten geslagen tijdens de heerschappij der Lichhavi-koningen. Beide bijeenkomsten worden afgesloten met een veiling van 100 munten en penningen. Geïnteresseerden kunnen meer informatie vinden op de verenigingswebsite www.muntmeester.be of schriftelijk contact opnemen met Patrick Pasmans, Postbus 44, B-3290 Diest.

Tentoonstellingen

Piet Esser / Over the Edge
Museum Beelden aan Zee heeft in zijn opstelling een penningkast waarin regelmatig penningen van Nederlandse penningmakers worden gepresenteerd. Tot en met 14 mei 2006 worden in het kader van de tentoonstelling *De generatie van 1915: Esser, Hund en Kneulman* penningen uit de collectie van museum Beelden aan Zee getoond van Piet Esser en enkele van zijn tijdgenoten en leerlingen. Gelijktijdig zijn in dit museum de resultaten van de VPK-masterclass *Over the Edge* te zien.

Tot en met 14 mei. di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Scheveningen. www.penningkunst.nl

Is het goud dat bliept?
Aan de hand van metalen voorwerpen die met een metaaldetector zijn opgespoord, toont museum De Casteelse Poort een deel van de geschiedenis van Wageningen. Vier Wageningers haalden met hun metaaldetector de 'schatten' uit de grond, maar goud hebben zij nog niet gevonden. Wel veel leuke, interessante en ontroerende voorwerpen uit verschillende tijden.

Tot en met 2 juli. di.-za. 12-16, zo. 13-16 uur. Museum De Casteelse Poort, Bowlespark 1a, 6701 DN Wageningen. www.casteelsepoort.nl

Nederlandse Rijwielbelastingmerk
In het voorjaar van 2006 presenteert het Belastingmuseum de rijwielbelasting. De tentoonstelling toont de geschiedenis van de rijwielbelasting en de invloed van de overheid op het dagelijks leven van de burger. Met ingang van 1 augustus 1924 werd de rijwielbelasting een feit en moest iedere fiets goed zichtbaar een metalen plaatje hebben. De lagere inkomens konden bij het belastingkantoor gratis plaatje afhalen met een opzichtig gat in geponst en de tekst 'Kosteloos'. Hierdoor werd er een grote kloof geslagen tussen arm en rijk.

Van 20 april tot en met 3 september. di.-zo. 11-17 uur. Belasting- en Douanemuseum, Parklaan 14-16, Rotterdam. www.belasting-douanemus.nl

Overijssel en Gelre
Voor liefhebbers van munten uit Overijssel en Gelre is de tentoonstelling *Sammlerlust und Augenweide - Die Münzsammlung Josef Lüffe (1878-1955)* die deze zomer in het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte in Münster plaatsvindt, beslist het bezoeken waard.

Van 6 mei tot en met 6 augustus. Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster.

Ruimte verbeeld(t)
In Galerie de Steenlinde in Soest vindt van 24 maart tot 26 mei een tentoonstelling plaats waarvoor ruim 30 beeldhouwers en medailleurs een of meer penningen instuurden. Het thema architectuur zet penningmakers aan het denken en aan het werk. Voor het openingsweekend (24 tot 26 maart) zijn lezers van *De Beeldenaar* van harte uitgenodigd en ligt er voor iedere koper een attentie klaar. De galerie ligt naast station Soest en is dus goed bereikbaar met het openbaar vervoer.

Van 24 maart tot en met 26 mei. do.-za. en 1e zo. 13-17 uur. Galerie De Steenlinde, Lindenlaan 1, Soest.

Karel de Geus

MUNTEN HANDEL

Huidige adres
Karel de Geus Muntveilingen BV
Muntenhandel Karel de Geus VOF
Stratumsedijk 47-49
5611 NC Eindhoven
Tel: 040-2123455/040-2123645
Fax: 040-2110845
e-mail: numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Nieuw adres Medio Feb/Mrt 2006
Karel de Geus Muntveilingen BV
Muntenhandel Karel de Geus VOF
Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven
Tel: 040-2123455/040-2123645
Fax: 040-2110845
e-mail: numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Veiling 21: 10-11 april 2006

Onze voorjaarsveiling 2006 wordt gehouden in Veldhoven. De kijkdagen vangen aan op 20 maart. U bent uiteraard van harte welkom na een vooraf gemaakte afspraak

Een bescheiden vooruitblik op ons voorlopig veilingaanbod in 2006:

Kon. Holland 1 frank 1807

Kon. Holland 2 1/2 gld 1808

Willem I 3 gld 1823B

Willem II 20 gld 1848

Willem II 5 gld 1848

Willem III 20 gld 1850

Wilhelmina 10 gld 1892

Wilhelmina 2 1/2 gld 1898

Wilhelmina 10 gld 1895

Indien u onze catalogus nog niet of niet meer ontvangt, dan kunt u deze bestellen door overmaking van € 10,- op giro 1538597

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1659. HAARLEM. OPENING VAN DE TREKVAART TUSSEN HAARLEM EN LEIDEN.
Door P. van Abeele de Jonge.

Vz. Gezicht op de trekvaart met trekschuit, wapen van Haarlem op de voorgrond.
Erboven een lint waarop: VICIT VIM VIRTVS. Omschrift: ✠ A° i656. 26. 7br.
IS DE TRECKVAART VAN HAERLEM OP LEIDEN BEGONNEN.
I657.P°. 9 br. D EERSTE SCHVIT GEVAREN
Kz. Omgeven door eikenkrans met de wapens van de burgemeesters
Jan Loo, Kornelis Guldewagen, Matthys Steyn en Jacob Druyvesteyn
V.L.I.421; Fred. Meesters. Blz. 5.; zilver, 62 mm, 78.05 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

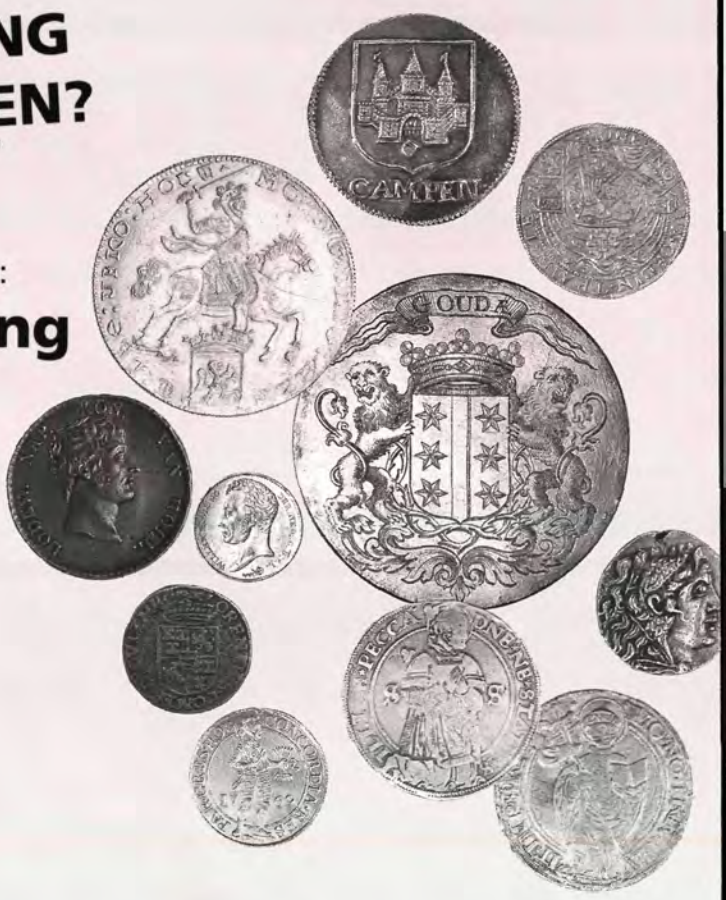

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2006, 30e JAARGANG NR. 3

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN VERZENDEN WIJ 4 LIJSTEN AAN VASTE PRIJZEN.

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
Postgiro België 000-0917858-44
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, H.G.C.J. Bogaers, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op het internet.

KOPIJSLUITING
nr. 4: 14 mei 2006
nr. 5: 10 juli 2006

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Vox populi 98
Janjaap Luijt

Bij de voorplaat 98

De braspenning van Frederik van Blankenheim 99
Jos Benders / Peter van de Koppel

Een vorstelijk portret 103
Hans de Koning

Mijn favoriete penning II: 'Karper' 114
Leo van Heijningen

De Surinaamse Dollar 115
Erik J. van Loon

Vormoplossingen bij portretpenningen 118
Lucie Nijland

De grenzen van de numismatiek, euromunten 122
Janjaap Luijt

Rembrandt en penningkunst 124
Hans de Koning

Door lichtvoetige flabben achtervolgd 125
Jan C. van der Wis

Jubileumpenning Rotary 's-Hertogenbosch-Oost 128
Tom Senders

Bijdrage aan de numismatiek van Gronsveld (VII) 130
Willem van den Nieuwenhof

Karel en de penningkunst: Niel Steenbergen 132
Karel Soudijn

Ruimte verbeeld(t) 134
Jaap Versteegh

Penningnieuws 136

Muntmelange 137

Boekbespreking 139

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 141

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Vox populi

JANJAAP LUIJT

In 2004 was Malta een van de tien landen die toetraden tot de EU. Een grote wens van het land is om zo snel mogelijk ook toe te treden tot de EMU en het nu nog gangbare Maltese pond in te ruilen voor de euro. Een wens waarvan de regering hoopt dat die op 1 januari 2008 in vervulling zal gaan. In Nederland haalde de introductie van de euro op Malta half januari 2006 even het nieuws (*De Telegraaf*) toen bekend werd dat het land de munt geen 'ewro' mag noemen, maar verder was er weinig over te melden. Op Malta zelf was dat wel anders. Vooruitlopend op de uitgifte van de nieuwe munten legde de Maltese overheid aan het volk de vraag voor hoe de nationale zijde er uit moet gaan zien. In een groots opgezette campagne kreeg de bevolking vier thema's voorgelegd met daarbinnen drie verschillende invullingen. Er werd uitgebreid foldermateriaal verspreid, een website geopend (www.euro.gov.mt) en er werden commercials uitgezonden op de lokale televisie. Zoals tegenwoordig gebruikelijk konden de Maltezen hun voorkeur voor een bepaald thema uitspreken door middel van een sms-verkiezing. Vanwege een oproep vanaf het altaar, een grote lobby en een e-mailactie opgezet door de rooms-katholieke cleresie, kreeg de 'doop van Christus' de meeste stemmen. Toen ik dit las in *The Times of Malta*, was ik opgelucht dat wij in Nederland niet een vergelijkbare euro-verkiezing hebben gehad op basis van het thema 'historische figuren'. Dan stond nu niet Beatrix op de euro, maar heel iemand anders...

Bij de voorplaat

Geboortepenning Emma (2004), brons, Ø 67 mm.
Tijdens de IV International Biennal of Contemporary Medals in het Portugese Seixal ontving Pier van Leest werd een eervolle vermelding voor zijn geboortepenning *Emma*. Pier vervaardigde de penning in opdracht van de familie Senders.

Rectificatie
In *De Beeldenaar* 2006-2 werd in de rubriek 'Tentoonstellingen' ten onrechte gemeld dat Galerie De Steenlinde gevestigd is naast station Soest. De galerie ligt namelijk op loopafstand van station Soestdijk.

De braspenning van Frederik van Blankenheim

JOS BENDERS / PETER VAN DE KOPPEL

Enige tijd geleden is een kwart braspenning op naam van de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim (1394-1423) geslagen in de muntplaats Hasselt aan het licht gekomen.

Voorzijde: naast elkaar geplaatste wapens (links het wapen van Utrecht, rechts de leeuw van Blankenheim), getooid met een leeuw als helmteken; omschrift: FREDERIC:DEI:GRA:EPC:[TR]AIE (interpunctie twee cirkels)
Keerzijde: Kort gevoet kruis met in tegenovergestelde hoeken adelaars en leeuwen; omschrift: +MONETA:NOVA[:] D[E]HAS[S]ELENSIS (interpunctie twee Andreaskruisjes).[1] Massa 0,63 gram, diameter 21 mm. De munt is danig verweerd: het oorspronkelijke gewicht zal hoger zijn geweest.

Nader onderzoek wees uit dat van deze emissie drie andere denominaties bekend zijn gepubliceerd. In 1942 verwierf het Koninklijk Penningkabinet de grootste denominatie, de braspenning oftewel dubbele groot.[2] De vondst 'Barneveld 1958' bevatte de achtste braspenning (kwart groot), die ook door het KPK werd verworven.[3] De halve braspenning of groot uit deze serie is onder catalogusnummer 252 opgenomen in het meest recente overzichtswerk van de Utrechtse muntslag, *Les Monnaies des Évêques, de la Ville et de la Seigneurie d'Utrecht (937-1581)* uit 1991. De munt bevond zich in een niet nader aangeduide privécollectie en heeft volgens de afbeelding een doorsnede van 28 millimeter. De emissie is nauwelijks bekend: zelfs in Van Gelders overzichtsartikel *Oostnederlands geld omstreeks 1400* uit 1980 is de serie niet vermeld.

Navolging

De braspenning is in Vlaanderen ingevoerd onder Jan zonder Vrees (1404-1419).[4] De Vlaamse braspenning wordt ook binnen de huidige Nederlandse landsgrenzen teruggevonden.[5] Ook in Utrecht circuleerde de munt: op vrijdag 24 januari 1416 wordt in het Utrechtse Buurspraakboek melding gemaakt van braspenningen.[6]

Van de Vlaamse braspenning bestaan twee emissies. De eerste emissie dateert uit 1409 en heeft 'open' A's, dat wil zeggen: de letters A hebben geen balkje tussen de poten. De tweede emissie uit 1416 heeft gesloten A's. De Utrechtse braspenning heeft open A's en is dus een navolging van de eerste Vlaamse emissie. Dat kan erop duiden dat de

braspenning of dubbele groot. KPK inv. 1942-0021

achtste braspenning of kwart groot. KPK inv.1958-0485

Utrechtse navolging van 1416 of eerder dateert. Een alternatieve interpretatie is dat de muntmeester deed voorkomen dat de munt van hoger gehalte was dan daadwerkelijk het geval was: de eerste emissie was immers van een hoger gehalte dan de tweede.

Hasselt als muntplaats

Een (bisschoppelijke) munt te Hasselt wordt voor het eerst genoemd in het voorjaar van 1404. In een Deventer rekening is op 13 mei 1404 sprake van overleg 'um der munte te Hasselt, want men daer ghelt sloech na onser munte'.[7] Het gaat hier om de 'plak' die tot dan toe in Deventer was gemunt. Op 4 april 1408 werd het gehalte van de Hasseltse plak te Deventer getoetst.[8] Mogelijk waren dit nieuw geslagen plakken, maar het kunnen ook exemplaren van enkele jaren oud zijn geweest. Op 11 maart 1410 ontving de stad Deventer een brief van de bisschop over 'den paymente van Renen'.[9] Blijkbaar was de munt weer verplaatst. In ieder geval was de Hasseltse munt in 1404 actief, en vermoedelijk nog enkele jaren daarna tot uiterlijk begin 1410.

In 1415 wordt in Deventer gemunt.[10] Op 28 mei 1416 is weer sprake van Hasselt. Johan de Vriese wordt dan voor drie jaar als muntmeester aangesteld. Hasselt wordt genoemd als muntplaats, maar het staat de muntmeester vrij om elders binnen het bisdom te munten. De nieuwe zilveren 'penning' moest een gehalte hebben van drie penning en 20 grein en per Trooise mark moesten er 68 worden geslagen.[11] Dit komt neer op een bruto massa van 3,60 gram en 1,10 gram fijn zilver per munt.[12] De massa van de Hasseltse 'brede plakken' of ' ganzen' die Van der Chijs kende varieerde tussen de 3,3 en 3,95 gram, wat correspondeert met het voorschrift uit 1416.[13]

Op 15 maart 1417 werd Johan de Vriese aangesteld als muntmeester te Hasselt. Hij moest zilveren penningen munten, van dezelfde kwaliteit als de munten van Brabant, Gelre, Holland en Kleef.[14] Helaas worden geen verdere details gegeven. Uit een nog ongepubliceerde commissie van 13 juli 1417 en een niet nader dateerbare uit 1418 blijkt dat toen 'silvere penningen' werden verordonneerd van 72 op de Trooise mark (3,40 gram).[15] De halve, kwart en achtste penningen moesten proportioneel minder wegen. De opbouw van de serie past bij de braspenning, maar ook bij de plakken. De Utrechtse braspenning weegt echter 4,66 gram: deze munt kan dus niet zijn bedoeld.

In oktober 1418 werden weer plakken geslagen.[16] Op 27 oktober 1418 bracht de stadsbode van Hasselt een brief aan het Deventer stadsbestuur met daarin besloten een 'nye Hasselter plack'.[17] Deze emissie gaf aanleiding tot overleg (op 27 oktober en op 9 november) tussen de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle enerzijds en de bisschop anderzijds.[18]

De Vriese kreeg op 27 januari 1419 toestemming om de munt gedurende vijf jaar door iemand anders te laten bedienen.[19] Van dat recht maakte hij op 1 april 1420 gebruik door Johan van der Nat toe te staan om goud aan te munten.[20] De bisschop noemde Van der Nat op diezelfde dag al zijn muntmeester.[21] In februari 1420 was een Johan de Vriese als muntmeester benoemd in Brabant.[22] Gezien de nauw op elkaar aansluitende periodes mag worden aangenomen dat het hier om dezelfde persoon gaat. De aanstelling in Brabant zou verklaren waarom De Vriese behoefte had aan een plaatsvervanger in het bisdom Utrecht. Dat hij al per 27 januari 1419 toestemming kreeg om een plaatsvervanger te benoemen betekent vermoedelijk dat hij toen al met de gedachte speelde elders een concessie te verwerven.

Een oorkonde van 30 april 1420 bevat instructies voor Van der Nat om

gouden en zilveren munten te slaan 'bynnen onser stat van Renen of anders bynnen onse Stichte'.[23] Hoogstwaarschijnlijk is dus vanaf 1420 weer te Rhenen gemunt. Vermoedelijk ging dit gepaard met het sluiten van de Hasseltse munt.

Op basis van het bovenstaande valt te concluderen dat de Hasseltse munt heeft gefunctioneerd van 1404 tot uiterlijk voorjaar 1410, en later van 1416 of uiterlijk 1417 tot uiterlijk april 1420. De braspenning is waarschijnlijk in de tweede periode gemunt: de tijd tussen de invoering van het Vlaamse voorbeeld in 1409 en de vermoedelijke sluiting van de Hasseltse munt in het voorjaar van 1410 lijkt te kort om nog een navolging te produceren.

Een preciezere datering dan de periode 1416-1420 is vooralsnog niet mogelijk: de voorschriften in de ordonnanties uit 1416 en 1418 duiden erop dat plakken werden gemunt. Mogelijk zijn de braspenningen per 15 maart 1417 ingevoerd, maar de betreffende documenten geven onvoldoende details om dit te controleren. In dat geval is echter merkwaardig dat in 1417 de munten van maar liefst vier aangrenzende staten worden genoemd, terwijl Vlaanderen, waar de braspenning is geïntroduceerd, onvermeld blijft. De zeldzaamheid van de braspenningen suggereert dat de emissie is mislukt, wat ook zou verklaren waarom de emissie niet wordt genoemd in de Deventer stadsrekeningen.

Conclusie

Nog steeds worden 'nieuwe' middeleeuwse munten ontdekt. Dit betreft met name kleingeld: de voortgang in de detectortechnologie maakt dat vroeger onopgemerkte muntjes nu wel worden teruggevonden. De braspenning was weliswaar al beschreven, de halve groot was nog onbekend.

Numismatische werken, maar ook stadsrekeningen en inventarissen bleken een andere bron van relevante gegevens. De bestaande literatuur en enkele in de numismatische literatuur nog onbekende vermeldingen lieten toe de braspenning te dateren in de periode 1416 - april 1420.[24] En passant hebben we enkele bescheiden aanvullingen gevonden op het overzicht van muntmeesters in Nederland:[25] Johan van der Nat muntte vanaf 1420 voor de bisschop, hoogstwaarschijnlijk in Rhenen.

Dergelijke aanvullingen maken meer en meer duidelijk dat het tijd wordt voor een nieuwe catalogus van de Utrechtse middeleeuwse munten. Van der Chijs moge pioniersarbeid hebben verricht, maar inmiddels is zijn werk verouderd. De Mey heeft een geactualiseerd overzicht van de munten gepubliceerd. Deze catalogus is weliswaar nuttig, maar bij het onderzoek voor dit artikel is gebleken dat het overzicht incompleet is. De twee belangrijkste openbare collecties (die van het Geldmuseum en het Centraal Museum in Utrecht) zijn onbestudeerd gebleven en niet alle literatuur is samengevat. Bovendien blijken verschillende archieven nog de nodige ongebruikte bronnen te bevatten. Over de Utrechtse middeleeuwse munt valt dus nog veel te melden. ■

Dankwoord
Graag bedanken wij Jan Pelsdonk en Jan Stuurman voor hun commentaren bij eerdere versies van dit artikel en voor het verstrekken van gegevens, Maarten Brinkman voor zijn hulp bij het bestuderen van de collectie in het Centraal Museum Utrecht, en Janjaap Luijt voor zijn archiefwerk.

LITERATUUR

J.J. DODT VAN FLENSBURG *Archief voor Kerkelijke en Wereldsche Geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht; Deel V* (Utrecht 1846).

W.J. FORMSMA *De oude archieven der gemeente Hasselt* (Assen 1956).

H.E. VAN GELDER Oostnederlands geld omstreeks 1400 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 45-66.

KONINKLIJK PENNINGKABINET *Verslag 1942* (Den Haag 1943).

J.R. DE MEY *Les Monnaies des Évêques, de la Ville et de la Seigneurie d'Utrecht (937-1581)* (Wemmel 1991).

J.R. DE MEY *Les Monnaies des Comtes de Flandre (1384-1556)* (Brussel 1986).

G.M. DE MEYER *De stadsrekeningen van Deventer; Deel II 1401-1410* (Groningen 1971).

G.M. DE MEYER *De stadsrekeningen van Deventer; Deel IV 1416-1424* (Groningen 1976).

S. MULLER *Regesten van het archief der bisschoppen van Utrecht; deel I* (Utrecht 1917).

H.J. VAN DER WIEL / H.E. VAN GELDER / J.J. GROLLE / P.M. VAN DER VELDEN Noord- en Zuid-Nederlandse muntmeesters in: E.J.A. VAN BEEK (RED.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn 1986).

A. DE WITTE *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain* (Antwerpen 1894).

NOTEN

1. Het stuk is opgenomen in NUMIS onder nummer 1052191.
2. Diameter 34 mm, 4,66 gram; KPK inv. 1942-0021; KONINKLIJK PENNINGKABINET 1943, 3.
3. Diameter 17 mm, 0,33 gram (uitgebroken); NUMIS 1052904; KPK inv.1958-0485; VAN GELDER 1958, 101.
4. Deschamps de Pas X, 26; DE MEY 1986, 30-36.
5. www.geldmuseum.nl, "NUMIS".
6. DODT VAN FLENSBURG 1846, 80; VAN DER CHIJS 1859, 300.
7. VAN DER CHIJS 1859, 148; DE MEYER 1971, 241.
8. DE MEYER 1971, 423.
9. DE MEYER 1971, 486.
10. VAN DER CHIJS 1859, 149-150; MULLER 1917, 48, regest 1954.
11. VAN DER CHIJS 1859, 153-154.
12. VAN GELDER 1980, 65 noot 33, geeft 1,15 gr.
13. VAN DER CHIJS 1859, 160-161, plaat XIV, 14-16.
14. MULLER 1917, 56-57, regesten 1998-2000; Het Utrechts Archief (HUA), Bisschoppelijk Archief inv 371 f 203* en 203*vs.
15. HUA, Bisschoppelijk Archief, inv 371, f 204-205vs.
16. DE MEYER 1976, 111-113.
17. DE MEYER 1976, 113.
18. DE MEYER 1976, 90 en 113.
19. MULLER 1917, 65, regest 2041.
20. MULLER 1917, 75, regest 2098.
21. MULLER 1917, 76, regest 2099.
22. DE WITTE 1894, 194-195.
23. HUA, Bisschoppelijk Archief, inv. 371 f 229.
24. De inventaris van het Hasseltse stadsarchief (FORMSMA 1956) leverde helaas geen aanwijzingen op.
25. VAN DER WIEL et al. 1986.

(advertentie)

MUNTHANDEL G.HENZEN

- Antieke munten (Grieks, Romeins en Byzantijns)
- Nederlandse munten (600 - heden)
- Buitenlandse munten (600 - heden)
- Archeologische voorwerpen

Vraag onze zeer uitgebreide en rijk geïllustreerde tweemaandelijkse prijslijst aan !

Postbus 42 3958ZT Amerongen ~ Tel.0343 - 430564 / Fax.0343 - 430542

Een vorstelijk portret

Notities bij Jos Reniers' penning van Greet Kemper

HANS DE KONING

In 2005 was Greet Kemper-Koel vijfentwintig jaar bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Het bestuur nam het initiatief om als dank voor het vele werk voor de vereniging haar een persoonlijke portretpenning aan te bieden en de mijlpaal op die wijze te vieren. Een gerenommeerd penningmaker werd gevraagd een portret te ontwerpen. Die zag zich echter genoodzaakt de opdracht na geruime tijd ontwerpen en experimenteren terug te geven, waardoor er een probleem leek te ontstaan: geen penning, terwijl de leden van de vereniging uitzagen naar het verschijnen van hun nieuwe jaarpenning en het bestuur ernaar streefde die op tijd te laten verschijnen. Er werd een andere ontwerper gezocht en gevraagd en die moest van voren af aan beginnen. Omdat er veel tijd verloren was gegaan moest het nieuwe ontwerp in een zeer korte periode tot stand komen. Het maken van een goede portretpenning vanaf de eerste opzet tot aan het eindresultaat neemt echter

De jaarpenning 2005 - *portretpenning Greet Kemper-Koel* - ontworpen door Jos Reniers is gegoten bij Bronsbeeldgieterij Binder in Haarlem. Leden van de VPK kunnen de penning binnenkort tegemoet zien.

geruime tijd in beslag. De beeldhouwer-medailleur Jos Reniers werd benaderd.

Jos Reniers

Jos Reniers (1948) is in de eerste plaats beeldhouwer, daarnaast maakte hij als ontwerper een grote variatie aan dessins voor stoffen die het textielbedrijf Vlisco in Helmond naar Afrika exporteert. Hij maakte kennis met het fenomeen penningen tijdens zijn avondstudie aan de Academie voor Industriële Vorming te Eindhoven in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Niet verwonderlijk, want daar was Geer Steyn zijn docent. Jos spreekt met waardering over hem: 'Hij heeft me op het spoor gezet'. In 1988 ontwierp hij een bijzonder portretpenninkje van Steyn: het heeft de vorm van een keilsteentje dat je kunt wegwerpen

en dat het 'afstand nemen' van de leermeester symboliseert.

Jos Reniers heeft vanaf 1976 een groot aantal penningen ontworpen, waarvan zijn knap vormgegeven portretten al vroeg opvielen. Met uitzondering van enkele familieportretten en penningen van componisten zijn de penningen voor het merendeel in opdracht vervaardigd. Zijn eerste opdracht is in 1983 voor stichting De Krabbedans in Eindhoven, direct gevolgd door een opdracht van de Universiteit van Tilburg (toen nog Katholieke Hogeschool Tilburg) en in hetzelfde jaar nog een penning van Hugo de Groot voor de VPK. In 1988 kreeg Reniers de opdracht van de gemeente Valkenswaard om vijf penningen te ontwerpen; het zijn 'staande' penningen die mede door hun vormgeving bijna autonome kunstwerkjes of kleinplastiekjes zijn. Voor die penningen en voor die van de gemeente Mierlo ontving hij tijdens het congres van de Féderation de la Médaille (FIDEM) in 1992 de *Stabilimento Stefano Johnson Prize* voor de beste combinatie van tekst en beeld. Bij zijn meer recente penningen valt het op dat Reniers de traditionele vormgeving met andere vormen uitbreidt. Die penningen bestaan vaak uit verschillende delen die met een scharnier verbonden zijn, zodat ze rechtop kunnen staan. Ze bevatten openingen en 'doorkijkjes' die uitgekiend met de afbeeldingen corresponderen.

Over het werk en de werkwijze van Reniers schreef Karel Soudijn in het in 2002 verschenen boek *Altijd Koorts*. Het boek bevat veel afbeeldingen van zijn penningen met een uitgebreide toelichting. In de collectie van Museum Kempenland te Eindhoven is Jos Reniers inmiddels met meer dan veertig penningen vertegenwoordigd.

Portretpenning Greet Kemper

Voor het ontwerpen van een portretpenning vraagt Reniers normaal min-

stens een termijn van een half jaar om tot een eerste ontwerp, een eerste zichtbaar resultaat, te komen. Voor het portretteren van Greet Kemper maakte hij echter spontaan een uitzondering en was hij bereid direct met een ontwerp te beginnen. Hij vond het een goed idee van het bestuur om de jubilerende Greet Kemper op een penning te vereeuwigen en zegde in dit speciale geval toe te streven naar een snel resultaat: 'Voor Greet en de vereniging moet dat kunnen en moet dat lukken!' De direct bij de opdracht betrokkenen wachtten vervolgens in spanning, bijna ongeduldig, maar met begrip af. Begin augustus 2005 begon Jos Reniers met het maken van een aantal foto's van Greet en binnen veertien dagen was een serie van zes ontwerpen gereed. De gelijkenis zat er direct in. Zo zei Kees, de echtgenoot van Greet, bij het kritisch bekijken van een van de ontwerpen, spontaan 'Ik heb mijn vrouw in mijn hand!' en Greet merkte daarbij enthousiast op: 'Dat ben ik!' De eerste keuze gaf Reniers de geruststelling op de goede weg te zijn. Hij ging verder aan het werk en via ontwerpen in klei, wasmodellen, kapjes in negatief, opnieuw modelleren in klei – een procedure met herhalingen – ontstonden uit de eerste zes modellen nieuwe ideeën. Het staat zo eenvoudig omschreven in een catalogus: op de voorzijde een portret naar links, alsof het een kwestie is van even neerzetten. Het maken van een goed portret is echter geen eenvoudige zaak. Dat is terecht al meer opgemerkt. Het 'kijken', de oogopslag van de af te beelden persoon is erg belangrijk en dan is er in dit geval de bril die er bij moet. Het model van het haar, het oor, de kaak, en specifieke kenmerken, zoals de 'rijzende' hals en de nieuwsgierige blik, alles dient in uitgebalanceerde verhoudingen, weloverwogen uitgevoerd te worden om tot een optimaal resultaat te komen. Er wordt aangepast maar wel met het risico van minder gelijkenis. Een portret

is geen optelsom van ogen, neus en mond. Gelijkenis is niet zo moeilijk, zegt Jos, het maken van een interessante penning is dat wel. Het is de grens aftasten van de kwaliteit, van het karikaturale en de gelijkenis. In een volgende variant wordt de kop iets, een fractie, gedraaid weergegeven, om iets meer in het gezicht te kunnen kijken. Ook de bril wordt anders 'op- en afgezet'. Door het enigszins draaien van het gezicht komt de kop uit het vlak, uit het fond. Een klein deukje boven de bril tilt de wenkbrauw wat op en dat heeft weer consequenties voor de manier van kijken.

Reniers vindt de dikte van de penning ook erg belangrijk. Het heeft met gevoel te maken. De dikte bepaalt mede de

ligging in de hand. De lichtval speelt een hoofdrol. Hoe komt het portret over als het licht onder verschillende hoeken over de penning valt. De juiste golving van de wang, de verhouding tot het fond, dat alles is van belang voor het tot stand brengen van een goed en gelijkend portret.

Door de tijdsdruk ging het gevaar van blindstaren een rol spelen en af en toe vroeg Reniers zich af als hij de verschillende staten of varianten kritisch bekeek of dat Greet nog wel was. 'Wie is dat, is ze dat nog wel?' Hij liet het werk dan enige tijd liggen, probeerde er even afstand van te nemen en ging dan letterlijk 'aan de slag' aan een groot project van zeven gehakte beelden in marmer. Hiervoor kocht hij onlangs 25 ton marmer in een Turkse groeve; een grote zeecontainer vol. Hij combineert deze grote formaten steen vaak met verschillende materialen zoals hout en veren. Bij dat 'groter' werken liet het penningontwerp hem echter niet los, het maalde in zijn hoofd. Reniers noemt dat onrust, koorts, en verwijst naar de titel van zijn boek: *Altijd koorts*. Bij het weer opnemen van het penningontwerp ontdekte hij: 'Daar is Greet weer ... .' Reniers vond het ontwerpproces 'oorlogvoeren op het penningvlak'; het drukken, slaan, krassen, met als gereedschap naast zijn vingers, een vijl, rasp en mes. Hij maakte circa vijftig kleiontwerpen, waarvan een groot aantal werd vernietigd. Greet heeft een moeilijk weer te geven 'kop' en Jos wilde geen droog portret. Als hij niet tevreden is begint hij opnieuw, hij wil iets van de persoon weergeven. Het moet iets uitstralen, Greet is een 'warm' persoon... Als beeldhouwer is Reniers gewend om driedimensionaal te werken. Dat komt tot uiting in veel van zijn penningontwerpen, het zijn sculpturen op handformaat met diepte, volume en gewicht. Op de penning van Greet Kemper gaat het driedimensionaal 'en profil' weergegeven gezicht over in een grafische weergave van de rest van het portret. Een bijzondere vormgeving en een originele vondst. Reniers experimenteert met de welvend vormgegeven schedelvorm. De poot van de bril vervaagt bij het jukbeen, komt weer naar voren en vormt samen met de haarlijn in een simpel lijkende belijning een horizontaal naar het oor. Met wat een eenvoudige, gekrulde lijn lijkt, wordt het oor er in gelegd. Het achterhoofd is gemarkeerd met een paar goed geplaatste krassen. De lijnen staan exact op hun plaats.

De keerzijde van de penning is ruimtelijk gehouden, een goede balans met de voorzijde is belangrijk. Jos besteedt veel aandacht aan de belettering, soms is die heel eenvoudig uitgevoerd. Op de penning van Greet is de tekst driedimensionaal uitgevoerd en levendig in zes stempels aangebracht. Achter elkaar gelezen of gezien staat er in twee regels: 2005 GREET KEMPER KOEL 25 JAAR SECRETARIS VPK. Ieder woord heeft een eigen identiteit die ontstaat door de compositie van belettering, deels in cirkelvorm, toepasselijk als penninkjes. Er is daarbij aandacht geschonken aan details, zoals de plaatsing en vormgeving van de begin- en eindletter *s* van het woord *secretaris*. De letters van de naam Greet gaan van kapitaal over in onderkast en vervolgens van onderkast via de K's naar Kemper-Koel in kapita-

Twee delen, die ten opzichte van elkaar gedraaid kunnen worden. Bovenste penning met openingen, waardoor letters en vormen op de onderste penning zichtbaar gemaakt of verborgen gehouden kunnen worden. Op de onderste penning de letters S, G en O in de vorm van een driehoek
AK 158 Bld 22 (1998) 53

59 *Cardiologie*, 1997 (58x100 mm) scharnierende dubbelpenning, t.g.v een halve eeuw cardiologie in Leiden
vz: contouren van een poortgebouw met torentje; tekst horizontaal: CARDIOLOGIE; kz: gestileerde afbeelding van het hart; binnenzijde glad
AK 169, Bld 23 (1999) 63

60 *50 jarig huwelijk echtpaar Schampers-Turing*, 1997 (88 mm)
vz: dubbelportret naar links; kz: tekst: GERARD ANGIE 50 SCHAMPERS

61 *Tilly van Melis-Tielemans*, 1998 (75 mm)
vz: portret naar links; kz: tekst: TILLY
AK 180

62 *Thomas van Villanova*, 1998 tc (90 mm)
vz: portret naar links; kz drie personen, elkaar omarmend, beschermend, tekst langs de rand: 50 JAAR THOMAS VAN VILLANOVA
AK 164-166

63 *Thomas van Villanova*, 1998 (90 mm) enkelzijdig
vz: portret naar links
AK 167

64 *Gemeente Helmond*, 1998 (85 mm) staande, enkelzijdige penning
vz: hoek van het kasteel van Helmond, opengewerkt, tekst: HELMOND
AK 173

65 *TIAS Tilburg*, 1998 (64 mm)
vz: koffertje 'met kennis', handvat in bladgoud; kz: ruitvormen, symbolen voor de opleidingen
AK 182

66 *Gemeentesecretarissen Oost Brabant*, 1998 (75 mm)
vz: golven met erboven een brug met tekst GEMEENTE SECRETARIS; S in de rand verwerkt; kz: tekst: SEMPER MOVENS SEMPER SERVIENS met S in spiegelbeeld
AK 152

67 *Parochie Binnenstad Den Bosch*, De vier parochies 1999 (85 mm) vierkant, tweedelig, in elkaar geschoven een kruis vormend
vz 1: rechts: toren St. Janskerk, links: Mariabeeld; tekst: SINT JAN; kz 1: rechts: toren Paterskerk, links koord met drie knopen (geloftes); tekst: PATERSKERK; vz 2: rechts: toren St Catrienskerk, links: kruissymbool; tekst: SINT CATRIEN; kz 2: rechts: toren St Jacobskerk, links Jacobsschelp; tekst SINT JACOB
AK 178

68 *Huwelijk echtpaar RobJan Vermeulen - Germa Reniers*, 1999 (90 mm) dubbelpenning
vz.1: portret naar rechts van RobJan; vz. 2: portret naar links van Germa; kz: tekst: doorlopend over de beide penningen naast elkaar liggend te lezen: GETROUWD ROBJAN VERMEULEN EN GERMA RENIERS ZEVEN EN TWINTIG AUGUSTUS NEGENTIEN HONDERD NEGEN EN NEGEN TIG

69 *Maurice Ackermans 60 jaar*, 1999 (90 mm)
vz: portret naar links; kz: tekst: MAURICE 60

70 *Marie-Louise Dortmans-van den Broek*, 1999 (85 mm)
vz: Portret naar rechts; kz: tekst: MARIE LOUISE
AK 160-161

71 *Marie-Louise Dortmans-van den Broek*, 1999 (95 mm)

2/3 ware grootte

2/3 ware grootte

vz: portret naar rechts; kz: tekst: MARIE LOUISE

72 *Draagpenning gemeente Mierlo*, 1999 goud (23 mm) enkelzijdig, aan lint met strikje
vz: molenijzer

73 *Gemeente Mierlo*, 1999 zilver (60 mm) staande penning; Aangepaste versie van cat. 32
vz: en kz: als cat. 32 (aangepaste variant)
AK 145 Bld 15 (1991) 382

74 *Donald Düren, cardioloog AMC*, 2000 (86 mm)
vz: portret naar rechts; kz: tekst langs de bovenrand: DONALD, verticaal: DÜREN
AK 170

75 *Vrijwilligerspenning Helmond*, 2000 (60 mm)
vz: vereenvoudigde vorm van het front van het Boscotondo gebouw; bestuurscentrum (gemeentehuis) gemeente Helmond, tekst erboven: HELMOND; kz: tekst: VRIJWILLIGERSWERK

76 *Frits Philips 95 jaar*, 2000 (90 mm)
vz: portret naar links; kz: tekst langs de rand: MUSEUM KEMPENLAND EINDHOVEN, in het midden FRITS PHILIPS
AK 180

77 *50 jarig huwelijk Emile en Ann Hensen-v.d Erve*, 2000 (90x80 mm)
vz: dubbelportret naar rechts; kz: tekst: ANN 50 EMILE als twee ringen

78 *Gerechtshof 's-Hertogenbosch*, 2000 (77x100 mm) enkelzijdig, staand, tweedelig
vz: op staand deel tekst: DEN BOSCH, op hangend deel: GERECHTSHOF; het hangend deel is als een balans (Justitia) uitgevoerd en als bef van een toga vormgegeven; de driedelige trapvorm daarvan symboliseert de samenstelling van de rechterlijke macht: het kantongerecht, de arrondissementsrechtbank en het gerechtshof
AK 148

79 *Quirinus Eijsbouts*, 2001 (88 mm)
vz: portret naar links; kz: randtekst: QUIRINUS EIJSBOUTS

80 *Rabobank Nederland*, 2001 brons met bladgoud (150x97 mm) scharnierende dubbelpenning
vz: menselijke figuur met opengewerkt schild de voorstellend en uitdijende cirkelvormen (munten) kz: tekst: RABO BANK; binnenholte met bladgoud
AK 177

81 *Universiteit van Tilburg 75 jaar* 2002 (55 mm) staande penning
vz: interpretatie van het logo (kubus als groeielement); tekst: 75 kz: tekst (verticaal): UNIVERSITEIT (horizontaal): VAN TILBURG

82 *Numismatische kring Rotterdam 40 jaar* 2002 (75 mm)
vz: water, boot, silhouet; in het midden munt, misslag, met: boot op golvend water; kz: tekst in 12 regels: MOOI BIJNA ZEER FRAAI ZEER FRAAI PRACHTIG GEMIDDELD PRACHTIG VRIJWEL PRACHTIG FRAAI NUMISMATISCHE KRING ROTTERDAM 40 JAAR BIJNA PRACHTIG PRACHTIG GEMIDDELD PRACHTIG VRIJWEL FDC FRAAI BIJNA ZEER FRAAI PRACHTIG
Bld 28 (2004) 158

83 *Holstpenning*, 2003 (100 x 85 mm) steenrood gepatineerd
Scharnierende rechthoekige dubbelpenning met in beide delen openingen; vz: open spiraalvorm die de letter H van HOLST vormt
Bld 29 (2005) 99

84 *Technische Universiteit Eindhoven (TUe)*, 2004 (95 mm)

Scharnierende dubbelpenning met een cirkelvormig (95 mm) en een vierkant deel (95x95 mm); in het ronde deel twee openingen (vensters) gescheiden door een dunne spiraal (eeuwigdurende ontwikkeling); op de binnenzijde tekst langs de rand: TECHNISCHE UNIVERSITEIT EINDHOVEN in het vierkante deel een opening
Bld 29 (2005) 99

85 *Gebroeders De Witt* 2005 (85 mm) ook in zilver
vz: portret Johan de Witt, naar rechts; kz: portret Cornelis de Witt naar rechts; tekst langs de rand: JOHAN EN CORNELIS DE WITT 1625 DORDRECHT 1626
Bld 29 (2005) 250

86 *Greet Kemper-Koel 25 jaar bestuurslid VPK*, 2005 (90 mm)
vz: portret naar links; kz: tekst in bijzondere vormgeving: 2005 GREET KEMPERKOEL 25 JAAR SECRETARIS VPK
Bld 30 (2006) 103-113

87 *Ineke Merkelbach*, 2005 (85 mm)
vz: portret naar rechts; kz: Ineke (model) spelend op tenorvedel

88 *Huwelijk Ad en Dorothé van Melis*, 2005 (85 mm)
vz: dubbelportret naar links; kz: tekst: AD DOROTHÉ 29-4-2005 (stempel)

89 *Jan Naaijkensprijs*, 2006 (95 mm)
vz: portret naar rechts; kz: tekst: JAN NAAIJKENS

KUNSTZAAL **VAN HEIJNINGEN**

Agatha Kill

Seth-Höfner

Marina v. d. Kooi

Barbara de Clercq

Miep Maarse

Henk van Bommel

NOORDEINDE 152 · DEN HAAG
Telefoon 070-345 90 53 · www.kunstzaalvanheijningen.nl

Mijn favoriete penning II

'Karper' van Henk van Bommel

LEO VAN HEIJNINGEN

De meeste makers van penningen zijn beeldhouwers die naast hun driedimensionale werk ook penningen en plaquettes maken. Henk van Bommel (geboren in 1938) is hierin een uitzondering: zijn oeuvre bestaat geheel uit penningen. Na zijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten en de Vrije Academie beide in Den Haag, werd hij medewerker van Henk Vis bij Van Kempen en Begeer (toen nog) in Voorschoten. Van 1980 tot aan zijn VUT-uittreding in 1999 was Van Bommel er hoofd van de teken- en ontwerpafdeling. Talloze penningen heeft hij in opdracht gemaakt - onder andere de Penning van Verdienste uit 1982 van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Daarnaast besteedde hij tijd aan zijn vrije werk, een onderdeel waaraan hij zich sinds zijn pensionering geheel kan wijden.

Een van zijn mooiste penningen vind ik *Karper, cyprinidae*. De afgeronde, ovale vorm ligt lekker in de hand. Een effect dat nog eens wordt versterkt door de prettige fijnkorrelige structuur van het oppervlak - het resultaat van het 'gieten in zand'. De keerzijde bestaat uit een belettering op een abstract spel van welvingen. Deze roepen associaties op met een zacht golvende waterspiegel, maar hebben ook een puur technische functie: de doorsnee van het brons - in bronsgieters-jargon het vlees genoemd - moet overal even dik zijn om krimpscheurtjes bij het afkoelen te voorkomen.

De karper is afgebeeld met een gebogen staart; een recht uitgestrekte vis zou een lange, smalle omtrek tot gevolg hebben. Om die aan te passen aan de gebruikelijke ronde of ovale penning-vorm had Van Bommel een overvloed aan restruimte moeten toevoegen. Daar houdt Van Bommel niet van. Nu vallen vis en penning bijna geheel met elkaar samen.

De penning doet me denken aan een Japanse netsuke (een uit been of hout gesneden gordelknoop), maar dat is puur toeval. Van Bommel keek gewoon eens in z'n vijvertje met goudkarpers, werd getroffen door de soepele kronkelingen van de vissenlijven en maakte er een tekeningetje van. Dit schetsje vormde het uitgangspunt voor een boetseersel in was, dat in gips werd afgegoten (negatief vorm), waarvan weer een gipsgietsel in positief werd gemaakt. Aan dit laatste gietsel werd nog wat gestoken en geschuurd, voor er een zandvorm op te maken.

Vakmanschap, liefde voor het waargenomene en scheppingsdrift zijn in Van Bommels karpertje samengevloeid tot een fraai kleinood.

Karper en ander werk van Henk van Bommel is te zien in het penningkabinet van Kunstzaal van Heijningen, Noordeinde 152 te Den Haag. Woensdag tot en met zondag, 12.00 - 17.30 uur. (070) 345 90 53.

De Surinaamse Dollar

Een nieuwe munt met weinig aandacht

ERIK J. VAN LOON

Tot 1 januari 2004 had de Republiek Suriname de Surinaamse gulden als wettig betaalmiddel, gebaseerd op de Muntwet uit 1960. Zoals bekend was de gulden in de loop der jaren zeer in waarde gedaald, terwijl ook de koopkracht voor veel Surinamers sterk was afgenomen. Zij moesten met dikke stapels biljetten op zak lopen. Dat was niet alleen onhandig, maar het bracht ook risico's met zich mee, zoals beroving of het steken van vervalste biljetten tussen de echte. Om een eind te maken aan de zeer hoge guldenbedragen namen regering en Nationale Assemblee het besluit om met ingang van 1 januari 2004 tot vereenvoudiging van het geldstelsel over te gaan en de naam gulden te wijzigen in dollar.

In Nederland is weinig aandacht besteed aan de overgang en ook numismatische publicaties hebben de bijzondere omwisseling nauwelijks in beeld gebracht. Met dit artikel breng ik u gaarne op de hoogte. Hiervoor heb ik rijkelijk gebruik gemaakt van de website van de Centrale Bank van Suriname, waar informatie te vinden is over het verlaten van de GULDEN (Sf) en de invoering van de SURINAAMSE DOLLAR (SRD).

Bankbiljetten

De verandering van het Surinaamse muntstelsel, vastgelegd in de *Wet Vernoeming en Herleiding van Guldenbedragen tot Dollarbedragen* die per 1 januari 2004 in werking is getreden, komt tot uitdrukking in twee zaken:

- alle prijzen, tarieven, lonen, schulden, vorderingen en dergelijke worden door 1000 gedeeld
- de naam van de munteenheid is gewijzigd

Nieuwe bankbiljetten hebben bedragen met drie nullen minder dan de vroegere. Dat wil zeggen dat een biljet van 10 dollar nu, evenveel waarde heeft als een biljet van 10.000 gulden in het verleden. De guldenbiljetten zijn uit de roulatie gehaald en in plaats daarvan zijn er vijf verschillende Surinaamse dollarbiljetten gekomen. Op de voorkant van deze biljetten staan het gebouw van de Centrale Bank van Suriname en de waarde. Op de achterkant zijn afbeeldingen uit het Surinaamse landschap verwerkt. De nieuwe bankbiljetten komen voor in coupures van 5, 10, 20, 50 en 100 dollar.

Munten en muntbiljetten

Ten aanzien van circulatiemunten werd van omwisseling afgezien en dat feit mag als uitzonderlijk worden gezien. Op grond van administratieve gegevens werd ervan uitgegaan dat aan munten en muntbiljetten in totaal een bedrag van circa Sf 34,5 miljoen in omloop was. Het aandeel van de munten daarin werd geschat op circa Sf 29,9 miljoen. Aangenomen werd dat er in de loop der jaren een deel van de munten en muntbiljetten voorgoed aan de circulatie was onttrokken door verlies, beschadiging, verzamelen, vernietiging en dergelijke. Het is aannemelijk dat de feitelijke circulatie enigszins lager ligt dan de administratieve cijfers. Het ongewijzigd handhaven van de nominale waarde van de munten en muntbiljetten was er onder andere op gericht om hun hergebruik aan te moedigen. De niet te verwaarlozen koopkrachttoename met een factor 1000 kon daartoe aanzetten.

Het gehele stelsel van muntstukken en muntbiljetten is intact gelaten. Zo is

De Surinaamse dollarbiljetten
foto's: Centrale Bank van Suriname

Herdenkingsmunten

Herdenkingsmunten vormen een aparte categorie en fungeerden niet als courante betaalmiddelen in het gewone betalingsverkeer. De herdenkingsmunten volgden daarom gewoon de hoofdregel, hetgeen betekende dat ze onder de toepassing zijn gevallen van de vaste omrekeningsverhouding van 1 dollar = 1000 gulden.

voor het 5 centstuk de naam stuiver behouden, voor het 10 centstuk de naam dubbeltje en voor het 25 centstuk de naam kwartje. Bovendien hebben de muntstukken en muntbiljetten hun nominale waardeaanduiding behouden conform de Muntwet 1960.

Het hergebruik van de munten is mogelijk, omdat de waardeaanduiding in centen is uitgedrukt, te weten 1 cent, 5 cent, 10 cent, 25 cent, 100 cent en 250 cent. Hierdoor zijn ze zonder meer als dollarmunten bruikbaar in het muntstelsel met de dollar als rekeneenheid. Voor de staat was dit een welkome kostenbesparing, omdat niet meteen een geheel nieuwe serie munten behoefde te worden uitgegeven. In plaats daarvan kon, naast de munten die reeds in handen van het publiek waren, de nog aanwezige voorraad aan ongecirculeerde munten worden gebruikt. Pas als dat nodig is, zal de minister van Financiën er zorg voor dragen dat aanvullende voorraden munten en muntbiljetten worden gemaakt.
Het is bijzonder dat de circulatiemunten en muntbiljetten met een zeer geringe waarde, die nog wettig betaalmiddel waren, ook na 1 januari 2004 hun nominale waarde (de waarde die erop staat) blijven behouden. Die waarde wordt dus niet door 1000 gedeeld. Ten opzichte van de oude munt dus een waardevermeerdering van 1000 maal.

De 1- en de 2½ gulden muntbiljetten bleven nog wettig betaalmiddel tot en met 31 mei 2004, maar werden zo snel mogelijk vervangen door 1- en 2½ dollar-muntbiljetten.

Surinaamse Muntset 2004
In de *Muntpers* 54 (november 2004) werd de eerste uit een serie van vijf Surinaamse muntsets aangekondigd. Deze munten waren niet bestemd voor de circulatie want met een oplage van slechts 4000 voor het jaar 2004 is dat niet logisch. Zoals ik reeds eerder meldde, heeft men in Nederland weinig aandacht besteed aan de verandering en zo kon het gebeuren dat 'onze Munt' in Utrecht bijna een jaar na de invoering van de Surinaamse Dollar een *Surinaamse Guldenmuntset BU 2004* aanbood. De gulden en de dollar blijven op het setje geheel achterwege! Samen met de Centrale Bank van Suriname een gemiste kans om de nieuwe situatie in de openbaarheid te brengen. Uit verdere informatie bij de Koninklijke Nederlandse Munt blijkt dat de set met munten uit het jaar 2005 niet zal verschijnen en ook voor dit jaar is het nog onzeker of een set zal worden geproduceerd. ■

Erik J. van Loon is voor Suriname 'contributor to the Standard Catalog of World Coins by Chester L. Krause and Clifford Mishler'.

Muntbiljet van 1 dollar

Vormoplossingen bij portretpenningen

Nekbeëindigingen zonder hulpmiddelen

LUCIE NIJLAND

Portretpenningen worden om uiteenlopende redenen gemaakt, zowel door kunstenaars als niet-kunstenaars. Vaak uit liefhebberij. Je kunt er dierbaren mee uitbeelden, een markante kop van een kennis mee bestendigen of als medailleur een portretopdracht mee uitvoeren. Bij het laatste kom je voor nieuwe uitdagingen te staan, omdat je inspanning dan beroepsmatig is.

Als penningmaker krijg je meermalen met specifieke vormkeuzen te maken, al naar gelang de status, pretentie en het doel van de portretopdracht. Zoals je redelijk vrij een familielid of kennis kunt portretteren, kan dat niet altijd gelden voor een penning van een burgemeester of een bekende wetenschapper. Ook krijg je bij het portretteren in opdracht kritiek, denk maar aan de gelijkenis-check en de tekstdelen waar je een oplossing voor moet vinden. Verder word je op je minuscule vormkeuzen afgerekend, al is het maar achteraf in een gesprek met collega's.

Tijdens het vervaardigen van een portretpenning kom je voor een aantal vorm- en compositiekeuzen te staan.

Een van die keuzemomenten betreft een min of meer problematisch gebied: de begrenzing van de nek/hals tegen de rand van de penning. Het gaat er om hoe je dit plastisch-compositorisch oplost binnen je eigen soort modelé in samenhang met de (cirkel)vorm. Het is dikwijls een klus om dit te verwezenlijken, zeker als je wilt dat het er puik uitziet. Des te interessanter is het om terug te blikken naar de wijze waarop penningkunstenaars daarmee in het verleden zijn omgegaan en welke oplossingen zij vonden.

Aan de hand van negen penningen die zijn uitgegeven door de Vereniging voor Penningkunst (VPK) wordt hier de hals- of nekbeëindiging zonder plastische hulpmiddelen zoals een kledingstuk of sieraad besproken.

Lodewijk van Deyssel, L.P. J. Braat, 1935

Het portret op de slagpenning van Lodewijk van Deyssel staat op een stoere nek. Onderaan eindigt die in een verbreding die een beginnende blote schouderpartij suggereert. Van Deyssel lijkt net uit een olympisch bad te komen. De begrenzing van de nek loopt rond binnenlangs de randbelettering op een glad fond. Het licht dat op de verbreding valt harmonieert met de lichtval op de schedel, neus en kin. Deze vier punten vormen samen een imaginair trapezium in het volkomen ronde vlak. De lichtval op het onderste, achterste deel van de schouder/nek vormt de optische stut tegen het achterover kantelen van de kop. Aan de binnenhalskant accentueert deze de richting van de kaaklijn naar de ronding van het schedeleinde. Hier heeft Braat naar een vormoplossing

gezocht voor zijn accent op de prachtige nek van Van Deyssel. Dat is hem gelukt.

***Toon Dupuis*, Jeanne Wichers, 1936**
De nek van Toon Dupuis is nogal bloot. Jeanne Wichers deelt dit grote nekvlak met de vertikale halsspier. Vanwege deze spier vangt de slagpenning onderaan nét wat meer licht om toch een plastisch accent te vormen op de middenas voor de optische balans. Onderaan eindigt de nek tegen de penningrand aan als een licht golvende vorm die schuin afloopt vanaf de nekmassa. Zodoende ontstaat hier een zacht schaduwvlak langs de penningrand, een vlak dat compositorisch harmonieert met het modelé van de portretpenning. Het is een brave, maar passende afwerking.

***Inhuldiging Koningin Juliana*, Joop Hekman, 1948**
De slagpenning van Juliana heeft een driekwart portret met daaronder een kale hals zonder enige opsmuk. De beëindiging van de nek is fris golvend en suggereert een weggelaten begin van de arm- en schouderpartij. Sierlijke punten vormen de uiteinden. De punt bij de halskuil verstevigt de middenbalans van het portret. Het nek/halsgedeelte is bewust plastisch laag gehouden, wat ervoor zorgt dat de neus en kin naar voren komen. Het fond is bij deze penning ruimer dan de twee hiervoor besproken slagpenningen. De puntigheid van de halsbeëindiging vormt een passend geheel bij de fijne belettering en de door Juliana gedragen tiara. Samen een verfijnd geheel.

***Prinses Beatrix*, Adri C. Blok, 1952**
Beatrix is nog jong op deze driekwartportretpenning. Het is bovendien de eerste portretpenning die van de prinses is gemaakt. Het is de laatste slagpenning van de hier besproken portretten. Aan de penning is te zien dat de maker er weinig voor voelde een anatomische uitbeelding van de halspartij te maken. Dat is mogelijk uit onmacht. Toch heeft de ontwerper er een oplossing voor gevonden. De hals van de prinses ligt verlaagd in het penningfond. Deze ogenschijnlijke opening is een scherp

afgebakende vorm, met het effect alsof de prinses haar gezicht door een gat in een glazen ruit steekt. De rand van de afbakening vormt, tezamen met de lichtval langs de haarpartij bij het gezicht, een ovale vorm. Aan de penning is af te zien dat er geploeterd is om de gelijkenis te treffen, dat de oogbollen minder gelukt zijn, én dat er een aanvaardbare vormoplossing voor de hals moest komen. 'Dan maar zo', zal de ontwerper hebben gedacht.

***Jan Sluyters*, Theresia van der Pant, 1957**

Inherent aan de techniek bij gietpenningen, laat het portret van Jan Sluyters zien dat de nek/halspartij een plastisch geheel vormt met het gemodelleerde

fond. De nek kan ongestoord verdwijnen achter de geboetseerde letters. Er lijkt geen overgang te bestaan, zo vanzelfsprekend is deze oplossing. De onderkant, naar de penningrand toe, wordt gevormd door de twee slappe vertikale halsspieren van een oude man. Vormen als deze, die de zogenaamde 'stand' van een portretpenning bepalen, zijn heel belangrijk. Zonder dit bewust aangebrachte modelé wordt een ronde penning met een voorover hellend portret maar al te dikwijls onjuist neergezet. Deze penning is een zeer geslaagd voorbeeld van de overgang van de hals in het modelé en van de stand-aanwijzingen die in iedere penning besloten moeten liggen.

***G.H. Breitner*, Wilfried Put, 1962**

(2/3 ware grootte)

De gietpenning van Breitner suggereert dat de nek naadloos in de schouder overloopt nabij de penningrand. De slanke bouw van Breitner komt zo beter uit. De hals, die al ophoudt vóór de penningrand, heeft weinig massa. Dit draagt bij aan de imaginaire driehoeksvormen die in de penning verborgen liggen. Het halslichtvlakje correspondeert met de vorm langs de haargrens bij slaap en voorhoofd. Zo heeft de maker het gewild. Bijzonder is dat het gelaatsprofiel minder fondruimte heeft dan het goed gemodelleerde achterhoofd. Om ervoor te zorgen dat het portret in balans blijft is een opvallend plastisch oor geraffineerd geplaatst. De neus zit zowat tegen de rand. Het is onmiskenbaar de bedoeling dat de hals eindigt met de abrupte begrenzing. De overgang van hals/nek in de penning is gemaakt voor een plastisch nuttig effect.

***Word wat gij zijt*, Floyd DeWitt, 1970**

Op deze gietpenning staat een portret van een kind. Het nekje is daarom slank en draagt een naar verhouding groot hoofd. Zoals het halsje eindigt op het geboetseerde fond, relatief dicht bij

de penningrand, is vergeleken met de rest van de portretcontour nogal scherp. Dat komt waarschijnlijk omdat het modelé hoog blijft tot dichtbij de penningrand. Hierdoor ontstaat het effect van een afgesneden halsje. De lichtval op het laaggeplaatste halseinde mist een uitgesproken functie, zoals een royale horizontale vormafsluiting. Zo lief als het dunne kindernekje er uit moet zien, zo hard is de rand ervan. En met zoveel accent op die abrupte overgang, lijkt het portretje een beetje in het ronde vlak te zweven. Dit had mogelijk beter gekund.

***Bertold Brecht*, Geer Steyn, 1978**
Bij deze gietpenning is er gezocht naar een evenwicht tussen de rondingen naast de deukvorm bij de slaap. De nek/hals van Brecht heeft een vorm die ondergeschikt is gemaakt aan de krachtige vorm van het hoofd. De nek loopt van onderen sterker taps toe dan men optisch verwacht, een effect dat de maker bewust heeft gekozen om de indruk van een afgesneden pijp te vermijden. De helling aan de onderkant van de nek, tegen de penningrand aan, wordt geheel opgenomen in de vormstijl van de penning. Daarom vraagt deze geslaagde oplossing niet meer aandacht dan nodig.

***Belle van Zuylen*, Paulus Reinhard, 1993** ($^2/_3$ ware grootte)
Op deze penning kijkt Belle weg van de beschouwer. Dit gebaar wordt mede gesuggereerd door de nek vanaf de rug sierlijk en vanzelfsprekend te laten eindigen op een hoger niveau dan de ondergrond. Zo blijft er een royale vorm over langs de penningrand, onder de nek. In alle eenvoud heeft de penningmaker een aangename vormoplossing gevonden. Het penningvlak is een creatief plastisch terrein geworden met een bijzondere vlakverdeling op een net niet ronde penning. De nek maakt als fors onderdeel een substantieel deel uit van het geheel en is succesvol toegepast. ■

Lucie Nijland is beeldhouwer en penningontwerper.

Grenzen van de numismatiek

Euromunten

JANJAAP LUIJT

Inmiddels heeft een onbekend, maar gigantisch aantal mensen een of meer mappen of albums met euromunten. Sommige leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) halen hun neus op voor euromuntenverzamelaars en beschouwen het bijeenbrengen van euro's als minderwaardig. Er zijn echter personen met een eurocollectie en bijbehorende documentatie, waar menig numismaat nog een voorbeeld aan kan nemen. Een verzamelaar met een dergelijke collectie is Rob Kooij.

Kooij noemt zichzelf een van oorsprong traditionele verzamelaar die zich gaandeweg de nodige numismatische kennis eigen heeft gemaakt. De afgelopen zes jaar heeft hij zich vrijwel uitsluitend bezig gehouden met de euro-circulatiemunten en de verspreiding daarvan. Hij begon rond het jaar 2000 de numismatische kant van de euro te onderzoeken. 'Het viel mij op dat de informatie met betrekking tot de euromunten uitsluitend toegespitst was op de consument en het bedrijfsleven. Voor muntverzamelaars was bij de introductie in al het voorlichtingsmateriaal weinig numismatische informatie te ontdekken,' aldus Kooij. Om in die leemte te voorzien, begon hij de Europese muntbedrijven en overheden te bestoken met zijn vragen. Hoewel het niet altijd even gemakkelijk was om alle gewenste gegevens bijeen te krijgen, resulteerde zijn inspanningen in uitgebreide overzichten van verschillende varianten aan euromunten en veel interessante en soms verrassende informatie.

Varianten

De basis van een eurocollectie wordt gevormd door de acht denominaties van elk van de twaalf eurolanden. Maar naast deze 96 verschillende munten heb je dan nog de muntreeksen van de drie ministaten Monaco, San Marino en Vaticaanstad, zodat er 120 verschillende munten te vergaren zijn. 'Het aardige daarvan is dat die emissies worden gekort op de quota van Italië en Frankrijk,' weet Kooij te melden.

Uiteraard vermelden deze munten elk jaar een ander jaartal, zodat de basiscollectie jaarlijks met ruim 100 exemplaren toeneemt. Maar met de verschillende jaartal-varianten is de doorgewinterde euroverzamelaar er nog niet. Evenals andere numismaten bestudeert hij de kleinste details en let hij daarbij ook op het munthuisteken, muntmeesterteken, stempelafwijkingen en stand van het randschrift.

Zo telt Duitsland maar liefst vijf munthuizen en hun munten herkent men aan de letter op de Duitse nationale zijde. Er zijn dus maar liefst veertig verschillende Duitse euro-munten in omloop. Ook het muntmeesterteken vindt een numismaat belangrijk. Met de wisseling van een muntmeester halverwege het jaar, ontstaat voor de verzamelaar opnieuw een variant die hij moet hebben, liefst in topkwaliteit. Als je alle verschillen en variaties in een berekening opneemt, dan kom je tot de slotsom dat het aantal verschillende euromunten inmiddels de 1000 gepasseerd zal zijn. Dus wie een verzameling euro's compleet wil krijgen, zal daarvoor veel moeite moeten doen. Zeker als men weet dat sommige varianten zeer sporadisch voorkomen.

Zoals bij elke systematische collectie heeft ook een euroverzamelaar behoefte aan verantwoorde catalogi en achter-

Verschillende bijzondere euromunten

grondinformatie. Rob Kooij houdt de 'euromarkt' continu in de gaten en verwerkt die verkregen informatie in digitale bestanden die her en der op het internet te downloaden zijn. Dankzij zijn onderzoek waren enkele uitgevers in hun muntcatalogus in staat informatie te vermelden over oplagecijfers, varianten en de betekenissen van de afbeeldingen op de munten. Vanaf het jaar 2007 komen er nieuwe eurolanden bij. Zelfs voor de verzamelaar die geen compleetheid nastreeft, zal er dus steeds weer wat nieuws te ontdekken zijn.

Minachting

Ooit zal er een tijdperk aanbreken dat de huidige euromunten oude en niet meer gangbare munten zijn, zoals recent de koninkrijksmunten. En dan is het maar goed dat er mensen waren zoals Kooij, die zoveel mogelijk bijzonderheden over deze munten bijeen hebben gebracht, voordat de kennis daarvan bij de verschillende muntbedrijven verloren is gegaan. Het verbaast Kooij daarom ook dat er mensen zijn die het verzamelen van euromunten geen 'echte' numismatiek vinden: 'Het verzamelen van euromunten vind ik eigenlijk de gewoonste zaak van de wereld. Vrijwel alle jonge verzamelaars beginnen met het verzamelen van de munten die je gewoon 'in de knip' vindt. Een groot deel van die beginnende verzamelaars komt misschien niet verder dan circulatiemunten of haakt na enige tijd af, maar een ander deel gaat zijn interessesfeer uitbreiden en komt dan vanzelf in andere verzamelgebieden terecht', aldus Kooij. 'Daardoor zijn de euroverzamelaars de toekomst van de hobby van het munten verzamelen. Daar moet en mag je niet geringschattend over doen!'

'Grenzen van de numismatiek' is een rubriek over numismatisch gerelateerde voorwerpen. Volgens de een behoren zij tot het vakgebied van de munt- en penningkunde, terwijl de ander dit niet vindt. Wat maakt een voorwerp numismatisch? De wijze van vervaardiging, de vervaardiger, het materiaal, de vorm, de waarde, het gebruik of de naam die er aan gegeven wordt? Het antwoord bepaalt de grenzen van de numismatiek. Grenzen die voor ieder anders zijn.
Verzamelaars met een bijzondere collectie die in deze rubriek aan het woord willen komen, kunnen contact opnemen met de redactie:
Postbus 11, 3500 AA Utrecht of via redactie@debeeldenaar.nl

Rembrandt en penningkunst

HANS DE KONING

Vierhonderd jaar geleden, op 15 juli 1606, werd Rembrandt van Rijn geboren. Ook dit jubileum zal weer uitbundig gevierd worden. Waarom zou een numismatisch tijdschrift enige aandacht aan Nederlands grootste schilder besteden? Wat heeft Rembrandt met penningkunst te maken? Dat hij enige penningen in zijn bezit had, is in onze lezerskring en ook bij Rembrandtkenners vrij algemeen bekend. In 'een kassie met medaliën' bewaarde de schilder onder andere een Pisanello-penning met een voorstelling die hij als voorbeeld voor een ets gebruikte. Er is echter een andere aanleiding om hier de schilder bij de penningkunst te betrekken.

In 1956, vijftig jaar geleden, werd Rembrandts 350ste geboortejaar herdacht. Dat feit werd ook toen met allerlei activiteiten gevierd. En dat had gevolgen voor de penningkunst. Een jaar eerder, in het najaar van 1955, ontving Piet Esser namelijk van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het verzoek een Rembrandtpenning te ontwerpen, bestemd voor personen en instellingen die een belangrijk aandeel hadden in de organisatie van de in 1956 te houden tentoonstellingen. 'Dankzij deze opdracht werd in Nederland een nieuwe benadering van het penningportret geboren en vond Esser zijn eigen karakteristieke stijl …', zo schrijft Marjan Scharloo in *Piet Esser Beeldhouwer en Medailleur*.

Daar bleef het niet bij. Het onderwerp en het maken van penningen liet Esser nadien niet meer los en daardoor kwamen op de Rijksacademie in de jaren dat hij er hoogleraar was ook vele van zijn leerlingen in aanraking met het ontwerpen van penningen. Zodoende is in de tweede helft van de vorige eeuw een nieuwe stroming in de penningkunst ontstaan: die van de gegoten, sculpturale beeldhouwerspenning.

Nu, vijftig jaar later, kunnen we vaststellen dat Esser met die nieuwe benadering een nieuw tijdperk voor de Nederlandse penningkunst inluidde, een nieuwe vormgeving die internationaal faam verwierf. Dat die specifieke benadering van de penning - met enkele uitzonderingen - zijn hoogtepunt inmiddels lijkt te hebben gehad, kunnen we nu langzamerhand wel constateren.

Simpelweg zou men kunnen stellen dat we de mooie beeldhouwerspenningen - die we van de laatste vijftig jaar kennen en die nu nog slechts spaarzaam worden ontworpen - via Esser te danken hebben aan Rembrandt!

Geer Steyn, Rembrandt, 1995, terracotta

Door lichtvoetige flabben achtervolgd

JAN C. VAN DER WIS

In 1594 werden bij het 'Tractaat van Reductie' de stad Groningen en de Groninger Ommelanden in één provincie herenigd. Hoewel beide partijen in staatkundig opzicht een eenheid vormden, was de eenheid in de Staten van Stad en Lande aanvankelijk ver te zoeken. De samenwerking tussen de beide statenleden was bij voortduring stroef en verliep menigmaal uiterst moeizaam. Soms waren zaken, waarmee men elkaar dwars kon zitten, wel erg ver gezocht.

Een omstreden voordracht

Jaarlijks werden tijdens een Statenvergadering door beide statenleden personen voorgedragen om in provinciale ambten te worden benoemd of herbenoemd. Tijdens de Statenvergadering van maandag 25 februari 1650 OS (7 maart 1650 NS) stelde de stad voor de burgemeesters Drews en Isbrants te herbenoemen tot hoofdman in de Hoofdmannenkamer, toentertijd het hoogste provinciale rechtscollege in Stad en Lande. Tegen de voordracht van burgemeester Jan Drews (ook Drewes, Johan de Drews, etc.) hadden de Ommelander afgevaardigden echter ernstige bezwaren die eerder in het persoonlijke dan in het zakelijke vlak lagen. Een motief om de herbenoeming van Drews te torpederen was snel gevonden: Drews zou jaren eerder bij een muntschandaal betrokken zijn geweest...

Het motief

In de jaren 1626-1627 had de stad dubbele flabben van acht en flabben van vier stuivers geslagen, waarover van de zijde van de Staten-Generaal spoedig klachten waren ontvangen. Op 10 februari 1627 behandelde het stadsbestuur een klacht van de Staten-Generaal over het gewicht en het gehalte van de kort te voren geslagen dubbele en enkele flabben: de dubbele flabben zouden 'maer vii stuv. weerdig wesen.' Het stadsbestuur besloot een commissie van onderzoek in te stellen die werd samengesteld uit burgemeester Drews en de raadsheren Wicheringhe en Julsingh.[1] Op 16 februari berichtte het stadsbestuur op grond van het onderzoek de Staten-Generaal 'dat men alhijr eßaij heeft gemaeckt van den voorscreven dubbelde flabben ende deselve goet gevunden.' Voorts werd met het slaan van dubbele flabben gestopt en werden de stempels ingenomen.

Over de enkele flabben werd gerapporteerd 'dat de nije flabben volgens de laeste commissie (= toestemming aan en instructie voor de muntmeester) van den 27 Janua. laestleden bij het aßaij gevonden zijn veel slimmer als in de voorscreven commissie is geinsereert (= ingebracht). Is verstaen dat noch een asaij hijr van zal weerden gemaeckt ten overstaen vanden voerige Gecommitteerden (de onderzoekscommissie), ende noch bevindende de saecke als vooren, dat alle deselve zullen weerden gesmolten'.[2] Op basis van het tweede

Groningen, flabbe 1627, zilver: foto: Geldmuseum

onderzoek naar het gewicht en het gehalte van de flabben rapporteerde de commissie van onderzoek op 27 februari 'dat de massa geprobeert wesende goet bevonden is.' De raad besloot, waarschijnlijk om verdere moeilijkheden met de Staten-Generaal uit de weg te gaan, dat ook voor wat betreft de flabben 'mit het vorder munten opholden ende zal moeten worden'.[3] Het feit dat de stad zelf het onderzoek liet verrichten en vervolgens de aanmunting van dubbele en enkele flabben staakte, pleitte niet voor de betrouwbaarheid van het onderzoek en de kwaliteit van de stukken!

Hoofdman met 'excesse ende delict'

Dat burgemeester Drews destijds deel had uitgemaakt van de commissie van onderzoek die geen ongerechtigheden in het muntwerk had geconstateerd, grepen de Ommelander heren aan, om tegen de voordracht van Drews te protesteren 'wegen desselffs excesse ende delict doordien deselve hem dragende als essajeur ofte waardein, mede bedriver, beleider, hanteerder ende wercker is gewest van de bij Haer Hoog Moogende openbare placcate de dato den 11 augustus 1649 voor snode ende billon verclaerte Groninger flabben ende munte ...'. Drews zou zich dus als lid van de onderzoekscommissie mede schuldig hebben gemaakt aan het goedkeuren van nadien door de Staten-Generaal als onvolwaardig beoordeelde munt. De Ommelander heren beschouwden Drews daarom 'onwaerdich ende inhabel (onbekwaam) te becleden enige publicque eer ofte ampt.' Als 'bedriver ofte autheur', ofwel medeplichtige aan muntfraude, had Drews niet alleen 'dese Provincie maer oock de andere nabuirige met snode onduchtich en billon gelt vervult, daerom oock't selve niet alleene met verlies van eere, goet ende ampt, maer oock met de doot moet worden gestraffet.' Het spel werd door de Ommelander afgevaardigden hoog gespeeld. Voorts betichtten de Ommelander heren hun collega's uit de stad ervan burgemeester Drews de hand boven het hoofd te houden en halsstarrig vast te houden aan de voordracht van 'dese ende diergelicke persoon in publicque bedieninge ende ambt', waarmee zij de 'onderlinge enicheit ende ruste' in het Statencollege op het spel zetten. Met betrekking tot dat laatste was bij de Ommelander heren van enige zelfkritiek bepaald geen sprake.

Stedelijk verweer

De stedelijke afgevaardigden reageerden door aan te voeren, dat de Ommelander heren zich niet moesten laten leiden door persoonlijke antipathieën tegen de persoon Drews en dat zij zich ten aanzien van Statenzaken wat gematigder zouden moeten opstellen. Voorts constateerden de stedelijke afgevaardigden met leedwezen, dat de Ommelander heren zich te buiten waren gegaan aan het belasten van de heer Drews 'met bitter, schandeleuse ende calumnieuse (lasterende) termen' waarmee zij de door het stadsbestuur gedane nominatie wel in een zeer slecht daglicht hadden gesteld. De stedelijke afgevaardigden meenden dan ook te moeten 'verclaren dat haer Edele in de persone van de Heer Borgemester Drews hebben genomineert een eerlick ende onbesproken Officier ende Justicier.' Voorts waren zij van mening, dat het gestelde in de door de Ommelander heren aangehaalde Statenplakkaten en ordonnanties volstrekt geen betrekking had op de persoon Drews, bij gebrek aan kennis van zaken volkomen uit haar verband was getrokken en 'uit particuliere jalousie bij de haren daertegens worden ingesleept.' De gevolgen waren volgens de stedelijke afgevaardigden overduidelijk. De door de Ommelander heren getrokken gevolgtrekkingen bevatten niet alleen lasterende en voorbarige vooroordelen, maar getuigden ook van incompetentie en onredelijkheid. De bezwaren van de Ommelander heren tegen de herbenoeming van

Drews waren dan ook 'met bittere onwaerheden vergiftiget' en eerder 'een schade ende schandelicker neep als een schoonschinende vermaninge.' De handelwijze van de Ommelander heren kende in de ogen van de stedelijke afgevaardigden duidelijk geen genade en zou niet tot 'vrede ende enicheit' leiden, 'maer wel tot onlusten ende nieuwe onrusten den wech bereiden'.[4]

De afloop

Over de afloop van het geschil tussen de statenleden over de herbenoeming van Drews geven de resoluties helaas geen informatie. Waarschijnlijk is de onenigheid bijgelegd en de zittingstermijn van Drews gewoon verlengd. Op 6 augustus 1652 werd namelijk tijdens een statenvergadering burgemeester Drews namens de stad benoemd in een provinciale juridische commissie tot herziening van lopende pachtzaken waarvan een groot deel betrekking had op nog niet betaalde belastingen.[5] Tegen die voordracht werd door de Ommelander heren geen bezwaar aangetekend. Blijkbaar was de achtervolging door op te lichte voet geslagen flabben inmiddels beëindigd. ■

NOTEN

1. Groninger Archieven, GAG, raadsbesluit van 10 februari 1627.
2. Groninger Archieven, GAG, raadsbesluit van 16 februari 1627.
3. Groninger Archieven, GAG, raadsbesluit van 27 februari 1627.
4. Groninger Archieven, Resoluties Staten van Stad en Lande (toegang 1), 25 februari 1650, inv. 11.
5. Groninger Archieven, Resoluties Staten van Stad en Lande (toegang 1), 6 augustus 1652, inv. 11.

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Jubileumpenning Rotaryclub 's-Hertogenbosch-Oost

Een penning door Pier van Leest

TOM SENDERS

In het voorjaar van 2005 gaf de Rotaryclub 's-Hertogenbosch-Oost Pier van Leest de opdracht een penning te ontwerpen om daarmee het vijfde lustrum van de club luister bij te zetten. Wat begon als een penning voor 'chartermembers' die 25 jaar lid zijn, werd uiteindelijk een penning met een algemener karakter. Pier kreeg de volledige vrijheid, hoewel de opdrachtgever de voorkeur uitsprak voor een vormgeving waarbij Rotary en de stad 's-Hertogenbosch herkenbaar zouden zijn. Die beeldkenmerken leidden tot een aantal zeer interessante voorontwerpen. Vanaf het begin zocht Pier van Leest naar het geabstraheerd toepassen van de vormen van de tanden van het Rotarywiel, die tevens een verwijzing zijn naar de kantelen van de historische vestingstad 's-Hertogenbosch.

Een opening in de penning werd geïntroduceerd – met subtiele structuren daar naartoe, als een soort schietgat – die mede de beoogde intensieve relatie tussen beide zijden tot stand brengt. Er ontstonden varianten met onderscheiden texturen en zelfs een letterlijke tweedeling om de vorm van de 'tandwielen' extreem expressief te maken. Later is het symbolisch 'draaien' van het Rotarywiel – zelf het symbool van het roteren van de bijeenkomsten – als beeld geïntroduceerd. In eerste instantie door de voor- en keerzijde van de penning gedeeltelijk los van elkaar te laten verdraaien, hetgeen later werd teruggebracht tot een meer enkelvoudige vorm waarbij het draaien kenbaar wordt in de afgeschuinde zijkanten.

De genoemde vormoverwegingen zijn gebundeld in een krachtig expressieve penning. Twee vierkanten van 50 x 50 mm zijn vanuit een vast hoekpunt ten opzichte van elkaar gedraaid. Aan de definitieve vorm is een holle en een bolle zijde toegevoegd, symbool voor respectievelijk het besloten karakter van de Rotaryclub en de omsloten vesting 's-Hertogenbosch. Hoewel er sprake is van een tweezijdig gelijkwaardige penning, ontstaat – met de bolle zijde in de handpalm gedrukt – min of meer een voor- en keerzijde waarbij de voorkant en de gebogen zijkanten een

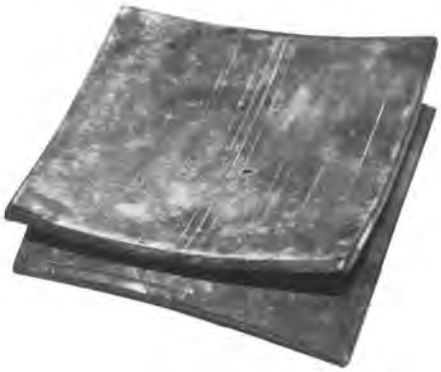

Twee voorontwerpen

meer gepolijst oppervlak hebben gekregen ten opzichte van de wat ruwere bolle zijde.

Hoewel de penning op zich al een sterke beeldkracht heeft, is in de holle zijde de naam van de club uitgesneden. De voor- en keerzijde zijn door draaiing om de horizontale as ten opzichte van elkaar geplaatst. Nagenoeg uniek is het feit dat door de gedraaide vlakken en de afgeschuinde zijkanten, de ene zijde al direct de andere zichtbaar maakt. De beperkte oplage van de penning werd gegoten bij Bronsgieterij Binder in Haarlem. Het afwerken en patineren werd door Pier van Leest zelf verzorgd. ■

Tom Senders is architect bij architectenbureau De Twee Snoeken, lid van Rotaryclub 's-Hertogenbosch-Oost, ruim 25 jaar lid van de VPK en neemt deel aan workshops bij Pier van Leest.

(advertentie)

Expositie

Galerie de Steenlinde

Ron Geurs
Lindenlaan 1
3761 BA Soest

tel 035 6026409
mob 06 53621681

ron.geurs@hccnet.nl
www.steenlinde.nl

Openingstijden: do t/m za en 1e zo vd maand 13 tot 17

Penningtentoonstelling Ruimte verbeeld(t)

ca. 30 kunstenaars tonen nieuwe penningen met het thema Architectuur en Communicatie.

26 maart t/m 26 mei 2006

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VII)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

Na aandacht besteed te hebben aan een bijzondere oord van Jan II (1588-1617), beschrijf en dateer ik in deze aflevering een tot heden onbekende oord van deze vorst. De oorden van Jan II zijn onder te verdelen in twee typen. Het ene type draagt op de voorzijde het portret van de vorst, het andere is een imitatie van een oord van Albert en Isabella. De oorden van Jan II van dit tweede type (PW 9105-9107) beschrijf ik als volgt:

Oord van Jan II van Gronsveld (1588-1617) (PW 9107)

Voorzijde: gekroond, gekwartierd wapenschild met hartschild tussen twee rozen (Eberstein), waarbij de kroon het omschrift onderbreekt (PW 9107) of niet (PW 9105-9106). Soms ontbreken de rozen naast het wapen of zijn ze vervangen door het jaartal 16-49. Het wapen toont linksboven en rechtsonder een klimmende leeuw naar rechts gewend en rechtsboven en linksonder vier droogscheerdersscharen.
Omschrift: rozet IOES.COMES.D. BRONCHORST.ET of variant daarvan.
Keerzijde: drie wapenschilden onder een kroon met daartussen een gekroonde dubbelkoppige adelaar. Het linker wapenschild toont in het algemeen een klimmende leeuw naar rechts, het rechter wapenschild drie koeken en het onderste wapenschild een klimmende leeuw naar links. Er bestaan varianten met beide leeuwen naar rechts gewend, met beide leeuwen naar links en met de drie koeken en de leeuw naar links van positie verwisseld. Ook is een variant bekend met een klimmende leeuw naar rechts in plaats van de adelaar tussen de wapens. Omschrift: IN.GRONSVELT. BARO.D.BATO.E. of variant daarvan.
De typerende keerzijde is rechtstreeks afgeleid van de oord van Albert en Isabella van het type vGH 296. Deze is voor het eerst geslagen te Antwerpen met het jaartal 1608. M. Purmer heeft aangetoond dat de oorden van dit type geslagen te Maastricht niet voor 1614 zijn geslagen. Dit betekent dat de Gronsveldse imitatie gedateerd moet worden tussen 1608 (aanvang productie van het voorbeeld) en 1617 (einde regeringsperiode Jan II).

Keerzijde van Brabantse oord van Albert en Isabella (1598-1621) (vGH 296)

Een onbekende oord

Naar aanleiding van mijn voornemen een reeks korte artikelen te wijden aan de numismatiek van Gronsveld toonde een verzamelaar mij de volgende oord van Gronsveld.
Voorzijde: gekroond, gekwartierd wapen (onderbreekt het omschrift niet), met linksboven en rechtsonder een klimmende leeuw naar rechts, rechtsboven en linksonder vier droogscheerdersscharen, hartschild met een roos (?), omschrift: .IOES.COME(.)ORST.(.)

Keerzijde: drie wapens onder een kroon, tussen de wapens een dubbelkoppige adelaar. De wapens: links een leeuw naar rechts, onder: een leeuw naar links in een horizontaal gestreept veld, rechts: drie koeken. Omschrift: .IN.GROSVELT.BARO.D.BATO.E(.)

Deze oord toont alle kenmerken van het tweede type oord van Jan II, geslagen tussen 1608 en 1617, op één detail na. Het laagst geplaatste wapen op de keerzijde toont ons een naar links gewende klimmende leeuw, tegen een achtergrond van horizontale strepen. Dit is opmerkelijk. Een dergelijk wapen komt, bij mijn weten, op geen enkele andere munt van Gronsveld voor. Daarmee moet de verklaring voor dit wapen mijns inziens niet in de Gronsveldse heraldiek gezocht worden. Ook het voorbeeld van Albert en Isabella kent niet een wapen dat hier op lijkt. Op deze oord is wel een diagonaal gestreept wapen te vinden (dat van Bourgondië), maar zonder leeuw. Ook zien we daar het Oostenrijkse wapen op, met een enkele horizontale balk. Een vergelijking met het wapen van Luxemburg dringt zich op. Dit wapen kent ook een klimmende leeuw naar links en horizontale strepen. Onder Albert en Isabella zouden in Luxemburg oorden geslagen zijn. Tot nu toe zijn deze echter niet teruggevonden. Ook in Luik zijn oorden met drie wapens onder een kroon rond 1614 korte tijd geslagen. Het in Luik veel gebezigde wapen van Loon (met horizontale strepen) komt op dit type echter niet voor.

In Reckheim zijn in deze periode (Ernest van Aspremont-Lynden, 1603-1636) ook oorden geslagen. Deze zijn net als de oorden van Jan II onder te verdelen in een type met het portret van de vorst op de voorzijde en een type met een gekroond wapen op de voorzijde en drie wapens onder een kroon op de keerzijde. De wapens betreffen hier een kruis, een leeuw en een wapen dat horizontaal gestreept is.

Oord van Jan II van Gronsveld, onbekende variant

Samenvattend kan gesteld worden dat de hier behandelde munt geslagen is tussen 1608 en 1617. Een verklaring voor het afwijkende wapen is moeilijk in de Gronsveldse heraldiek te vinden. Reckheim kan een mogelijke bron van inspiratie geweest zijn.

Wordt vervolgd

Met dank aan Corneel Van Leemput en Frans De Buyser

LITERATUUR

J. DE CHESTRET DE HANEFFE *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz)* (Brussel 1890).

J. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld 1964).

H. VAN GELDER / M. HOC *Les Monnaies des Pays Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam 1960).

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt 1982).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).

M. PURMER Een Maastrichtse oord zonder jaartal *De Beeldenaar* 17 (1993) 339-341.

Keerzijde van een Luikse oord zonder jaartal (plm. 1614) van Ferdinand van Beieren (1612-1650) (De Chestret 613)

Keerzijde van Reckheimse oord van Ernest van Aspremont-Lynden (1603-1636) (Lucas 265-271)

Karel en de penningkunst

Niel Steenbergen, 'Geboorte Maud van Dooren'

KAREL SOUDIJN

In 1975 ging ik in Tilburg werken en verhuisden we van Amsterdam naar Oosterhout, de woonplaats van beeldhouwer en 'penningsnijder' Niel Steenbergen (1911-1997). Kort voor onze verhuizing publiceerde *NRC Handelsblad* een beschouwing over rooms-katholieke kunstenaars. Op één na hadden ze het moeilijk. Ze kregen haast geen opdrachten meer, want de kerken versoberden als gevolg van het tien jaar eerder afgesloten Tweede Vaticaans Concilie. De uitzondering was Niel Steenbergen. Hij had aan werk geen gebrek.

Op de meest onverwachte plaatsen zag ik beelden of reliëfs van hem en telkens werden nieuwe onthuld. Ik ontmoette ook allerlei mensen die hem ooit een opdracht hadden gegeven een familiepenning, een gedenkpenning of een erepenning te ontwerpen. Door de verhuizing naar het zuiden belandde ik in het universum van een opmerkelijke kunstenaar.

Van eind 1978 tot begin 1979 organiseerde het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch de overzichtstentoonstelling *Niel Steenbergen, veertig jaar beeldhouwer*. Bij die gelegenheid exposeerde het museum talrijke penningen. Eén hiervan, afgebeeld in de bijbehorende catalogus, was gemaakt bij de geboorte van Maud van Dooren in 1965.

Op de voorzijde van deze bronzen gietpenning (Ø 85 mm) lijkt het jonge kind al meteen op eigen benen te kunnen staan. Maud juicht, met de armen omhoog. Of is hier sprake van een illusie en zien we een hulpeloze baby plat in het vlak liggen? Echt goed valt dit niet uit te maken, want de kunstenaar laat perspectieven wisselen. Maud neemt voor een pasgeborene trouwens ook reusachtige proporties aan, althans: als we de baby in verhouding zien tot de kring om haar heen.

Die kring bestaat uit vijf kinderen: één jongen, netjes in het pak gestoken, en vier meisjes, herkenbaar aan hun jurkjes. Deze kinderen lopen langs de rand van de penning. Hun armen zijn eveneens opgeheven – misschien omdat ze blij zijn, maar misschien ook om nog duidelijker een kring te kunnen vormen. Wie de penning ronddraait ziet de kinderen in polonaise lopen, maar wie de penning stilhoudt, krijgt de indruk dat broer en zusters – net als Maud – hulpeloos in het penningvlak liggen. Toch kunnen we die liggende houding op meer dan één manier bekijken, want de kinderen vormen zo óók een stralenkrans rond de baby. Hierdoor krijgt de pasge-

borene iets heiligs. De afbeelding op de voorzijde is werelds, maar door die krans ook religieus.

Met de komst van Maud telde het gezin Van Dooren zes kinderen en dat getal vormt de sleutel tot de keerzijde. Hier beeldde Niel Steenbergen een bijbels tafereel af: het wonder van de bruiloft in Kana. Tijdens het bruiloftsfeest raakte de wijn op, maar Jezus veranderde zes vaten water in wijn. Tussen dit zestal zien we het dankbare echtpaar staan.

Een typische Steenbergenpenning: verhalend, associatief en contrastrijk. De kunstenaar prikkelt ons om te blijven nadenken. Want de cirkel op de voorzijde, is daarmee niet de 'beslotenheid' van het gezin aangeduid? En is de baby misschien een wezen dat verstorend werkt, omdat Maud het bestaande verband zal moeten doorbreken om straks haar eigen plaats in de kring te veroveren?

Het dubbele randschrift drukt de bedreiging voorlopig uit ons denken weg, want hier staat een religieuze hymne geciteerd: O VADER DIE IN T' HOOGSTE LICHT MARIA MAGDALENA ZIET / ONTSTEEK IN T' HART EEN LIEFDEVUUR DAT ALLE KILTE HAAR ONTVLIEDT. De tekst is een beetje slordig gesneden, want de kunstenaar zette de kommaatjes per ongeluk aan de verkeerde kant van de letter T. Verder zien we op de voorzijde de naam van Maud en de datum 10-VI-1965.

Maud van Dooren heb ik nooit ontmoet. Wel kende ik haar vader, Frans van Dooren (1921-2004), want hij was als hoogleraar arbeids- en organisatiepsychologie verbonden aan de Tilburgse

subfaculteit waar ik sinds 1975 werkte. Later heb ik doctoraalexamen psychologie afgenomen bij een van de kinderen uit de optocht langs de rand.

In 1994, ver na zijn pensionering, belde Frans van Dooren me op. Hij wilde me een penning van Niel Steenbergen cadeau geven. Ik hoopte op déze penning, maar kreeg een andere. Pratend over Niel heb ik aan Frans gevraagd hoe hij de kunstenaar had leren kennen. Het antwoord: ze zaten samen in een commissie die de toekomst van de provincie Noord-Brabant in goede banen moest leiden.

De geboortepenning kocht ik in 1998 op een veiling in Scheveningen. De namen van alle zes kinderen stonden bij het overlijden van hun vader in 2004 in de krant: Karien, Joep, Tan, Ciel, Judith en Maud. ■

Ruimte verbeeld(t)

Het thema architectuur en communicatie

JAAP VERSTEEGH

Bescheidenheid siert de mens, behalve als deze mens kunstenaar is. Zo'n mens moet schaamteloos reiken naar het hoogste, het onbekende, anders is hij als kunstenaar geen knip voor zijn neus waard. Aan de uitdaging van Ron Geurs, eigenaar van galerie De Steenlinde te Soest, kan het niet hebben gelegen. Voor de tentoonstelling getiteld 'Ruimte verbeeld(t)'heeft hij veertig kunstenaars gevraagd een penning te maken uitgaande van het thema architectuur en communicatie. Daarmee heeft hij een hoge voorzet gegeven, want vragen de ruimte te verbeelden, is vragen het leven te verbeelden. Deze vraag was een halve eeuw geleden genoeg om Alberto Giacometti gek te krijgen, ik bedoel maar. Nu heeft natuurlijk altijd ieder kunstwerk zo niet het leven, dan toch op z'n minst de wereld tot onderwerp. Maar ga daar als kunstenaar maar eens aanstaan als de hiertoe beschikbare ruimte beperkt is tot een handzaam formaat. Dan blijkt het anders zo rustgevend technisch vernuft niet langer afdoende en wordt je teruggeworpen op je basale verbeeldingsvermogen. Daar blijkt de één beter mee uit de voeten te kunnen dan de ander.

Kees de Kloet

Figuratie en abstractie

Een aantal van de betreffende kunstenaars heeft getracht vanuit een herkenbare figuratie aan de opdracht te voldoen. Hoe realistischer de gehanteerde beeldtaal, hoe verder zij van het abstracte gegeven terecht zijn gekomen, met alle negatieve gevolgen vandien.

De abstract werkende kunstenaars zijn beter in de opdracht geslaagd. Meesterlijk is de penning van Kees de Kloet (1940), bestaande uit twee losse helften die in elkaar geschoven en vervolgens gekanteld kunnen worden. Vorm en restvorm, voor- en achterkant werken strak samen en leveren een verrassend lichtspel op.

Niet minder bijzonder is de penning van keramiek door Marieke Geerlings (1952). Zij gaf deze witte opengewerkte schijf, in haar ogen een verbeelding van een sterrensteldsel, de titel Interspace. Om de onregelmatig geordende, glimmend witgeglazuurde lichtvlek plaatste zij een strakke metalen schijf, waarmee zij het los ogende geheel een schitterende afbakening gaf.

Rijke fantasie

Opvallend is tevens het werk van Linda Verkaaik (1956), die volstrekt verschillende verbeeldingen van het gegeven thema bedacht. Haar penningen hebben weliswaar allemaal een figuratieve basis, maar hun individuele uitwerking is dusdanig afwisselend dat er verschillende kunstenaars aan het werk lijken te zijn geweest. In het geval van twee tegenover elkaar geplaatste hoofden maakt-

zij, middels een spel met de perspectief, gebruik van kubistische elementen. Bij de verbeelding van twee in elkaar verstrengelde mensen werkt zij vanuit de contour van de figuren. En in een volgende penning voegt zij net zo makkelijk weer kleur aan het bronzen geheel toe. Het zijn verschillende verbeeldingen voortkomend uit een grenzeloos lijkende fantasie.

Nieuwe mogelijkheden

Alles bij elkaar levert deze tentoonstelling een boeiend beeld op van sculpturale mogelijkheden. Aansluitend op de tentoonstelling *Over the Edge* in Museum Beelden aan Zee, waarin de Vereniging van Penningkunst eveneens een aantal kunstenaars heeft uitgedaagd tot experimenteren, kan geconstateerd worden dat de wereld van de penningkunst nog lang niet volledig ontgonnen is. Met artistieke lef en gebruikmakend van nieuwe technieken en afwijkende materialen worden nieuwe paden gebaand die zicht bieden op ongekende vergezichten. Men kan zich natuurlijk afvragen of deze paden nog tot penningkunst leiden, maar deze vraag is van ondergeschikt belang wanneer blijkt dat ze tot schoonheid leiden.

Landa Verkaaik

Tentoonstelling Ruimte verbeeld(t), tot en met 26 mei 2006.
Galerie de Steenlinde, Ron Geurs, Lindenlaan 1, 3761 BA Soest.

Marieke Geerlings

advertentie

www.sipiro.nl

lid NVMH

Penningnieuws

Hedi Bogaers (15 maart 1956 - 5 april 2006)

JANJAAP LUIJT

Vlak voor het ter perse gaan van dit nummer van *De Beeldenaar* vernamen redactie en bestuur met grote verslagenheid het plotselinge overlijden van Hedi Bogaers. Sinds januari 2004 was Hedi redacteur van deze rubriek. In die hoedanigheid onderhield zij contacten met een groot aantal kunstenaars en stimuleerde zij hen om recent vervaardigde penningen in *De Beeldenaar* te publiceren.

Hedi Bogaers, geboren in Laren (NH), volgde de opleiding plastische en ruimtelijke vormgeving aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam en woonde en werkte sinds 1976 in Zierikzee. In haar atelierwoning vervaardigde zij monumentale beelden, penningen, gevelstenen, grafmonumenten, portretten, relatiegeschenken en prijzen. Haar werk stond meestal in het teken van recht en onrecht, strijd en overwinning, waarheid en waarde. Naast beeldhouwen schilderde Hedi. Haar visie als beeldhouwer kwam ook duidelijk naar voren in haar schilderijen.

Hedi zag voor haar werk de mens als een belangrijke inspiratiebron. De mens, uniek en tot zoveel in staat. Zij belichtte de goede kanten van het leven, maar ook kanten waar mensen liever de ogen voor sluiten. Naar aanleiding van gebeurtenissen of vanuit een bepaald idee, vormde zij haar beelden en afhankelijk van het concept ontstonden er figuratieve en non-figuratieve creaties, waarbij haar christelijke achtergrond een belangrijke rol speelde.

Voor een aantal kerkelijke gemeenten ontwierp ze kanselkleden en realiseerde zij gedenk- en muurbeelden. Voor de gemeente waar ze woonde vervaardigde ze de ambtsketen, waaraan Karel Soudijn in *De Beeldenaar* 1998-6 een artikel wijdde. Monumentale beelden van haar hand zijn in de openbare ruimte te vinden in Middelburg, Zuiddorpe, Almere en Sint Philipsland. Een van haar grootste werken is het monument *Zeeuws Slavernijverleden* dat zij vorig jaar realiseerde. Ander recent werk was onder meer de sculptuur behorende bij de *Rainbow Bible Award* voor de beste bijbelsite, en een kaarsentafel voor de remonstrantse kerk aan de Laan van Meerdervoort in Den Haag.

Met het overlijden van Hedi Bogaers hebben de Vereniging voor Penningkunst en De Beeldenaar een actief en gedreven bestuurslid en redacteur verloren. Wij zullen Hedi missen.

Muntmelange

JOS BENDERS / HENNY DE GRAAFF

De Hollandse penning van Maria de Rijke

Rond 1990 zijn twee exemplaren van de volgende munt gevonden:

Voorzijde: roos met vijf blaadjes, +MARIA*COMITISSA*HOLL (interpunctie zespuntige ster). Keerzijde: kort kruis, met in de tegenoverliggende hoeken twee lelies en twee vuurijzers, +[IN*N-OM(IN)]-E*DO-MINI (interpunctie zespuntige ster). Diameter: 14 mm; massa: 0,35 gram

Van Gelder & Hoc kenden dit type als de 'Hollandse penning' van Filips de Schone (1482-1506) als graaf van Holland (GH 58-6).[1] Het type is blijkbaar al onder Maria de Rijke (1477-1482) ingevoerd. Bij nader onderzoek bleek dat deze penning al langer bekend is. Het Koninklijk Penningkabinet verwierf in 1984 en in 1991 een exemplaar. Het eerste exemplaar (KPK inventarisnummer 1984-0622) is sterk uitgebroken en weegt 0,184 gram.[2] Het tweede exemplaar is goed behouden.

Voorzijde: roos met vijf blaadjes en vijf 'kelkblaadjes', +MARIA*C[OMITIS]SA *HOL (interpunctie zespuntige ster). Keerzijde: kort kruis, met in de tegenoverliggende hoeken twee lelies en twee vuurijzers, +[IN*N-OM(IN)]-E*DO-MINI (interpunctie zespuntige ster). Diameter 14 mm; massa 0,300 gram (KPK inv. 1991-0512).

Hoewel het muntje een diameter van slechts 14 millimeter heeft, is het stempel zeer verzorgd. De bloem wijkt af van die op het als eerste beschreven exemplaar: de blaadjes zijn breder en ertussen staan langwerpige kelkblaadjes. Toch gaat het eerder om een stempelvariant dan om een afzonderlijk type: voor dat laatste zijn de verschillen tussen beide munten te gering. De roos op de voorzijde symboliseert de muntplaats Dordrecht, waar de Hollandse munt was gevestigd.

Maria de Rijke was de opvolgster van Karel de Stoute die op 5 januari 1477 was gesneuveld. In de rekening van de Hollandse munt over de periode 27 augustus 1481-20 februari 1482 is geen penning ('pennyncxkin') verantwoord.[3] De rekening over de periode 23 oktober 1479-27 augustus 1481 is verloren gegaan. Volgens Spufford is er in Holland niet gemunt tussen 29 juni 1467 en 23 oktober 1479.[4] Het Dordtse stadsarchief bevat echter een document gedateerd 14 maart 1477 waarin Maria de Rijke belooft dat de munt in Dordrecht mag blijven.[5] Bovendien bestaan er Hol-

2 x ware grootte

landse munten met het jaartal 1478 (GH 39-4a, 40-4a en 41-4a). Beide gegevens wijzen er op dat ook vóór 24 oktober 1479 in Dordrecht is gemunt. De Hollandse penning van Maria de Rijke is daarmee te dateren in de periode (kort na) 5 januari 1477-27 augustus 1481. De verantwoordelijke muntmeester was Matheus Nijecamer.[6]

Overigens zijn ook onder Filips de Goede (1419-1467) Hollandse penningen geslagen (GH 13-4). Deze tonen echter het Bourgondische wapen op de voorzijde. ■

Met dank aan Arie van Herwijnen, die de munt determineerde, Jan Pelsdonk en Jan Stuurman voor hun commentaren bij een eerdere versie.

NOTEN

1. H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam 1960).
2. Nummer 61 in Aanwinstenlijst 1982-1986 van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten *De Beeldenaar* 11 (1987) nr. 3, ongenummerd (tussen pagina 110 en 111). Met dank aan Jan Stuurman voor deze verwijzing.
3. P. SPUFFORD *Monetary Problems and Policies in the Burgundian Netherlands 1433-1496* (Leiden 1970) 185, met een verwijzing naar Algemeen Rijksarchief (nu Nationaal Archief) Den Haag, Rekenkamer van Holland 4937.
4. SPUFFORD 1970, 158 noot 5.
5. J.L. VAN DALEN *Regestenlijst behoorende bij den inventaris van het archief der gemeente Dordrecht; 1200-1572* (Dordrecht 1912), 661, inventarisnummer 48, regest 441. Dit gegeven is niet benut in SPUFFORD 1970.
6. P.O. VAN DER CHYS *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland* (Haarlem 1858) 464 en 482.

HANS VAN DER VALK

Deventer 1698 over ... 1698

Onlangs signaleerde Jan C. van der Wis in *De Beeldenaar* 2006-2 een Nederlandse gulden uit Deventer, waarbij op het stempel het jaartal van 1699 naar 1698 is gecorrigeerd. Naar aanleiding van zijn artikel heb ik een exemplaar in eigen bezit goed bekeken en mogen concluderen dat hier de 8 van het jaartal over een andere 8 is geplaatst. De tweede 8 werd waarschijnlijk gesneden, omdat de eerste teveel met het omschrift samenviel. Ook in dit geval moest een slordigheid worden hersteld. ■

De rubriek Muntmelange biedt ruimte om één of meer opmerkelijke numismatische zaken in kort bestek te behandelen. Alle wetenswaardigheden die met antieke, middeleeuwse of moderne munten te maken hebben – bijvoorbeeld puzzelstukjes voor nader onderzoek – passen in deze rubriek. Suggesties, ideeën of kant en klare korte artikelen kunt u sturen aan de redactie van *De Beeldenaar*, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail naar redactie@debeeldenaar.nl.

Boekbespreking

CAROLIEN VOIGTMANN / GEER STEYN
Over the Edge, penningkunst in de 21e eeuw
(Waanders Zwolle) ISBN 90 400 8182.
60 pag. 22x22 cm, rijk geïllustreerd
€ 19,95

HANS DE KONING

Op initiatief van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) is in 2004-2005 een Masterclass Moderne Penningkunst georganiseerd onder the titel *Over the Edge*. Doel was de penningkunst een nieuwe impuls te geven voor de toekomst. In *De Beeldenaar* 2005-1 werd daarover eerder gepubliceerd. De gelijknamige tentoonstelling in Museum Beelden aan Zee gaf een beeldend verslag van deze Masterclass. Aan de makers werd geen enkele traditionele penningregel (zoals rond, tweezijdig, reproduceerbaar) opgelegd en het resultaat is totaal anders dan de klassieke penningliefhebber zich dat voorstelt.

De resultaten van de Masterclass Moderne Penningkunst zijn vastgelegd in de publicatie *Over the Edge. Penningkunst in de 21e eeuw* van de hand van Carolien Voigtmann en Geer Steyn. Met de uitspraak van de beeldhouwer Karel Kneulman 'Je kunt beter openstaan voor alles, dan dat je een dichtgeklapte 'Prinzipienreiter' wordt in gedachte, bekeek ik de expositie en het boek. Afgaande op de afbeeldingen van voorwerpen op de voor- en achterkaft van het boek constateerde ik dat die niets met penningen te maken hebben, maar bij het lezen van met name de benadering door Voigtmann werd mijn conclusie ietwat genuanceerder. De publicatie doet in woord en beeld een kleurig verslag van de masterclass.

Onder de titel: 'De ideale penning: Status-quo van de hedendaagse Nederlandse penningkunst' geeft Carolien Voigtmann een beschouwing. Zij benadert de 'specifieke kwaliteiten van de penning' via het opstellen van een enquête die gebaseerd is op een poëzie-enquête onder de lezers van *NRC Handelsblad* gehouden in 2000. Daarbij werd gezocht naar de criteria van het ideale gedicht. Voigtmann nodigt de lezer uit aan dit spel mee te doen door bij zichzelf na te gaan wat hij zou antwoorden. Een interessante benadering met een dito conclusie: 'De penningkunst is democratisch en vrij, en wil zich niet in een hokje laten stoppen. Om de penningkunst het gezicht te geven dat zij verdient is het zaak de penning meer in de openbaarheid te brengen en zo haar relevantie aan te tonen.'

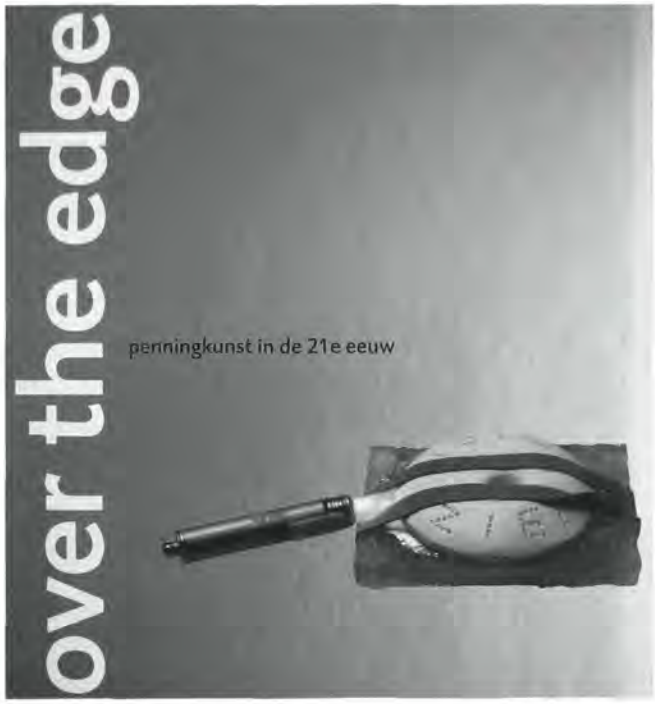

Geer Steyn vertelt over zijn ervaringen en impressies 'gedurende zeven uitputtende, maar tegelijkertijd energie opwekkende sessies'. Hij geeft het overzicht van de masterclassuitkomsten in de taalkundige tijdsindeling van de verleden tot de toekomende tijd. In zijn inleiding schrijft Steyn: 'De penningkunst heeft zich ontwikkeld tot een zelfstandige kunst, soms met verwijzingen naar andere kunsten. De penning hoort nergens thuis, onttrekt zich aan instituties. De penning is een weerslag van een eigenzinnig denken en stelt steeds de vraag: 'wat is een penning en hoe ziet hij eruit?' De penning is een gebaar.'

De bespreking van de ontwikkeling in het werk van de zeven deelnemende kunstenaars wordt geïllustreerd met fraaie foto's. De masterclass heeft veel inventiviteit laten zien. Een speciaal beeldend denken vanuit diverse beeldende disciplines werd op de raïls gezet, gericht op het begrip penning. 'Waren er zeven penningen ontstaan?' stelt Steyn de vraag. 'Néé, is zijn antwoord, wel vele 'bijna penningen...' Hij besluit zijn bijdrage met de behartenswaardige woorden: 'De penningkunst is als water in de hand, voor je het weet is zij verdwenen.' Cynisch zou je er aan kunnen toevoegen: Over the edge ..., verdwenen over de rand van de bron ...

De penningkunst was voor de meeste deelnemers aan de masterclass volstrekt onbekend terrein. Interessant, maar schoot zij haar doel daarmee niet voorbij? Was het interessanter geweest als bekenden met de penningkunst via een masterclass zich verder in het onderwerp verdiept hadden? Het zou een ander beeld, een andere uitkomst geven.

De VPK, Voigtmann en Steyn geven een visie op de penningkunst van de 21ste eeuw; naar mijn mening een discutabele visie. Of die van blijvende aard en waarde is, zal in de loop van deze eeuw blijken. Bewust of onbewust geeft de titel van het project die visie aan: Over the edge: Over de rand, dat klinkt voor mij negatiever dan over de grens, maar dat is een persoonlijke mening.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Najaarsbijeenkomst

De najaarsbijeenkomst van het genootschap vindt plaats op 7 oktober 2006 in Museum Nieuw Land Erfgoedcentrum te Lelystad (www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl). De dag zal in het teken staan van bodemvondsten.

J.R. Voûte (1925-2006)

Op 31 maart 2006 overleed Jan Voûte. Voor veel leden van Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) was hij geen onbekende. Sinds 1961 was Jan Voûte lid van het genootschap en als trouw bezoeker van de bijeenkomsten wist hij op zijn eigen wijze vrijwel altijd een bijdrage te leveren aan de discussie. Van 1974 tot 1980 bekleedde Voûte het vice-voorzitterschap van het KNGMP, daarnaast was hij een actief en vooraanstaand lid van de numismatische kring Rotterdam, waarvan hij mede-oprichter was. Sinds 1989 was Jan Voûte als honorair conservator numismatiek verbonden aan het Historisch Museum Rotterdam en schreef hij een aantal bijdragen voor *De Beeldenaar*. Onder numismaten zal zijn naam vooral voortleven als samensteller van het boek *Les Monnaies de la Principauté d'Orange sous la Maison de Nassau* uit 1997 over de munten die tussen 1530 en 1702 onder het huis van Nassau in Orange werden geslagen.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2006 - Ralph Prins

De jaarpenning is ontworpen door Ralph Prins en heeft als thema 'Vrede-Vrijheid'. De penning wordt bij de firma Begeer geslagen en zal in de eerste helft van 2006 aan de leden van de VPK worden toegezonden.

Inschrijfpenning 2006 - Carla Klein

Carla Klein heeft met de door haar ontworpen inschrijfpenning 2006 - *Trojka* de grote prijs op de *IV International Biënnale of Contemporary Medals* in Seixal, Portugal gewonnen. Leden van de VPK kunnen tot 1 juni 2006 deze penning bestellen door overmaking van € 135 (inclusief verzendkosten) op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk, onder vermelding van 'Inschrijfpenning 2006'. Zij die betalen met girotel worden verzocht ook hun adres en woonplaats bij de omschrijving te vermelden. Na betaling ontvangen de inschrijvers een bevestiging van de bestelling. Na 1 juni

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
E.T.E. Cretier, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
fax (0481) 350881
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820

Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

wordt de productie van de penning in gang gezet.

Ledendag 2006
De ledendag 2006 zal 13 mei 2006 plaatsvinden in Den Haag. 's Middags kan de tentoonstelling *Over the Edge* worden bezocht. Over het programma en de wijze van inschrijving ontvangen leden van de VPK binnenkort bericht.

BAMS 2006
De weekend-conferentie samen met de British Art Medal Society vindt plaats van 16 tot en met 18 juni 2006 in Rotterdam. Over het programma en de wijze van inschrijving hebben leden van de VPK inmiddels bericht ontvangen.

STICHTING GESCHIEDENIS VAN DE OVERHEIDSFINANCIËN

Dit jaar besteedt de SGvdO aandacht aan Isaac Jan Alexander Gogel (1765-1821). Als minister van Financiën was hij 200 jaar geleden verantwoordelijk voor de hervorming van de openbare financiën, in het bijzonder de invoering van een centraal belastingstelsel. In een themabijeenkomst zullen J. Postma, M. van Leeuwen-Canneman en W. Fritschy verschillende aspecten van Gogel belichten. De bijeenkomst vindt plaats op dinsdag 23 mei 2006 vanaf 14:00 uur in het Douane en Belastingmuseum, Parklaan 14-16, 3016 BB Rotterdam. Aanmelden via www.sgvdo.nl.

NATIONALE ZILVERDAG

Tweede pinksterdag (5 juni 2006) staat tussen 10:30 en 17:00 uur Schoonhoven in het teken van de 22ste Nationale Zilverdag. Aan de Haven zullen een aantal munthandelaren weer aanwezig zijn. Op meer dan 140 locaties verspreid over de stad vinden demonstraties en andere activiteiten plaats, die te maken hebben met het vak van de goud- en zilversmid, juwelier, uurwerkmaker en graveur.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Contactdag Kringbesturen
Op zaterdag 25 maart 2006 vond in het Congrescentrum De Eenhoorn te Amersfoort de jaarlijkse bijeenkomst van bestuurders van Numismatische Kringen plaats. De bijeenkomst, op initiatief van het Genootschap, heeft tot doel het onderlinge contact tussen de kringen te bevorderen, informatie uit te wisselen en actuele onderwerpen te bespreken en te bediscussiëren. Na een korte speech van genootschapsvoorzitter Jan van der Wis hield Maria Virto van het Geldmuseum voordracht over de koers en de ontwikkelingen bij deze nieuwe, numismatisch belangrijke instelling. Aan de orde kwamen de doelstellingen van het Geldmuseum als instituut voor voorlichting, educatie en kenniscentrum op het terrein van het geldwezen aan de orde. Met nadruk werd verklaard dat penningen een zeer belangrijk aandachtsgebied van het museum blijven. Er ontstond een levendige discussie over hoe en de mate waarin het Geldmuseum als kenniscentrum moeten gaan opereren, zowel voor de amateur-numismaat, als voor de numismatiek als wetenschap. Velen konden zich niet aan de indruk onttrekken dat op het terrein van de numismatische kennisbeoefening sprake is van een algemene vervlakking. Hoofdredacteur J. Luijt van *De Beeldenaar* deed de aanwezigen het aanbod om in het tijdschrift ruimte voor relevant kringnieuws te scheppen. Verder nam elke kring de gelegenheid te baat om de gang van zaken in hun vereniging uit te leggen. Hierbij ging veel informatie over tafel, naast nog de specifieke onderwerpen die op de agenda stonden, zoals de organisatie van kringveilingen, financiële risico's en juridische aspecten bij het besturen van kringen.

TENTOONSTELLINGEN

Piet Esser / Over the Edge

Museum Beelden aan Zee heeft in zijn opstelling een penningkast waarin regelmatig penningen van Nederlandse penningmakers worden gepresenteerd. Tot en met 14 mei 2006 worden in het kader van de tentoonstelling *De generatie van 1915: Esser, Hund en Kneulman* penningen uit de collectie van museum Beelden aan Zee getoond van Piet Esser en enkele van zijn tijdgenoten en leerlingen. Gelijktijdig zijn in dit museum de resultaten van de VPK-masterclass *Over the Edge* te zien.

Tot en met 14 mei. di.-zo. 11-17 uur. Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1, Scheveningen. www.penningkunst.nl

Is het goud dat bliept?

Aan de hand van metalen voorwerpen die met een metaaldetector zijn opgespoord, toont museum De Casteelse Poort een deel van de geschiedenis van Wageningen. Vier Wageningers haalden met hun metaaldetector de 'schatten' uit de grond, maar goud hebben zij nog niet gevonden. Wel veel leuke, interessante en ontroerende voorwerpen uit verschillende tijden.

Tot en met 2 juli. di.-za. 12-16, zo. 13-16 uur. Museum De Casteelse Poort, Bowlespark 1a, 6701 DN Wageningen. www.casteelsepoort.nl

Overijssel en Gelre

Voor liefhebbers van munten uit Overijssel en Gelre is de tentoonstelling *Sammlerlust und Augenweide - Die Münzsammlung Josef Lüffe (1878-1955)* in het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte in Münster beslist het bezoeken waard.

Van 6 mei tot en met 6 augustus. Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster.

Nederlands Rijwielbelastingmerk

In het voorjaar van 2006 presenteert het Belastingmuseum de rijwielbelasting. De tentoonstelling toont de geschiedenis van de rijwielbelasting en de invloed van de overheid op het dagelijks leven van de burger. Met ingang van 1 augustus 1924 werd de rijwielbelasting een feit en moest iedere fiets goed zichtbaar een metalen plaatje hebben. De lagere inkomens konden bij het belastingkantoor gratis een plaatje afhalen met een opzichtig gat er in geponst en de tekst 'Kosteloos'. Hierdoor werd er een grote kloof geslagen tussen arm en rijk.

Tot en met 3 september. di.-zo. 11-17 uur. Belasting- en Douanemuseum, Parklaan 14-16, Rotterdam. www.belasting-douanemus.nl

Ruimte verbeeld(t)

In Galerie de Steenlinde Soest vindt tot 26 mei een tentoonstelling plaats waarvoor ruim 30 beeldhouwers en medailleurs een of meer penningen instuurden. Elders in dit blad vindt u een beschrijving van de tentoonstelling. De Galerie ligt naast station Soestdijk en is dus goed bereikbaar met het openbaar vervoer.

Tot en met 26 mei. do.-za. en 1e zo. 13-17 uur. Galerie De Steenlinde, Lindenlaan 1, Soestdijk.

Road to Byzantium

Wie deze zomer een bezoek brengt aan Londen, mag zeker de tentoonstelling Road to Byzantium, Luxury Arts of Antiquity niet missen. In de Hermitage Rooms van Somerset House worden tot 3 september waardevolle luxe artikelen getoond uit de collecties van de Hermitage in Sint Petersburg, aangevuld met topstukken uit het British Museum en het Victoria and Albert Museum. Te zien zijn verschillende cameeën, waaronder één waarop Alexander de Grote jaagt op een everzwijn en een andere waarop Constantijn de Grote gekroond wordt.

Tot en met 3 september. Hermitage Rooms, Somerset House, London.

Karel de Geus

MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 FA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

ORANGE. MAURITS. Demi-franc 1621.
Vz. Borstbeeld naar rechts. Omschrift: MAVRITIVS I.D.G.PRIN.AVR.CO.NASS.
Kz. Gebloemd kruis.Omchrift: SOLI DEO HONOR ET GLORI.1621
JV.42; P.A.4593; Zilver; 30 mm; 6.62 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

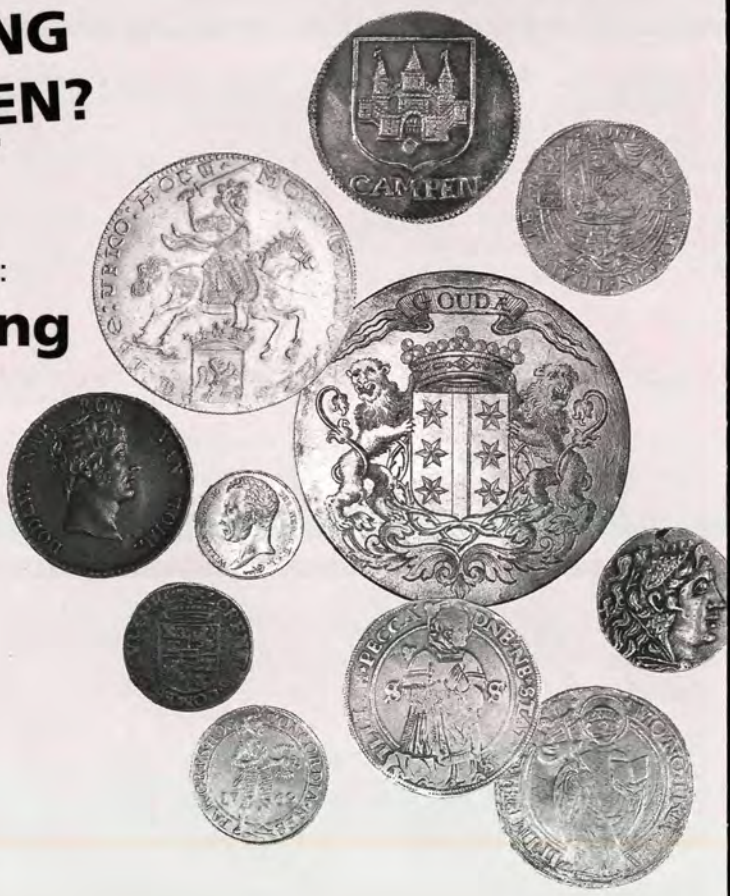

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2006, 30e JAARGANG NR. 4

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN VERZENDEN WIJ 4 LIJSTEN AAN VASTE PRIJZEN.

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
Postgiro België 000-0917858-44
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op website.

KOPIJSLUITING
nr. 5: 10 juli 2006
nr. 6: 9 september 2006

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Een fraai stuk 146
Janjaap Luijt

De Jaarbeurspenningen 147
Jim van der Meer Mohr

Meester Jan van Landaes en de fijne groot 154
Jos Benders / Theo Nissen

Van zilver en zilveren munten 156
L.M.J. Boegheim

Twee nieuwe penningen van Guus Hellegers 157
Louk Tilanus

Grenzen aan de numismatiek, Numismatische publicaties 160
Gay van der Meer

Vormoplossingen bij portretpenningen 163
Lucie Nijland

Mijn mening over de inschrijfpenning 2006 166
Christien Nijland

Karel en de penningkunst: Jos Reniers 167
Karel Soudijn

Bijdrage aan de numismatiek van Gronsveld (VIII) 169
Willem van den Nieuwenhof

Berusting bij penningmakers 170
Lucie Nijland

Penningnieuws 172

Muntmelange 176

Boekbespreking 180

VPK Jaarverslag 2005 184

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 189

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Een fraai stuk

JANJAAP LUIJT

Dit voorjaar bezocht ik een galerie waar op dat moment een expositie plaatsvond van hedendaagse penningen. Een groot aantal kunstenaars had speciaal voor deze presentatie een penning gemaakt. Het deelnemersveld was divers en bestond zowel uit gerenommeerde penningmakers, als uit nieuwkomers. Onder de nieuwkomers bevonden zich beeldhouwers, edelsmeden, architecten en keramisten. De variëteit aan penningen was even bont als de groep makers zelf. Ik liep er rond in het weekend van de opening. Het was gezellig druk en de penningkunst mocht zich in een grote belangstelling verheugen. Tijdens mijn rondgang langs de verschillende penningen moest ik even wachten voordat ik de penningen van Pier van Leest van dichtbij kon bekijken. Bij zijn inzending stonden namelijk de galeriehouder en een dame in een fleurige zomerjurk. De galeriehouder deed zijn best het werk van Pier van Leest bij de dame aan te prijzen, maar zij leek weinig geïnteresseerd in zijn woorden. Zij had slechts oog voor een foto waarop Van Leest te zien is achter een tafel in zijn atelier: de kunstenaar kijkt ernstig in de camera, enigszins nonchalant onderuit gezeten, met zijn rechterhand het hoofd ondersteunend (zie www.piervanleest.nl). Plots keerde de dame zich tot de galeriehouder en sprak tot hem: 'Penningen zult u me niet verkopen, maar zoudt u mij met deze aantrekkelijke man in contact kunnen brengen?' De galeriehouder zweeg wijselijk en ik dacht er het mijne van.

Bij de voorplaat
1784. Ter ere van de Franse Vice-Admiraal P.A. de Suffren. Door J.H. Schepp
Vz. Naar links gewend hoofd van de Koningin van het Oosten met een olifantskop als hoofddeksel boven een scheepsroer met een dolfijn en het VOC-monogram. Omschrift: SOCIETAS. INDICANA. ORIENTALIS FOED. BELG. (Verenigde Oostindische Compagnie der Verenigde Nederlanden).
Kz. Binnen een lauwerkrans: INCLYTO. / VIRO. D. SVFFREN. / REGIS. GALLIAE. AECHI /THALASSO. FORTISSI / MO. OB. COLONIAS. DE / FENSAS. ET SERVA / TAS. MDCCL / XXXIV. (Aan de roemruchte held, de heer De Suffren, dapper admiraal van de koning van Frankrijk, wegens het verdedigen van de koloniën. 1784)
VvL. 607; ARA VOC, nr. 11.145; JMP 1951, blz. 108.

De Franse vice-admiraal De Suffren had tijdens de Vierde Engelse Oorlog een aantal Nederlandse bezittingen in India voor de Republiek op de Engelsen heroverd. De Heren XVII gaven daarom opdracht een gouden penning voor De Suffren vervaardigen en schonken hem deze als dank in een gouden doos. De Koningin van het Oosten op de voorzijde personifieert de VOC. De olifantskop verwijst waarschijnlijk naar India, de plaats waar De Suffren zijn heldendom verwierf. Het ontwerp is ontleend aan een Romeinse aureus, waarvan bekend is dat de verzamelaar Pieter van Damme er een bezat. Hoogstwaarschijnlijk was Van Damme betrokken bij het ontwerp, aangezien hem in 1785 een van de drie koperen afslagen van de penning werd beloofd. Van deze penning zijn slechts één gouden (voor De Suffren) en zes zilveren afslagen (drie voor de VOC en drie voor de stadhouder) vervaardigd.
Aangeboden door Munthandel Verschoor (foto: Artic Photodesign, Ed Brandon)

De Jaarbeurspenningen

JIM VAN DER MEER MOHR

Het komt steeds minder voor dat families, bedrijven of instellingen ter gelegenheid van bijzondere gebeurtenissen penningen uitgeven. Een van de weinige bedrijven die dat lange tijd heeft volgehouden, was de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht. Vanaf zijn oprichting in 1916 heeft dit bedrijf veertien penningen uitgebracht. Met de joint venture van 1 januari 2004 van de Jaarbeurs met VNU Exhibitions is dit bedrijf een holding geworden voor de beursgebouwen en de cateringactiviteiten en is helaas ook een einde gekomen aan de traditie van het uitgeven van penningen. Dit artikel beschrijft voor het eerst alle door de Jaarbeurs zelf uitgegeven bekende penningen, waarbij penningen die de diverse exposantenverenigingen lieten ontwerpen, buiten beschouwing blijven.

Ter gelegenheid van het 75-jarige jubileum van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs in 1991 verscheen van de hand van Cassandra Bosters e.a. *Ontworpen voor de Jaarbeurs*.[1] Dit fraai uitgegeven boek beschrijft niet alleen de geschiedenis van de Jaarbeurs, maar schenkt ook aandacht aan de affiches die de Jaarbeurs in de loop der jaren liet maken voor haar diverse beurzen. Grote namen, zoals C.A. Lion Cachet, Leo Gestel en Eppo Doeve, tekenden in de beginjaren voor het ontwerp van deze affiches.[2] Uit deze studie blijkt dat (zoals bij zoveel bedrijven) aanvankelijk grote kunstenaars de ontwerptekeningen van affiches maakten. Later in de twintigste eeuw werd deze rol overgenomen door reclamebureaus. Hoewel Bosters geen aandacht besteedt aan de penningen, kan overigens wel dezelfde conclusie getrokken worden. Gaf de Jaarbeurs aanvankelijk opdrachten aan vooraanstaande kunstenaars voor het ontwerpen van penningen (Chris van der Hoef maakte er negen!), de laatste twee penningen werden in eigen huis ontworpen door Willem Zwaard, voormalig hoofd publiciteit.

Oprichting

De Jaarbeurs is in 1916 opgericht als *Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland*. De eerste beurs werd gehouden in het voorjaar van 1917.[3] Handel drijven is oorspronkelijk datgene dat de beurzen willen bevorderen. Vast

cat. 1 (1917) (1/2 ware grootte)

cat. 3 (1918) (1/2 ware grootte)

element op veel affiches en penningen is dan ook een verwijzing naar de god Mercurius. Deze god is immers traditioneel verbonden met de handel en het beurswezen. Zijn helm en attribuut, de caduceus (handelsstaf) of zelfs een beeltenis van de god, keren vaak terug. Later wordt de Mercuriushoed als 'kroon' op de U (van Utrecht) zelfs verheven tot het logo van de Jaarbeurs.

Een ander beeldmerk dat regelmatig terugkeert, is het koggeschip. Dit middeleeuwse schip herinnert aan de opkomst van de handelssteden. Met het devies 'Wie zee houdt, wint de reis', dat op een in 1918 door Pieter Das (1881-c.1937) ontworpen vignet voor de 'Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland' voorkomt, wordt dit schip weer symbool voor de handel. Deze schepen verwijzen naar een roemrijk verleden. Amsterdam heeft daarom op het voormalige stadhuis, nu Paleis op de Dam, een koggeschip in haar windwijzer. Hier is immers de basis voor de zeventiende eeuwse welvaart in de functie van Amsterdam als havenstad gelegen. Het bestuur van de Jaarbeurs zal de zeventiende eeuw als ideaal voor ogen hebben gehad toen zij dit schip in hun uitingen lieten voorkomen. 'Toen nog lag ons geluk op zee en nu nog – al is de zee voor ons van minder belang geworden – toont onze taal hoe gaarne wij ons op het zeewezen inspireeren'.[4]

cat. 4 (1918) (1/2 ware grootte)

De penningen

Reeds bij de eerste beurs in 1917 gaf het bestuur van de Jaarbeurs een penning uit. De opdracht ging naar Chris van der Hoef (1875-1933), een veelzijdig kunstenaar die wel gezien wordt als 'vernieuwer van de penningkunst'.[5] Voor deze penning gebruikte hij direct het koggeschip als beeldmerk op de voorzijde. De keerzijde toont een Mercuriushoed en -staf met het wapen van Utrecht en het jaartal 1917. Van der Hoef zou dit schip nog driemaal gebruiken op andere penningen: in 1919 voor een penning op de Scheepvaarttentoonstelling te Londen, in 1925 bij het 50-jarige bestaan van het Aardrijkskundig Genootschap te Lissabon en in 1935 bij het 60-jarige bestaan van datzelfde genootschap.

Voor de tweede beurs in 1918 werd Van der Hoef verzocht drie penningen te ontwerpen. Op alle drie penningen figureert Mercurius weer. Op de eerste begeleidt hij de gevleugelde Pegasus.[6] Dit mythologische dier wordt ook wel gezien als symbool van de 'roem'. Het tweede exemplaar toont een fraai gestileerde Mercurius-kop met staf, terwijl het derde exemplaar een zittende Mercurius toont.[7]

In 1919 werd Van der Hoef wederom uitgenodigd drie penningen te ontwerpen. Op de eerste keerden de Pegasus en Mercurius van het jaar daarvoor terug, terwijl Van der Hoef voor de andere twee de Mercuriuskop én de Minervakop gebruikte. De derde toonde op de voorzijde dezelfde kop als het jaar daarvoor.[8] Voor de vierde Jaarbeurs in 1920 ontwierp Van der Hoef één penning. Op de voorzijde staat een

cat. 6 (1919) (1/2 ware grootte)

korenaar, terwijl de keerzijde een hoorn des overvloeds laat zien met als omschrift EERSTE JAARBEURS IN VREDESTIJD.

Pas in 1924 werd weer een penning uitgegeven, ter gelegenheid van de tiende Jaarbeurs. Dit is de laatste penning die door Van der Hoef is ontworpen. Hier figureert opnieuw een schip als beeldmerk op de voorzijde. Op het zeil is het gekroonde Nederlandse wapen te zien. Bij het 25-jarige huwelijk van Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik in 1926 lijkt Van der Hoef dit schip weer te gebruiken.[9] De voorzijde van deze penning is behalve als losse penning ook als presse-papier uitgegeven.

Tussen 1924 en 1932 werd nog een ongedateerde penning uitgegeven met uitsluitend de letters NJ (Nederlandse Jaarbeurs). Aangezien de Jaarbeurs ter gelegenheid van de 25ste jaarbeurs in 1932 het predikaat 'Koninklijk' kreeg, moet deze penning voordien zijn uitgegeven. Op de keerzijde heeft deze penning staafjes, waarmee hij kennelijk aan de stand kon worden bevestigd.

Dan wordt er in 1936 een penning uitgegeven ter gelegenheid van de Agrarische Jaarbeurs. Hierop staat het in 1918 door P. Das ontworpen koggeschip. Op het schip zijn aan de zijkant drie schilden te zien met de letters NJU (Nederlandse Jaarbeurs Utrecht). Daaronder staat het devies 'wie zee houdt wint de reis'. De ontwerper van deze penning is niet bekend.

Een vergelijkbaar schip, maar dan met de letters KNJ, figureert ook op de voorzijde van een penning die in 1948 is uitgegeven ter gelegenheid van de vijftigste jaarbeurs. Deze penning is ontworpen door de Utrechtse beeldhouwer Pieter d'Hont (1917-1997). Op de voorzijde staan twee mannen die het Jaarbeurslogo (een U met de Mercuriushoed erboven) vasthouden boven een hoorn des overvloeds. De linker figuur houdt in zijn rechterhand een caduceus, terwijl de rechter man een aaneengeschakeld tandrad vasthoudt.[10] De samenwerking met d'Hont is overigens kennelijk goed bevallen, want in 1950 is hem gevraagd de gevel aan het (niet meer bestaande) Jaarbeursgebouw aan het Vredenburg van ornamenten te voorzien.

In 1948 is verder bij de Koninklijke Begeer een penning uitgeven, die werd gegeven aan deelnemers die, blijkens de tekst op de keerzijde, 'aan 50 opeenvolgende jaarbeurzen' hadden deelgenomen. Ook deze penning kon aan de stand worden bevestigd. Tot slot werd in 1949 een penning uitgeven ter gelegenheid van de derde 'Jaarbeurswinkelweek'.[11]

cat. 7 (1919)

cat. 8 (1920) (1/2 ware grootte)

Herstelde traditie

Bij de viering van het 75-jarige bestaan van de Jaarbeurs in 1991 werd de penningtraditie weer opgepakt. Voor het ontwerp tekende het toenmalige Hoofd Publiciteit Willem Zwaard (1937). De voorzijde van deze slagpenning toont een gestileerde Mercuriuskop met de caduceus, waarnaast het Jaarbeurslogo. Op de keerzijde het getal 75, waarboven een Mercuriushoed, het lustrumdevies '75 jaar bij de tijd - 75 year up to date' en het jaartal 1991. De keerzijde keert terug op een kleinere penning die is uitgegeven ter gelegenheid van het 208ste jaarcongres van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, dat in 1991 in het Beatrixgebouw van de Jaarbeurs is gehouden. Hier toont de voorzijde van de penning het logo van de Maatschappij voor Nijverheid en Handel.

De laatste penning in de reeks werd geslagen ter gelegenheid van de opening van de Prins van Oranjehal op 13 januari 1994. Op de voorzijde staat een deel van de gevel van de hal met drie vlaggen. De keerzijde toont een staande Mercurius met caduceus op een bol en ernaast, onder een koninklijke kroon, de tekst '13 JANUARI 1994 OFFICIËLE OPENING VAN DE PRINS VAN ORANJEHAL DOOR ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID DE PRINS VAN ORANJE'. Daaronder staat het Jaarbeurslogo. De ontwerper Willem Zwaard tekende met zijn ontwerpersteken (een zwaard) onder de bol van Mercurius. De Prins van Oranje ontving bij deze gelegenheid een zilveren exemplaar van de penning.

cat. 9 (1924) (1/2 ware grootte)

NOTEN

1. CASSANDRA BOSTERS e.a. *Ontworpen voor de Jaarbeurs. 75 jaar Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs* (Utrecht / Zutphen, 1991).
2. BOSTERS (noot 1), 46-80.
3. Voor de geschiedenis van de Jaarbeurs Utrecht: BOSTERS (noot 1) 9-30.
4. BOSTERS (noot 1) 63.
5. Voor Van der Hoef als penningmaker: L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875-1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) 85-107 en 148-250.
6. J.T. POL-TYSZKIEWICZ 'Bijlage III Catalogus van penningen 1908-1979 ', in: L.F.JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875-1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) cat. nr. 36.
7. POL (noot 6), cat. nrs. 37 en 38.
8. POL (noot 6), cat.nr. 48.
9. POL (noot 6), cat. nr. 155.
10. J. TEEUWISSE *Pieter d'Hont 70* (Utrecht, 1987) 11, 83 en nr. 59.
11. A.C. VON WEILER *Penningen geslagen of gegoten in de jaren 1935-1960*, Deel V, no. 1860.

Jim van der Meer Mohr is kunsthistoricus en werkzaam als freelance fine art consultant.
www.vandermeermohr.nl

cat. 10 (tussen 1924 en 1931) (1/2 ware grootte)

Catalogus van Jaarbeurspenningen

POL verwijst naar de afbeelding en toelichting in: J.T. POL-TYSZKIEWICZ 'Bijlage III Catalogus van penningen 1908-1979', in: L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef 1875- 1933* (Leiden / Assen / Gent, 1994) 148-250.

1. *Eerste Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht*, Chris van der Hoef, 1917. Gietpenning in zilver en in brons (115 mm) en slagpenning in zilver en in brons (65 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: koggeschip met op de zeilen de Nederlandse Leeuw, vijf keer het wapen van Utrecht en omschrift: EERSTE NED. JAARBEURS; kz.: Mercuriushoed en Mercuriusstaf met wapen Utrecht.
POL nr. 31

2. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht I*, Chris van der Hoef, 1918. Gietpenning in brons (78 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: Pegasus met op de rug een vrouw met een brandende fakkel, begeleid door Mercurius en aan weerszijden het jaartal 19-18, signatuur; kz.: gekroond Nederlands wapen met twee leeuwen, omgeven door een bladrand waarin een Mercuriushoed, bijenkorf, tandrad en het wapen St. Lucas. Omschrift: TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT.
POL nr. 36

3. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht II*, Chris van der Hoef, 1918. Gietpenning in brons (84 mm) en slagpenning in brons (29 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: Mercuriuskop met staf in de hand; kz.: 1918 met eronder een inscriptieruimte en het omschrift: TWEEDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.
POL nr. 37

4. *Tweede Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht III*, Chris van der Hoef, 1918. Slagpenning in brons, in koper en in vertind koper (74 x 74 mm), enkelzijdig. Stichtse Fabriek van Zilverwerken.
vz.: knielende Mercurius met in de linkerhand zijn staf en op de rechterhand een vrouwenfiguur op een bol met een hoorn des overvloeds. Op de achtergrond een tandrad en het omschrift: TWEEDE NED JAARBEURS UTRECHT 19-18 met tussen de cijfers het wapen van Utrecht, monogram.
POL nr. 38

5 *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht I*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons verguld (80 mm, anders dan cat. 2). Koninklijke Begeer.
vz.: als cat. 2 met jaartal 19-19 aan weerszijden, signatuur; kz.: als cat. 2 met omschrift: DERDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS TE UTRECHT.
POL nr. 48

6. *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht II*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons (64 mm). Stichtse Fabriek van Zilverwerken.
vz.: Minervakop met omschrift 3DE NED. JAARBEURS 1919, monogram; kz.: een hand die een hamer ophoudt, geplaatst tegen een stralend tandwiel.
POL nr. 49

7. *Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht III*, Chris van der Hoef, 1919. Gietpenning in brons (29 mm). Koninklijke Begeer.

cat. 12 (1948) (1/2 ware grootte)

vz.: als cat. 3; kz.: het jaartal 1919 waaronder een inscriptieruimte en het omschrift: DERDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.
POL nr. 50

8. *Vierde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht*, Chris van der Hoef, 1920. Gietpenning in verguld zilver, verzilverd brons en brons (101 mm) en slagpenning in zilver en in brons (29 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: korenaar tussen 19-20 en het omschrift: VIERDE NEDERL. JAARBEURS; kz.: hoorn des overvloeds met het omschrift: EERSTE JAARBEURS IN VREDESTIJD, monogram.
POL nr. 58

9. Tiende Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht, Chris van der Hoef, 1924. Gietpenning in brons (60 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: koggeschip met op het zeil het gekroonde Nederlandse wapen gehouden door twee leeuwen, omschrift: TIENDE NEDERLANDSCHE JAARBEURS UTRECHT MAART 1924, monogram; kz.: inscriptieruimte binnen een rand van hulstbladeren. De voorzijde bestaat tevens als presse-papier op zwart marmer gemonteerd.
POL nr. 117

cat. 13 (1948) (1/2 ware grootte)

10. *Nederlandsche Jaarbeurs*, ontwerper onbekend, tussen 1924 en 1931. Slagpenning in koperalliage (90 mm), enkelzijdig.
vz.: De letters NJ dooreen in een sierrand; kz. met bevestigingstaafjes.

11. *Agrarische Jaarbeurs*, ontwerp naar Pieter Das, 1936. Materiaal onbekend (60 mm).
vz.: koggeschip met op schilden de letters NJU en het omschrift: NEDERLANDSCHE JAARBEURS UTRECHT; kz.: AGRARISCHE JAARBEURS SEPTEMBER 1936.

12. *50ste Jaarbeurs*, Pieter d'Hont, 1948. Gietpenning in brons (81 mm). C.J.L. Begeer, Utrecht.
vz.: twee mannen houden het Jaarbeurslogo vast met in de Mercuriushoed het getal 50 boven een korenaar; de linker man heeft een caduceus en de rechter een tandrad in de hand, signatuur; kz.: een koggeschip met op drie schilden de letters KNJ en omschrift: 50STE JAARBEURS 6.15 APRIL 1948.

13. *Deelnemer aan vijftig opeenvolgende Jaarbeurzen*, monogram HLB, 1948. Gietpenning in brons (125 mm), enkelzijdig. Corn. Begeer, Utrecht.
vz.: aan de linkerrand een lauwertak met het opschrift DEELNEMER AAN 50 OPEENVOLGENDE JAARBEURZEN, monogram; kz. met bevestigingspootjes.

14. *Derde Jaarbeurs-winkelweek*, ontwerp naar Chris van der Hoef, 1949 (50 mm). Koninklijke Begeer.
vz.: Mercuriuskop, als cat. 3; kz.: opschrift: 3DE JAARBEURS - WINKELWEEK en daaronder 1949.

15. *75 Jaar Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs Utrecht*, Willem Zwaard, 1991. Slagpenning in zilver en in messing (40 mm). W. van Veluw BV, Zeist.
vz.: Mercuriuskop met ernaast de caduceus en verticaal het Jaarbeurslogo en JAARBEURS UTRECHT / HOLLAND; kz.: onder Mercuriushoed de cijfers 75 en omschrift: 75 jaar bij de tijd . 75 years up to date 1991.

16. *208ste Jaarcongres Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel*, Willem Zwaard,

cat. 15 (1991)

1991. Slagpenning in nikkel (30 mm). Geslagen bij de Nederlandse Munt.
vz.: Logo van de Maatschappij Nijverheid en Handel en het omschrift: 208e JAARCONGRES NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR NIJVERHEID EN HANDEL 1991; kz.: als cat. 15, doch zonder 1991.

17. Opening Prins van Oranjehal, Willem Zwaard, 1994. Slagpenning in zilver en messinglegering (60 mm). W. van Veluw BV, Zeist.
vz.: profiel Prins van Oranjehal met drie vlaggen, waaronder de Europese vlag, het logo Jaarbeurs en het omschrift: KONINKLIJKE NEDERLANDSE JAARBEURS 13 JANUARI 1994 DE PRINS VAN ORANJEHAL; kz.: links een Mercurius staande op een bol en daarnaast onder een kroon het opschrift: 13 JANUARI 1994 OFFICIELE OPENING VAN DE PRINS VAN ORANJEHAL DOOR ZIJNE KONINKLIJKE HOOGHEID DE PRINS VAN ORANJE, waaronder de U met de Mercuriushoed, ontwerpersteken zwaard. ■

De foto's van cat. 1, 3, 4 en 6 tot en met 9 zijn geleverd door het Geldmuseum te Utrecht, cat. 15 tot en met 17 door de auteur en de overige door VNU-Exhibitons te Utrecht.

cat. 16 (1991)

cat. 17 (1994)

Meester Jan van Landaes en de fijne groot

JOS BENDERS /
THEO NISSEN

In het gemeentearchief van Dordrecht bevindt zich een brief van 15 juni 1370 met de volgende inhoud:[1]

'Wi broeder Clays van Sciedamme, prior ten Augustinen Dordrecht, ende scepenen ende raede in der zelver stede doen cont allen luden dat wij ghesien ende ghehoert hebbe in ons Heeren jaer M^{0}CCC^0 ende tseventich t' saterdaghes na Sinte Odulfsdach ons liefs heeren hertoghe Aelbrecht 's openen brief van Beyeren uithanghende bezeghelt, goed ghans ende ghave, sprekende in den woerden naghescreven: Aelbrecht, bi Gods ghenaden hertoghe in Beyeren, palgreve bi den Rijn, ruwert van Heynegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, doen cont allen luden dat wij oerlof ghegheven hebben ende machtich ghemaect ende maken machtich meester Jan van Landaes, onsen muntemeester, t'ordren eenen penninc te maken van goude in 't alloy van drie-en-twintich karaet ende drie-ende-een-half grein ende zel sin deren optie marc vier-ende-vijftich der penninghe vorscreven, eenen enghelschen des penninx te remedien. Daerop sal hi ons gheven van der marc eene halven penninc vornoemt ende hij sal behouden vor cost ende wert dertich groten; den gulden penninc vorss. vor drie scellinghen grote gherekent; ende dat ander[e] sal men leveren den coepman, van elker marc. Voord sal hi maken eenen zilveren penninc in 't alloy op coninxzilver, drie greyne te remedie, ende sal sin deren optie marc vijftien scellinghe der penninghe vorscreven, drie penninghe van remedie. Des sal hi ons gheven van

foto: gemeentearchief Dordrecht. Inv. 628, regest 292.

der marc vier penninghe ende hi sal behouden vor sinen cost ende arbeyt acht penninghe vornoemt ende dat andere sal men den coepman gheven; dat is van elken marc viertien scellinghe. Ende deze penninghe ende munten sal hi maken troulic, ende wel penninghe van goude ende penninghe ende halve penninghe van zilvere, van den alloye ende sneden vorscr. Ende waerd dat hi daerof kenlic in ghebreke of mesdadich ghevonden werde, daeran soude hi verboren sijn lijf ende sijn goed. Dit sal gheduren tot onsen wederzegghen ende wij en zellene meester Janne vorss. nyet wederzegghen. Wij en zellen hem voldoen soe nae hi ons an ghelde vorleyt of gheleent zal hebben. In orconde desen brieve bezeghele met onsen zeghele ghegheven tot Kaynoet t' sondaghes optie octave van Pinxtren in 't jaer ons Heeren M^0CCC^0 ende seventich. Ende wij, prior ende die stede van Dordrecht hebben onse zeglen ter orconde hierane ghehanghen opten dach eerst vorscr. als van ons heeren brief hebben gesien ende ghehoerd.'

De muntordonnantie waarvan in de brief sprake is, is verloren gegaan. Wel is in Grolles standaardwerk over de Hollandse muntslag een brief de dato 16 juni 1370 opgenomen, waarin de belangrijkste bepalingen van de ordonnantie zijn samengevat.[2] De hierboven weergegeven brief van 15 juni bevat twee aanvullingen op de bestaande literatuur.

Op de eerste plaats bevat de brief de naam van de muntmeester: meester Jan van Landaes. Vermoedelijk stamt hij uit het adellijke geslacht Van Landaes. Leden van deze familie woonden in Henegouwen en het huidige noorden van Frankrijk. Nadat het graafschap Holland in 1299 in handen van de graaf van Henegouwen was gekomen, vervulden Henegouwers regelmatig ook in Holland grafelijke ambten. Een 'Jan van Landas' wordt in 1344 genoemd in een Hollandse rekening.[3] Het is onduidelijk of het hier dezelfde persoon betreft, dan wel een familielid.

Ten tweede wordt het voorgescheven gehalte genoemd, namelijk 'coninxzilver' (zilver met een gehalte van 0,958). Dit bevestigt de toeschrijving van een type aan deze emissie door Van Gelder en Stuurman.[4] Het voorbehoud dat Stuurman in zijn artikel in *De Beeldenaar* bij deze toeschrijving maakte, is hiermee overbodig geworden. ■

NOTEN

1. Gemeentearchief Dordrecht, Grafelijke tijd, inv. 628, regest 292. Transcriptie van Theo Nissen.
2. J.J. GROLLE *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam 2000) document 12.
3. H.G. HAMAKER *De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis* (Utrecht 1878) 334.
4. J. STUURMAN Klein maar fijn; De Hollandse groot en halve groot uit 1370 *De Beeldenaar* 28 (2004) 268-272.

(advertentie)

MUNTHANDEL G.HENZEN

~ Antieke munten (Grieks, Romeins en Byzantijns)
~ Nederlandse munten (600 - heden)
~ Buitenlandse munten (600 - heden)
~ Archeologische voorwerpen

Vraag onze zeer uitgebreide en rijk geïllustreerde tweemaandelijkse prijslijst aan !

Postbus 42 3958ZT Amerongen ~ Tel.0343 - 430564 / Fax.0343 - 430542

Van zilver en zilveren munten

Tentoonstelling in Keulen

L.M.J. BOEGHEIM

Aan de hand van een groot aantal munten toont de Kreissparkasse in Keulen de geschiedenis van het zilvergeld, die ongeveer 2600 jaar geleden begon met de aanmunting van munten van elektrum – een mengsel van goud en zilver.

Zuiver zilver werd voor het eerst als muntmateriaal door de Grieken toegepast. De Romeinen namen dit gebruik over, maar in de loop van de tijd zorgde muntverslechtering voor een daling van het zilvergehalte tot zelfs 2%. Na de grote volksverhuizing hervormde Karel de Grote (768-814) omstreeks 780 het muntwezen. De keizer voerde het Karelspond in, waaruit 240 nieuwe penningen met een gewicht van elk circa 1,80 gram werden vervaardigd. Fijnzilver voor deze aanmuntingen werd gewonnen door omsmelting van oude Romeinse munten en Arabische dirhams afkomstig uit de handel. De penning bleef bijna 500 jaar in gebruik tot aan de invoering van de eerste grotere zilveren munt, de tournose, die in 1266 het licht zag, kort daarna (omstreeks 1300) gevolgd door de Prager groschen. Vanaf circa 1500 behandelt de tentoonstelling de geschiedenis van het zilver als muntmateriaal verder aan de hand van een groot aantal Duitse munten, waarbij zeer vele fraaie talers uit de Duitse deelstaten. Na 1840 verdwijnen de fijnzilveren munten volledig om plaats te maken voor zilver-koperlegeringen. De geschiedenis wordt afgesloten met de enige Duitse fijnzilveren munt uit de twintigste eeuw, de 20 mark van de DDR, uitgegeven ter gelegenheid van de openstelling van de Brandenburger Tor op 20 december 1989.

Penning uit de expositie foto: Kreissparkasse Keulen

In de tentoonstelling zijn uitvoerige toelichtingen opgenomen met beschrijvingen van fijnzilver, gelegeerd zilver, muntstandaard, techniek van zilverwinning, het scheiden van zilver en koper, mijnbouw en smelttechnieken, aan de hand van oude tekeningen en gravures.

Zoals gebruikelijk bij de Sparkasse is bij de tentoonstelling een brochure uitgegeven, die maar liefst 28 pagina's telt. Deze brochure, voorzien van talrijke fraaie foto's van munten en een negentiende eeuwse gravure van het altaar van Annaberg uit 1521, werd samengesteld door penningkundig metallurg Eberhard F. Auer. Een bezoek kan van harte worden aanbevolen.

De tentoonstelling loopt tot 14 september bij de Kreissparkasse Köln en zal daarna te zien zijn in het museum 'Alte Münze' in Stolberg (Harz). ■

Von feinem Silber, Tot en met 14 september 2006, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen. Van oktober 2006 tot september 2007 in het museum 'Alte Münze' in Stolberg (Harz). www.geldgeschichte.de

Twee nieuwe penningen van Guus Hellegers

LOUK TILANUS

Op verzoek van het bestuur hield ik in 1991 in Teylers Museum in Haarlem voor de jaarvergadering van onze prachtvereniging een lezing. Na afloop kreeg ik als dank van voorzitter Frans van Puijenbroek een penninkje ten geschenke. Ik had nog nooit zo'n klein ding gezien en ik stak hem dus maar gauw in mijn broekzak. En dat voor een lezing waar ik me suf op gewerkt had.

Pas later keek ik er goed naar. De penning was inderdaad klein, aan beide zijden wat bollend, maar eigenlijk prachtig van tekening en van doorwerking van idee. Bovendien lag hij nog prettig in de hand. In de loop van de tijd begon ik hem zó goed te vinden, dat ik hem op de omslag van mijn boek over de Vereniging heb gezet. Het was de welkomstpenning van Theo van de Vathorst uit 1987; de beeldhouwer gaf, toen ik het hem vroeg, zonder enig voorbehoud toestemming om zijn penning op te nemen op de omslag.

Na Theo van de Vathorst zijn er andere kunstenaars geweest die een welkomstpenning ontworpen hebben: Christine Nijland, Geer Steyn en Lijsbeth Teding van Berkhout. Allen kunstenaarsleden van het bestuur, die daar 'om niet' (zoals dat ouderwets en eufemistisch heet) hun creativiteit, energie en tijd in staken. De welkomstpenning is overigens niet alleen voor nieuwe leden, maar ook voor donateurs en hen die minstens drie nieuwe leden hebben aangebracht. De welkomstpenning is er opdat een nieuw lid meteen de smaak voor penningen te pakken krijgt. Hij of zij is lid geworden en ontvangt direct een cadeautje dat nog bijzonder is ook.

Recent heeft Guus Hellegers een welkomstpenning gemaakt. Niet te groot (4,2 cm in doorsnede) en mooi dun gegoten. Het monogram van de vereniging heeft Hellegers neergezet zoals Picasso een stier tekent: pront, stevig en sierlijk. De verticaal van de letter P staat als een heipaal. De krul van de letter P en de steun van de K zijn op ambigue wijze gebogen en dat contrasteert met de zware boomstam van de P waarin de K verwerkt is. Onder een horizontaal die het grote bovenste deel wat naar achteren doet wijken, staat in heel fijne letters: 'welkom heten'. Op de keerzijde zien we een vrouwenkopje in profiel dat naar rechts kijkt. Daar boven en onder in een zwierig handschrift: 'welkom weten'. Het is duidelijk dat voor- en keerzijde met elkaar verbonden zijn

door de rijmende woorden en het beeld aan beide zijden is verbonden: een zekere gestrengheid aan de ene kant, speelsheid aan de andere. Het is helder dat het één niet zonder het andere kan.

Behalve een nieuwe welkomstpenning heeft Guus Hellegers ook een penning ontworpen, die uitgereikt kan worden aan iemand die iets speciaals voor de vereniging gedaan heeft. Deze 'verdienste-penning', zoals ik hem nu maar even voor het gemak noem, is groter (7,7 cm in doorsnede) en zwaarder. Wij zien weer hetzelfde monogram dat de werking heeft als van een abstract teken in een vergelijkbare vlakverdeling met dat verschil dat onder de horizontaal een ruimte open gelaten is om een naam in te graveren. In hetzelfde lettertype als van het voorgaande ontwerp staat te lezen: 'gegeven' en 'een penning'. Op de andere zijde staat een hoofd, om niet te zeggen een dikke kop. De dicht bij elkaar staande ogen zijn gesloten en een glimlach krult de lippen. Het gezicht vult het grootste deel van het oppervlak, het haar is losjes aangegeven en aan een touwtje om de hals hangt een kleine penning.

Als we iemand op straat zien is de eerste vorm van onderscheiding het verschil tussen mannelijk en vrouwelijk: we zien het meteen. De vraag begint pas wanneer we dat niet onmiddellijk zien, zoals bij heel oude gezichten, excentriekelingen en travestieten. De glimlach, die ironisch lijkt, en de geloken ogen dragen bij aan die geheimzinnigheid: waar gaat het nu eigenlijk over? De glimlach die een aanzet is van een psychische reactie is dubbelzinnig. Omdat we de ogen niet zien is de figuur in zichzelf gekeerd. We kunnen met onze eigen respons nergens naar toe en we weten ook al niet wie - en wat - de persoon is. Hellegers zet de kijker voor zichzelf te kijk en daarmee even op het verkeerde been. Maar het is ook een cadeau waar de ontvanger blij mee zal zijn. Het is een nieuwe Hellegers die te denken en te overdenken geeft. En het woordje 'gegeven' is dubbelzinnig. Een prachtgeschenk om te krijgen als dank: Hans de Koning was de eerste ontvanger tijdens de jaarvergadering in mei 2005, evenals Niko de Wit en Pier van Leest, want deze penning is tevens de afscheidsherinnering voor aftredende bestuursleden. Daarnaast is hij dit jaar uitgereikt aan Lina Hodoroaba en Arnold Nieuwendam.

Nu is het natuurlijk niet de bedoeling dat leden halverwege het jaar hun

lidmaatschap opzeggen en zich doodleuk in het komende jaar weer aanmelden alleen om gratis en voor niks het mooie ontwerp van Hellegers in hun bezit te krijgen.

Hellegers heeft, naast ander werk, een groot penningoeuvre op zijn naam staan. Hij ontwerpt uit keuze en noodzaak, maar hij verkoopt om van te leven.

De grote penning is dus voor individuele leden die zich voor de vereniging inzetten en daarmee de penningkunst bevorderen. Niet iedereen zal zo'n mooi ding ten geschenke krijgen, en dat hoeft ook niet; maar dat de mogelijkheid bestaat blijft voor elk lid van de vereniging een stimulerende gedachte. ■

Louk Tilanus is als docent en onderzoeker verbonden aan het Kunsthistorisch Instituut van de Universiteit Leiden. In 2000 schreef hij het boek *Handzame sculptuur, de geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst.*

Hans de Koning ontving de penning van verdienste als eerste. foto: Janjaap Luijt

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Grenzen van de numismatiek

Numismatische publicaties in de 17de eeuw

GAY VAN DER MEER

De Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel bevat een van de grootste collecties van in Duitsland gedurende de zeventiende eeuw verschenen numismatische publicaties. In 2003 vond in die bibliotheek een symposium plaats, gewijd aan numismatische publicaties uit heel Europa, waaraan de grootste experts op dit gebied deelnamen. Nederlandse experts ontbraken. Desondanks behandelden enkele bijdragen een thema met betrekking tot de Zuidelijke Nederlanden. Alle voordrachten over verschillende aspecten van de numismatische boekenproductie in de zeventiende eeuw zijn bijeengebracht in een prachtig uitgegeven werk.

Een van de redacteuren is Christian Dekesel, die in 2003 al een geïllustreerde en geannoteerde catalogus van boeken uit de zeventiende eeuw had samengesteld. In het door hem samen met zijn coredacteur Stäckel geschreven voorwoord in de zojuist verschenen bundel wordt een overzicht gegeven van de inhoud van de rubrieken waarin de 24 voordrachten op het symposium waren onderverdeeld. Dit waren de volgende zeven rubrieken:

1. Leven en werk van beroemde numismaten
2. Geschiedenis van enkele numismatische verzamelingen
3. Invloed van numismatische publicaties op andere levensaspecten
4. Numismatische publicaties in muntkabinetten en bibliotheken
5. De politieke rol van numismatische publicaties
6. Europese centra van de numismatische boekproductie
7. Het belang van numismatische bibliografieën

Enkele rubriektitels hebben enige uitleg nodig. Rubriek 3 gaat over de invloed van afbeeldingen in dergelijke publicaties op bijvoorbeeld bepaalde symbolen op tokens en munten, op architectonische decoraties of op illustraties in algemene historische werken. Rubriek 5 behandelt het gebruik dat van numismatische publicaties werd gemaakt in propagandistische geschriften, bijvoorbeeld over de geldontwaarding tijdens de Dertigjarige Oorlog in Duitsland of ter bevordering van de glorie van bepaalde Duitse vorsten.

De essays in deze zeven rubrieken worden voorafgegaan door een inleiding van Dekesel met een algemeen overzicht van de aspecten die van belang zijn bij bestudering van het thema. Hierbij geeft hij een definitie van wat nog een numismatische publicatie genoemd kan worden, de methodiek gebruikt bij de vaststelling daarvan, bij de lokalisering van de publicaties en bij classificatie in categorieën. Om uit dit materiaal statistische conclusies te kunnen trekken, heeft Dekesel de 2528 publicaties uit de zeventiende eeuw, die hij heeft gevonden, in deze inleiding ingedeeld in twaalf categorieën, geografisch en chronologisch gegroepeerd en geanalyseerd.

Het is niet mogelijk om de inhoud van alle 24 op zichzelf zeer interessante bijdragen afzonderlijk te bespreken, maar uit iedere rubriek haal ik hier ten minste één essay naar voren. Voor zover mogelijk zijn het bijdragen van een hoog niveau, die een origineel nieuw inzicht verschaffen. In de eerste rubriek handelt een bijdrage door Andrew Burnett over de betekenis van de publicaties van John Evelyn en

Obadiah Walker uit het eind van de zeventiende eeuw voor de numismatiek in Engeland. En passant neemt hij de stand van zaken in Engeland met betrekking tot de numismatische wetenschap in de zestiende en zeventiende eeuw onder de loep, als achtergrond bij het werk van deze twee numismaten. Andere in hun tijd beroemde, maar nu deels vergeten numismaten die in deze rubriek het onderwerp van een artikel vormen, zijn Louis Savot, Jean Foy-Vaillant, Ezechiel Spanheim, Cesare Ripa, Hans Mule en Heinrich Bunte. Ieder van hen had op zijn gebied grote invloed op andere publicaties.

De tweede rubriek, over de geschiedenis van numismatische verzamelingen, bevat maar twee essays. In het eerste, over de ontwikkeling van de numismatiek aan de Universiteit van Oxford in de zeventiende eeuw, geven David Berry en Henry Kim een overzicht van publicaties door geleerden uit die tijd die een connectie hadden met Oxford, meest catalogi van collecties, geen van alle baanbrekend.

Het tweede essay in de tweede rubriek, door Bernhard Overbeck, gaat niet over een numismatische verzameling, maar is een studie van de keuze van afbeeldingen van keizers op munten die Octavius Strada von Rosberg gebruikte als illustraties bij zijn levensbeschrijvingen van de keizers van het West- en Oostromeinse Rijk. Vele daarvan blijken geheel of gedeeltelijk fantasiemunten te zijn of zijn foutief weergegeven. Bovendien houden zij geen verband met de tekst.

In de derde rubriek behandelt Jonathan Kagan de ontwikkeling van de numismatische wetenschap in Engeland in de eerste helft van de zeventiende eeuw, met de nadruk op geschiedkundige publicaties waarin Engelse munten als belangrijke bron fungeerden. Hieruit blijkt dat de numismatiek in Engeland zeker belangrijke vorderingen maakte in die periode. Daar werd deze wetenschap vooral beoefend door mensen die prominent waren op andere gebieden, bijvoorbeeld de politiek.

In een andere bijdrage in de derde rubriek analyseert Peter Berghaus de symbolen op een triomfboog die in Antwerpen werd opgericht in 1643 bij de intocht van Kardinaal-Infant Ferdinand, zoon van Philips III van Spanje. Hij was door deze koning benoemd tot stadhouder van de Zuidelijke Nederlanden. De geleerde Caspar Gevaerts en de schilder Rubens, beiden te Antwerpen, kregen de opdracht het concept, de planning en de uitvoering van deze Pompa Introitus op zich te nemen. Berghaus toont het verband aan tussen de symboliek op de triomfboog met motieven op Romeinse munten, die door beide ontwerpers werden verzameld. Zijn artikel wordt uitvoerig geïllustreerd door de besproken afbeeldingen, gebaseerd op een boek met gravures van de onderdelen van de Pompa Introitus, door de munten waaraan de symboliek is ontleend en portretten van de in zijn artikel voorkomende personen.

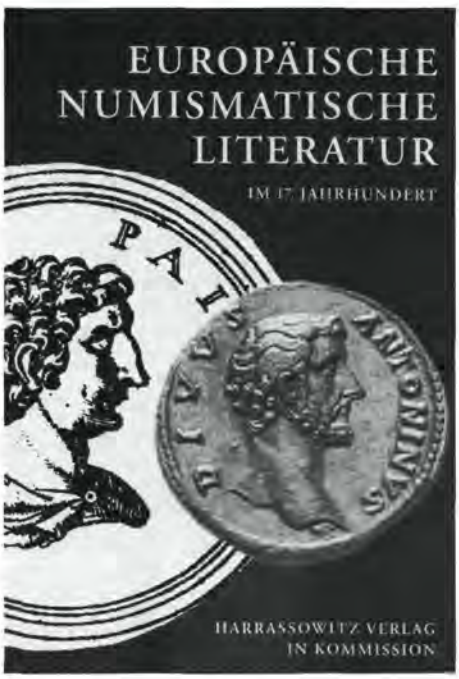

De bibliotheek van koningin Lovisa Ulrika van Zweden, nu bewaard in Kungliga Myntkabinettet in Stockholm, bevatte een groot aantal numismatische boeken in vele talen. Zij was een gedreven verzamelaarster van munten. Een belangrijk deel van de munten en boeken had zij gekocht van de Zweedse graaf Carl Gustaf Tessin. Clas-Ove Strandberg heeft in 2002 een prachtige beredeneerde catalogus samengesteld van de numismatische boeken van de koningin. In zijn bijdrage aan het symposium in de vierde rubriek behandelt hij de geschiedenis van deze boekencollectie, een aantal interessante exemplaren, waaronder enkele Nederlandse, en het leven van Tessin. De andere artikelen in deze rubriek gaan over de zeventiende-eeuwse numismatische boeken in de bibliotheken van het Jezuïetencollege van Genua, van de Herzog August Bibliothek te Wolfenbüttel (of deze toevallig zoveel numismatische publicaties bevat of volgens een bepaald plan werd opgebouwd) en van de Monnaie Royale des Médailles (nu Monnaie de Paris) in het Louvrepaleis.

Paul Arnold bespreekt in de vijfde rubriek het belangrijke werk Saxonia Numismatica van Wilhelm Ernst Tentzel over de penningen van de Saksische hertogen van de verschillende 'Linien', gepubliceerd in 1705, en de laat zeventiende-eeuwse voorgangers van dit werk door dezelfde auteur. Zijn doel met deze Histoire Métallique was de verheerlijking van de Saksische vorsten.

Een van de twee bijdragen aan de zesde rubriek, door Werner Waterschoot, gaat over de drukkerij van Plantin te Antwerpen (met een filiaal te Leiden tussen 1583 en 1619) en hun betekenis voor de numismatiek in de zeventiende eeuw. De stichter Christophe Plantin had vijf dochters. Zijn schoonzonen zetten zijn bedrijf voort. Drie van hen, en een aantal van hun nakomelingen, brachten in de zeventiende eeuw numismatische publicaties uit. De auteur geeft een opsomming daarvan, met gegevens over oplagen en toenmalige prijzen, ingebed in de geschiedenis van het Huis Plantin. In een appendix volgt een verhelderende stamboom van de oorspronkelijke Plantins en een aantal van hun nakomelingen.

In de rubriek over het belang van numismatische bibliografieën besluit de grootste expert op het gebied van oude numismatische publicaties, Christian Dekesel, het boek met een analyse van twee recent ontdekte manuscripten. Het eerste is een catalogus van de inhoud van de bibliotheek van het Koninklijke Muntenkabinet te Dresden (nu Staatliche Münzsammlungen), het tweede een tot dan toe onbekend supplement op de beroemde Bibliotheca Numaria, uitgekomen in 1801, door Johannn Gottfried Lipsius (1754-1820). Handschriftvergelijking toonde aan dat beide manuscripten geschreven zijn door deze auteur, aangevuld met enkele latere toevoegingen. Het supplement bevat vele nieuwe bibliografische titels uit de zestiende tot en met achttiende eeuw, veelal gepubliceerd in - soms zeer obscure - achttiende eeuwse periodieken.

De meeste van de 24 voordrachten gaan over een specialistisch onderwerp, waarvan sommige elkaar gedeeltelijk overlappen, maar gezamenlijk geven zij een goed overzicht van de numismatische literatuur uit de zeventiende eeuw waarover Europese geleerden en verzamelaars toentertijd konden beschikken. Bovendien komt daaruit naar voren langs welke lijnen de numismatische wetenschap zich in die eeuw ontwikkelde.

Gay van der Meer publiceert regelmatig over munt- en penningkundige onderwerpen.

CHRISTIAN DEKESEL / THOMAS STÄCKER (red.) *Europäische Numismatische Literatur im 17. Jahrhundert (Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung 42)* (Harrassowitz Verlag Wiesbaden, 2005). ISBN 3-447-05301-1.

Vormoplossingen bij portretpenningen

Nekbeëindigingen met hulpmiddelen

LUCIE NIJLAND

In *De Beeldenaar* 2006-3 verscheen een artikel over vormoplossingen voor het nek/hals-probleem bij portretpenningen. Als vervolg daarop behandel ik opnieuw de problematiek van de halsafsnede bij portretpenningen, waarbij ditmaal wordt gekeken naar de hulpmiddelen die de beëindiging van de hals nabij de penningrand plastisch kunnen verbeteren. Kledingstukken zoals kragen en shawls zijn dankbare hulpstukken, hoewel ik vind dat ze niet altijd even succesvol door de penningmakers zijn toegepast. Voor de vergelijking neem ik zeven voorbeelden onder de loep. Net als in het vorige artikel, zijn deze geselecteerd uit penningen die zijn uitgegeven door de Vereniging voor Penningkunst (VPK).

Lucas van Leyden, Gerrit Jan van der Veen, 1933
De driekwart-portretkop van de zestiende-eeuwse schilder heeft een soort schildpadnekje dat uit een kraag komt, die van de hals afstaat. Vergeleken met het drukke modelé van het hoofdhaar, gelaat en de hals vraagt de kraag nauwelijks aandacht. Glad langs de penningrand is de lengte van de kraag een rustige vorm op het gladde fond van deze slagpenning. Van der Veen suggereert plastisch geen volume van de stof, waardoor het een vilten rand lijkt. Op deze wijze is de halsonderkant, tegen de penningrand aan, bescheiden afgesloten. Daarom is deze oplossing een geraffineerde keus.

P.C. Boutens, Corinne Franzén-Heslenfeld, 1943
Deze slagpenning van een vaderlandse dichter, heeft een colbertkraag die ophoudt boven de randtekst. Daarmee is ze een goed voorbeeld van hoe het veel penningen vergaat: er ontstaat een saaie vorm ergens onder het hoofd. De stropdas en kraag eindigen hier als een afgesneden vorm omwille van de ruimte voor de randtekst. De oplossing komt stram over. Het voldoet nauwelijks en daar is alles mee gezegd.

P.C. Hooft, Joop Hekman, 1947
De slagpenning van deze letterkundige laat een heer zien die gekleed is volgens de regentenmode van zijn tijd, begin zeventiende eeuw. Die mode is een feest voor penningmakers, want de nek/hals problematiek is te verbergen onder een sierkraag die legio mogelijkheden biedt voor de vormgeving. Penningmaker Hekman heeft deze kans optimaal benut. De geplooide kraag eindigt met een bijna ontroerende vanzelfsprekendheid langs de penningrand.

Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, Maarten Pauw, 1953
Fier staat de socialistische schrijfster en politica op de gietpenning van Pauw. Deze is zeer geraffineerd vormgegeven, in het bijzonder de kraag. En niet alleen als overgang tussen hals en penningrand. De kraag suggereert een schouder, zonder dat er massa is. De letter D begrenst die suggestie. Heel knap! De kraag zelf bestaat uit het hoognodige: drie richels en meer niet. Daar is over nagedacht. Voor de houding van het hoofd en de optische balans van deze penning speelt de kraag-hals overgang een sublieme rol. Deze penning kan als voorbeeld dienen voor de wijze waarop een prachtoplossing eruit ziet.

Shakespeare, Piet Esser, 1964
De penning van schrijver William Shakespeare is een schoolvoorbeeld van een probleemloze nek/hals overgang. Esser heeft die opgelost met de horizontale werking van een kledingstuk: een shawl of slappe kraag. Shawls en kragen zijn tovermiddelen vanwege de plastische mogelijkheden. Het afsluitend volume aan de onderrand van de penning harmonieert volledig met het niet benepen modelé. Andere voorbeelden voor een dergelijke oplossing zijn ook Essers Rembrandt penningen van 1988, de Hugo de Groot penning door Jos Reniers (1983) en het portret van Piet Esser door Wilfried Put (1986). Een horizontale vrije vorm, onder het portret, dichtbij de rand, is dikwijls een goede keus. Het werkt.

A. Roland Holst, Charlotte van Pallandt, 1977
Het is een verademing om te zien hoe de ontwerper zich niet stoort aan de portretpenning traditie. Van Pallandt

pakt het totaal anders aan. Met wasstrengen modelleert zij de lichtval 'sec' de hoogte in. Het fond eronder laat zij wel rond. Het probleem voor de hals/nek overgang is er niet. Van Pallandt maakt een compositorische verdeling die een open constructie is. Om in brons te gieten! Toch suggereert de portretpenning een schouderstuk, met ruimte onder de kraag van glanzende constructiestrengen. Zo hoort het, want wat je kunt suggereren werkt beter dan namaken. Niks geen duffe kraagjes bij Van Pallandt. Zeker niet voor de door haar zo bewonderde dichter.

Coornhert, Auke Hettema, 1990
Coornhert is een humanist uit de zestiende eeuw. Auke Hettema – niet verwarren met broer Renze – beeldt Coornhert uit met een baard, frontaal (en face) en met een indringende blik. Je zou zo iemand elk moment kunnen tegenkomen, zo onmodieus is zijn uiterlijk weergegeven door de penningmaker. De penning heeft geen nek/hals probleem dat om een oplossing vraagt. De baard van Coornhert wordt de penningrand. Hettema zal gedacht hebben: 'Zo kan het ook!' Hij heeft gelijk. ■

Lucie Nijland is beeldhouwer en penningontwerper.

(2/3 ware grootte)

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Mijn mening over de inschrijfpenning 2006

CHRISTIEN NIJLAND

Als oud-bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst wil ik reageren op de inschrijfpenning 2006. Met de afbeelding van één Trojkazijde in *De Beeldenaar* 2006-1 was ik reeds op de hoogte van de uitgifte. De penning viel in de prijzen, net als de penning *Emma* van Pier van Leest. Ik miste een afbeelding van zijn penning.

Vervolgens verscheen *Trojka* opnieuw in *De Beeldenaar* 2006-2. Het verbaasde mij dat beide zijden van de penning nagenoeg hetzelfde zijn, maar nog groter was mijn verbazing over de onzin bij de toelichting. Een trojka is een driespan voor een Russische slede of een wagen. Het is ook een dressuurnummer. Maar een Trojka is beslist geen groep vrij in een weiland rondlopende paarden. Over het motief en de aanleiding van de uitgifte kom ik niets te weten. Het is een en al vrijblijvendheid. Verder valt mij op dat de foto's van de penning in *De Beeldenaar* slechts een grafische weergave zijn. Door gebrek aan strijklicht valt er geen spatje plasticiteit op te zien. De leden van de vereniging weten niet wat zij bestellen. Dit vind ik schandalig.

Wat mij nog meer opvalt is de herhaling van steeds dezelfde afbeeldingen van werk van de penningmaakster. In *De Beeldenaar* 2006-1 stonden ook al de penningen *Trojka*, *The Sea Otter* en de *Numismatische Kring Groningen*. Vanwaar die overdaad? En in het volgende nummer nog een extra afbeeldingenreeks met allemaal oud werk van de penningmaakster. Het zijn foto's die al talloze malen in het blad hebben gestaan. Moet dat nou? Wel kun je er goed aan zien dat er weinig ontwikkeling in de penningen zit. Als ik nog in het bestuur had gezeten, dan zou ik deze penning als uitgifte hebben tegengehouden. Wat mij betreft was er een moderne penning gekomen. Als redactie van *De Beeldenaar* zou ik verder de herhaalde aandacht voor de penningmaakster met een publicatie van oudbakken werk hebben geweigerd. Waren voorheen twee à drie bladzijden genoeg voor de bespreking van een nieuwe inschrijfpenning, nu zijn de zes pagina's met tekst en penningen en een catalogusoverzicht van nog eens zeven pagina's erbij, buiten alle proporties. Naar aanleiding van mijn kritiek nodig ik iedereen uit om hierop te reageren.

Christien Nijland is beeldhouwster en zat van 1984 tot 1996 in het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst.

Wilt u reageren? Surf dan naar
www.debeeldenaar.nl

Karel en de penningkunst

Een variant door Jos Reniers

KAREL SOUDIJN

In 1992 waren Ilse en ik 25 jaar getrouwd. Indertijd beschreef ik in het 'Dagboek van een opdrachtgever' hoe Jos Reniers een tweevoudige bronzen familiepenning ontwierp om dit feest te vieren (*De Beeldenaar* 1992-5). Een ovalen penning toont op de voorzijde onze portretten, terwijl de keerzijde een holte bevat met een eenvoudige inscriptie. In die holte is plaats voor een tweede penning, waarop het portret van onze zoon staat afgebeeld.

Aan het eind van de ontwerpfase liet de kunstenaar ons diverse voorstudies in gebakken klei zien. We vroegen aan Reniers om – naast de uiteindelijke keuze – ook een vroege schets van het dubbelportret in brons te laten gieten. Daartoe was hij echter alleen bereid indien hij er een nieuwe keerzijde bij mocht ontwerpen. Dit vonden we een goed idee, want zo zouden we ons zilveren huwelijk met een reeks penningen kunnen vieren – verzamelaars vinden dat aantrekkelijk.

Enkele maanden later kon een keuze worden gemaakt uit een grote variatie aan nieuwe keerzijden, ook weer in gebakken klei uitgevoerd. Ze hadden allemaal met elkaar gemeen dat onze voornamen in hoofdletters stonden geschreven. Het leek alsof de kunstenaar in elke typografische variant een uitnodiging zag om verdere mogelijkheden af te tasten. Door tussenstappen in het boetseren vast te leggen, maakte hij overigens ook duidelijk dat het proces van ontwerpen geen vast eindpunt kent. Dit proces stopt slechts, omdat er op een gegeven moment iets ontstaat waarmee de betrokkenen voorlopig wel tevreden zijn.

Varianten dagen uit tot variëren. We merkten dit ook aan de portretkant. Ik wilde graag dat die vroege variant in brons zou worden uitgevoerd, omdat het zo'n aantrekkelijke schets was. Die schets heeft Jos Reniers echter niet naar de gieter gestuurd, want op de bronzen uitvoering van de variant zijn onze portretten toch weer verder bewerkt en gefatsoeneerd. De kunstenaar bracht bijvoorbeeld het kapsel van Ilse wat meer op orde. Van haar kop kon hij niet afblijven.

De vroege variant in gebakken klei was rond, maar de uitvoering in brons (diameter 85 mm) werd aan de buitenkant meer afgeplat. Deze wijziging van

(2/3 ware grootte)

de cirkelvorm hangt kennelijk samen met de belettering van de keerzijde. De namen KAREL en ILSE kennen meer rechte lijnen dan rondingen. De penningrand mag daar niet te sterk mee vloeken.

Boven het hoofd van Ilse lijkt een plukje haren door de penningrand heen te schieten. Dit extra stukje kapsel op de voorzijde correspondeert met de bovenzijde van een langgerekte letter L op de keerzijde.

Bij conventioneel uitgevoerde penningen steken letters vaak iets boven het penningvlak uit: lijntjes zorgen voor reliëf. In sommige varianten van de keerzijde van deze penning liggen de letters ook netjes boven het vlak, al kon Reniers het dan niet nalaten om met duimindrukken de ondergrond een minder plat aanzien te geven. De kunstenaar maakte echter ook varianten waarbij letters diep in het vlak zijn uitgesneden. Het is dan nog maar een kleine stap naar varianten waarbij niet de letters zelf hoger of lager liggen, maar vooral stukken van het penningvlak hoogteverschillen vertonen. Op één van de ontwerpen arceerde Reniers elk van deze vlakken, wat de indruk wekt alsof we uitkijken over terrassen in een tropisch gebied dat door landbouwers in cultuur is gebracht. In contrast hiermee voerde Reniers bij andere varianten de vlakken juist heel strak uit.

Wie een boek, krant of tijdschrift leest, moet niet teveel hinder ondervinden van de typografie. Een tekst is gemakkelijker te begrijpen naarmate de gebruikte letters minder opvallen. Bij penningen komt begrijpelijkheid echter pas op de tweede plaats. Bijzondere belettering nodigt dan juist uit om het kunstwerk telkens opnieuw ter hand te nemen en te bestuderen.

Jos Reniers heeft KAREL en ILSE op een lastig leesbare wijze neergezet. De twee namen zijn weliswaar van elkaar gescheiden, maar letters schuiven in elkaar en zijn soms een kwart slag ten opzichte van elkaar gedraaid. De beletterde zijde verwijst nog wel naar twee mensen, maar is toch vooral een in zichzelf gekeerd spel van lijnen, vlakken en hoogteverschillen – een heel vreemd landschap.

Onze blik laat zich leiden door veranderingen. Kijkers letten vooral op contouren, op grensposities in wat zich aan ons voordoet. Op de hier beschreven penningvariant zijn letters geen gewone streepjescodes meer, maar overgangen tussen ruimtelijke gebieden. Binnen elk van die gebieden is het rustig, de vlakken liggen er kaal bij, maar hun onderlinge verhouding zorgt voor spanning. Ilse en ik hebben dat maar niét symbolisch geïnterpreteerd. ■

In de reeks Karel en de Penningkunst beschrijft Karel Soudijn zes penningen uit zijn bezit en de betekenis die die penningen voor hem hebben.

KUNSTZAAL **VAN HEIJNINGEN**

Nynke Schepers

Frank Lenerie

Adri van Rooijen

NOORDEINDE 152 DEN HAAG Open: wo t/m zo 12.00-17.30 Tel. 070-345 90 53 www.kunstzaalvanheijningen.nl

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VIII)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

In deze aflevering maken we een uitstapje naar de middeleeuwen. Diederik van Bronkhorst, heer van Batenburg en Anholt kwam in 1444 door het overlijden van zijn schoonvader, Hendrik van Gronsveld in het bezit van Gronsveld. Diederik regeerde tot aan zijn dood in 1451. Onder Diederik zijn veel munten geslagen te Gronsveld. Wolters beschrijft in 1854 reeds zeven typen. Aan de muntreeks van Diederik van Bronkhorst wil ik een onbekend type toevoegen. Het gaat om een mijtstuk met een slechts in beperkte mate leesbaar omschrift.

De munt weegt slechts 0,24 gram en heeft een diameter van 15 mm. Op de voorzijde staat een gekwartierd wapen met hartschild, het wapen vult het gehele veld, linksboven en rechtsonder een leeuw naar rechts, rechtsboven een in tweeën gedeeld wapen met links de vier droogscheerdersscharen en rechts drie horizontale balken, het wapen linksonder is niet identificeerbaar, dit geldt ook voor het hartschild, omschrift: (lelie) TEODR (...). De keerzijde toont een recht, gevoet kruis dat de binnencirkel en het omschrift onderbreekt, tussen de benen van het kruis linksboven een leeuw naar rechts en rechtsboven de letter G, omschrift: MONE – NOVA – GRUS – VE (...).

De munt sluit qua thema naadloos aan bij de mijten van Philips de Goede voor Vlaanderen (eerste periode: 1419-1433) en zijn vader Jan zonder Vrees (1404-1419) (respectievelijk DdP VIII-9 en DdP IX-15). Ook zijn er Luikse mijten van dit type geslagen onder Jan van Beieren, (1389-1418), De Chestret 295-296. Deze mijten zijn van veel vroegere datum dan de hier beschreven navolging. Wapenschild (droogscheerdersscharen voor Batenburg) en omschriften tonen echter onomstotelijk aan dat het hier om een munt van Diederik gaat. Er zijn ook andere Maaslandse munten van een vergelijkbaar type die van een beduidend latere datum zijn dan de Vlaamse en Luikse voorbeelden. Het gaat hier om mijten van Brogel en Gerdingen. De eerstgenoemde mijten (Lucas 53, 57 en 60) zijn geslagen onder Jan van Bunde (1420-1456) en Jan van Horne (1456-1464). De Gerdingse (Lucas 3) zijn van Johanna van Merwede (1449-1467). ■

Wordt vervolgd

Met dank aan Frans De Buyser en Corneel Van Leemput.

LITERATUUR

J.P. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld, 1964).

L. DESCHAMPS DE PAS *Essai sur l'histoire monétaire des comtes de Flandre de la Maison de Bourgogne* (Parijs, 1863).

H.E. VAN GELDER / M. HOC *Les Monnaies des Pays Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam, 1960).

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt, 1982).

J. WOLTERS *Recherches sur l'ancien comté de Gronsveld* (Gent, 1854).

Berusting bij penningmakers

Een onderschat verschijnsel

LUCIE NIJLAND

Mijn indruk van penningmakers is dat zij een alleraardigst soort mensen zijn in de omgang. Hoe ik daarbij kom, zal ik proberen toe te lichten. In hun onderlinge contacten zie ik veel vriendelijkheid en er valt weinig disharmonie te bespeuren of openlijke kritiek op elkaars werk. Misschien maakt het formaat van de penning de makers bescheiden en tolerant. Of vrijblijvendheid een voor de toekomst houdbare deugd is voor het instandhouden van de penningkunst, betwijfel ik, want ik ben bang dat de vredige staat van berusting niet de broodnodige jonge penningmakers aantrekt.

Niche

Penningland is een niche in de wereld van de beeldende kunsten. Net als in andere kleine omgangskringen moet je er als participant een beetje voorzichtig zijn, want met je mening sta je al snel alleen. Je toehoorders raken gauw op. Een kritische ondertoon in wat je van een penning vindt of een scherpere uitspraak over de ontwikkelingen in de branche, leiden zelden tot gefundeerde tegenwerpingen of bijval. Eerder tot niets. De rust en kilte is dan te vergelijken met het stilvallen der vogels tijdens een zonsverduistering. Je kunt slechts wachten tot het voorbij is. Deze voorzichtigheid heeft een sympathieke kant waar je totaal anders naar gaat kijken als je de keerzijde ervan hebt ontdekt. Die bestaat namelijk ook. Ik bedoel de latente meningen, de verborgen kritiek en de kwesties die onuitgesproken blijven. Mijn ervaring is dat het bespreken van kwalitatieve criteria bij penningen het oprakelen van smaakkwesties bevordert. Voor velen komt deze discussie te dicht in de buurt van je mening geven met de angst voor het tonen van zowel onkunde, wansmaak, als irritatie tijdens de gesprekken. Men begint er niet aan. Ik veronderstel dat op deze wijze die gesloten penningcultuur is ontstaan, waarin jonge mensen zich niet snel thuis voelen. Wie als nieuwkomer zelden een frisse mening hoort, kan zich niet positioneren. Tekort aan informatie beperkt het aantal gezichtspunten waaruit je iets leert, kiest of waartegen je je kunt afzetten. Zo ontstaat bij de Vereniging voor Penningkunst (VPK) gebrek aan aanwas en blijft penningland een 'grijs' gebied.

Cultuur

Waarom ik de cultuursetting zo uitvoerig beschrijf? Die heb ik nodig om een beeld te schetsen van een ambiance waarin het maar niet lukt jonge kunstenaars voor de penningkunst te interesseren. Het van openlijke kritiek gevrijwaarde onderlinge contact tussen zowel penningmakers als -liefhebbers, genereert mijns inziens geen voorland dat kan dienen als proeftuin voor meer openheid en inventiviteit. Penningmakers die menen dat nieuwe impulsen voor henzelf niet nodig zijn, remmen die ontwikkeling zelfs af. In menig artikel in *De Beeldenaar* over een penningmaker lees je nauwelijks over het streven van de kunstenaar als individueel ontwerper en de redenen dat hij de penningkunst als expressie-medium gebruikt. Zo wordt niet duidelijk welke drijfveren penningmakers hebben. Mede daarom trekt de penningkunst geen kersverse ontwerpers aan; zij melden zich niet bij een gebrekkige voorstelling van zaken binnen een bestaande 'club'.

Bij een flink aantal penningmakers mis ik een gezonde wedijver om zich kwalitatief boven de middelmaat te manifesteren. Ik denk dat zij bij gebrek aan bovenwaartse druk een tekort ervaren aan trots over hun eigen prestaties in de vormgeving. Het is jammer dat het competitieve element een beetje zoek is in de penningkunst. De boel zou er door verlevendigen. Is bescheidenheid ook hier de oorzaak? Ja en nee. Bij penningontwerpen gaat het dikwijls om het verwerken van bijzondere vondsten in onderwerp en plastische toepassing. Soms om de originaliteit van beide in hun specifieke samenhang. Hierdoor ontstaat een nieuw en opvallend effect op een piepklein oppervlak. Weinigen treden er dol-enthousiast mee naar buiten. Als je dat wel doet voel je je een uitslover en als je waardering ontvangt is er de angst om jaloezie te wekken. En bij smaakkwesties valt het stil, in plaats van dat er een storm uitbreekt. Dit draagt bij aan een beetje gelaten sfeer. Dat is niks voor jonge mensen.

Frisse wind

In weerwil van de situatie kan er een frisse wind gaan waaien door Penningland. Een wind die ook een storm mag worden. Penningkunstenaars komen met hun mening, zijn het oneens met elkaar. Ik stel voor dat de VPK met veel tamtam ceremonieel de jaarpenning uitreikt aan alle leden. Dus niet per post opsturen, maar laten ophalen tijdens de jaarvergadering in geanimeerde sfeer met onvermijdelijke discussies over de nieuwe aanwinst. Alsof iedereen een prijs heeft gewonnen! Genieten. Van een penning/object balen mag ook. Over smaak valt weer te twisten, net als over de kosten. Zullen we dat gaan doen? Dan wordt het in Penningland vast minder grijs.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Penningnieuws

JANJAAP LUIJT

WILMA DEN BLANKEN
Kameleon (2006). Brons.
Voorzijde: kameleon; keerzijde: tong met insect. Kameleon is een van de vier penningen die Den Blanken maakte voor de tentoonstelling Ruimte Verbeeld(t).
Wilma Den Blanken (°1953 Enschede) is beeldhouwer en volgde haar opleiding aan de Academie Kunst en Industrie in Enschede, Psychodelis (vrije academie) Den Haag en bij de beeldhouwer Ge Logman. Ze werkt met veel verschillende materialen, waaronder speksteen, dolomiet, hardsteen en brons. Ze maakt ook portretten in brons en voert opdrachten uit in steen en brons.

foto: Max von Kreyfelt

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
Nieuwjaarspenning 2006 (2005). Brons.
Voorzijde: een hand met schaar knipt tussen 2005 en 2006 de papierrol door; keerzijde: over de rand rolt het papier zich op. Omschrift: Een goed-gezond-creati

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
Vereniging Oud Lisse (2005). Brons.

Voorzijde: het logo van de Vereniging Oud Lisse; keerzijde: het Huys Dever onder een vergrootglas. Omschrift: Ridderhof stad Dever

Winter St. Jan Vrijmetselarij (2005). Brons.

Voorzijde: twee broeders trachten een driehoek met wakend oog in balans te houden; omschrift: in de herhaling toont zich de mens; keerzijde: duim en wijsvinger hanteren een passer.

250 jaar Vrijmetselarij (Nederland) (2006). Brons.
Voorzijde: drie brandende kaarsen met daarin 250, daar onder een passer en winkelhaak. Het omschrift: Grootoosten der Nederlanden 1756-2006; keerzijde: vanuit de onderrand een rechterhand met een naar links wijzende wijsvinger naar de tekst: keert dan terug naar het westen en doet U daar kennen als vrijmetselaar. ■

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een opbergband met een harde balacron kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR.
Met jaartalstickers kan worden voorzien van het jaar van uitgifte. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost €14,90 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van op Postbank 5761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Word lid van het

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Koninklijke vereniging

met meer dan 1600 leden de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

Het **JAARBOEK** met daarin een massa zeer interessante artikels over munten en penningen.

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT met informatie over de plaatselijke afdelingen, nieuws over munten en penningen en een activiteitenkalender.

GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van al de aangesloten afdelingen in Aalst, Antwerpen, Brugge, Dendermonde, Gent, Herentals, Leuven, Limburg, Mechelen, Tienen en Zuid West-Vlaanderen.

Belangrijke **PRIJSVERMINDERING** op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen die door de afdelingen van het EGMP worden ingericht.

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11
(buiten België € 17)
op rekening 000-1614677-15 van het EGMP
of contacteer een afdeling naar keuze (lijst op aanvraag)
Johnny Bosman, Spaarzaamheidstraal 8, 9330 Aalst
e-mail: JohnnyBosman@skynet.be

www.EGMP.be

Muntmelange

KEES VAN DER POLS

Een attractieve valse dukaton

In 1990 kocht ik op een veiling van Münzen und Medaillen te Basel in de categorie 'Niederlande' een als zodanig omschreven valse dukaton (of zilveren rijder) van de provincie Holland met het jaartal 1776 (Auctiones A.G., Basel/Schweiz, Auktie 20, 8 en 9 november 1990). De omschrijving luidde 'Zeitgenössische Fälschung mit Kupferkern eines Dukaton 1776 mit verwirrten Legenden.' Het stuk was in de catalogus afgebeeld en zag er zo attractief uit dat ik het bieden niet kon laten. Nu, zoveel jaren later, blijft de munt voor mij nog steeds niet beantwoorde vragen oproepen. De buitenkant is van mooi zilver, de kern van koper, waarvan onder de microscoop al wat zilver blijkt af te bladderen, een diameter van 45 millimeter en een gewicht van 33,08 gram.

Wat valt er op aan dit valse stuk? Het is geslagen en lijkt volledig van zilver met een goede samenstelling. Het gewicht (volgens voorschrift 32,78 gram met een zilvergehalte van 0,941) en de diameter zijn goed. Aan de slijtage van de randschriften op voor- en keerzijde valt verder op, dat het stuk vrij lange tijd heeft gecirculeerd. De beeldenaars van ruiter en wapentje op de voorzijde en het gekroond provinciewapen, geschraagd door beide leeuwen, met het cartouche '1776' en het Dordtse roosje boven, lijken volledig betrouwbaar. De gewalste rand is overigens wel veel simpeler uitgevoerd dan bij dit type munten gebruikelijk. De grootste verbazing wordt echter opgeroepen door de belachelijke omschriften op voor- en keerzijde. Immers de omschriften dienen te luiden: MO:NO:ARG:CON FOE:BELG:PRO:HOLL + wapentje en op de keerzijde: CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT, terwijl ze nu luiden: MO:ND:ARG:CAEN (dikke punt) OE:BELG:PRS:HOL - en: (dikke punt) ONSROIAPEISNARAG (dikke punt) 8POUCINT

In het Verre Oosten en vooral in de gebieden binnen onze invloedssfeer zijn zo vele en diverse vervalsingen van ons handelsgeld vervaardigd, dat een publicatie over een toevallig stuk eigenlijk weinig relevant is. In dit geval is het bijzondere dat van Holland geen dukatons bekend zijn met het jaartal 1776. Er was voor deze vervalsing dus geen exact voorbeeld voor de vervalser(s) voorhanden.

Het in circulatie brengen van dit valse stuk was riskant. In Nederland uitgesloten, elke klerk of wisselaar zou het omschrift opgevallen zijn, in (West-) Europa onwaarschijnlijk. Vandaar dat hier moet worden gedacht aan productie en circulatie in het Verre Oosten, waarbij circulatie in de gebieden met een Nederlandse invloedssfeer niet voor de hand ligt.

De kwaliteit van de voor- en keerzijde, afgezien van de omschriften, en het gebruik van het jaartal 1776 heeft mij tot de volgende speculatieve aanname gebracht. Ten behoeve van muntslag in het jaar 1776 is bij het munthuis begonnen met de vervaardiging van stempels voor een dukaton, maar de stempels zijn niet afgemaakt. Op het moment dat besloten werd in dat jaar geen dukatons uit te geven ontbrak op de stempels alleen nog de tekst van de omschriften, terwijl het jaartal 1776 reeds was ingevuld. In een later stadium zijn deze half gerede stempels 'verdwenen' en in Azië terechtgekomen, wellicht samen met een officiële en uitgebreide set slagletters. Het karakter van zowel uitgebreid als officieel van die set leid ik af uit het feit dat O en E aaneengeschreven zijn en dat ook het wapentje na HOL is aangebracht. Een en ander hoeft niet direct na 1776 plaats gevonden te hebben. Dukatons waren toch voornamelijk Hollands handelsgeld dat in de Oost nog circuleerde tot ver na de muntsanering in Nederland in de jaren 1842 tot 1850. Het lijkt mij niet uitgesloten dat 'iemand' in het midden van de negentiende eeuw de half afgewerkte stempels 'vond' en dat het via via tot de vervalsing heeft geleid, die ik hier heb besproken.

Hopelijk heb ik interesse in deze valse dukaton kunnen opwekken en leidt mijn speculatie tot reacties en wellicht andere en meer geloofwaardige mogelijkheden voor de historie van dit stuk.

Nogmaals de Deventer stempelsnijder JAN PELSDONK

In *De Beeldenaar* 2006-1 signaleerde Jan van der Wis een Nederlandse gulden uit Deventer, waarbij het stempel was gecorrigeerd. Hans van der Valk gaf hierop in *De Beeldenaar* 2006-3 een aanvulling. Ook in NUMIS staat een Deventer gulden 1698 waarmee de stempelsnijder duidelijk heeft zitten worstelen. Op de voorzijde (licht verminkt door justeersporen, de munt heeft een massa van 10,45 gram) loopt bijvoorbeeld de staart van de leeuw niet door en eindigt de pijlenbundel buiten het wapenschild. De keerzijde laat ook in dit geval wijzigingen in het jaartal zien: de 6 is verlaagd en de 8 lijkt over een 5 te zijn gesneden. De munt (NUMIS 1038946) maakt onderdeel uit van een schatvondst en wordt binnenkort aan de database op het internet toegevoegd.

J.R. VOÛTE(†)

Een onbekende Rotterdamse gildepenning

In zijn handboek *De penningen der Noord-Nederlandse Ambachtsgilden* (Amsterdam, 1978) beschrijft Wittop Koning twee messing penningen van de Rotterdamse scheepstimmerlieden, ook wel het Sint Noachsgilde genoemd. De penningen dateren uit 1718 en 1724 en staan beide op naam, respectievelijk Cornelis Alberze Jaeger en Paulus Jansen Wandelburg. De oudste van deze twee penningen bevindt zich in het Historisch Museum Rotterdam, de andere in de collectie van het Geldmuseum.

Dankzij een schenking van de Stichting Vrienden van het Karottenfabriekje is het Historisch Museum Rotterdam via de firma Westerhof nu in het bezit gekomen van nog een penning van het Sint Noachsgilde. De voorzijde van deze penning uit 1734 toont een schip in aanbouw dat een Nederlandse vlag voert. Boven het schip een duif met een takje in zijn snavel, verwijzend naar de ark van Noach op de berg Ararat, en een engel met een banderol waarin het opschrift *Noachs gild.* Op de keerzijde staat in een versierd vierkant: Gerrit / * Van */ *Staveren / Den:12: Octob:* / 1734.

Deze gegraveerde penning is van zilver, heeft een doorsnee van 41 mm en weegt 25 gram. Rondom de penning is een fijne kabelrand aangebracht. Het stuk is in de gebruikelijke literatuur (Dirks, Wittop Koning) niet bekend. Voor het Historisch Museum Rotterdam is het een erg welkome aanwinst.

Collectie Historisch Museum Rotterdam (inv. 82784)

J.R. VOÛTE(†)

Een nouveauté uit Orange

Tot mijn verrassing bevatte een recente Parijse veiling van een fraaie collectie 'Monnaies féodales' 13 munten van het Prinsdom Orange uit de Nassau-periode (Veilinghuis Rossini, 27 februari 2006, lot 182). De interessantste munten uit deze serie waren de halve daalder 1649 van Guillaume IX (onze stadhouder Willem II) en de kwart daalder van hetzelfde jaar. Beide zeldzame tot zeer zeldzame stukken.

Van de kwart daalder heb ik in mijn catalogus *Les Monnaies de la Principauté d'Orange sous la Maison de Nassau* uit 1997 drie varianten beschreven onder de nummers 104 tot en met 106. De drie types hebben alle het jaartal aan het eind van het omschrift op de keerzijde (dus ter hoogte van 11 uur). Bij de nu geveilde munt is op de keerzijde het gekroonde wapenschild veel groter, waardoor het omschrift wordt onderbroken. Het jaartal 1649 staat nu tussen de fleurons van de kroon. Als vierde variant geef ik dit type voorlopig het catalogusnummer 106A. Het stuk is bij mijn weten niet in een Nederlandse collectie terecht gekomen.

Een stuiver met een raadsel

G.L. VAAS

In het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 88 (2001) staat een artikel betreffende de muntslag van de hertogen in Friesland door J.G. Stuurman. Bij het artikel wordt een stuiver afgebeeld (afb.1.1.1), die niet is teruggevonden en alleen bekend zou zijn uit de Antwerpse wisselaarsinstructie van 1633. Deze munt komt echter ook voor in *Carte ou Liste* uit 1627 en eveneens uitgegeven in Antwerpen. Het opschrift luidt aan de voorzijde: ALBERT DUX SAXONIEF RNFVS en op de keerzijde: NUMIS.ROMANORUM.REGIS.

De munt wordt afgebeeld met vergelijkbare oude stuivers van onder andere Navarra, Utrecht, Gelderland, Kamerijk en Luik. Blijkbaar was deze munt in de zuidelijke Nederlanden na een eeuw nog inwisselbaar, terwijl ze in de noordelijke Nederlanden in de manualen en beeldenaars uit die tijd niet was opgenomen.

Mijn vraag is hoe een en ander te verklaren is. ■

(advertentie)

Galerie de Steenlinde

Ron Geurs Lindenlaan 1
3761 BA Soest

tel 035 6026409
mob 06 53621681

ron.geurs@hccnet.nl
www.steenlinde.nl

Openingstijden: do t/m za en 1e zo vd maand 13 tot 17

Expositie

Permanente penningtentoonstelling

nieuwe penningen van verschillende kunstenaars

Boekbespreking

HANS DE KONING

MAITE VAN DIJK / JAN TEEUWISSE *Cor Hund, Monografieën van het Sculptuur Instituut, deel 1*
(Waanders Zwolle, 2006). 112 pag., 22,5 x 17 cm, rijk geïllustreerd, paperback. ISBN 90-400- 9124-2.
€ 17,95

LOUK TILANUS / JAN TEEUWISSE / LIEN HEYTING / JOKE HORDE *V.P.S. Esser, Monografieën van het Sculptuur Instituut, deel 2* (Waanders Zwolle, 2006).
176 pag., 22,5 x 17 cm, rijk geïllustreerd, paperback. ISBN 90-400-9119-6.
€ 21,95.

IDA BOELEMA / FEICO HOEKSTRA *Carel Kneulman* (Waanders Zwolle, 2006)
136 pag. 33 x 27 cm, rijk geïllustreerd, paperback. ISBN 90-400-9147-1.
€ 24,95.

In museum Beelden aan Zee te Scheveningen werd tot half mei 2006 de expositie *De generatie van 1915* gehouden. Er werd werk getoond van de beeldhouwers Piet Esser (1914-2004), Cor Hund (1915) en Carel Kneulman (1915), zij komen voort uit de School van Bronner (hoogleraar aan de Rijksacademie van 1914 tot 1947). Bij Uitgeverij Waanders te Zwolle verschenen, mede naar aanleiding van die expositie drie goedverzorgde boeken.

V.P.S. Esser

In het najaar van 1999 kreeg ik van Jan van Geelen, toen hoofdredacteur van De Beeldenaar, als zijn voorganger vertrouwelijk een door Piet Esser geschreven interviewtekst. Delen van die tekst verschenen eerder in het boek *Piet Esser Beeldhouwer en medailleur* dat in 1996 werd uitgegeven bij de expositie van zijn werk in het Koninklijk Penningkabinet te Leiden. Van Geelen had het plan opgevat om een kleine boekuitgave over Esser te maken. Hij had daartoe de volledige tekst van het manuscript, geschreven in het potige, lastig leesbare handschrift van Esser, uitgetypt. Hij wilde er een lijst met verklaringen aan toevoegen. Hij vroeg mijn mening en ook die lijst zo nodig te corrigeren en aan te vullen. Ik was enthousiast over zijn plan, voldeed aan zijn verzoek, maar tot verdere realisatie is het toen niet gekomen. Van Geelen werd kort daarna ziek en in november 2000 overleed hij. Zijn plan bleef op de plank liggen en de volledige uitgave liet op zich wachten totdat Louk Tilanus de mogelijkheid van publicatie opperde en bereid was de tekst integraal te bezorgen. Het resultaat is de nu, kort voor de afsluiting van de expositie, verschenen monografie. In zijn ten geleide op Essers hoofdstuk in het boek gaat Tilanus in op de geschiedenis van het manuscript en Esser zelf doet dat voorafgaand aan zijn autobiografie, die in de vorm van een gefingeerd interview is geschreven. Dat interview noemt Tilanus '... de tekst van een man van in de tachtig die terugkijkt op zijn leven, geschreven met een gevoel voor nuances in de taal... Esser vertelt daarin over zijn jeugd, over verblijf op Ameland, het leven in de Amsterdamse Zomerdijkstraat en Grezelles in Frankrijk; over Bronner, de rijksakademie en zijn collega's. Hij 'beantwoordt' vragen en komt daarbij steeds terug op het maken van penningen. Esser zelf vermijdt namen te noemen als 'zijn interviewster' hem vraagt welke

Hollandse medailleurs hij goed vindt. Hij beperkt zich tot Loeki Metz waarvoor hij bewondering heeft, als ook 'voor enkele van onze jongere collega's'. 'Zijn penningen duidde hij aan als zijn 'tekeningen'. Het werken aan penningen gaf hem de ontspanning die hij zocht naast zijn dagelijkse arbeid aan de hoofdzaak van zijn oeuvre: zijn beelden en portretten', schrijft Jan Teeuwisse in zijn bijdrage aan het boek. De kunsthistorische analyse die hij schreef voor de genoemde catalogus uit 1996 nam hij over met hier en daar een aanpassing.

Behalve het fictieve interview door Esser zelf, is in de monografie het uitgebreide en zeer lezenswaardige interview opgenomen dat de kunstcriticus Lien Heyting heeft opgetekend aan de vooravond van Essers negentigste verjaardag in 2004 bij hem thuis in Grezelles en dat destijds twee pagina's van het Cultureel Supplement van *NRC-Handelsblad* vulde. De oeuvrecatalogus van de beelden is samengesteld door Joke Horde. Daarin is gestreefd dat werk in zijn totaal op te nemen. Het telt 88 nummers met als interessante toevoeging enige notities uit een zakagenda van Esser uit 2001 met, naast saillante details, informatie over onder andere gieters, staten en verblijfplaatsen (de catalogus van Essers penningen verscheen eerder in de genoemde publicatie uit 1996). Van de vele goede illustraties in het boek zullen die op de pagina's 49 tot 55 de penningliefhebbers wellicht het meest aanspreken, met naast bekende, enige niet eerder afgebeelde penningen.

Van belang is dat Essers belangrijk en inspirerend werk nu in een tweede publicatie is vastgelegd (het in 1979 verschenen boekje *Een keuze uit beelden, portretten en penningen* buiten beschouwing gelaten). Opname van het in 1999 gepubliceerde artikel door Jan Teeuwisse in het blad Jong Holland: *Vele groeten uit Joegoslavië van een leerling, Vijf brieven van Piet Esser aan Jan Bronner uit de jaren 1939-1941* zou de monografie over Esser zo mogelijk nog boeiender en completer hebben gemaakt. De interessante publicatie *V.P.S. Esser* verscheen als tweede deel van de reeks Monografieën van het Sculptuur Instituut (gelieerd aan museum Beelden aan Zee). Het eerste deel is gewijd aan de beeldhouwer Cor Hund.

Cor Hund

De expositie *De generatie van 1915* toonde voor het eerst een compleet overzicht van de beeldhouwkunst van Cor Hund (1915), ingericht naar de oorspronkelijke opstelling in diens atelier. Zijn oeuvre beslaat een ongelooflijk aantal beelden, waarvan de meeste studies en schetsen. in gips, was of klei zijn uitgevoerd. Hund begon als schilder op de Rijksacademie en maakte een overstap naar beeldhouwkunst. Het merendeel van zijn werk is in het ontwerpstadium blijven steken, opgeslagen in grote kasten in zijn atelier. Hund is een echte 'beeldhouwers beeldhouwer', onbekend bij het publiek, maar zeer bewonderd in de wereld van de beeldhouwkunst.

De monografie *Cor Hund* is de eerste publicatie over deze belangrijke Nederlandse beeldhouwer. Na een inleiding door Jan Teeuwisse volgt de biografie, een oeuvrecatalogus en een 'nawerk' door Maite van Dijk. In de publicatie zijn alle 728 (!) beelden uit familiebezit en de beelden die zich in openbaar bezit bevinden opgenomen. Het werk van Hund is om praktische redenen niet chronologisch geordend, maar volgens een overzichtelijke rangschikking in zeven thema's, elk vooraf gegaan door een inleidende tekst. Veel werk is met fraaie illustraties afgebeeld, sommige paginagroot, andere zijn kleiner, het kan niet anders, maar je zou die ook op groter formaat willen.

Het boek verrast de lezer met een hoofdstukje over penningen. De

bekendste penning van Hund is die van Rodin; in de inleiding zijn beroemdste penning genoemd. Het bijzondere van deze penning is dat Rodin slechts opdoemt als je hem in het juiste licht houdt. Het portret is uiterst subtiel gemodelleerd.

Bij een van mijn bezoeken aan Geer Steyn - altijd weer aangenaam en boeiend, soms verrassend - zag ik op tafel een gipsafdruk van het ontwerp van een penning liggen. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en op mijn vraag van wie en wat is dat, liet Geer, de docent, mij raden naar de voorstelling, alsof hij mijn kennis wilde testen. Mijn eerste reactie was: 'dat is Albert Schweitzer', bij nadere beschouwing riep ik verrast: 'het moet Rodin zijn'. Ik kreeg een voldoende. Vertrouwelijk vertelde Steyn me toen dat het bestuur bezig was om dat ontwerp van Cor Hund uit te geven als verenigingspenning: als 'dubbele hommage', enerzijds aan de grote Franse beeldhouwer, maar anderzijds, en meer nog, om Hund als penningmaker uit de vergetelheid te halen. Cor Hund werkte in stilte aan penningen en kwam daar - net als met zijn andere werk - bijna nooit mee naar buiten. 120 leden van de Vereniging voor Penningkunst zijn de gelukkige bezitters van een exemplaar in brons van Hunds Rodin-penning.

De catalogus vermeldt totaal 111 'penningen', onderverdeeld in groepen. Wat betreft dat aantal wordt men, naar mijn mening, enigszins op het verkeerde spoor gezet. Van Dijk heeft het over penningen terwijl het merendeel enkelzijdige ontwerpen en varianten daarvan betreft, uitgevoerd in (gebakken) klei, gips (soms als kapjes) en een enkel exemplaar in rubber. Sommige daarvan worden aangeduid als aanzet, andere als positieve of negatieve vorm; het zijn voornamelijk studies en schetsen. Bij een van de ontwerpen (Kees, 1978, in gips) staat een aardige opmerking: Deze penning is gemaakt op Ameland. Bronner zei altijd: 'Je hoeft nooit niets te doen, je kan namelijk altijd een penning maken.'

Hoewel de penningen een aparte groep of thema in het oeuvre van Hund vormen, sluiten ze in stijl en motief aan bij zijn beeldhouwwerk. Onderwerpen als Abrahams offer, Vincent van Gogh en uiteraard zijn gezin komen ook veel voor in zijn andere werk. 'Kenmerkend voor de penningen is het lichte modelé, de voorkeur voor bustes en koppen en profil, de schitterende eenvoud en het subtiele, haast schilderachtige van de voorstelling, besluit Maite van Dijk haar toelichting.

Met de monografie *Cor Hund* is de eerste beschrijving van het leven en werk als beeldhouwer van Hund gepubliceerd. Daarmee is in een omissie voorzien.

Carel Kneulman

Naast de monografieën over Hund en Esser verscheen een boek met een overzicht van de beeldhouwkunst van Carel Kneulman. De beeldhouwer Kneulman (1915) was klasgenoot van Hund op de rijksakademie; hij behoort tot de vernieuwende beeldhouwers van zijn generatie. Geïnspireerd door de naoorlogse tentoonstellingen van beeldhouwkunst onder andere in park Sonsbeek te Arnhem, zocht hij naar nieuwe vormen. Gedrevenheid en strijdlust spreken uit zijn expressieve bronzen sculpturen. Met gelijkgestemden als de beeldhouwers Couzijn en Tajiri richtte hij in 1959 de 'Groep A'dam' op; maar anders dan zijn collega's wilde Kneulman nooit kiezen voor figuratie of abstractie, het voornaamste strijdpunt van die dagen. Kneulman werkte vanuit een sterk sociale bewogenheid en heeft zich als lid van veel commissies ingezet voor de verbetering van de positie van de kunstenaar.

Kneulmans werk heeft iets te vertellen. Bekend zijn zijn 'Amsterdamse' beelden: het Lieverdje op het Spui, het

oorlogsmonument aan de Plantage Middenlaan tegenover Artis ter herinnering aan Gerrit van der Veen en niet minder het beeld Europeanen dat jarenlang op het Museumplein bij het Stedelijk museum in Amsterdam stond maar na de herinrichting van het plein helaas geruisloos verdween.

De bij de expositie verschenen monografie Carel Kneulman (op groter formaat dan de beide andere) geeft een levendig portret van de kunstenaar en zijn visie op kunst en maatschappij. Na een voorwoord met enige anekdotes door Jan Teeuwisse beschrijven Ida Boelema in het hoofdstuk Beelden met een verhaal en Feico Hoekstra in Portret van een mens mede aan de hand van zijn belangrijkste beelden de ontwikkeling van zijn werk en de plaats die zijn werk in de kunstgeschiedenis heeft.

In het boek zal men tevergeefs zoeken naar penningen en ik meende te weten dat Kneulman geen penningen heeft ontworpen. De beeldhouwer vertelde mij desgevraagd: 'Ik heb nooit penningen gemaakt. Wat je niet kan moet je niet doen; maar ik heb groot respect voor de makers ervan. Erg mooi die penningen van bijvoorbeeld Frank Letterie (hij doelt op diens museumpenning Beelden aan Zee) en zeker ook die van Esser. Maar wat een onderbelicht gebied, jammer is dat. De musea zijn er niet op ingericht... Er zou ieder jaar een boekje moeten verschijnen met penningwerk. Ik ben een tijd lid geweest van de Vereniging voor Penningkunst.' Kneulman kwam in die periode in die kring ook op voor de rechten en belangen van de kunstenaars. In het boek wordt het uiten van zijn sociale betrokkenheid - terecht - oprechte opstandigheid genoemd.

Wat hebben geïnteresseerden in penningen aan een boek dat over een beeldhouwer gaat die geen penningen heeft gemaakt? Het woord penning komt in het boek niet eens voor. Aan penningliefhebbers met belangstelling voor beeldhouwkunst en ook aan velen buiten die kring, geeft het boek inzicht in de woelige periode - figuratief of abstract - waarin anderen wél aan penningen maken toekwamen. De 'niet-penningmaker' Kneulman hoort - met onder andere Couzijn - tot de abstracten, Esser en Hund tot de figuratieven. In die zin vullen de boeken elkaar aan en geven ze een beeld van een paar stromingen in de beeldhouwkunst. Bij de vele fraaie illustraties vallen mij de mooie paginagrote foto's op die Hans Westerink in 2005 maakte en waarop de negentigjarige Carel in zijn boerderij (p. 86) en de kunstenaar en zijn vrouw Hanna Wout in hun tuin te Darp in Drente (p. 107) op gevoelige wijze zijn vastgelegd.

Wie de tentoonstelling *De generatie van 1915* heeft gezien zal onder de indruk zijn van het werk van Kneulman, Hund en Esser. De drie goed verzorgde monografieën zorgen voor een blijvende herinnering en een zeer goede documentatie. Aanbevolen literatuur en onmisbaar voor liefhebbers van beeldhouwerspenningen. ■

Rectificatie
In tegenstelling tot wat in *De Beeldenaar* 2006-3 vermeld stond, zal de Suriname set 2005 WEL verschijnen.

Vereniging voor Penningkunst

Jaarverslag 2005

GREET KEMPER

Bestuur

Op 1 januari 2005 was het Bestuur van de vereniging als volgt samengesteld:
Theo Bunjes, voorzitter
Guus Hellegers, vice-voorzitter, beeldhouwer
Kees Postma, bestuurssecretaris
Greet Kemper-Koel, verenigingssecretaris
Wouter van Aken, penningmeester
Lina Hodoroaba, beeldhouwer
Niko de Wit, beeldhouwer
Pier van Leest, werkgroep cursussen
Het bestuur is in het verslagjaar zeven maal bijeen geweest. Tijdens twee bestuursvergaderingen werd weer specifiek aandacht geschonken aan de documentatie van kunstenaars.
Op 23 maart 2005 overleed Geurt Brinkgreve. Hij maakte voor de vereniging de penningen: Hulde soldaten in Indonesië (1949) en Vijftig jaar Heemschut (1960).
Op 5 december 2005 overleed Eefke Cornelissen. Zij maakte voor de vereniging de penning: Een eeuw Concertgebouw en Concertgebouworkest (1988).

Jaarpenning 1960 door Geurt Brinkgreve. foto: Anatoli Sourov

Leden / donateurs / erelid

Het jaar werd afgesloten met 467 leden, waaronder 12 donateurs en 1 erelid. Gedurende dit jaar werden 13 nieuwe leden ingeschreven. De nieuwe leden ontvingen de door het voormalig bestuurslid Lysbeth Teding van Berkhout ontworpen welkomstpenning. Leden die drie nieuwe leden aanbrachten en donateurs ontvingen eveneens de welkomstpenning. Zoals bekend werd deze penning zonder honorarium door de kunstenaar ontworpen. Enige leden hadden in 2005 hun lidmaatschap omgezet in een donateurschap, voor de VPK een welkome hogere bijdrage.

80ste Algemene Ledenvergadering te Nijmegen

Op 21 mei 2005 werd in Museum Het Valkhof de 80ste Algemene Ledenvergadering gehouden. De voorzitter Theo Bunjes huldigde Hans de Koning. Hij reikte hem het eerste exemplaar uit van een door Guus Hellegers nieuw ontworpen VPK-gelegenheidspenning, die het karakter heeft van een penning van verdienste. Het bestuur besloot daartoe vanwege de langdurige en belangrijke bijdragen van Hans aan de vereniging en aan de penningkunst. Ook werd Geer Steyn geluk gewenst met de koninklijke onderscheiding, die hij ontving, onder meer voor zijn werk als penningkunstenaar. Greet Kemper vierde dit verslagjaar haar 25-jarig jubileum als verenigingssecretaris. De voorzitter speldde haar namens de vereniging een corsage op. 5 November werd ter gelegenheid hiervan een symposium gehouden. De jaarstukken werden daarna besproken en door de leden goedgekeurd. De financiële stukken

werden door de penningmeester toegelicht. Op 18 mei 2005 hebben de kascommissieleden Ed de Groot en Hans Dirken de boeken gecontroleerd. Zij constateerden dat de inkomsten en uitgaven in overeenstemming waren met de bijbehorende bescheiden. De stukken gaven een goed en getrouw beeld van de financiële situatie van de vereniging per ultimo 2004. Derhalve stelde de kascommissie aan de leden voor om het bestuur decharge terzake te verlenen. De vergadering ging hiermee akkoord. Als nieuw lid van de kascommissie werd Henk van der Vorst door de ledenvergadering benoemd. Ook de voorgelegde begroting 2006 werd door de ledenvergadering aangenomen. De leden gingen in de vorige Algemene vergadering akkoord met de aanwending van gelden van het Buffetfonds voor het organiseren van een Masterclass. Hieraan werd na de vergadering aandacht besteed. Alle leden hadden een beleidsplan 2005-2007 en uitgiftebeleid penningen ontvangen. Er werden door diverse leden zowel schriftelijk als mondeling vragen over gesteld. Na een discussie vroeg de voorzitter of de leden akkoord waren met het beleidsplan. De aanwezige leden gingen akkoord.
Ondanks de nodige moeite van de zijde van het verenigingssecretariaat was het nodig om de Algemene ledenvergadering te vragen één lid van de VPK te royeren. Het lid had de contributie 2003 alsmede 2004 niet voldaan.
Sedert de vorige ledenvergadering is er veel ten goede veranderd wat betreft *De Beeldenaar*. De achterstand 2004 is ingehaald. De voorzitter vroeg de leden nog wel om ook artikelen voor *De Beeldenaar* in te leveren.
Guus Hellegers en Kees Postma waren aftredend en herkiesbaar. Het bestuur stelt voor hen voor een periode van drie jaar wederom te benoemen als bestuurslid. Aftredend en niet herkiesbaar waren Niko de Wit en Pier van Leest. Het bestuur stelde voor Hedi Bogaers in de vacature van Niko de Wit als kunstenaar-bestuurslid te benoemen. De vergadering ging bij acclamatie akkoord. De voorzitter sprak zijn erkentelijkheid uit voor de wijze waarop Niko de Wit en Pier van Leest zich hebben ingezet voor de VPK. Als

Penningmarkt in Nijmegen.
foto: Arnold Nieuwendam

dank ontvingen zij ieder de door Guus Hellegers ontworpen gelegenheidspenning met inscriptie.
Diverse ingekomen vragen werden door het bestuur beantwoord, waarna de voorzitter de vergadering sloot en alle aanwezigen dankte voor hun komst.
Het dagprogramma werd voortgezet met een zeer boeiende lezing 'Verbeelding van de werkelijkheid' met powerpoint presentatie door Jeroen Henneman, de man van *De Kus* en veel meer. Ook werd daarbij aandacht besteed aan de door hem ontworpen experimentele inschrijfpenning-2005, genaamd *Perpetuum mobile*.
Hierna deed Carolien Voigtmann aan de hand van foto's verslag van de Masterclass 'Over the Edge'. Arnold Nieuwendam maakte een fotoreportage van deze dag.

Steun, medewerking en voorlichting
De Vakschool Schoonhoven had een penningwedstrijd uitgeschreven rond het thema 'Afscheid'. Op 9 mei 2005 vond de jurering plaats. Niko de Wit vertegenwoordigde de vereniging in de jury. De jury bestond verder uit Ger Boonstra, Andri Mink en Louis Hankart. Op 18 mei 2005 zijn de prijzen feestelijk uitgereikt in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum in Schoonhoven. De Vereniging voor Penningkunst stelde weer € 500 beschikbaar uit het Buffetfonds. Het getoonde werk getuigde van een grote inventiviteit, fantasie en experimenteerkunst. De prijswinnaars ontvingen de prijzen uit handen van Niko de Wit. De eerste prijs van € 300 ging naar Helma Vermeulen, de gedeelde tweede prijs van elk € 100 ging naar Daphne van der Vos en Haik Chazaran. Greet Kemper overhandigde de winnaars het boek *Handzame sculptuur* van Louk Tilanus. De resultaten werden in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum tentoongesteld.
Het secretariaat kreeg diverse vragen binnen met betrekking tot het uitgeven van penningen. Deze vragen werden in het bestuur besproken en indien noodzakelijk doorverwezen naar de juiste instanties.
De leden ontvingen bij hun jaarstukken een inlegvel voor de kleine gele brochure

Prijswinnaars Schoonhoven.
foto: Greet Kemper

Master class over the Edge.
foto: Carolien Voigtman

met afbeeldingen van verenigingspenningen: inschrijfpenning 1998 tot en met inschrijfpenning 1999.
De Vereniging heeft € 2265 ter beschikking gesteld voor de foto's gemaakt ten behoeve van een publicatie over Piet Esser. Dit bedrag ontving de VPK in het verleden van de Stichting Internationale Penningkunst in 1998, speciaal voor een Esser-publicatie.

Penningsymposium 2005
Onder de titel 'Zijn er grenzen aan de penning?' vond op 5 november 2005 in het Centraal Museum te Utrecht een penningcongres plaats om luister bij te zetten aan het 25-jarig bestuurslidmaatschap van Greet Kemper-Koel. Ruim tachtig leden woonden dit zilveren jubileum bij. Vooral de wijze, waarop Greet zich heeft ingezet, was te bijzonder om te volstaan met een felicitatie tijdens de ledenvergadering afgelopen mei. De voorzitter leidde de drie congressprekers in: Guus Hellegers, penningkunstenaar en bestuurslid, Frans Peese Binkhorst, penningverzamelaar en Louk Tilanus, kunsthistoricus en oud-voorzitter van de VPK. Hierna reikte de voorzitter de jaarpenning 2005, ontworpen door Jos Reniers met het portret van Greet, aan haar uit. Zij was zeer gelukkig met de mooie portretpenning. Hierna werd een feestelijke lunch in de refter gebruikt. Arnold Nieuwendam maakte een geslaagde fotoreportage van deze bijzonder feestelijke dag.

Masterclass Over the Edge
Op de web-site van de vereniging werden de leden op de hoogte gehouden van de sessies. De masterclass heeft aan zijn verwachtingen voldaan; alle deelnemers zijn gegroeid in hun ideeën over een penning. Om de publicatie van de Masterclass te realiseren werden diverse fondsen benaderd. Een stichting doneerde een bedrag van € 4500. Contacten werden gelegd met Uitgeverij Waanders te Zwolle voor de publicatie. Voorbereidingen werden gestart om de

reizende VPK-tentoonstelling samen met de resultaten van de masterclass in Museum Beelden aan Zee te Scheveningen tentoon te stellen in de periode februari tot en met half mei 2006.

BAMS
Het bestuur reageerde positief op het verzoek van onze zustervereniging uit Engeland The British Art Medal Society om het jaarlijkse congres in 2006 in Nederland plaats te laten vinden. Enkele bestuursleden hebben de organisatie op zich genomen.

Rondreizende tentoonstelling
In 2006 zullen de panelen van de VPK in Museum Beelden aan Zee samen met de resultaten van de Masterclass Over the Edge worden tentoongesteld.

Jubileumboek 2000
Het jubileumboek Handzame sculptuur van Louk Tilanus werd via de boekhandel en het secretariaat verkocht.

Penninguitgifte 2005-2006
Jaarpenning 2005: *Greet Kemper-Koel 25 jaar secretaris VPK* - Jos Reniers. Deze penning kon helaas niet in het verslagjaar aan de leden worden toegezonden.
Inschrijfpenning 2005: *Perpetuum mobile* - Jeroen Henneman. De oplage bedroeg 117 exemplaren. In *De Beeldenaar* 2005-5 schreef Lysbeth F. Teding van Berkhout een artikel over de ontwerper en zijn penning. Eind december 2005 werd de penning aan de leden, die ingeschreven hadden, toegezonden.
Jaarpenning 2006: Voor deze opdracht benaderde het bestuur Ralph Prins. Ralph Prins is een internationaal erkend ontwerper, fotograaf en portrettekenaar. Hij heeft diverse oorlogsmonumenten in Nederland ontworpen, waarvan het monument van Westerbork zijn meest bekende is.
Inschrijfpenning 2006: Carla Klein werd bereid gevonden om haar penning *Trojka* als inschrijfpenning uit te brengen.
Welkomstpenning VPK: Guus Hellegers was bereid om voor nieuwe leden, donateurs en leden die drie nieuwe leden aanbrengen een nieuwe welkomstpenning te ontwerpen. In 2006 zal de penning uitkomen. Het thema zal zijn 'welkom heten, welkom weten'.

De Beeldenaar
De uitgave van *De Beeldenaar*, het gemeenschappelijke tijdschrift van VPK en het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, wordt verzorgd door Stichting De Beeldenaar. Janjaap Luijt is hoofdredacteur en eindredacteur. Hij streeft ernaar om *De Beeldenaar* op tijd te laten verschijnen. De vereniging was in 2005 in het stichtingsbestuur vertegenwoordigd door Theo Bunjes en Wouter van Aken (tevens penningmeester van de stichting).

Internet
De website www.penningkunst.nl genoot belangstelling uit binnen- en buitenland.

Archief
Maja Houtman was ook in 2005 actief met het archief van de vereniging bezig.

Bibliotheek
Het secretariaat heeft een bibliotheek samengesteld. Het volgende boek werd aangeschaft: *The Art of the Medal* van Mark Jones. Dit jaar ontving de vereniging het volgende boek: *Bronsbeeldgieterij Binder 1923-2003*.

Penningbestellingen
Annemarie Slager-Dijkstra verzorgde 88 bestellingen van verenigingspenningen aan de leden. Tevens werden twee boeken *Handzame Sculptuur* van Louk Tilanus verkocht. ■

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2006 - Ralph Prins

De jaarpenning is ontworpen door Ralph Prins en heeft als thema 'Vrede-Vrijheid'. De penning is in de eerste helft van 2006 aan de leden van de VPK toegezonden.

Inschrijfpenning 2006 - Carla Klein

De inschrijfpenning 2006 - *Trojka* kon tot 1 juni 2006 worden besteld. De totale oplage is 100 stuks.

Ledendag 2006

De ledendag 2006 heeft op 13 mei 2006 plaatsgevonden. Een resumé verschijnt in *De Beeldenaar* 2006-5.

Boeken en DVD

Het boek *Handzame sculptuur, de geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst* door Louk Tilanus is verkrijgbaar bij Uitgeverij Waanders, Zwolle. ISBN 90-400-9265-6. De prijs bedraagt € 32. Het boek is ook via het secretariaat van de vereniging te bestellen: € 32 + € 5,50 portokosten. Het boek *Over the Edge, penningkunst in de 21ste eeuw* kan besteld worden bij de boekhandel. ISBN 90-400-8193-X Uitgeverij Waanders, Zwolle. De prijs bedraagt € 19,95. Tijdens de gelijknamige Masterclass zijn video-opnamen gemaakt, die de diepgang en achterliggende gedachten tonen bij het geëxposeerde werk. In een fragmentarische weergave komen de deelnemers onder leiding van Geer Steyn aan het woord in hun zoektocht naar het randgebied van de penningkunst. Een DVD met de opnamen is te bestellen door overmaking van € 7,50 op postbankrekening 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk, onder vermelding van 'DVD Over the Edge', naam en postadres. U krijgt de DVD dan toegestuurd.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Najaarsbijeenkomst

De najaarsbijeenkomst van het genootschap vindt plaats op 7 oktober 2006 in Museum Nieuw Land Erfgoedcentrum te Lelystad (www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl). De dag zal in het teken staan van bodemvondsten.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Een numismatische kring is een regionale vereniging waar mensen die geïnte-

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
H.J.E.L. Pelsdonk, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
fax (0481) 350881
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820

Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

resseerd zijn in kennis van munten, penningen of bankbiljetten elkaar treffen. Numismatiek betekent namelijk 'munt- en penningkunde'. Er zijn in Nederland achttien numismatische kringen. Zij houden maandelijks een bijeenkomst waar de leden kennis uitwisselen, lezingen worden gehouden en/of waar onderling geruild of verkocht kan worden. Op een uitzondering na, staat het ruilen of handelen bij de kringen niet op de eerste plaats. Een lijst met adressen en bijeenkomsten is te vinden op www.munt-penningkunde.nl.

NED. VERENIGING VAN PAPIERGELDVERZAMELAARS

De Ned. Vereniging van Papiergeldverzamelaars organiseren 9 september een papiergeldbeurs in de Laurenskerk in Rotterdam.Voor meer info www.ibns.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Overijssel en Gelre

Voor liefhebbers van munten uit Overijssel en Gelre is de tentoonstelling Sammlerlust und Augenweide - Die Münzsammlung Josef Lüffe (1878-1955) in het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte in Münster beslist het bezoeken waard.

Tot en met 6 augustus. Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster.

Nederlands Rijwielbelastingmerk

In het voorjaar van 2006 presenteert het Belastingmuseum de rijwielbelasting. De tentoonstelling toont de geschiedenis van de rijwielbelasting en de invloed van de overheid op het dagelijks leven van de burger. Met ingang van 1 augustus 1924 werd de rijwielbelasting een feit en moest iedere fiets goed zichtbaar een metalen plaatje hebben. De lagere inkomens konden bij het belastingkantoor een gratis plaatje afhalen met een opzichtig gat erin geponst en de tekst 'Kosteloos'. Hierdoor werd er een grote kloof geslagen tussen arm en rijk.

Tot en met 3 september, di.-zo. 11-17 uur. Belasting- en Douanemuseum, Parklaan 14-16, Rotterdam.
www.belasting-douanemus.nl

Penningmakers in het Vijfde Seizoen

In galerie het Vijfde Seizoen te Callantsoog wordt deze zomer in de vitrines weer volop klein beeldhouwwerk getoond van verschillende beeldhouwers, onder wie een aantal bekende penningmakers.

Tot en met eind september 2006, vr.-zo. 11-17 uur en op afspraak. Galerie Het Vijfde Seizoen, Langevliet 1, 1759 LE Callantsoog.
www.vijfdeseizoen.nl

Von feinem Silber

Aan de hand van een groot aantal munten toont de Kreissparkasse in Keulen de geschiedenis van het zilvergeld vanaf de Grieken tot in het heden. Met behulp van munten, oude tekeningen en gravures geeft de tentoonstelling uitvoerige toelichtingen met beschrijvingen van fijnzilver, gelegeerd zilver, de muntstandaard, technieken van zilverwinning, het scheiden van zilver en koper, mijnbouw en smelttechnieken. Zoals gebruikelijk is bij de tentoonstelling een brochure uitgegeven, die via internet is te downloaden.

Tot en met 14 september 2006, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Wielercomité Surhuisterveen

Het Munt- en Penningkabinet van de Spaar en Voorschotbank in Surhuisterveen toont deze zomer objecten die in het teken staan van 25 jaar St. Wielercomité Surhuisterveen.

Tot en met 15 augustus 2006 di.-vr. 14-17 uur en op afspraak. Munt- en Penningkabinet van de Spaar en Voorschotbank, Jan Binneslaan 9a, Surhuisterveen.

www.nvmh.nl

Leden van de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Munthandel G. Henzen
Amerongen

AA Muntenveiling
Amsterdam

Muntenhandel Loes van Borkulo
Amsterdam

Theo Peters Numismatiek & Filatelie
Amsterdam

Huis Albert & Euroboutique
Antwerpen

Sipiro-Munten
Bennekom

Honingh Munten
Beverwijk

Munt- en Postzegelhandel Kienhorst
Breda

Jean-Luc Van der Schueren,
Brussel

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Brussels - Belgium

Laurens Schulman B.V.
Bussum

Insulinde
Den Haag

Karel de Geus Muntveilingen
Eindhoven

Holleman Munten
Enschede

Worldcoins & Banknotes
Etten

Munthandel Kevelam B.V.
Garderen

Muntenhandel A. Spoelder
Hoogeveen

MPO
IJsselstein

Munt- en Papiergeldhandel De Ruiter BV
Klaaswaal

Kienhorst Munt en Postzegelhandel
Oldenzaal

Munthandel Oost-Brabant
Oss

Romunt B.V. Numismatiek
Roermond

Van Mastrigt Coins & Stamps
Rotterdam
Rotterdam

Munthandel Verschoor
Strijen

Importa B.V.
Uden

Mevius Numisbooks Int. BV
Vriezenveen

De Nederlandsche Muntenveiling
Weesp

e-Costa Internetveiling
Weesp

De Man - Werkendam
Werkendam

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl
Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

nvmh

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

DEVENTER-KAMPEN-ZWOLLE. Halve gehelmde rijksdaalder 1568.

Vz. De drie stadswapens onder toernooihelmen, daaronder jaartal.
*Omschrift: TRIVM*CIVI*IMPE*DAVEN*CAMPE*3WOL*
Kz. Gekroonde dubbele adelaar met de titel:
*MAXIMI*II*IMPE*AVGVS*P*F*DECRETO*
Delm.677; zilver, 14.48 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2006, 30e JAARGANG NR. 5

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

VEILING : 9 SEPTEMBER 2006

UITERST BELANGRIJKE VERZAMELING VAN ZILVEREN MUNTEN VAN DE NOORDELIJKE NEDERLANDEN

CATALOGUS OP AANVRAAG

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT. JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN VERZENDEN WIJ 4 LIJSTEN AAN VASTE PRIJZEN.

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
Postgiro België 000-0917858-44
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op de website.

KOPIJSLUITING
nr. 6: 9 september 2006
nr. 1: 10 november 2006

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Verkreukeld 194
Janjaap Luijt

Proefstukken gemaakt met de Salneuve persen in 1808 195
René de Vreng

De experimentele jaarpenning 2006 202
Guus Hellegers

Technische indrukken n.a.v. de penning van Ralph Prins 205
Peter de Grunt

Schoenmaker blijf... 207
Hans de Koning

Van Tiel naar Deventer... en weer terug 212
Arie van Herwijnen

Munt slaan uit Sinterklaas 216
L.M.J. Boegheim

Grenzen van de numismatiek, muntsieraden 218
Marjan Unger

Afdeling Collecties & Onderzoek 221
Christel Schollaardt

Berichten uit het Geldmuseum 228
Arent Pol

Reacties op Christiens brief 224
Janjaap Luijt

Karel en de penningkunst: Els van Rees 225
Karel Soudijn

Bijdrage aan de numismatiek van Gronsveld (IX) 227
Willem van den Nieuwenhof

Penningnieuws 228

Muntmelange 229

Boekbespreking 231

VPK in Scheveningen 233

Het genootschap in Venlo 234

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 236

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Verkreukeld

JANJAAP LUIJT

Het werk van een hoofdredacteur is niet altijd even gemakkelijk. Zeker niet bij een tijdschrift als *De Beeldenaar*. Je maakt dan een tijdschrift voor drie doelgroepen: leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, leden van de Vereniging voor Penningkunst en enkele abonnees die wel het tijdschrift willen lezen, maar geen lid zijn van een van deze clubs. Vandaar dat je in elk nummer een afgewogen verdeling probeert te maken tussen artikelen over munten en kunstpenningen. Een moeilijke taak, want over het algemeen schrijven auteurs niet met een constante regelmaat. Numismaten schrijven vooral in de zomer, terwijl penningliefhebbers hier blijkbaar de winteravonden voor gebruiken (een fenomeen waar een socioloog een proefschrift over zou kunnen schrijven?). Ook de lengte van de artikelen zorgt soms voor problemen. Immers, 48 pagina's is 48 pagina's. Dus regelmatig worden langere artikelen doorgeschoven naar een volgend nummer. Uiteraard tot ongenoegen van de auteurs.

In mijn poging de auteurs van *De Beeldenaar* tevreden te stellen, vergast ik hen elk jaar op een bijzondere, numismatische nieuwjaarsgroet. Zo ontvingen zij een keer een Chinese geluksmunt en was de kaart van vorig jaar gedrukt op geschept papier, vervaardigd van pulp afkomstig van Nederlandse bankbiljetten (à *f* 18.000 per m^2 volgens de fabrikant). In 2004 stuurde ik de auteurs als dank een speldje vervaardigd van een 'gewokkeld' kwartje (het bestuur kreeg een stuiver). Drie dagen nadat ik de kleinodiën had verstuurd, lag in de postbus een geretourneerd exemplaar. Was dit het gevolg van een foute adressering? Nee, de geadresseerde stelde geen prijs op dit presentje, omdat de wokkel-machine doelbewust het portret van de majesteit had verminkt. Hier prevaleerde Oranjeliefde over numismatische verzameldrift. ■

Bij de voorplaat
Ralph Prins, Vrede - Vrijheid (jaarpenning 2006), brons, Ø 75 mm, 2006.
Geslagen en gepatineerd door Koninklijke Begeer te Zoetermeer.
Het thema van deze penning werd door het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) voorgesteld naar aanleiding van zijn affiches voor Amnesty International. Eind mei ontvingen de leden van de VPK de penning, die direct veel reacties losmaakte. Vandaar dat dit nummer van *De Beeldenaar* maar liefst drie artikelen bevat, die gewijd zijn aan deze penning.

Proefstukken gemaakt met de Salneuve persen in 1808

RENÉ DE VRENG

In de algemene inleiding op zijn *Handboek van de Nederlandse munten 1795-1975*, geeft Jacques Schulman drie verklaringen voor het bestaan van afslagen van originele muntstempels in een ander metaal dan waarin de munten geslagen behoren te zijn. Ze kunnen vervaardigd zijn voor de keuring van de stempels door de autoriteiten, als geschenk aan officiële personen of speciaal voor verzamelaars.

Sinds het einde van de zeventiende eeuw, bestond in de Republiek de gewoonte munten, bij gelegenheid in een waardevoller metaal bij de muntmeester te bestellen om als (nieuwjaars)-geschenk te dienen. Sinds het einde van de achttiende eeuw, toen het economisch allemaal wat moeilijker ging, boden sommige penningmakers, zoals Theodoor van Berckel, hun eerder meestal in zilver of goud uitgevoerde penningen ook wel in het goedkopere brons aan.

Over echte proeven die stempelsnijders van ieder provinciaal munthuis van hun nieuw gesneden muntstempels ongetwijfeld bij tijd en wijle gemaakt hebben, horen we tijdens de periode van de Republiek doorgaans weinig. In zijn aantekenschrift noteerde de Utrechtse stempelsnijder J.W. Marmé dat hij op 4 augustus 1777 enkele afdrukken van zijn stempels voor de gouden dukaat 1777 had geschroefd in geel koper voor de muntmeester, de waardijn, de essayeur en 'den maaker'. Op 22 april 1808 schreef Van der Kellen, die in Amsterdam woonde en toen nog freelance werkte voor de Utrechtse Munt: 'Hiernevens 2 afdruksels van den stempel voor de Dukaat, gegraveerd naar den stempel van George met het pourtret van Zijn Majesteit. Een in Lood waarvan de letters niet wel uitgedrukt zijn, het andere in Lak, om reden ik geen Pars [=muntpers] hebbe om uit te drukken'.

Sinds de muntstempels voor het Koninkrijk Holland van de graveur 'George' (die eerst vanuit Frankrijk werkte) komen er in brons vaker afslagen voor die vervaardigd zijn als voorbeeld. De bronzen 'Salneuve' stukken uit 1808 met het opschrift PIECE D'ESSAI... maken zelf duidelijk dat zij als proef bedoeld waren. Weinig andere als proef aan te merken stukken laten zo duidelijk de reden van hun bestaan weten. Er bestaan echter ook afslagen en imitaties in minder voor de hand liggende metalen die veel later om uiteenlopende redenen vervaardigd zijn.

Aan de hand van brieven en opmerkingen van bij de Munt betrokken personen, gepubliceerd door Van Kerkwijk in zijn artikel over de munten van Lodewijk Napoleon, laat zich goed reconstrueren waarom er in 1808 zulke proefstukken gemaakt zijn.

Munten voor het Koninkrijk

Bij Koninklijk Decreet van december 1806 was bepaald dat de muntserie voor het nieuwe Koninkrijk Holland zou bestaan uit gouden stukken van 20 en 10 gulden en zilveren stukken van 50, 20 en 10 stuivers. Op 19 januari 1807 had koning Lodewijk aan minister van Financiën I.J.A. Gogel opgedragen om te onderzoeken of 'de nieuwe Fransche uitvindingen ten aanzien van het fabriceeren der Muntstukken niet met succes in dit Rijk zouden kunnen worden toegepast'. Daartoe wist minister Gogel de hand te leggen op tekeningen en een beschrijving van de werking

50 stuiver 1807 door George in brons, met keerzijde-omschrift: koning rik van holland

van werktuigen bij de Franse Munt. Per decreet van 17 december 1807 werd Gogel gemachtigd nieuwe persen voor de Munt van het Koninkrijk Holland te bestellen en *f* 50.000 vrij te maken '...te vinden uit de verbeurdverklaringen'.

Minister Gogel was al in 1806 in het bezit gekomen van een penning door de Fransman 'George' met de beeltenis van de zojuist aangestelde koning Lodewijk. Nederlandse stempelsnijders kregen de opdracht, naar voorbeeld van deze penning, proeven voor muntstempels te maken. Voor het maken van nieuwe muntstempels was de bekende Amsterdamse medailleur Joan George Holtzhey gevraagd. De toen 80 jaar oude Holtzhey had zich daarbij laten helpen door enkele stempelsnijders van de sinds 1 januari 1807 gesloten provinciale munthuizen, maar zijn in zilver uitgevoerde proefmunten werden afgekeurd. Ook plannen om voor een centraal te Amsterdam door Holtzhey te vestigen rijks munthuis (Holtzhey had daarvoor het gebouw van het voormalig 's Lands Zeemagazijn op het oog, het huidige Scheepvaartmuseum) werden niet verwezenlijkt en in plaats daarvan bleef van alle provinciale munthuizen het munthuis te Utrecht gehandhaafd.

Medailleur 'George'

Koning Lodewijk was inmiddels ongeduldig geworden door het wachten op munten met zijn beeltenis en minister Gogel had contact opgenomen met de Franse medailleur George. De naam 'George' kan een voor- of achternaam zijn en misschien zelfs een pseudoniem - van de persoon George is weinig bekend. Hoewel enkele van de betrokken Nederlandse stempelsnijders van bevoordeling van de Fransman spraken, werd George nu zelf uitgenodigd de stempels voor de munten van het Koninkrijk Holland te snijden. Aanvankelijk leverde George vanuit Frankrijk stempels waar vergissingen in geslopen waren: stempels voor een 50 stuiver, 1-gulden en $^1/_2$-gulden waarvan het omschrift op de keerzijde vermeldde: KONING RIK VAN HOLLAND (rik in plaats van rijk en 'van' Holland net als op de voorzijde). Bovendien gaf de waarde-aanduiding op de gulden '1 - F' aan, in plaats van '1 - G'. Er zal in de brieven aan de Fransman George over 'Sou' en 'Florin' gesproken zijn, waar de Hollandse 'stuiver' en 'gulden' bedoeld werd. Het 'S S' op de 50 stuivers kon ook gelezen worden als Stuivers. Van de 50 s en 1 - F zijn enkele proefstukken gemaakt, van de $^1/_2$-gulden waarschijnlijk niet. Om beter werk te leveren besloot George in 1808 naar Utrecht te komen samen met de Fransman Salneuve, de leverancier van de muntpersen met 'de nieuwe Fransche uitvindingen'.

Schroefpers

Een schroefpers met klemmen om de plaatjes tijdens het persen ('schroeven' was de gebezigde term) op hun plaats te houden bestond al sinds de vijftiende eeuw, toegeschreven aan de Italiaanse bouwmeester Bramante (1444-1514). In Parijs was in 1555 een uit drie delen bestaande ring (virolle brisée) uitgevonden die 'opliggende' versieringen of letters kon aanbrengen op de rand van de muntplaatjes. Deze uitvinding werkte echter vertragend bij de productie, zodat daarvan nooit op grote schaal gebruik is gemaakt. Het schroeven van munten werd sinds de tweede helft van de zeventiende eeuw in de munthuizen van de republiek toegepast, daarbij

waren de plaatjes van tevoren al apart van een randversiering voorzien (meestal een kabelrand).
De nieuwe persen van Salneuve zouden een verbetering zijn op het systeem van het schroeven met een in drieën gedeelde ring (virolle brisée), waarmee 'inwaartse' letters in de rand van het muntplaatje gedraaid konden worden. Bovendien werden de munten in de ring strakker en constanter van vorm. De muntplaatjes werden met de hand tussen de stempels in de persen gelegd en na het persen moest het munt geworden plaatje uit de pers genomen worden. De in delen te openen ring moest het gemakkelijk maken om de in de ring geperste munt uit te nemen.

Voordat de persen door Salneuve eenmaal geleverd en geïnstalleerd waren, werden in 1807 en vooral in 1808 nog emissies 50-stuiverstukken op de oude persen gemunt met nieuwe stempels (zonder koning rik, maar met 'S S') die George vanuit Frankrijk had gestuurd en in 1808 in Utrecht nog eens aangepast waren.

Salneuve persen
In augustus 1808 waren er zes met persen in Utrecht aangekomen en was Salneuve begonnen met het installeren en afstellen van deze persen en toebehoren. Tot november 1808 had hij nodig om alles in gereedheid te brengen en op 3 december zouden de eerste proeven in het bijzijn van minister Gogel genomen worden. Er ging echter het een en ander mis, zodat Salneuve moest doorgaan met het afstellen waarbij hij de duim van zijn rechterhand in de grote pers verminkte.

Salneuve had drie muntpersen van verschillende afmetingen geleverd. De grote pers was voor muntformaten zoals de 2 1/2-guldens, de middelgrote voor guldens en de kleine pers voor de gouden 20- en 10-guldenmunten en de zilveren 10-stuiverstukken. Blijkens de opschriften op hier en daar in verzamelingen voorkomende stukken werd er om de persen te testen gebruik gemaakt van speciale stempels en bronzen muntplaatjes. Grote stukken werden geperst met op de voorzijde de tekst: PIECE D'ESSAI FRAPPÉE EN VIROLLE PLEINE PAR LE PROCÉDÉ DE SALNEUVE doorlopend op de keerzijde: SOUS LES BALANCIERS DESTINÉS AUX MONNAIES DE S.M. LE ROI DE HOLLANDE MDCCCVIII (proefstuk geslagen in een vlakke draairing volgens het procédé van Salneuve op de persen bestemd voor de munten van Zijne Majesteit de koning van Holland 1808). Stukken in het formaat van de 2 1/2- en 1-gulden droegen het opschrift PIECE D'ESSAI.

50 stuiver 1807 in zilver van door George opnieuw gegraveerde stempels met verbeterd keerzijdeomschrift

Randschrift
Aanvankelijk maakte de Munt gebruik van stempels en letterringen met Franse tekst, die Salneuve gelijk met de persen zal hebben vervaardigd en meegebracht. Sommige van de grote proefstukken komen voor met het randschrift: VIROLLE BRISÉE SURETÉ MONÉTAIRE (gebroken geborgde muntring), maar deze tekst werd vervangen voor een ring met: DE NAAM DES HEEREN ZY

Proefstuk in brons, geperst met de grote Salneuvepers

Proef in brons met het voorzijdestempel van de 1-gulden 1808

GELOOFD. Dit randschrift was per koninklijk decreet van 29 mei 1807 vastgesteld.

Het bleek dat de ring verdraaide ten opzichte van de muntplaatjes waardoor het randschrift niet juist op de rand van het plaatje werd geperst. Als dat gebeurde, ontstonden er ingeperste teksten die te lezen zijn als bijvoorbeeld DE NAAM DEDSES of als REN ZY GEEOOFD. Uit de weinige opmerkingen in de literatuur hierover valt op te maken dat dit procédé door middel van een soort veer plaatsvond. De afstelbaarheid van de spanning daarvan moet te wensen hebben over gelaten en bleef over een langere tijd niet constant. Nader onderzoek naar het procédé van Salneuve zou hier meer licht op kunnen werpen. De wijze waarop een stalen veer letters op de rand aanbracht heeft A.D. van Kerkwijk beschreven. Hij baseerde zich op een beschrijving van Johannes Lutma uit 1670.

Verder moesten er proeven worden genomen met stempels die daadwerkelijk gebruikt gingen worden op de persen, de dienststempels. Voor de grote pers gebruikte men daartoe een portretzijdestempel van de 50 stuiver 1807; de tegenzijde bleef nog het stempel met de Salneuve tekst. Het omschrift op de portretzijde van de 50 stuiver was inmiddels verouderd, want op 26 maart 1808 was namelijk bepaald dat de nieuwe munten het omschrift LODEWYK NAPOLEON, KONING VAN HOLLAND moesten gaan dragen (in plaats van Napoleon Lodewijk). Voor de gehele serie in zilver had George nieuwe stempels gemaakt volgens de laatste decreten met aangepaste omschriften. Er kwamen nieuwe stempels voor een 2 $^1/_2$-gulden (in plaats van de 50 SS), voor de 1-gulden en de 10-stuiver. Uit deze serie is het portretstempel voor de gulden gebruikt om de middelgrote pers te testen.

Voor de andere zijde van de proeven in brons werd eerst nog de vijfregelige Salneuve teststempel gebruikt, daarna werden er complete paren voor- en tegenzijdestempels gebruikt. Bronzen proefstukken van de dienststempels, vooral de hybride proeven, zijn erg zeldzaam: de dienststempels zullen niet al te veel voor proeven met de nog niet geheel juist afgestelde persen zijn gebruikt om onnodige slijtage aan de stempels te voorkomen.

Bronzen 20 guldens

Begin 1808 had essayeur-generaal W.A.A. Poelman al geschreven dat de 20- en 10-guldenstempels '...meer tijd nodig hadden'. George, die toen nog in Parijs verbleef, was er blijkbaar nog aan bezig. De 20- en 10-guldens, of gouden 'Napoleons' zoals ze door de koning waren genoemd, hadden de nieuwe omschriften van 26 maart 1808: LODEW. NAP.

In november 1808 had muntmeester G.J. Langerak du Marchie Sarvaas aan Poelman het verzoek gedaan om goud te sturen '...om er circa 400 stukken van *f* 20 en 800 van *f* 10 te hebben. Ik weet, dat het eene schadelijke onderneming is, doch er is geen ander middel'. Goud was op dat moment zo duur dat de metaalwaarde per gewicht van die muntstukken, uitsteeg boven de prijs van 20 en 10 gulden waar ze voor werden uitgegeven. De muntmeester achtte het toch nodig om van de door George gemaakte stempels munten te vervaardigen op de kleine pers '...om te kunnen besluiten over de wezenlijke qualiteiten van het nieuwe werk [= de apparatuur RdV], en om ons volk [werkvolk = munters] daarmede onder de fransche opzigt [=Salneuve en zijn helpers] te leeren omgaan, men zou die

stukken mijns beduidens met 1809 bestempelen en zoo lang bewaren'. Dit laatste is blijkbaar niet gebeurd.

Er zijn geen bronzen proefstukken op kleiner formaat dan de gulden met de aanduiding PIECE D'ESSAI. Wel zijn er bronzen stukken geslagen met de stempels voor het 20-guldenstuk. Het valt aan te nemen dat deze proeven gediend hebben om, zoals du Marchie Sarvaas al schreef, de afstelling van de kleine pers te testen en het Utrechtse personeel met de machines te leren omgaan. Daarvoor spreekt dat deze bronzen 20-guldenstukken met verschillende gemutileerde randschriften voorkomen. Alle Salneuve persen hebben blijkbaar aan hetzelfde euvel geleden.

In januari 1809 wilde Salneuve weer naar Parijs vertrekken, maar essayeur-generaal Poelman was nog niet tevreden. Vooral aan de randschriften ontbrak toch nog veel en Poelman wilde de minister daarom niet tot aankoop adviseren. Terwijl Salneuve bleef doorsleutelen, schreef Poelman sceptisch aan minister Gogel: 'Het komt mij, met al hetgeen ik gezien en gehoord heb als genoegzaam bewezen, voor, dat Salneuve om met een letterrand in een ring te schroeven geen kans ziet om zijne machines tot die perfectie te brengen, dat dezelve gedurende een behoorlijke tijd voor de werkzaamheden op de Munt goed en voldoende proeven opleveren'.

Proef in brons met de stempels van de 20 gulden 1808

Pletmolens

Een van de oorzaken van problemen met de apparatuur van Salneuve lag bij de pletmolens. De pletmolens leverden niet het gewenste vlakke resultaat. Mijns inziens leidde daardoor de ongelijkmatig op het muntplaatje verdeelde druk bij het persen op den duur tot ontregeling van de nauwkeurig afgestelde persen. Mogelijk kwam dit doordat de persen van Salneuve in een gietijzeren frame waren gemonteerd. Doordat deze constructie dan niet stijf genoeg was kon een eenmaal afgesteld apparaat al snel weer ontregeld raken door de krachten die er op uitgeoefend werden. Op een exemplaar van een zilveren gulden 1808 is te zien dat het muntplaatje ongelijk is uitgewalst waardoor het niet overal even dik is en dat er daardoor bij het tot munt schroeven een stempelbarstje is ontstaan.

Op 28 januari 1809 werden nieuwe pletmolens van Salneuve beproefd en nu is er ook sprake van twee, nieuwe afzonderlijke, randingswerktuigen waarmee letters in de rand van de munt geperst konden worden met behulp van letterranden: de machines à cordonner à lettres creuses (machines die inwaartse letters indraaien). De letterranden werkten uitstekend. Op de grote, middelste en kleine muntschroef werden in het bijzijn van minister Gogel van de verschillende muntsoorten enkele honderden proeven elk gemaakt die zeer naar wens uitvielen. Minister Gogel was zo tevreden dat hij er enthousiast aan de koning over rapporteerde. Aan de koning werd een complete serie van de toen beschikbare muntserie (20-, 10-, 2 ½- en 1-gulden, 10 stuiver en gouden dukaat) aangeboden. Salneuve werd een bedrag van 50.000 francs

1 gulden 1808, geschroefd op een ongelijkmatig uitgewalst muntplaatje

Bronzen pseudomunt op het formaat van de 20-gulden 1808

2½-gulden 1808, zilver

betaald, reis- en verblijfkosten inbegrepen alsmede het loon van zijn werklieden. Salneuve verzocht de titel 'Mécanicien de S.M. le Roi de Hollande' te mogen voeren als vergoeding voor het verlies van zijn duim en als blijk van tevredenheid.
In 1810, toen de inlijving bij Frankrijk al een feit was, werd een partij zilver vermunt met de oude stempels voor de 50-stuiver met jaartal 1808. De reden daarvoor zal zijn dat de Salneuvepersen nog steeds, of toch weer niet naar behoren werkten. Deze oude stempels voor het 50-stuiverstuk waren geschikt om op de oude manier, zonder letterring maar met een kabelrand op de 'losse stempel' te worden geschroefd. In 1812 werden na een verbouwing van de Munt vijf moderne messing muntpersen vanuit Frankrijk geleverd van het type Gengembre om Franse francs mee te munten. De Salneuvepersen werden verkocht.

Verzamelaars

Al zullen de meeste stukken omgesmolten zijn, toch zal muntmeester Du Marchie Sarvaas voor sommige van de bronzen proeven wel enige liefhebbers hebben kunnen vinden. Er waren vele verzamelaars die zulke stukken in hun muntkabinetten hebben willen bijvoegen, blijkens het nu nog voorkomen ervan. Van proefstukken werd natuurlijk niet nauwkeurig bijgehouden wat er werd aangemaakt, zoals dat bij de productie van door afnemers bij de Munt bestelde officiële munten wel gebeurde. In de rekeningen van de muntbusopeningen komen, samen met de dukaten van het provinciale type, die in Utrecht tot 1808 waren geslagen, alleen de gouden (portret) dukaten van 1808-1810 en de 50-stuiverstukken met jaartal 1808 voor.

Wel had Du Marchie Sarvaas in 1810 tot een bedrag van circa 9 mark goud aan gouden munten (20- en 10-gulden 1810) geslagen waarbij ondanks dat '...een zeer groot aantal van deze gemunte stukken zeer defectueus het zij van de letterrand, het zij van onder de schroef uit de ring, door de onvoldoende werking van die instrumenten zijn te voorschijn gekomen, welke ik, om die reden dadelijk heb versmolten. Ik heb dus, uitgenomen [lees: afgezien van] eenige zeer weinige stukken voor mijne Famielie of goede vrienden geen andere als [dan] proefstukken afgegeven'.

Er is steeds belangstelling voor de munten van het koninkrijk Holland geweest. Zo melden De Vries en De Jonghe in hun Bijdrage tot de penningkunde uit 1829 dat een exemplaar van de zilveren dukaat 1809 met het portret van koning Lodewijk op de ene zijde en de 'geharnaste man' op de andere zijde, op een veiling voor *f* 76,50 werd verkocht (aan het Koninklijk Kabinet).

Zij maken in 1829 in hun boek wel melding van 'koperen' proeven met het opschrift Pièce d'essai enz. en 'koperen' 20-guldenstukken (deel I, p. 118-119), maar er bestaan tegenwoordig stukken in afwijkende metalen die met enige argwaan tegemoet getreden moeten worden. Zo was het in het Frankrijk van de negentiende eeuw ten tijde van Napoleon III erg populair om munten met afbeeldingen van de Bonapartes te verzamelen. Stukken die niet voorhanden waren lieten verzamelaars nagraveren. Men zal dat misschien niet zozeer als vervalsing, dan wel als 'naslag' gezien hebben. Het ging meer om de afgebeelde persoon dan om de

authenticiteit van de munt. Wel zijn er vele munten van het Koninkrijk Holland op die manier bijgekomen. Soms kan het gaan om afgietsels van originele stukken, soms om afslagen van grof nagegraveerde stempels. Als 'Ferrariteiten' aangeduide stukken worden zo nu en dan aangeboden of zijn soms slecht als zodanig te herkennen; een goede inventarisatie van zulke over verschillende verzamelingen verspreide stukken zou meer duidelijkheid kunnen geven. Niet alleen de heer Ferrari, maar ook Nederlandse verzamelaars hebben naslagen laten vervaardigen, zij het op de officiële stempels bij 's Rijks Munt: voor J.W. Stephanik en andere bekende negentiende-eeuwse verzamelaars werden in de jaren tachtig (1884) van de negentiende eeuw bij 's Rijks Munt afslagen in goud vervaardigd van verschillende denominaties munten. Bekend zijn series oplopend van de cent 1877 tot de rijksdaalder 1874, sommige stukken met toen recente jaartallen, tot veel oudere jaren. In 1903 werden nog officieel 30 afslagen vervaardigd bij 's Rijks Munt voor de firma Schulman te Amsterdam, waaronder de stuiver 1818 Utrecht en de cent 1826 Utrecht in goud. Wel is bijvoorbeeld de piedfort gulden 1820 als later werk te herkennen aan 'ZIJ' i.p.v. 'ZY' in het randschrift en de daarnaast ingeslagen mercuriusstaf.

De bronzen 'Salneuve' stukken en bronzen afslagen van sommige stempels voor munten van het Koninkrijk Holland moeten daarentegen gezien worden als functionele proeven die direct in verband met de muntproductie staan. ■

René de Vreng is als geschiedenisliefhebber enthousiast voor de Nederlandse provinciale muntgeschiedenis in de breedste zin. Momenteel treft hij voorbereidingen om bestaande literatuur over de Nederlandse muntgeschiedenis te integreren tot een geheel. Hij begon bij het Koninkrijk Holland en is inmiddels gekomen tot *Muntheer en Muntmeester* van Tangelder. Het artikel over de Salneuve-proefstukken is een voorproefje uit zijn publicatie.
De foto's zijn van stukken in particulier bezit.

pseudo-munt in brons met jaartal 1808 zonder waarde-aanduiding en met slecht nagegraveerde kop. 10-gulden 1810, gebronsd lood

LITERATUUR

Bank Leu, Auktion 11 - Napoleonische Münzen und Medaillen (Zürich 1974b).

Frederik Muller & Cie, Cabinet de Monnaies Joh. W. Stephanik. Amsterdam 1904.

M.L.F. VAN DER BEEK *De muntslag ten tijde van Koning Willem I* (Utrecht, 1997).

M.L.F VAN DER BEEK 'De knoopjes van Marmé', in: *De Beeldenaar* 24 (2000) 214.

M.L.F VAN DER BEEK 'Ovalen en andere randverschijnselen', in: *De Beeldenaar* 28 (2004) 278.

L.W.A. BESIER *De muntmeesters en hun muntslag* (s.l., s.a.).

C. HOITSEMA / F. FEITH *De Utrechtse Munt, uit haar verleden en heden* (Utrecht, 1912).

H.W. JACOBI 'De mechanisatie van het Zeeuwse muntbedrijf in 1671', in: *Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (1982) 150-176.

A.O. VAN KERKWIJK 'De Munten van Koning Lodewijk Napoleon', in: *Jaarboek Munt- en Penningkunde* (1914).

A.O. VAN KERKWIJK 'Valsche munten van Koning Lodewijk Napoleon', in: *Jaarboek Munt- en Penningkunde* (1915).

A.O. VAN KERKWIJK 'De stempelsnijders werkzaam aan de Munt te Dordrecht', in: *Jaarboek Munt- en Penningkunde* (1920).

A.E. SCHOUTEN 'Beschouwingen en bijzonderheden betreffende de Nederlandse Munt', in: *Jaarboek Munt- en Penningkunde* (1938).

J. SCHULMAN *De Nederlandse munten 1795-1975* (Amsterdam, 1975).

D. VERSCHOOR / J.B. WESTERHOF / H.G. DIJKSTRA 'Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon 1806-1810', in: *Muntalmanak 1986-87.*

R.A. DE VRENG *Kroniek van de Nederlandse munten en penningen 1555-1849.*

J. DE VRIES/ J.C. DE JONGE *Nederlandsche gedenkpenningen verklaard* (Amsterdam, 1829).

De experimentele jaarpenning 2006

Een 'noodzaakpenning' van Ralph Prins

GUUS HELLEGERS

Het werk van Ralph Prins is van New York tot Tokio gezien, bewonderd en met vele prijzen geëerd, maar in Nederland is hij slechts in kleine kring gekend. Als typograaf is hij ontwerper van ongeveer driehonderd affiches, waaronder tientallen zogenaamde 'noodzaakaffiches' voor Amnesty International; als kunstenaar heeft hij talloze portretten getekend van door hem bewonderde kunstenaars, schrijvers, dissidenten en rabbijnen; als fotograaf maakt hij grote reeksen foto's met als thema's theater, portret, vrouwen, muzikanten, straatleven, bloesem, bergen of de zee. Oorlogsmonumenten heeft hij ontworpen voor ondermeer Borne, Apeldoorn, Gouda en Westerbork. Dit laatste monument is bij welhaast iedereen bekend: de opgekrulde spoorrails, verbrand en gehavend als door een bominslag.

Ralph Prins (1926) werd door zijn vader al jong meegenomen naar musea. Tijdens de oorlogsjaren volgde hij een huisschildercursus op de joodse ambachtsschool. Hij kwam met zijn naaste familie via Barneveld en Westerbork in Theresienstadt terecht. Dankzij een uitwisseling belandden zij ongedeerd in Zwitserland, waar Prins korte tijd de Kunstgewerbeschule in Zürich bezocht. Na de bevrijding bezocht hij de Kunstnijverheidsschool in Amsterdam en, door verhuizing naar Den Haag, vervolgde hij zijn opleiding aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten. Hij is niet alleen breed opgeleid, hij is blijvend actief in evenzoveel disciplines.

Noodzaakaffiches zijn voor Ralph Prins, als overlevende van de holocaust, een thema dat zich als een innerlijke noodzaak bij hem heeft aangediend. Vele zijn uit eigener beweging ontworpen, een aantal daarvan is in een later stadium door Amnesty International overgenomen. Een van de meest bekende is misschien wel 'HUMANITY'

foto: Tom Haartsen

waar de drie wereldgodsdiensten verwerkt zijn in het woord en waar de kop getekend is met prikkeldraad. Deze politiek geladen affiches zijn aanklachten tegen geweld, onrecht en marteling mensen aangedaan.

Deze affiches waren voor het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst aanleiding om Ralph Prins te vragen een 'noodzaakpenning' te ontwerpen. Het thema dat hem werd aangereikt was 'vrede - vrijheid'. En het zou een slagpenning moeten worden.
Prins had daarbij al direct uitgesproken ideeën. Hij is zich allereerst gaan oriënteren op de mogelijkheden van de techniek. De penning zou een boodschap worden, evenals zijn affiches.

Vrede en vrijheid moeten bevochten worden op onrecht en beperking. Het fond van de penning bestaat daarom, door de keuze van Prins, uit de bodem van een bijna doorgeroest drankblikje, ooit opgeraapt tussen de rotsen van de Portugese Algarve. De woorden vrede en vrijheid waren in zijn ogen afgestompte begrippen en hij maakte er daarom een statement van: ík geloof in vrede, ík geloof in vrijheid. Daarmee word je, als beschouwer van de penning, direct deelgenoot én bondgenoot. Tenzij je anders kiest.

Prins is vaak bekritiseerd om zijn letterkeuze. Karst Zwart, collega-typograaf en zoon van de beroemde Piet Zwart, hekelt zijn keuzes voor soms banale lettertypen, maar moet tevens erkennen dat Prins eerder kiest voor de zeggingskracht dan voor de esthetiek. Zo ook hier in deze penning. Het uitgangspunt was de klassieke letter van de Trajanuszuil in Rome. De uitkomst op de penning is echter ver afgedwaald van de oorsprong. Desgevraagd bleek dat een uitvloeisel te zijn van de techniek: waren de oorspronkelijke letters inwaarts in de steen gehakt, de letters op de penning zijn opwaarts. Door de gehanteerde techniek van frezen kwam er een heel andere letter uit te voorschijn.
Prins kennend meen ik te weten dat dit

Het blikje waarop Prins zich liet inspireren

voor hem een heel bewuste keuze is geweest. De tussenruimten tussen de woorden 'ik', 'geloof' en 'in' zijn bewust heel smal gehouden, het zijn voor hem geen afzonderlijke woorden maar ze moeten in één adem gelezen worden. De woorden 'vrede' en 'vrijheid' krijgen een extra accent door het grotere letterformaat. Hij noemt dit gebruik van typografie 'akoestisch'. In 1946 begon hij teksten met de hand akoestisch te zetten: de vormgeving van het zetsel ging uit van de wetmatigheden van het hardop lezen van een tekst. Het meest bekend van hem is de aldus gezette tekst van Corinthiërs 13:1-10.

Prikkeldraad is een vormthema dat hij in zijn affiches slechts een enkele keer maar uiterst functioneel heeft gehanteerd. Hij weet uit eigen ervaring wat prikkeldraad voor gevoel geeft: inperking van fysieke vrijheid. Aan de 'vrede'-zijde kapselt het prikkeldraad het vlak in: het is rond en biedt geen uitweg. En toch is er een uitweg: naar boven toe. De veer verwijst naar de duif en de duif naar de vrede maar, voor mij, ook naar geestelijke vrijheid. En daar moet je in geloven.

Ralph Prins, affiche voor Amnesty International

De 'vrijheid'-kant laat een opengeknipte draad zien waar het woord 'vrijheid' de vrijheid krijgt. De bloesemtak geeft hoop op nieuw leven dat in vrijheid gedijt.

De afwerking oogt subtiel: een donker fond, een vleugje groen, de hoge kanten gepolijst. Deze afwerking stond voor hem al heel snel vast: de kleuren had hij gezien op de 'Europa'penning van Grégoire. Wat het polijsten betreft voorzag hij het gevaar van esthetiseren richting de Japanse traditie. Hij wilde een rauwere bewerking, wèl het kleurverschil met het fond maar niet de hooggepolijste toppen van de penning. Dit heeft hij kunnen realiseren door de hoge kanten met een ruwe borstel te laten bewerken. Met de loep bekeken ziet het er ook niet zo fraai uit dan wanneer het echt gepolijst zou zijn geweest.

De stand van de penningzijden is afhankelijk van de letter 'I' van ik, deze moet horizontaal staan. En dan, bij omkering van de penning, ontstaat er frictie, het klopt niet. Je moet de penning iedere keer een slagje bijdraaien. Is dit toeval? Is dit bewust zo gedaan? Je krijgt vrede en vrijheid niet cadeau, je moet er moeite voor doen, je moet alert blijven. Dat is de boodschap van de penning, dat is de boodschap van Ralph Prins.

Er is in het ontwerpproces iets misgegaan, de signatuur en het PK-teken zijn – volgens zeggen – wel aanwezig maar vrijwel onleesbaar. Het bestuur betreurt dit zeer. Het is bij mijn weten niet eerder voorgekomen dat een definitief model niet is getoond aan het bestuur. Het was om diverse redenen onmogelijk en daarom een kwestie van vertrouwen.

Tenslotte. Het is geen penning van een beeldhouwer, het is geen penning van een edelsmid, het is een penning van een bevlogen vormgever die in een tijd van vermeende welvaart ons een spiegel voorhoudt. Het is een van de zeer weinige penningen van de vereniging die iets van de beschouwer vraagt. Vaak is het een kwestie van smaak: vind je 'm goed of vind je 'm slecht, vind je 'm mooi of vind je 'm lelijk.
En dat is hier niet aan de orde. ■

Oorlogsmonument Westerbork

Guus Hellegers is beeldhouwer en penningmaker. Voor de Vereniging voor Penningkunst maakte hij onlangs de welkomstpenning en de gelegenheidspenning

Technische indrukken naar aanleiding van de penning van Ralph Prins

Een verslag van de graveur-modelleur

PETER DE GRUNT

De reductiebank van de firma Janvier uit Parijs is nu werkelijk een museumstuk geworden. Deze geweldige machine heeft er 130 jaar trouwe dienst op zitten bij haar eigenaar Koninklijke Begeer en heeft in al die jaren vele duizenden bankmodellen gereduceerd naar stempels voor penningen.

Wat iedereen altijd voor onmogelijk heeft gehouden is geschied: ook voor het modelleren van modellen voor slagpenningen is software ontwikkeld die CNC - graveermachines aanstuurt. Het boetseren, het gips snijden en afgieten van zogenaamde bankmodellen behoort binnenkort tot het verleden en wellicht belandt mijn collectie stekers, spatels en andere gereedschappen samen met die prachtige 'Janvier' binnen afzienbare tijd in het museum te Schoonhoven.

Na een gedegen instructie van Ralph Prins en de daarbij horende diverse objecten en schetsen, ben ik met hem aan het toetsenbord gaan zitten en heb ik geprobeerd de wensen van Prins in 3-D te vertalen naar de penning 'VREDE - VRIJHEID'.
Sinds anderhalf jaar beschik ik over een nieuw software - programma waarbinnen het mogelijk is te modelleren tot twee en een halve dimensie. In het programma zijn diverse gereedschappen te gebruiken: net als bij het boetseren in klei of het snijden in gips zijn er spatels, mesjes, en diverse andere gereedschappen voorhanden die digitaal dezelfde functie vervullen. Als basis geldt een lijntekening waaraan later, als alle gewenste details zijn ingebracht, in de 3-D module van het programma het plastiek wordt toegekend. Het unieke principe van de gebruikte software is dat het reliëf bepaald wordt door 256 verschillende grijstonen tussen wit en zwart, waarbij iedere toon een bepaalde diepte of hoogte vertegenwoordigt.
In mijn perceptie is er geen wezenlijk verschil tussen het analoog of digitaal modelleren met uitzondering van een wel zeer bijzonder aspect, en dat is de mogelijkheid van het scannen, en deze scan in het programma te vertalen naar een bepaald reliëf. Zie het als een zwart-wit luchtfoto waarvan via stereografie een berekening gemaakt wordt van de hoogten in het landschap. Vroeger maakte men een bronzen afgietsel van een handgemodelleerd gipsmodel. Het bankmodel plaatste men op een 'reductiebank' die pantografisch (verkleinend tot 3 à 4 maal het origineel) het stempel graveerde. Nu is er een rechtstreekse lijn van het werkstation (de PC) naar een CNC gestuurde graveermachine.

De penning

Een zeer bijzonder en naar mijn mening uniek onderdeel van de penning 'VREDE – VRIJHEID' vormt de achtergrond, het fond van de penning. Uniek omdat deze structuur zeker niet te verwezenlijken is binnen het 'analoge' modelleerproces. Als achtergrond, als fond van de penning wilde Prins namelijk de structuur van een tussen de rotsen in de Algarve gevonden geplet oud drankblikje. Een ogenschijnlijk waardeloos stukje metaal dat bij nadere beschouwing prachtige structuren bleek te bevatten: 'de tand des tijds'.

Ralph Prins wil een 'gevonden' structuur 3-dimensionaal verwerkt zien in zijn penning, en juist op dat moment is de techniek zo ver gevorderd dat het ook mogelijk is zijn wens direct zonder

ingewikkelde omwegen te vervullen. En wel via de mogelijkheden die het scannen biedt. Zie de structuur, en diegenen die zich enigszins met het maken van penningen bezighouden kunnen zien dat iets dergelijks slechts mogelijk is via een één op één afdruk voor bijvoorbeeld een gietpenning. Ingeval van een drie à vier maal vergroot modelé is het een heidens karwei diezelfde structuur aan te brengen, en dan nog betwijfel ik of de erosie, het half vergane gekreukelde karakter van het object als zodanig nog wel herkenbaar is. Juist die expliciete weergave van de structuur heeft Prins voor ogen gestaan voor het ontstaan van deze penning.

De overige onderdelen van de penning zoals het veertje, het prikkeldraad en de bloesemtak zijn niet via scanning tot stand gekomen. Deze hebben weer een tekening of een foto als basis die Prins aanleverde.

Werd er vroeger, voordat men tot het persen van de penning overging, een loodafslag gemaakt van de nog ongeharde stempel ter beoordeling van de opdrachtgever, via de huidige techniek is het mogelijk een positief direct uit te frezen in brons. Dit betekent, dat alvorens men overgaat tot het frezen van de stempel, men een vrij exacte weergave kan zien van het uiteindelijke resultaat na persing. Of dit alles zou kunnen leiden tot een hernieuwde belangstelling voor de penning en voor de penningkunst in het algemeen kan ik niet beoordelen. In ieder geval lijkt het mij als graveur-modelleur voor de beeldend kunstenaar en voor de penningmaker in het bijzonder een techniek die iets kan toevoegen, en niet alleen voor de makers van slagpenningen. Met hetzelfde gemak, zelfs veel makkelijker en sneller, freest de machine in plaats van stempelstaal ook vijlwas, ziedaar de mogelijkheden voor de maker van gietpenningen!

Tijdens het traject van productontwikkeling heb ik vele nieuwe technieken toegepast om een originele en fraai vormgegeven penning te ontwikkelen. Dankzij de kritische doch prettige samenwerking met de kunstenaar ben ik ook trots op dit prachtige kunstwerk van de hand van Ralph Prins. ■

Peter de Grunt is graveur-modelleur bij Koninklijke Begeer in Zoetermeer. Samen met Ralph Prins werkte hij aan de totstandkoming van de Jaarpenning 2006.

(advertentie)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaald U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

Schoenmaker blijf ...

Kritische notities bij de Jaarpenning 2006, Vrede - Vrijheid

HANS DE KONING

Onlangs verscheen de slagpenning *Vrede - Vrijheid* van de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Het ontvangen van een nieuwe penning blijft voor velen altijd een verrassing. Er was een slagpenning aangekondigd; van te voren waren er al lovende woorden over het ontwerp: 'zo mooi, erg interessant', dus benieuwd en met enige spanning verwijderde ik de nietjes van de envelop en maakte die open... Gevoelsmatig was mijn eerste reactie bij het zien van deze verenigingspenning negatief. Ik draaide de penning om en een bekend gezegde over de keerzijde kwam in me op... Een penning met twee keerzijden? De tekst is als een credo, het onderwerp kan emoties oproepen, maar dan zó op een penning?

Wat stoort mij, waarom die kritiek? Heb ik het mis? Mijn mening wordt - ook buiten penningkunst - vaak kritisch positief genoemd. Daar wil ik ook nu van uitgaan. Soms laat ik mijn mening wat positiever overkomen dan dat die eigenlijk is. In dit geval vind ik dat moeilijk. Bij de tekst en meer nog bij de verbeelding van het onderwerp heb ik te veel uitleg nodig. Ook met de vormgeving en de uitvoering heb ik moeite.

Letters

Het eerste wat ik zag en las was de tekst; die komt direct over. Maar door de wijze waarop de letters zijn geplaatst lijkt die tekst te 'rammelen'. De op zich mooie schreefletters in kapitaal lijken bij nadere beschouwing ongelijk aangebracht te zijn: de 'oo' in geloof lijken naar de 'l' te rollen, daarbij de 'f' meeslepend. De 'l' valt er bijna van achterover! Het woord vrijheid liep een deukje op en valt geknakt in twee delen uiteen. Dat tekst wél erg mooi kan worden aangebracht en dan met name op niet gegoten penningen is bijvoorbeeld te zien op de geslagen *VPK-jubileumpenning* door Christien Nijland of op de Fidem-penning *Maan en Muis* door Mirjam Mieras. Eric Claus wees me in dat verband al eens op de mooie beletter-ing in de cirkelvorm op en in de *Copierpenning* door Bruno Ninaber van Eyben, toen ik kritiek uitte op de vormgeving van die penning. Op de bedoelde penningen staat de tekst strak en de letters zijn optisch in de juiste stand en op de goede onderlinge afstand aangebracht. Daar is zorg aan besteed. Computergestuurde letters moeten toch perfect geplaatst kunnen worden, straalsgewijze met de ronding mee. Er zijn toch zeker 'trucjes' die via de computer uitgevoerd kunnen worden.

Als op een gegoten penning de letters onderling wat verschillen in vormgeving kan dat z'n charme hebben. Soms wordt de plaatsing van de tekst speels, in onderling verschillende letters, in de vorm van een ornament opgelost. Op een geslagen penning in deze uitvoering kan de charme zijn dat de tekst er perfect, strak, uitziet.

Twee plaatjes

Door de vormgeving wekt de penning niet de indruk eigentijds te zijn. Dit had zestig jaar geleden, kort na 1945, of al eerder gemaakt kunnen zijn door een fabrieksmodelleur als een penning zonder artistieke waarde en zonder gevoel voor penningkúnst. Ludwig Wenckebach (vormgever van diverse Nederlandse munten) heeft in en na de oorlog aansprekende gegoten en geslagen

penningen ontworpen, waarop verbroken ketenen en ook prikkeldraad zijn weergegeven. Penningen waar tenminste enige symboliek en zeggingskracht vanuit gaat. Op de VPK-penning zie ik twee plaatjes binnen een rondje, die ook binnen een rechthoek uitgebeeld hadden kunnen worden; aardig als een mini-affiche op een luciferdoosje of als je het rond wilt houden: iets voor op een bierviltje. Beide hebben hun verzamelaars en die kijken misschien niet zo nauw, alhoewel... de letters zijn op een bierviltje bijna altijd goed geplaatst, veelal in concentrische vorm, langs de rand.

Vrede wordt op de penning uitgebeeld door een veer, vrijheid door een bloesemtak. De enige 'vondst' is naar mijn mening de door(ge)broken prikkeldraadversperring op de vrijheidkant. De bloesemtak komt daarop wat armzalig over. Is vrede ingesloten of omsloten door prikkeldraad, zoals op de andere kant, echte vrede? Op mij komt het beklemmend en geïsoleerd over. De woorden, de tekst, het motto, ze zijn geplaatst, maar het begrip is niet sterk uitgebeeld. Hoe langer ik er naar kijk, hoe beroerder het ding voor mij wordt, ook qua technische uitvoering: de scherpte komt niet van het prikkeldraad, maar van de rand. De uitvoering lijkt een miskleun van een graveurmodelleur. Het komt over alsof er iets van een schets of een foto is overgenomen; meer grafisch dan gemodelleerd. De patine op mijn exemplaar is vlekkerig. De signering (de naam van de maker) en het verenigingslogo zouden er volgens de bijsluiter (de bijgeleverde beknopte toelichting) op moeten staan, maar zijn weggevallen, gelukkig maar! Die toelichting maakt mij niet veel wijzer; wat is de voorzijde en wat de keerzijde, of zijn beide zijden gelijkwaardig? Dat zou kunnen. Ik mis een korte verhelderende uitleg: Waarom een veer? Waarom heeft de ontwerper voor de ronde basisvorm de bodem van een weggeworpen blikje nodig? Dat komt over als weinig respect voor de penning in het algemeen en hoe past dat bij het motief van deze penning?

Wat je niet kunt, moet je niet doen

Het is al eerder gezegd en geschreven letters zijn moeilijk en niet iedereen kan een goede, mooie, gevoelige penning maken. Zelfs, naar nu blijkt, een internationaal erkend ontwerper niet. Destijds polste ik de bekende kunstschilder Kurt Löb voorzichtig voor het maken van een penning. Hij merkte toen al op: 'Nee, leuk die vraag, maar schoenmaker blijf bij je leest...' Alweer jaren geleden zei Nic Jonk in een kort gesprek op een bankje in zijn tuin met weids uitzicht op zijn beelden over het maken van penningen: 'Het vereist inzicht en gevoel, bovendien zijn mijn vingers te dik, ik begin er niet aan.' Karel Kneulman sloeg recent in een uitspraak de spijker op de kop: 'Wat je niet kunt, moet je niet doen.' Het zijn verstandige opmerkingen van gerenommeerde kunstenaars.

Mening van anderen

Het idee kwam in me op de mening van anderen te vragen. Een aantal leden, bekenden in de lezerskring van *De Beeldenaar* was bereid een reactie te geven.

Koert Heins, oud-bestuurslid en vele jaren erelid van de VPK: De vorige penning (de gegoten penning met het portret van Greet Kemper) ligt nog voor me. Nu alweer een penning, een échte PENNING, een slagpenning zelfs; goed tegenwicht ten opzichte van wat er is te zien is bij de expositie 'Over the Edge' en een aantal andere objecten. De technische voorbereiding zoals op de bijsluiter beschreven, kan ik (nog) onvoldoende doorzien, maar het resultaat mag er zijn: pakt wel prettig qua formaat, duidelijke belettering, goede patina, respect voor het onderwerp, volwaardige voor- en keerzijde. Jammer

dat de stempels van de voor- en keerzijde mijns inziens niet goed gesteld zijn ten opzichte van elkaar, zodat de penning niet om de as draaibaar is. Jammer ook, dat 'Ralph' en 'Pk' op de vrijheid-zijde niet of nauwelijks te ontdekken zijn, in tegenstelling tot wat op de bijsluiter staat.

Karel Soudijn, universitair hoofddocent psychologie in Tilburg, schrijver over penningen in *De Beeldenaar*, in een eerste reactie: Een aardige slagpenning, waarbij ik wel moet wennen aan de computergestuurde uitvoering. In die zin is er sprake van vernieuwing. De belettering heeft mijn aandacht, maar die heb ik nog niet goed bekeken. De penning komt erg Duits op mij over, daarvan ken ik verschillende penningen met prikkeldraad. In een vervolgreactie schrijft hij: Deze penning is te zien als een politiek pamflet. Meestal gebruiken we de begrippen 'vrede en vrijheid' in één adem. Ralph Prins maakt echter duidelijk, dat er sprake is van een tegenstelling. Op deze penning heeft vrede als uiterste consequentie: onvrijheid. Vrijheid heeft als uiterste consequentie: onvrede. Wie volmaakte vrede nastreeft, moet volgens Prins mensen in een concentratiekamp laten leven, waar een hogere instantie (de overheid) alles onder controle houdt en waar verstoringen van buiten gemakkelijk tegen te houden zijn. Achter het prikkeldraad heerst rust. Dat is een politiek statement in een periode waarin legers naar allerlei landen worden uitgezonden voor een 'vredesmissie'. Vrede kan daar kennelijk alleen met geweld worden bereikt of gehandhaafd. In ons land heeft de kreet van 'meer blauw op straat' overigens ook de implicatie, dat orde en rust vooral om strenge controle vragen. Maar daarmee betekent 'vrede': onvrijheid voor mensen. Op de keerzijde is de prikkeldraadversperring doorbroken. We kunnen hier kennelijk aan het concentratiekamp (of aan het toezicht van de overheid, het leger of de politie) ontsnappen. Maar als er bressen in de omheining zijn geslagen, dan biedt dit ook weer ruimte voor 'vreemde elementen' (buitenstaanders) om zich op hun eigen manier met ons leven te bemoeien - wat weer een bron van onvrede vormt. Zo beschouwd is de penning een bijzonder politiek pamflet, want de kunstenaar wijst ons op extreme consequenties van streven naar vrede en vrijheid. Wie te absoluut die begrippen wil verwezenlijken, krijgt te maken met vervelende consequenties. Door 'twee kanten van de medaille' te tonen, wijst de kunstenaar erop dat het hier steeds om wankel evenwicht gaat. Omdat de penning een 'doordenkertje' is, vind ik verdere technische beperkingen eigenlijk niet zo belangrijk meer. Met een paar eenvoudige symbolen haalt Ralph Prins eigenlijk zeer veel overhoop.

Frans Peese Binkhorst, met zijn vrouw enthousiast verzamelaar, hield een voordracht tijdens het VPK-symposium in 2005 en reageerde desgevraagd: Een bijzondere benadering, via de computer, dat is nieuw en wat anders. Door onder andere de patine is hij moeilijk van een gegoten penning te onderscheiden. Jammer, vind ik, dat de voor- en keerzijde verschillend 'op elkaar staan' en het Pk-embleem en de signatuur kan ik (op mijn exemplaar) niet vinden. Het is echt een affiche in penningvorm, je herkent de graficus.

Maja Houtman, goud- en zilversmid, vindt de penning zeer rustig van vormgeving. Zij reageert verder als volgt: Alles precies op zijn plaats, niets te veel, niets te weinig. De beeldtaal en tekst doen me denken aan de Tweede Wereldoorlog, wat bij een kort internetonderzoek naar Ralph Prins, juist blijkt te zijn. Ik ben geïntrigeerd door de gebruikte oppervlakten. Hoe krijg je zo'n oppervlak, en hoe zet je de letters en de verhoogde elementen erop? In het begeleidend briefje staat dat er gewerkt is met een 3D-programma en

dat een blikjesbodem, prikkeldraad, een tekening en een foto gebruikt zijn. Dit roept meteen vragen bij me op: als je van een tekening en een foto met de computer deze verhoogde elementen kan aanbrengen, waarom moest het prikkeldraad dan plat gemaakt worden? Dat kan je dan toch ook 'uit de computer halen'. En dan de structuur van dat blikje, hoe breng je die over? Daar ben ik erg nieuwsgierig naar. Ik kan me voorstellen dat je dat kan scannen en dat de computer de structuur kan frezen in gips, staal of welk materiaal dan ook. Het zou interessant zijn om eens bij zo'n computer te mogen kijken. Ik mis de signering, kan Pk niet vinden. Ondanks dat ik de penning iets te uitgebalanceerd vind vormgegeven, en daarmee wat 'koud', intrigeert hij me door de gebruikte structuren, patina en de afwerking van de opgelegde delen.

Christien Nijland, beeldhouwer en medailleur, vindt de penning een grote misser: Ik geloofde niet wat ik zag! De vormgeving en de uitvoering zijn beneden alle peil, de VPK onwaardig...

Eric Claus, beeldhouwer en medailleur reageerde: Een nieuw dieptepunt, wel een dapper experiment om een geslagen penning uit te geven. Maar dit resultaat: Erbarmelijk! En die Jehova's getuigentekst. Halleluja. Ik geloof, staat er tweemaal. Dus twee maal halleluja. Iets voor een gesp van een plastic-riem. Toen ik zei dat zijn reactie wat 'Wolkeriaans' overkwam, antwoordde hij: 'Ja zeg, dít kan toch niet. Zó op een pénning! ...en vergeet niet dat van die plastic-riem er bij te zetten!'

Geer Steyn, beeldhouwer en medailleur, reageerde samengevat als volgt: Van alle kanten gezien: Drie stappen terug! De uitvoering is te illustratief, met benauwde letters (versus het begrip vrijheid). Het geheel voldoet niet aan het begrip beeldtaal, dat mis ik, het is symbolentaal. Geen artistieke oplossing. Een gemiste kans om 'vrijheid, vrede' in beeld te brengen...

Lucie Nijland, beeldhouwer en medailleur, geeft een uitgebreid antwoord. Zij vindt het altijd moeilijk om gevoelens van onvrede in kritiek om te zetten, zeker bij het gevoelige onderwerp dat deze penning moet vertegenwoordigen. Per slot van rekening is de maker ermee begaan. Er is voor een machinale en harde vormgeving gekozen. Aan de andere kant vindt zij het lastig om de ontwerper dit te verwijten, want vooraf en tijdens het ontwerpproces kon de VPK nagaan dat de ontwerper te ver afstaat van plastisch werk en wat erger is, geen benul lijkt te hebben van een plastisch letterbeeld.

Het prikkeldraad 'sjabloon' is zes keer gebruikt. Uit de polijstbewerking van de tekst is lelijke slijtageschade ontstaan (op haar exemplaar); die is duidelijk zichtbaar. Het met één punt digitaal vergroten van het lettertype voor de hoofdwoorden 'vrijheid' en 'vrede' werkt averechts. Dit verzwaren van het lettercorps bij die woorden is grafisch gedacht. De letterzetter bij Begeer heeft er al evenmin benul van gehad. Jammer. Daar komt bij dat de bronzen belettering wel voor grafstenen lijkt bedoeld. Als dit met opzet is, dan is dát geslaagd. Lucie Nijland vervolgt: Ik denk dat het medium 'penning' te ver van de ontwerper afstaat. Evenmin begrijp ik de VPK-opdracht aan deze ontwerper. Het zogenaamde kleurverschil door de bovenkantjes te polijsten, bevestigt zijn hang naar het grafische effect. Daar komt nog bovenop dat de streepjes van het stempelsnijden alle zijkanten domineren, behalve de penningdikte. Het afslijpen van de penningrand geeft voelbare scherpe kanten. Over het takje en de veer weet zij niets te melden. Vooral het takje is plastisch arm opgevat en uitgevoerd. De betekenis van doorgeknipt prikkeldraad kan nog net. De tekst vind ik van een groot open deur gehalte, maar ik moet dit door de vingers zien vanwege de persoonlijke achtergrond in het streven

van de ontwerper. Van de bijsluiter word ik nog droeviger dan van de penning, zo gezocht vind ik de uitleg die deze penning begeleidt. En als de letters van de 'Trajanus-zuil' erbij worden gehaald, val ik om van schrik. Wat een armoe, dit te beweren, net als het platgereden blikje. Een opportunistische tekst.

Een persoon wilde geen mening geven, ook niet anoniem. 'Het kan gevoelig zijn voor de maker, ik ken die ervaring in mijn omgeving.' Met zo'n reactie kom je niet veel verder. Toepasselijk is daarbij wat Jan van Geelen als hoofdredacteur in zijn 'Redactioneel' ooit fijntjes opmerkte: 'Weinigen schrijven maar over penningkunst, want dan moet men over water lopen en tegelijk zijn nek uitsteken. Waar zijn de penningkunstauteurs, die durven zeggen wat ze mooi vinden, en duidelijk kunnen stamelen waarom?'

De echte penningmakers sterken mij in mijn conclusie: onze vereniging had zo'n penning niet mogen uitgeven. Een experiment van een jongere mag en kan een keer mislukken, dat schreef ik al eerder. Een gerenommeerde tachtigjarige ontwerper moet zelf zoiets niet willen. Normaal gesproken zal een graficus moeite hebben met plastische vormgeving en dat blijkt nu weer. Dat zullen de kunstenaar-bestuursleden toch weten? Was het misschien een leuk idee, een hommage aan een tachtigjarige, vanwege de aandacht voor zijn werk dit jaar? Maar zo'n penning heeft, hoewel niet van zichzelf, ook zijn positieve kanten: Je krijgt (nog) meer waardering voor andere knap vormgegeven penningen, en deze penning, dit teken, bestemd voor in de hand, is meer een teken aan de wand! Voor meer informatie verwijst de bijsluiter naar een artikel dat elders in dit blad is opgenomen. Ik hoop dat het mijn mening in positieve zin kan ombuigen. ■

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor beeldhouwerspenningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar regelmatig over.

Van Tiel naar Deventer... en weer terug

Een overslag uit de elfde eeuw

ARIE VAN HERWIJNEN

Onder de titel 'Van Tiel naar Deventer' beschreef Peter Ilisch in *De Beeldenaar* een hybride munt van Slavische oorsprong.[1] Dat wil zeggen een munt geslagen met twee niet bij elkaar horende stempels, al dan niet uit verschillende muntateliers of -plaatsen. Op de voorzijde van de beschreven munt is en face het gekroonde hoofd van een koning te zien, dat is afgeleid van de elfde eeuwse munten van Tiel. Op de keerzijde staat eveneens en face de afbeelding van een bisschop met tonsuur. Deze afbeelding heeft een sterke gelijkenis met de elfde-eeuwse munten van bisschop Bernoldus van Utrecht uit de muntplaats Deventer. Een herleidbaar randschrift ontbreekt aan beide zijden; slechts onleesbare tekens zijn op de munt aangebracht. Vanwege de afbeeldingen op deze munt kwam Ilisch tot de titel van zijn artikel.

In de publicatie 'De schoonheid van een Tielse munt zit 'm niet in zijn uiterlijk' in *De Beeldenaar* 2004-1 maakte ik melding van munten die op andere munten zijn overgeslagen.[2] Bij een overslag zijn voor elke zijde van de munt twee stempels voor verschillende munten gebruikt. Dit fenomeen komt niet alleen voor bij munten van Tiel, maar ook bij andere munten uit de elfde eeuw. Het resultaat van een overslag is dat een deel van twee munten te zien is op één muntplaatje. De kwaliteit waarop de oorspronkelijke munt is geslagen en de wijze waarop de tweede afbeelding op het muntplaatje is aangebracht, bepalen welke delen van de beide afbeeldingen nog te herkennen zijn. Vaak is de herkenbaarheid van één of zelfs beide afbeeldingen gering, maar in bepaalde gevallen ontstaan er door deze werkwijze uiterst interessante studieobjecten, zoals het hierna beschreven voorbeeld, waar de overgeslagen munt in het midden staat afgebeeld, met respectievelijk de originele munten van Deventer en Tiel er boven en er onder.

2x ware grootte

De munt van Deventer is van Hendrik II, uit zijn tijd als keizer (1014-1024). De voorzijde toont een behaard hoofd met amandelvormige ogen naar links in een parelcirkel. Het omschrift luidt: HEINRICVS IMAT of een variant hierop. De keerzijde toont een klein kruis, met de letters BONA in het verlengde van de benen van het kruis. In de hoeken tussen de letters staat een klein cirkeltje en dit geheel is weer in een parelcirkel gevat. Hierom heen staat DAVANTRA dat op veel munten verhaspeld is, ook retrograde voorkomt en meestal slechts gedeeltelijk leesbaar is.[3] Ilisch beschrijft een gemiddeld gewicht van 1,13 gram voor dit type. Uit de sluitdata van enkele Zweedse schatvondsten blijkt dat het type kort voor 1024 is ingevoerd. Mogelijk is het ook nog enige tijd na de dood van Hendrik II door Koenraad II aangemunt.[4]

Ook de munt van Tiel is uit de keizertijd van Hendrik II. Hier toont de voorzijde en face het hoofd van de keizer met beugelkroon. De tekst van het omschrift luidt: HEINRICVS IMPERATOR

en komt in diverse varianten voor. Het kruis met stippen in de hoeken dat op de keerzijde staat wordt omringd door de tekst xTIELE.[5] Het gemiddelde gewicht van dit relatief veel voorkomende type is 1,35 gram.

De overslag

De munt waarop de afbeeldingen van beide hiervoor beschreven munten voorkomen, toont op de voorzijde binnen een ovale parelcirkel het bovenste deel van de munt van Tiel. Het rechterdeel en de helft van het linkerdeel van de beugelkroon is min of meer op dezelfde plaats als op de originele munt te zien. Ook zijn de beide ogen zichtbaar. De afbeelding van de munt van Deventer is nog vager. Boven de letters RI (op 6 uur) in het omschrift is de aanzet van de hals te zien. De kin, lippen en onderzijde van de neus zijn zichtbaar. De parelcirkel is niet helemaal rond, omdat deze bestaat uit een deel van elk der munten. Het omschrift begint op ongeveer half drie: ..EINRIVCS IMIPE.TOR, duidelijk bedoeld als Hendrik met keizerlijke titel.

Ook de keerzijde is een puzzeltje geworden. Van de Tielse afbeelding is het volgende te zien: het kruis met de vier stippen en de parelcirkel aan de zijde van het rechter bovenkwadrant. Van het omschrift is niets terug te vinden. Op deze zijde is meer van de originele keerzijde van de munt van Deventer terug te zien. De parelcirkel is voor meer dan de helft compleet; van ongeveer 4 uur tot 11 uur. Van het oorspronkelijke BONA zijn de N en de A te zien evenals drie van de vier kleine cirkeltjes tussen deze letters. Het omschrift is als ..ATRITNA. leesbaar; een duidelijke verhaspeling van het oorspronkelijk bedoelde DAVANTRA. Het gewicht van de munt is 1,13 gram.

Hier is sprake van een overgeslagen munt, waar op de voor- en de keerzijde afbeeldingen zijn te zien van munten van Deventer en Tiel. Beide voorzijdestempels zijn gebruikt voor de voorzijde en de beide keerzijdestempels voor de keerzijde. Beide oorspronkelijke munten zijn uit de keizertijd van Hendrik II. Het gewicht is gelijk aan het gemiddelde gewicht van het type munt van Deventer.

Voor de voorzijde geldt:

- het omschrift kan qua tekst zowel van Deventer als Tielse oorsprong zijn. Vanwege de plaats waar het initiaalkruis zou moeten staan is het aannemelijk dat het omschrift op deze zijde aan de Deventer munt kan worden toegeschreven.
- de Deventer afbeelding is van het type Ilisch 1.9.

2 x ware grootte

- de Tielse afbeelding is van het type Ilisch 3.3 of 3.4.
- het linkeroog van de Tielse munt kan ook het oog van de Deventer munt zijn.

Voor de keerzijde geldt:

- de zichtbare tekst is een verhaspelde versie van de oorspronkelijke munt van Deventer.
- de Deventer afbeelding is het type Ilisch 1.9.
- de Tielse afbeelding is van het type Ilisch 3.3 of 3.4.

Valt uit deze gegevens een conclusie te trekken over de overslag? Voor een groot deel wel, maar er blijven ook nog vragen over. Vanwege het gewicht kan worden vastgesteld dat de munt met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is geslagen in Deventer. Als datering kan de periode van kort voor 1024 tot mogelijk enige tijd na 1024 worden vastgesteld. Dit komt overeen met gegevens uit schatvondsten en de beschrijvingen van de Deventer en Tielse munten uit de keizersperiode van Hendrik II.

Resteren nog twee vragen: waarom is deze overslag ontstaan en welke afbeelding stond als eerste op de munt en welke werd daar overheen geslagen? Het antwoord op de eerste vraag is waarschijnlijk gemakzucht. Vaak was bij een rijkstol ook een munthuis gevestigd. De verschuldigde tol werd betaald met zilver in diverse vormen: baartjes, sieraden en munten. Als er met munten werd betaald, kunnen deze zonder om te smelten direct onder de muntershamer in het munthuis terecht zijn gekomen. Dit kan dus zowel in Deventer als in Tiel zijn gebeurd. Aangezien beide een rijkstol en een munthuis bezaten.

Het beantwoorden van de tweede vraag ligt aanzienlijk gecompliceerder. Het is bekend dat de gewichten van munten uit elfde-eeuwse muntplaatsen onderling verschilden en dat het gewicht gestaag afnam naarmate de muntplaats verder van Keulen verwijderd lag.[6] Uitgaande van de hiervoor vastgestelde muntplaats Deventer, is het niet logisch als de afbeelding van een Tielse munt over een Deventer munt wordt geslagen. De overgeslagen munt heeft een aanzienlijk lager gewicht dan de oorspronkelijke Tielse munten uit de keizertijd van Hendrik II. Tevens levert het maken van een munt met de afbeelding van Tiel, maar met het gewicht van Deventer, geen economisch voordeel op. Maar andersom geeft ook geen houvast. Immers dan zou de eerste afbeelding van Tiel moeten zijn, terwijl het gewicht al dat van Deventer was. Ook niet logisch!

De afbeelding van de munt van Deventer heeft de overhand op zowel de voor- als keerzijde van de overslag munt. Dat spreekt dus voor Tiel als eerste en Deventer als tweede muntplaats.

Maar is de munt wel in twee muntplaatsen onder de hamer gekomen of is dit in slechts één muntplaats gebeurd? Werkte hetzelfde personeel misschien afwisselend of zelfs gelijktijdig in de twee muntplaatsen en is het mogelijk dat de muntstempels van beide muntplaatsen tegelijk op één fysieke plaats waren?

Kan er zelfs al een afbeelding van beide munten in het muntstempel zijn aangebracht? Maar waarom zijn in het stempel dan al de afbeeldingen verschoven ten opzichte van elkaar aangebracht? Interessante vragen en redenen genoeg voor verder onderzoek naar de eventuele relaties tussen de diverse elfde eeuwse munthuizen en het fenomeen 'overslagen'.

Arie van Herwijnen is sinds 1980 verzamelaar van middeleeuwse munten van Nederlandse munthuizen. Zijn specialisatie behelst de muntslag van de steden Tiel en Deventer waarnaar hij doorlopend onderzoek naar nieuwe types en varianten verricht. De resultaten hiervan worden regelmatig in korte artikelen wereldkundig gemaakt.

Graag wil ik Peter Ilisch en Jos Benders bedanken voor hun suggesties en alternatieve benaderingen aangaande dit onderwerp.

NOTEN

1. ILISCH 1997.
2. VAN HERWIJNEN 2004, 25.
3. DANNENBERG 1876-1905 nr. 564; ILISCH 1997/8 nr. 1.9.
4. ILISCH 1997/8, 26-27.
5. DANNENBERG 1876-1905 nr. 578; ILISCH 1997/8 nr. 3.3.
6. VAN HERWIJNEN 2004, 24.

LITERATUUR

H. DANNENBERG *Die Deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit* (Berlijn 1876-1905).

A. VAN HERWIJNEN De schoonheid van een Tielse munt zit 'm niet in zijn uiterlijk *De Beeldenaar* 28 (2004) 23-27.

P. ILISCH Van Tiel naar Deventer *De Beeldenaar* 21 (1997) 320-322.

P. ILISCH Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 84-85 (1997/8).

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Munt slaan uit Sinterklaas

De Amsterdamse noodmunten van 1578

L.M.J. BOEGHEIM

In 1558 zaten de bestuurders van de Oude Kerk te Amsterdam met de handen in het haar. De oudste aan Sint-Nicolaas gewijde kerk van Amsterdam moest hoognodig worden uitgebreid, maar er was geen geld. Tegenwoordig zou men voor dit doel een inzameling houden of een bazaar inrichten. Vroeger kende men andere middelen. Loterijen waren toegestaan mits de opbrengst bestemd was voor een liefdadig doel.

Eerst moest daartoe aan 's Lands Vorst vergunning worden gevraagd, die deze meestal dadelijk verleende. Ook de kerkmeesters van de Oude Kerk namen hun toevlucht tot een loterij, waarvan de opbrengst bestemd was voor een lichtbeuk op het Hoge Koor. Er werd een houtsnede vervaardigd waarop men behalve de kerk met het Koor in aanbouw ook Sint-Nicolaas en de prijzen afbeeldde. De hoofdprijs van dit godvruchtige kansspel was een zilveren bokaal met deksel, waarop

Sint-Nicolaas prijkte. De loterijprenten gingen vlot van de hand en de opbrengst was voldoende voor de uitbreiding van de Oude Kerk. Jammer genoeg is niet bekend wie de hoofdprijs won.

Dat Sinterklaas voor de Oude Kerk van veel belang was, moge blijken uit het feit dat er in 1522 een massief zilveren beeld van deze beschermheilige werd vervaardigd. Het kostte het voor die tijd ongehoorde bedrag van 948 carolusguldens (huidige koopkracht ca. € 18.000). Tot 1578 heeft het beeld van de 'zilveren Sinterklaas' in de Oude Kerk gestaan. Amsterdam bleef in het begin van de Tachtigjarige Oorlog de rooms-katholieke godsdienst trouw en wenste zich niet aan te sluiten bij de Prins. Alhoewel er onderhandelingen plaatsvonden, was de stad niet genegen haar regering te veranderen. Dit leidde eind 1577 tot een blokkade met als gevolg de Satisfactie van Amsterdam op 8 februari 1578. Naast de rooms-katholieke kerk werd ruimte gegeven aan de calvinisten en werd in overleg met de Prins de regering van Amsterdam gewijzigd. Deze wijziging staat bekend als de Alteratie van Amsterdam, die op 26 mei 1578 werd doorgevoerd.

De katholieken kregen het erg moeilijk. Ook het beeld van de bisschop van Myra moest het ontgelden. Op 5 januari 1578 tijdens de belegering van de stad door Sonoy werd het verkocht, omgesmolten en tot noodmunten verwerkt. De waarde van deze noodmunten bedroeg respectievelijk 40, 20, 10 en 5 stuivers. Ze droegen het wapen van Amsterdam, het jaar van vervaardiging en de 40 en 20 stuivers op de keerzijde in een bladerkrans het opschrift P.A.R.E.T.F.O. Dat wil zeggen Pro Aris

(foto: Schulman BV)

Et Focis, voor de altaren en de haardsteden (of: voor de godsdienst en het vaderland). De keerzijde van de 5 en 10 stuivers waren blanco. De munten werden op 31 januari 1578 in omloop gebracht, echter in de waarden 50, 25, 12 $^1/_2$ en 6 $^1/_4$ stuiver.

Daarnaast werd er na het beleg nog een serie uitgebracht met het gekroonde wapenschild van Amsterdam en een blanco keerzijde. Het zilver voor deze tweede emissie werd door de stedelijke overheid beschikbaar gesteld. Het Rijksmuseum te Amsterdam bezit nog enkele van deze noodmunten en van de loterijprent, die destijds in duizenden exemplaren werd verspreid, is er nog slechts één over. Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap is er de gelukkige eigenaar van. ■

L.M.J. Boegheim is honorair wetenschappelijk medewerker bij het Geldmuseum.

LITERATUUR

PURMER / VAN DER WIEL *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573-1806 deel I* (Amsterdam 2006), p. 77-80.

J.H. KRUIZINGA, in: *Weekblad Cobouw* 5 december 1980, p.15.

(advertentie)

Galerie de Steenlinde

Ron Geurs Lindenlaan 1
3761 BA Soest

tel 035 6026409
mob 06 53621681

ron.geurs@hccnet.nl
www.steenlinde.nl

Openingstijden: do t/m za en 1e zo vd maand 13 tot 17

Expositie

Permanente penningtentoonstelling

nieuwe penningen van verschillende kunstenaars

Grenzen van de numismatiek

Muntsieraden

MARJAN UNGER

'Duizenden landgenooten hebben het als symbool van aanhankelijkheid en onafhankelijkheid gedragen; duizenden van onze bevrijders hebben het als karakteristiek Nederlandsch oorlogssieraad over zee en oceaan verzonden: het muntsieraad, de aanvankelijk verboden, nagejaagde, doch niet te onderdrukken of uit te roeien beeltenis van onze Koningin op de bij honderdduizenden achter gehouden, niet-ingeleverde zilveren munten', zo viel in een van de eerste naoorlogse nummers van het vakblad van de Federatie Goud en Zilver te lezen. Het artikel verwees naar het grote aantal muntsieraden met de beeldenaar van Wilhelmina dat gedurende de jaren van bezetting was gemaakt. De vervaardiging van dergelijke muntsieraden stamt uit die tijd, aangezien er uit de periode vóór 1940 geen vermeldingen bekend zijn.

Vanaf april 1941 werd door de bezetter officieel beslag gelegd op het Nederlands muntgeld, een maatregel die ongewild een enorme stimulans bleek te worden voor het maken van muntsieraden met de beeldenaar van Wilhelmina. Honderdduizenden gaven openlijk uiting aan hun trouw aan Oranje door zich te tooien met armbanden en speldjes, gemaakt uit dubbeltjes en kwartjes, waarin de beeltenis van de koningin was uitgezaagd. De populariteit van de muntensieraden als vorm van verzet was zo groot, dat de gram van de bezetters zich in 1941 uitte in een speciaal directief met de titel: 'Geen Koninklijke Portretten meer'. Dit verbod had echter niet het beoogde effect.

Als blijk van stil verzet mag de betekenis van muntsieraden niet onderschat worden. Het was een daad die gesteld werd en die met name jongeren voorbereidde op verder verzet, zoals ondergrondse activiteiten. De variëteit invormgeving is onverwacht groot. Menig Nederlandse knutselaar heeft zijn of haar tijd doorgebracht met het uitzagen van de beeldenaar van Wilhelmina en het verwerken van munten tot sieraden en, niet te vergeten, tot allerhande gebruiksgoed zoals lepels. Maar ook professionele edelsmeden hebben muntsieraden gemaakt; dat blijkt uit het vakwerk dat ertussen zit. Weinigen hebben hun werk gemerkt met hun meesterteken. Het was immers een subversieve daad.

Voor de dubbeltjes- en kwartjesarmbanden waren relatief veel munten nodig; de meeste zijn gemaakt met munten die bij het uitbreken van de oorlog volop in omloop waren. Vele bevatten munten die nog in 1941 zijn geslagen. De muntjes zijn met simpele schakels aan elkaar verbonden, soms met een enkel schakeltje tussen de munten, maar vaak met schakels langs de boven- en onderzijde van de armbanden. Bij de zwaardere armbanden overlappen de munten elkaar en wordt de herhaling van de profielen van Wilhelmina dominant. Er zijn armbandjes met zilveren stuivertjes van Willem III die op exact dezelfde wijze zijn gemaakt als die met de Wilhelmina-munten. Deze hadden waarschijnlijk niet dezelfde protestwaarde als de muntsieraden met Wilhelmina als beeldenaar, die toen als het onbetwistbare boegbeeld van het Huis van Oranje fungeerde. De vierkante stuivers van een koper-nikkel legering, die geen beeldenaar van Wilhelmina droegen, maar

een vruchtdragende oranjetak en die tot 1943 zijn gemunt, zijn eveneens tot armbanden en broches verwerkt.

Met de grootste munten, de rijksdaalders, was voor sieraden echt effect te bereiken. Ze werden verwerkt tot hangers of broches. Vaak zijn de randen extra bewerkt. De zilveren guldens, iets bescheidener van formaat, zijn op vergelijkbare wijze als de rijksdaalders verwerkt. Als herensieraden zijn veel manchetknopen gemaakt, vaak een kwartje gekoppeld aan een dubbeltje. Ook dasspelden waren geliefd, meestal een uitgezaagd dubbeltje gezet op een lange speld die zichtbaar op de das gedragen kon worden, maar ook verstopt onder revers.

Veel variatie

De grootste vormvariatie zit in de broches die uit verschillende munten zijn samengesteld. Net als bij de hangers en de ringen zitten hierbij ook veel oudere. Natuurlijk zijn er veel brochettes bij: munten, soms van verschillende grootte en soms uitgezaagd, op een rijtje gemonteerd en tot een speld verwerkt. Een klaverblaadje gevormd uit drie dubbeltjes met een steeltje komt veel voor en meestal ongekeurd. Bij de weinige sieraden met een meesterteken zit een hanger gemaakt van een gulden met een uitgezaagde Wilhelmina en een zorgvuldig uitgezaagde kartelrand. Hij draagt het keur voor inlandse werken en een meester teken van de firma Gebr. Murk uit Schoonhoven (1926 - 1969). Een andere hanger, gemaakt van een gulden, met een rond bewerkte, gladde rand, draagt nogal pontificaal het meesterteken van de Gebroeders Seton uit Schoonhoven (1934 - 1956). Waren deze bedrijven niet bang voor de bezetter of zijn deze sieraden na de bevrijding gemaakt?

Het dragen van muntsieraden was beladen en niet zonder gevaar. Tijdens de bezetting konden muntsieraden met de koningin alleen binnenshuis gedragen worden. Buiten kon echt niet, verraders waren overal. Als je voor zoiets

aangegeven werd, kon dit zeer nare en vergaande gevolgen hebben.

Muntsieraden worden weinig tentoongesteld en dan meestal binnen een historische context, maar zelden of nooit vanwege hun waarde als sieraad. Dat is in zekere zin terecht, het is eerder een sociaal- en politiek-historisch dan een kunsthistorisch onderwerp, hoewel de geschiedenis van de Nederlandse muntsieraden over de hele twintigste eeuw bezien zich met enige goede wil laat lezen als een ingedikte stijlgeschiedenis. Het Geldmuseum in Utrecht heeft een kleine collectie oorlogssieraden en andere memorabele voorwerpen.

Het aan het begin aangehaalde artikel in het vakblad van de Federatie Goud en Zilver vervolgde als volgt: 'In de stad, die het eerste bevrijd werd, onze meest zuidelijke provinciale residentie, Maastricht, rees spontaan de gedachte om onze Koningin een blijk van dit nationale sieraad uit den bezettingstijd te doen toekomen.' Het werd een broche, uitgevoerd door de Kon. N.V. Ernest Allard en gemaakt van een zilveren gulden, met de beeltenis van Wilhelmina uitgezaagd en in de rand gegraveerd: 'Maastricht, 14 september 1944'. Voor de koningin werd hij verguld. Het geschenk viel zo in de smaak, dat prins Bernhard in december 1944 de firma Allard de opdracht gaf voor prinses Juliana een armband in hetzelfde genre te vervaardigen. Het ontwerp van de heer Brandsma, dat afgebeeld werd bij dit artikel, bestond uit een strak gevormde band, met zo te zien centraal een gulden, geflankeerd door twee halve guldens, twee kwartjes en vier dubbeltjes, alle met uitgezaagde beeldenaars. ■

Marjan Unger is kunsthistorica en werkzaam als hoofd van de afdeling Vrije Vormgeving aan het Sandberg Instituut, de post-academische opleiding verbonden aan de Rietveld Academie. In 2004 verscheen van haar *Het Nederlandse sieraad in de 20ste eeuw*, het standaardwerk op het gebied van sieraden.

(advertentie)

Civitas
Munt- en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

•• Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Afdeling Collecties & Onderzoek

Berichten uit het Geldmuseum

CHRISTEL SCHOLLAARDT

Twee jaar na de fusie van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet, het Nederlands Muntmuseum en de Numismatische afdeling van de Nederlandsche Bank tot het Geld- en Bankmuseum – inmiddels alweer omgedoopt tot Geldmuseum – vragen veel verzamelaars zich af wat het nieuwe museum hen te bieden heeft en of de numismatiek daar nog wel een plaats in zal hebben. Die twee jaar hebben wij als nieuw museum nodig gehad voor de volgende zaken:

- het formuleren van een museaal beleid
- het schrijven van een programma van eisen voor het gebouw
- het inventariseren en samenvoegen van collecties
- het opstellen en implementeren van een nieuw organisatiemodel, waarnaar wij sinds 1 januari 2006 bij het Geldmuseum werken.

De afdeling Collecties & Onderzoek houdt zich bezig met het beheren en behouden van de 'Staatscollectie Numismatiek' en het plegen en stimuleren van onderzoek op dit gebied. Nieuw toegevoegd is het onderzoek op geldcultureel terrein.

Binnen de afdeling Collecties en Onderzoek zijn werkzaam:
Marcel van der Beek B niet-antieke munten en muntproductie
Paul Beliën B antieke munten
Gerard Borst B sociologie van het geld
Erik van der Kam B papiergeld
Jan Pelsdonk B muntvondsten
Arent Pol B niet-antieke munten / conservator collecties
Jan Stuurman B muntvondsten
Carolien Voigtmann B penningen
Ben Best B registrator
Geertje de Kort B registrator
Kristina Petrasova B medewerker collectiebeheer

Het Geldmuseum opent pas in het voorjaar van 2007 zijn deuren voor het publiek, maar dat neemt niet weg dat wij een aantal voorzieningen al in werking hebben gesteld. De onlangs vernieuwde website (www.geldmuseum.nl) is daar een voorbeeld van. Onze onderzoekers hebben daar allen een eigen pagina. Ook het 'GeldcultureelCafé' zal nog een aantal keren plaatsvinden voor de officiële opening. De dienstverlening in de vorm van fotoleveringen, determinaties en bruiklenen zullen tot de verhuizing noodgedwongen op een laag pitje staan.

In het nieuwe gebouw zullen we voornamelijk op de eerste verdieping actief zijn. Er komt een prachtige ruimte voor het informatiecentrum, er zullen kleine numismatische exposities op het portaal te zien zijn, het numismatisch spreekuur krijgt weer een plek, inzage in de collecties zal – op aanvraag – weer mogelijk zijn en natuurlijk kunt u met al uw vragen terecht bij de onderzoekers en het informatiecentrum.

Het duurt nog een aantal maanden voor het zover is. Om de afdeling Collecties & Onderzoek van het Geldmuseum alvast voor het voetlicht te brengen bieden we u vanaf dit nummer van *De Beeldenaar* een nieuwe column aan: Collecties & Onderzoek bij het Geldmuseum.

Om beurten zullen medewerkers een column schrijven over een onderwerp dat hen bezighoudt. Dat is breed, van boekbesprekingen tot proefschriftvoorstellen. Ik wens u veel leesplezier. Suggesties en opmerkingen zijn altijd welkom. ■

Christel Schollaardt is manager van de afdeling Collecties & Onderzoek van het Geldmuseum in Utrecht.

Berichten uit het Geldmuseum

'Problemen met geld' is van alle tijden

ARENT POL

De invoering van de euromunten en -bankbiljetten was een zeer belangrijke gebeurtenis. Alweer zes jaar geleden zagen en hoorden we daar dagelijks over in alle media. De overheid was een waar publiciteitsoffensief begonnen om het publiek de ernst van de situatie duidelijk te maken en daarvoor werden de zwaarste 'kanonnen' ingezet. Zo ook begin september 2001, toen minister van Financiën Zalm en de president van de Nederlandsche Bank (DNB) Wellink een kijkje namen in het DNB-geldpakhuis in Lelystad. Toen ook werden voor het eerst in Nederland de kersverse biljetten publiekelijk getoond en die gelegenheid werd door de aanwezige autoriteiten aangegrepen om dat nieuwe papiergeld eens wat beter te bekijken. Een en ander werd vastgelegd op de gevoelige plaat. De introductie van de euro was een belangrijk moment in de (Nederlandse) geldgeschiedenis en alle afgebeelden kijken dan ook zonder uitzondering op hun eigen, maar passende wijze naar dit nieuwe Europese cultureel erfgoed: ernstig, ingespannen, verrast, onderzoekend, verbaasd. Men tuurt naar de afbeeldingen, bevoelt het papier en inspecteert de diverse echtheidskenmerken. Ach ja, geld is een serieuze zaak.

Vroeger

Dat geld belangrijk is, was al lang bekend. Vroeger had het misschien een andere vorm, maar cruciaal was het, net als tegenwoordig. Laat u niets wijsmaken door lieden die zeggen 'geld speelt geen rol', want u en ik weten wel beter. En de gedaante van het geld is daarbij niet van belang. Zo kunnen het ook oude, buiten omloop zijnde munten zijn die ieder zo hun eigen emotionele, culturele, wetenschappelijke of intrinsieke waarde hebben en die ook de

v.l.n.r. bankpresident Wellink, procureur-generaal Steenhuis, hoofdcommissaris Beuving, thesaurier-generaal Van Dijkhuizen, en minister Zalm
foto: Bram van de Biezen

moeite waard zijn om te verzamelen, te rangschikken en steeds weer in de hand te nemen voor grondige beschouwing. Door ze nauwgezet te bestuderen kan hun ware aard en betekenis wellicht doorgrond worden, evenals de motieven van de makers en vroegere gebruikers... Uiteraard is dat geen eenvoudige zaak, want het vergt een grote betrokkenheid bij het onderwerp.

Het verzamelen van wat dan ook is wel verklaard uit een verdrongen miskenning of anderszins vervormde persoonlijkheid, dan wel als substituut voor onvervuld verlangen. Maar iedere geïnteresseerde weet dat het niet waar is - het is de echte belangstelling voor het fraaie, het spannende, het cultureel waardevolle dat ons soms sprakeloos maakt. En uiteraard zijn we ook gevoelig voor de geldelijke waarde van ons object van begeerte. Nauwgezette inspectie is dus altijd zeer zeker hard nodig om de echtheid vast te stellen, om na te gaan of men niet is bedrogen door gemene lieden van laag allooi. Daarom is het ook zo betreurenswaardig dat een Frans kunstenaar een kleine twee eeuwen geleden heeft gemeend de verzamelaar te moeten bespotten. Boilly zette in een van zijn litho's uit de jaren 1823-1828 een wel heel typische karikatuur neer. De afgebeelde 'antiquaires' zijn oud en dus niet meer te redden van hun verslaving, zo lijkt de boodschap. Oudheden in het algemeen en munten in het bijzonder eisen al hun aandacht op. Want geld is immers een serieuze zaak, daar moet je niet te licht over denken en zeker kun je niet zomaar heen stappen over alle problemen die het met zich mee brengt. ■

prent van Louis Léopold Boilly (latere nadruk) recente aanwinst van het Geldmuseum

Arent Pol is conservator munten van middeleeuwen en nieuwe tijd en doet voornamelijk onderzoek naar het muntwezen van Nederland en koloniën, met speciale aandacht voor de vroegste middeleeuwen. Tevens is hij als conservator collecties verantwoordelijk voor het inhoudelijk beheer van de verzamelingen van het Geldmuseum.

(advertentie)

www.sipiro.nl

lid NVMH

Reacties op Christiens brief

JANJAAP LUIJT

In *De Beeldenaar* 2006-4 stond een artikel van Christien Nijland waarin zij haar mening gaf over de inschrijfpenning *Troijka*. Als hoofdredacteur van *De Beeldenaar* wil ik daar graag op reageren.

Ik denk dat een inschrijfpenning inderdaad voldoende moet hebben aan een aankondiging van drie à vier pagina's. Daar heeft Nijland gelijk in. In de afgelopen jaren heeft Hans de Koning echter de nobele taak op zich genomen verschillende Nederlandse penningmakers in de schijnwerpers te zetten met een uitgebreid artikel en een oeuvrecatalogus. Meestal gebruikt hij daarvoor de uitgifte van één bepaalde penning als kapstok. Dat *De Beeldenaar* geen onderscheid maakt tussen 'goede' en 'slechte' medailleurs, siert naar mijn mening het tijdschrift. Immers, over smaak valt lang en uitvoerig te twisten. Wellicht is 13 pagina's redactionele aandacht voor één penningmaker te veel van het goede, maar zolang *De Beeldenaar* zijn kopij hoofdzakelijk ontvangt van enthousiaste vrijwilligers, kan ik mij de luxe van het inkorten van bijdragen amper veroorloven.

Uit de overige reacties wil ik die van penningliefhebber Tom Senders en beeldhouwster Barbara de Clerq aanhalen. Senders heeft zich vooral geërgerd aan de gang van zaken met betrekking tot de inschrijfpenning. Het feit dat de penning al geruime tijd te koop was bij galerie Nikh in Tilburg en dus niet speciaal voor de leden werd uitgebracht, stak hem in het bijzonder. Zeker toen zijn opmerking hierover op de jaarvergadering door de voorzitter onwetend (of ontwijkend?) werd beantwoord. Hij vindt het getuigen van durf, maar vooral ook van een positieve instelling van Christien Nijland dat zij dit onderwerp heeft aangekaart. Verwijzend naar het ook in *De Beeldenaar* 2006-4 opgenomen artikel van Lucie Nijland, stelt Senders: 'Bescheidenheid siert de mens, maar te vaak de mond houden, is niet juist.' Daarom stelde hij in zijn reactie ook de vraag of het passend is een zittend bestuurslid – ondanks ongetwijfeld grote verdiensten – onderwerp te maken voor een jaarpenning.

Barbara de Clercq is het volstrekt eens met Christien. Zij vindt het tot vervelens toe herhalen van dezelfde plaatjes buitengewoon oninteressant en overbodig. 'Is er niets beters om het blad mee te vullen of is de redactie niet kritisch genoeg?' Verder vindt zij veel werk in de rubriek *Penningnieuws* grenzen aan amateurisme: 'Het is niet goed voor *De Beeldenaar* en ook niet goed voor de penningkunst in het algemeen. Waarom sturen gerenommeerde penningmakers nooit meer fotomateriaal op? Maken ze soms geen penningen meer?'.

Karel en de penningkunst

Els van Rees, 'Ameland'

KAREL SOUDIJN

Verzamelingen groeien door er over te praten en te schrijven. Binnen de instelling waar ik werk, heb ik het daarom vaak over penningkunst. De aanbiedingen volgen vanzelf, meestal uit onverwachte hoek.

Eind 1997 belde Kees van Rees mij op met de vraag of ik kon langskomen op zijn werkkamer in de Tilburgse letterenfaculteit. Hij liet me twee bronzen gietpenningen zien en hij vroeg of ik wist wie deze gemaakt had. Op het eerste gezicht leek dit werk te zijn van Piet Esser, maar toch waren de penningen anders uitgevoerd dan wat ik me herinnerde van diens grote overzichtstentoonstelling uit 1996. Was het jeugdwerk van hem? Daar viel van alles tegen in te brengen. Ik kon het goede antwoord niet geven.

Kees kon dat wel. Beide penningen waren ontworpen door zijn echtgenote, Els van Rees-Burger, een leerling van Esser. Als ik wilde, kon ik beide exemplaren kopen – en dat heb ik meteen gedaan.

Het ene exemplaar – hier niet afgebeeld – is een portretpenning van Tommaso Masaccio (1401-1428); de keerzijde verwijst naar diens beroemde fresco met de verdrijving van Adam en Eva uit het paradijs. Het andere, iets oudere exemplaar betreft een impressie van Ameland. Laatstgenoemde penning dateert uit 1972 en heeft een diameter van 60 mm.

Bij de genoemde overzichtstentoonstelling uit 1996 verscheen een omvangrijke catalogus, *Piet Esser: beeldhouwer en medailleur.* Op bladzijde 137 staat een in terracotta uitgevoerde penning afgebeeld die Esser in 1971 maakte met het portret van zijn leerlinge Els van Rees. Een voetnoot vermeldt heel beknopt iets over haar. Ze is geboren in 1946, won in 1973 de gouden medaille van de Prix de Rome en – aldus de voetnoot – ze 'is niet langer werkzaam als beeldhouwer'.

Die laatste mededeling blijkt onjuist te zijn, al heeft boetseren (kleinplastiek en portret) in haar leven als kunstenares

een veel bescheidener plaats gekregen dan in de beginperiode. Penningen ontwierp Els van Rees tot het midden van de jaren tachtig, maar slechts vijf van deze ontwerpen zijn daadwerkelijk in brons gegoten.

'Ameland' vind ik mooi en suggestief. De ene zijde is vol en intiem: twee grote paarden die zich in elkaars aanwezigheid koesteren. De keerzijde, met de naam van het eiland, is open en geeft zowel weidsheid als eenzaamheid weer. Hier staat een vogel op de grens van land, water en lucht. Deze kant van de penning is bovendien dreigend, met die impressie van zware wolkenvelden. De vogel kan nog alle kanten op, maar het is de vraag of het gevaar helemaal ontlopen kan worden.

Voor leerlingen van Esser zal Ameland een bijzondere betekenis hebben. In de nu al enkele malen genoemde catalogus schrijft Geer Steyn: 'In het vroege voorjaar ging de beeldhouwafdeling van de Rijksakademie naar het waddeneiland om buiten te werken, dieren te boetseren: paarden, koeien en een enkel konijn dat al gauw in het licht van het avondeten werd gezien. Ameland was één groot buitenatelier vol met kwetterende leeuweriken, tureluurs en wulpen.' Steyn vervolgt met de opmerking: 'Na de zwaarte van de winter, waarin we maandenlang modelstudies maakten en vooral onze eigen grenzen ontmoetten, was het waddeneiland een verademing. Ook voor Piet Esser: iets van het professorale viel van hem af.' Bij deze tekst staan foto's afgedrukt van leerlingen die in het vrije veld een paard boetseren.

De Amelandpenning van Els Burger vind ik extra interessant door de verwijzing naar dat onderdeel van die beeldhouwopleiding. Talrijke beeldhouwers die ooit meegingen naar Ameland, ontwikkelden zich bovendien tot bijzonder productieve medailleurs.

Nadat ik beide penningen had gekocht, gaf Kees van Rees me een exemplaar van het juryrapport van de wedstrijd voor de Prix de Rome 1973. Voor het onderdeel 'vrije beeldhouwkunst' meldden zich acht kandidaten. Vier deelnemers werden toegelaten tot de eindkamp. Zij moesten het begrip 'water' uitbeelden. Els van Rees won de gouden medaille met een intiem 'beeldje van de dorst': een moeder die haar kind te drinken geeft. De zilveren medaille ging naar Geer Steyn voor diens beeld van een dijkwerker 'met een wijd gebaar van werpen'. Het is aardig om dit in het juryrapport van jaren geleden zo geformuleerd te zien, want onlangs, ter introductie van een door hem gegeven masterclass, duidde hijzelf de penning aan als 'een gebaar'. Dat zat er bij hem kennelijk al vroeg in.

Geer Steyn ontwikkelde zich tot een belangrijk medailleur. Els van Rees is in dit opzicht meer in de luwte gebleven. Samen met haar echtgenoot verblijft ze tijdelijk in de Verenigde Staten, waar ze zich voornamelijk met schilderen bezighoudt. ■

In de reeks Karel en de Penningkunst beschrijft Karel Soudijn zes penningen uit zijn bezit en de betekenis die die penningen voor hem hebben.

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (IX)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

In eerdere afleveringen van deze reeks stond ik stil bij de oorden van Josse Maximilien (1617-1662). Tijdens zijn regeringsperiode zijn te Gronsveld talloze koperen oorden geslagen. In aflevering drie heb ik deze oorden onderverdeeld in vier hoofdtypen, en er een vijfde aan toegevoegd. Hier wil ik stilstaan bij type 1. De oorden van dit type zijn duidelijk herkenbaar als imitaties van Luikse munten. Deze oorden hebben op de voorzijde de letters BE of EB en op de keerzijde een gekroond wapenschild (Purmer en Van der Wiel 9119-9120, Lucas 96-108). Deze munten vertonen een sterke gelijkenis met de oorden van Ferdinand van Beieren, bisschop van Luik (1612-1650), door De Chestret de Haneffe beschreven onder de nummers 620, 622, 624 en 631-632. De Luikse voorbeelden zijn bekend met de jaartallen 1641 tot en met 1643. Ze zijn in grote aantallen geslagen in het Prinsbisdom, te Luik, Hasselt en Maaseik. Onder dezelfde Ferdinand van Beieren is dit type eveneens te Stavelot geslagen (De Mey nummers Q26b tot en met Q28).

De oorden van Josse Maximilien van type 1 zijn vooral zonder jaartal geslagen. De exemplaren met jaartal zijn zo zeldzaam dat ze in de recente Nederlandse literatuur niet vermeld worden (Bos, Purmer en Van der Wiel). Van Daalen vermeldde echter in 1964 nog een variant met het jaartal 1644. Lucas vermeldt exemplaren met het jaartal 1644 en 1646. Nergens trof ik afbeeldingen aan van een exemplaar van type 1 met jaartal. Daarom leek het me zinvol hier een exemplaar te tonen. Op de voorzijde: in het veld de letters B en E onder een kroon, tussen deze

letters een kruis en twee punten, daaronder een G, omschrift: LIB(...)IN.BAT(...). Op de keerzijde: gekroond wapenschild, gevierendeeld wapen met linksboven een klimmende leeuw naar rechts, rechtsboven en linksonder de vier droogscheerders scharen van Batenburg en rechtsonder een klimmende leeuw naar links, hartschild met links drie ronde koeken voor Gronsveld en rechts de roos van Eberstein, jaartal links en rechts van het wapen: 16 - 46, omschrift: IV(...)MAXI.CO.DEGRO(...)B.E

Op basis van de twee bekende jaartallen 1644 en 1646 mogen we veronderstellen dat de productie van de Gronsveldse imitaties kort na aanvang van de Luikse emissie heeft plaatsgehad. ■

Wordt vervolgd.

LITERATUUR

W. BOS *Oord en Duit in Noord en Zuid* (Zwolle 1995).

J. DE CHESTRET DE HANEFFE *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances* (Bouillon, Looz) (Brussel 1890).

J.P. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld 1964).

J.R. DE MEY *Les monnaies Ardennaises* (Brussel 1985).

P. LUCAS *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt 1982).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).

Penningnieuws

JANJAAP LUIJT

EGIED SIMONS
Cultuurpenning Rotterdam, 2006,
zilver, rode lak, Ø 40 mm

In het ontwerp van Egied Simons zijn 'Cultuur' en 'Rotterdam' op symbolische wijze met elkaar verbonden. Zowel in de materiaalkeuzes als in de gebruikte technieken zit veel symboliek die aansluit op tradities.

Egied Simons is uitgegaan van een gepolijste zilveren buitenring die gezien kan worden als een deel van een ader. Het midden van de penning toont in zilver de letter C van cultuur. Door de penning een kwartslag te draaien wordt dit de letter R van Rotterdam te zien: Cultuur en Rotterdam gaan samen. De zilveren letter is in rode lak verzegeld. De uitgeharde lak geeft een sterke, doch breekbare verbinding waarmee de kwetsbaarheid van de cultuursector wordt weergegeven. Op de keerzijde is alleen de rode zegellak te zien. Hier zijn ook de zilvermerken aangebracht die de penning dateren. De penning is voorzien van het randschrift 'Cultuurpenning Rotterdam'.

Bij de penning hoort de 'Cultuurspeld Rotterdam', een reversspeld gemaakt van wit en geel goud. De drager kan kiezen om de C of de R meer prominent naar voren te laten komen. ■

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn.
e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

J.G. STUURMAN

Het raadsel omtrent Albrechts stuiver grotendeels ontraadseld

In *De Beeldenaar* 2006-4 leverde de heer Vaas een bijdrage onder de titel 'Een stuiver met een raadsel'. Als auteur van het artikel waarnaar Vaas refereerde wil ik graag proberen het raadsel op te lossen.[1] Het betreft een onder Albrecht, hertog van Saksen en gubernator van Friesland (1498-1500) geslagen stuiver, door mij in de catalogus opgenomen onder nummer 1.1.1. Het muntstuk is niet teruggevonden en alleen uit afbeeldingen bekend. Daarom heb ik zo'n afbeelding opgenomen, en wel uit de Antwerpse wisselaarsinstructie van 1633.

Vaas laat zien dat de munt in de eveneens te Antwerpen uitgegeven instructie (Carte ou Liste) uit 1627 ook is weergegeven. Hij stelt dat ik de afbeelding uit 1633 heb gebruikt, omdat ik in de veronderstelling zou verkeren dat Albrechts stuiver alleen uit de instructie van 1633 bekend zou zijn. De ware reden is een heel andere: in navolging van Van der Chijs heb ik bewust gekozen voor de afbeelding uit de instructie van 1633.[2]

Van der Chijs motiveert zijn keuze op de hem kenmerkende wijze uitvoerig: Op de afbeeldingen in eerdere wisselaarsinstructies 'vindt men aan het einde een gebrekkig opschrift der voorzijde: ALBERT / DVX . SA / XONIE .G / RNFVR alsof het laatste woord Frankfurt moest zijn'. Alleen de instructie van 1633 geeft volgens Van der Chijs een logisch, verklaarbaar omschrift: ALBERT / DVX . SA / XONIE .G-RNPHR : Deze laatste letters GRN PHR interpreteert Van der Chijs als Gubernator Phrisiae. Hij geeft niet aan waarom alleen de afbeelding de wisselaarsinstructie van 1633 dit omschrift heeft.[3] De reden voor Van der Chijs om te kiezen voor de wisselaarsinstructie van 1633 heb ik in mijn artikel gecomprimeerd weergegeven. Misschien te gecomprimeerd. Wel gaf ik aan dat er afbeeldingen met een incorrecte weergave van het omschrift op de voorzijde (G-RNFVR) bestaan. Overigens illustreert de aan de bijdrage van Vaas toegevoegde afbeelding, afkomstig uit de 'Carte' van 1627, de stelling van Van der Chijs dat het omschrift daarin eindigt op G-RNFVR! We krijgen natuurlijk pas uitsluitsel over de juiste tekst, zodra de munt wordt teruggevonden. Hier ligt hier een mooie taak voor de metaaldetectorpiloten, zeg ik als medewerker aan NUMIS, de database voor Nederlandse vondstmunten, bij het Geldmuseum.

Vaas roert in zijn bijdrage nog een ander punt aan. Hij constateert niet alleen dat in de 'Carte' van 1627

Instructie 1627

Instructie 1633

Albrechts stuiver is opgenomen, maar ook dat deze munt in min of meer gelijktijdig verschenen Noord-Nederlandse manualen niet voorkomt. Ik heb als steekproef de Noord-Nederlandse manualen van 1606 en van 1610 doorgelopen. Beide gedrukt 'in 's Gravenhage by Hillebrant Iacobbsz, Drucker Ordinaris van de Hooge ende Mog. Heeren Staten Generael'. Van beide manualen bevindt zich een exemplaar in de bibliotheek van het Geldmuseum. De oude stuiver van Navarra die in de 'Carte' van 1627 naast de stuiver van Albrecht als vergelijkbare oude stuiver is opgenomen, is in beide manualen ook afgebeeld, maar de stuiver van Albrecht niet. Inderdaad opmerkelijk.

Voor dit moment kom ik niet verder dan wat Van Gelder in zijn artikel 'De Nederlandse manualen 1586-1630' over de keuze van afbeeldingen in het Manuaal van 1586 aangeeft.[4] Namelijk dat 'het Manuaal [..] grotendeels niet op zelfstandig onderzoek berust, maar een compilatie is uit meest oudere gegevens en dientengevolge ongetwijfeld onnauwkeurigheden bevat.' Hij merkt omtrent een Oostenrijkse batzen uit 1516 op, dat die in het Manuaal werd weggelaten, omdat daar blijkbaar geen plaats meer voor was. Dat maakt al met al een nogal willekeurige indruk. Nader onderzoek naar de verschillen in afbeeldingen tussen min of meer gelijktijdig verschenen Noord-Nederlandse manualen en Zuid-Nederlandse wisselaarsinstructies lijkt me geboden!

Het bovenstaande brengt me tot de conclusie dat het raadsel omtrent Albrechts stuiver niet geheel, maar toch wel grotendeels is ontraadseld.

Beeldenaar: een voor het publiek bestemde geïllustreerde koerslijst met afbeeldingen, waarin de koers van door de overheid toegelaten munten wordt vermeld.

Manuaal: een niet voor het grote publiek bestemde lijst (voor een kleine, selecte groep, vooral wisselaars, maar ook muntmeesters, die munten innamen) met een overzicht van niet-toegelaten (verboden of beschadigde exemplaren van wel toegelaten) munten, ook met afbeeldingen en de
te betalen vergoeding bij inlevering.
In de Zuidelijke-Nederlanden ook aangeduid als wisselaersinstructie of Carte [Frans: Liste].

NOTEN

1. J.G. STUURMAN 'Saksische hertogen in Friesland (1498-1515); Aspiraties en muntslag', in: *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 88 (2001) 73-174.
2. P.O. VAN DER CHIJS *De munten van Friesland, Groningen en Drente, van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem 1855) pl. VI. 4 en p. 136 en 137.
3. H. ENNO VAN GELDER 'De Nederlandse manualen 1586-1630', in: *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 65-66 (1978/9) 39-79; H. ENNO VAN GELDER 'Gedrukte muntplakkaten in de Nederlanden', in: *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 77 (1990) 26-90.
4. H. ENNO VAN GELDER 'De Nederlandse manualen 1586-1630', in: *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 65-66 (1978/9) 48.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Boekbespreking

JANJAAP LUIJT / THEO NISSEN

TON KAPPELHOF *Dukaten, daalders en duiten, een geschiedenis van het geld* (Waanders, Zwolle 2006). ISBN 90-400-9158-7, 104 pag., circa 80 afb.

Onder de titel *Dukaten, daalders en duiten* schreef Ton Kappelhof een boekje over de munten in het alledaags leven. Een mooie titel: krachtig, alliterend en het thema omvattend. Immers, dukaten, daalders en duiten circuleerden (weliswaar in verschillende circuits) gedurende de zestiende en zeventiende eeuw in groten getale in onze streken. Maar voor wie wil weten hoe deze munten er uitzagen heeft niets aan dit boekje. Tussen de vele afbeeldingen schitteren de naamgevers aan het boekje in afwezigheid. En met deze opmerking over een visueel aspect kom ik meteen bij het grootste makke van deze publicatie: de afbeeldingen.

De ellende dienaangaande begint al met de gouden stater op de omslag van het boek. De beeldredacteur heeft het dier op de munt blijkbaar aangezien voor een eend met een grote bek, in plaats van een paard, waardoor de munt niet goed is uitgelijnd. Zoiets kan natuurlijk gebeuren, maar bestudering van de overige illustraties van munten leert dat heel veel munten schots en scheef staan afgebeeld. Maar er is meer leed op illustratiegebied. Veel van de bijschriften slaan de plank volledig mis. Een afgebeelde solidus is niet van keizer Domitianus, maar van keizer Valens (364-378), een vergissing van 'slechts' drie eeuwen. Bovendien heette de gouden munt onder Domitianus aureus en is de benaming solidus een anachronisme. Een andere afgebeelde Romeinse munt is wel heel bijzonder. Het is een zilveren septimus. Dit is zondermeer het enige bekende exemplaar, want een munt met deze naam bestaat niet. De afgebeelde munt blijkt dan ook gewoon een denarius te zijn. Verderop in het boek legt de auteur uit waaraan 'zwartgeld' zijn naam dankte, maar beeldt daarbij een volledig irrelevante koperen munt met zwarte aanslag af. De auteur (opgeleid als archeoloog) zou toch moeten weten dat die erosie niets met 'zwartgeld' te maken heeft. Een slecht voorbeeld dus. Een duidelijk voorbeeld van het zogenaamd 'monnaie noir' is een tournooise penning of een lokale hagemunt uit de vijftiende eeuw. Ze zijn door hun aard donker getint/zwart, vaak van koper, slordig gefabriceerd en juist daardoor charmant. Even verderop meldt een bijschrift dat 'het oortje een munt van veel koper en een beetje zilver' was en

toont daarbij een oord van Filips II. Daar zat niet een 'beetje' zilver in, er zat helemaal geen zilver in; de munt was volledig van koper. En zo gaat het op alle fronten maar door. De munt op pagina 77 is geen rijksdaalder, maar een patagon en het negentiende-eeuwse winkelinterieur is niet gefotografeerd in Den Bosch, maar in Utrecht. De auteur had er goed aan gedaan de hulp in te roepen van iemand met kennis van zaken. Die moet voorhanden zijn geweest, want veel foto's werden geleverd door het Noordbrabants Museum; een museum met een zeer fraaie vanaf de negentiende eeuw opgebouwde collectie, die onlangs nog werd aangevuld met een vrij legaat.

Na de vernietigende kritiek op de beeldredactie is het moeilijk om de tekst nog langer objectief te beoordelen. Vanwege de illustraties lees je het boek met een zekere antipathie en ben je geneigd om op elke slak zout te leggen. Het boek wil een economische en sociaal-culturele geschiedenis van het geld zijn voor een breed publiek. Kappelhof wil de notie overbrengen dat geld meer is dan een betaalmiddel. Dat munten gevoelens kunnen oproepen en boodschappen overdragen en dat betalen vele gedaantes kan aannemen. Om dat te bereiken gaat hij uit van twee invalshoeken: een economische en een sociaal-culturele. Dus schrijft hij over geld als symbool, over de wijze waarop men elkaar betaalde, hoe men het vervoerde, maar ook over fraude en manipulatie. Meer dan één invalshoek is natuurlijk een goed uitgangspunt, maar hierdoor ontspoort Kappelhof wel. Hij probeert namelijk in een boekje van een beperkte omvang op teveel verschillende niveaus zijn verhaal te vertellen, waardoor hij door de geschiedenis heen zwalkt en je als lezer regelmatig de lijn van het verhaal uit het oog verliest.

Dit boek wil volgens de auteur een tegenwicht zijn tegen de volgens hem eenzijdige geschiedenis van geld zoals numismaten die plegen te schrijven. Hij lijkt daarbij echter te vergeten dat de numismatiek een niet te veronachtzamen hulpwetenschap is bij het schrijven van eender welke geldgeschiedenis dan ook.

MUNTMANIFESTATIE 2006

Op zaterdag 16 september a.s. vindt in Assen de grootste Muntenbeurs van Nederland plaats. Behalve munten uit alle tijden, vindt u ook een ruime keus aan penningen en bankbiljetten. Op dit jaarlijkse evenement zorgen zo'n 90 deelnemers uit 10 landen samen voor een in Nederland ongekend numismatisch aanbod.

Eén en ander vindt plaats in Hotel Van der Valk (aan A28, afrit 33). Er is volop gratis parkeergelegenheid. Zaal is geopend 10.00 – 17.00 uur.

Voor alle aanvullende info, zie www.muntmanifestatie.nl

Vereniging voor Penningkunst in Scheveningen

Verslag van de 81ste Algemene Ledenvergadering

GREET KEMPER
KEES POSTMA

Op 13 mei 2006 werden de 81ste Algemene Ledenvergadering en een penningmarkt op de Pier te Scheveningen gehouden. De belangstelling van de leden en introducés was weer groot. Voorzitter Theo Bunjes opende de vergadering met een korte inleiding over Scheveningen, hij heette iedereen welkom en bedankte zijn medebestuursleden, alsmede Annemarie Slager (penningbestellingen), Maja Houtman (verenigingsarchief) en Rob Kemper (webmaster) voor hun inzet en enthousiasme voor het werk van de vereniging in het afgelopen jaar. De leden die ons het afgelopen jaar waren ontvallen werden herdacht. De voorzitter stond langer stil bij het overlijden van Hedi Bogaers, sedert vorig jaar kunstenaars-lid in het bestuur. Hedi deed dit met enthousiasme en kundigheid, had een goede inbreng en voelde zich spoedig thuis in het bestuur. Wij missen haar. De jaarstukken werden besproken en door de vergadering goedgekeurd. De financiële stukken werden door de penningmeester Wouter van Aken toegelicht en door de kascommissie en de vergadering goedgekeurd. De leden kregen eveneens inzicht en uitleg in de financiële kant van het masterclass-project *Over the Edge*. Het voorstel in 2007 de contributie te verhogen tot € 120 voor leden en € 180 voor donateurs, werd na uitgebreide discussie aangenomen. Aftredend en herkiesbaar waren Wouter van Aken en Greet Kemper. Aftredend en niet-herkiesbaar was Lina Hodoroaba. Het bestuur stelde voor Mirjam Mieras in de vacature van Lina als kunstenaar-bestuurslid te benoemen. De vergadering ging bij acclamatie akkoord. Vervolgens richtte de voorzitter zich tot Lina. Met veel toewijding en enthousiasme maakte zij zeven jaar deel uit van het bestuur. Uit erkentelijkheid overhandigde Theo haar de gelegenheidspenning met inscriptie. De gelegenheidspenning werd tevens uitgereikt aan Arnold Nieuwendam die zich anderszins verdienstelijk heeft gemaakt voor de penningkunst en voor de vereniging. Tijdens de rondvraag stelden de leden diverse vragen die beantwoord konden worden of die het bestuur in de volgende bestuursvergadering zal behandelen. Hierna sloot de voorzitter de vergadering en hield Guus Hellegers een boeiende lezing over het werk van Ralph Prins aan de hand van fotowerk en een door Ralph opgestelde tekst over de jaarpenning 2006 *Vrede-Vrijheid*. Na een royale lunch vond de penningmarkt plaats, waaraan zeven beeldhouwers deelnamen en tevens verenigingspenningen werden verkocht. Daarna was er gelegenheid om in museum Beelden aan Zee de tentoonstelling *Over the Edge* te bezoeken. ■

Lina Hodoroaba met de gelegenheidspenning foto: Arnold Nieuwendam

Het genoootschap in Venlo, 22 april 2006

Verslag van de voorjaarsbijeenkomst

MICHIEL PURMER

Ongeveer 75 leden wisten de weg te vinden naar Venlo, waar het genootschap dit voorjaar bij elkaar kwam. Het Limburgs Museum vormde het decor voor deze dag. Een bijzonder complex dat in 2000 is geopend. De collectie en wisselende tentoonstellingen bestrijken diverse aspecten van Limburg en de Limburgse samenleving. Van archeologie tot foto's uit de Tweede Wereldoorlog en van moderne Limburgse kunst tot carnaval. Dit alles in eigentijds vormgegeven zalen te vinden.

Medelid Jos Benders regelde deze mooie vergaderlocatie en verzorgde ook het inhoudelijke programma van deze dag. Het genootschap werd ontvangen met koffie en de traditionele Limburgse vlaai. De daarop volgende huishoudelijke vergadering stond vooral in het teken van de bestuurwisseling van de secretaris. Na zeven jaar enthousiast het secretariaat gevoerd te hebben, nam Etko Cretier afscheid. Hij vatte zijn taak breed op en heeft veel werk verzet voor het genootschap, ook buiten de gebruikelijke secretariaatswerkzaamheden. Voor veel leden is dit werk bijvoorbeeld herkenbaar in de convocatie die hij in een nieuw jasje stak. Daarnaast heeft hij veel gedaan voor de presentatie van het genootschap via internet en gezorgd voor de mooie achterwand die wordt gebruikt op vergaderingen en beurzen. Voor zijn vele werk is Etko onderscheiden met de *Penning van Verdienste* van het genootschap. Zijn opvolger is Jan Pelsdonk.

Ontdekking tijdens de voorjaarsbijeenkomst?

Na het huishoudelijke gedeelte zijn drie inhoudelijke voordrachten gehouden. De stadsarcheoloog van Venlo, Maarten Dolmans, beet het spits af. Hij vertelde over recente opgravingen in de stad, met name langs de Maasboulevard. Hier hadden de archeologen de unieke kans een belangrijk deel van het Romeinse en middeleeuwse Maasfront te kunnen onderzoeken. Hij vertelde over de nieuwe inzichten die deze opgravingen opleveren voor de ontwikkeling van de stad in de Romeinse en de middeleeuwse periode. Ook de numismatische vondsten passeerden de revue.

Na de lunch vertelde Fleur Kemmers van de Radboud Universiteit over haar boeiende onderzoek. Zij schetste aan de hand van muntvondsten bij opgravingen in het Rijn- en Maasgebied een beeld van de muntcirculatie in de Romeinse tijd.

De samenstelling van muntvondsten in militaire nederzettingen blijkt kenmerkend te zijn voor bepaalde periodes. Zij hoopt uiteindelijk bij opgravingen aan de hand van de vondstmunten een nauwkeurige datering van de nederzetting te kunnen geven. Zij ging ook in op de diverse muntsoorten die rond het begin van de jaartelling in onze streken circuleerden.

Na de thee was het tenslotte de beurt aan Jos Benders. In zijn bijdrage *Venlo, munt en numismatiek* wierp hij een nieuw licht op middeleeuwse muntslag te Venlo. Hiertoe verrichtte hij veel archiefwerk, in combinatie met literatuurstudie en een grondige aandacht voor de munten zelf. Jos Benders heeft met deze interdisciplinaire aanpak nieuwe gegevens over de Venlose muntslag boven water gekregen en pleit voor deze brede benadering bij andere numismatische onderzoeken.

Na dit boeiende betoog was er nog gelegenheid om door het Limburgs Museum te zwerven. Besloten werd met de traditionele borrel, waarbij kon worden teruggekeken op een geslaagde dag. Een kleine groep leden bekroonde de dag met een diner in hotel-restaurant Wilhelmina.

(advertentie)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Koninklijke vereniging met meer dan 1600 leden de grootste numismatische vereniging in Vlaanderen
Als lid krijgt U:
- het jaarboek
- driemaandelijks een tijdschrift
- gratis toegang tot de gewone bijeenkomsten van de aangesloten afdelingen
- reductie op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 11 (buiten België € 17)
op rekening 000-1614677-15 van het EGMP
of contacteer een afdeling naar keuze

Johnny Bosman,
Spaarzaamheidstraat 8,
9330 Aalst
e-mail: JohnnyBosman@skynet.be
www.EGMP.be

MUNTHANDEL G.HENZEN

Wij bieden U een ruim assortiment van

Grieks, Romeins en Byzantijns

Middeleeuws en Provinciaal

Koninkrijk en Overzee

Buitenlands en Archeologie

(wij verkopen geen euromunten)

Wij kopen ook graag goede munten aan en betalen zeer hoge prijzen !

Vraag onze rijk geïllustreerde prijslijsten aan !
E-mail : henzen.coins@tiscali.nl
Postbus 42 NL-3958 ZT Amerongen
* Tel.0343-430564 * Fax 0343-430542 *
website: www.henzen.org

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

NUMISMATISCHE KRINGEN

Een numismatische kring is een regionale vereniging waar mensen die geïnteresseerd zijn in kennis van munten, penningen of bankbiljetten elkaar treffen. Numismatiek betekent namelijk 'munt- en penningkunde'. Er zijn in Nederland achttien numismatische kringen. Zij houden maandelijks een bijeenkomst waar de leden kennis uitwisselen, lezingen worden gehouden en/of waar onderling geruild of verkocht kan worden. Op een uitzondering na, staat het ruilen of handelen bij de kringen niet op de eerste plaats. Een lijst met adressen en bijeenkomsten is te vinden op www.munt-penningkunde.nl.

Kring Groningen

Binnenkort is het grootste deel van de munten- en penningencollectie van het Groninger Museum digitaal te bekijken. De numismatische kring zal de collectie in zijn geheel fotograferen en de beelden beschikbaar stellen aan het Groninger Museum voor een digitaal fotoarchief. Het ligt in de bedoeling om na elke fotosessie de aanvullingen zo snel mogelijk te uploaden op de site www.numismatischekringgroningen.nl.

FÉDÉRATION INTERNATIONALE DE LA MÉDAILLE

Bijeenkomst Budapest

Voor FIDEM-leden wordt van 15 tot 17 september 2006 in Budapest een samenkomst georganiseerd.

Congres in Colorado Springs

Volgend jaar (2007) vindt van 17 tot 24 september vindt in Colorado Springs, het 30ste FIDEM-congres plaats. Bij elk congres wordt ook een overzicht getoond van de nationale penningkunst van de afgelopen 5 jaar. De voorbereidingen voor de tentoonstelling zullen worden verzorgd door het Geldmuseum in Utrecht. Kunstenaars die belangstelling hebben voor deelname aan de tentoonstelling kunnen contact opnemen met Carolien Voigtmann, FIDEM-gedelegeerde Nederland en lid van de executive committee (c.voigtmann@geldmuseum.nl).

Naast het gebruikelijke congres en de tentoonstelling worden ter gelegenheid van de 70ste verjaardag twee extra activiteiten georganiseerd:

- een penningwedstrijd voor FIDEM-leden en kunstenaars van aan FIDEM gelieerde verenigingen. De eerste selectie voor deze jubileumpenning vindt 15 september plaats in Budapest. Guus Hellegers, beeldhouwer en medailleur, is gevraagd als jurylid bij deze internationale competitie.
- een aparte expositie zal speciaal aandacht besteden aan de 'oude rotten' die hun sporen lang en breed hebben verdiend in het penningvak. www.fidem-medals.org

VEREIN DER MÜNZFREUNDE FÜR WESTFALEN

De Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete wil zich nadrukkelijker bezig houden met antieke numismatiek. Op zaterdag 11 november 2006 (noteer deze datum) organiseert zij samen met het Archäologisch Museum van de Universiteit van Münster en het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschischte de 'Dag der antieke numismatiek'. In Münster zal een bijeenkomst

plaatsvinden die gewijd is aan de antieke numismatiek. Voordrachten van circa 30 minuten zullen worden afgewisseld met korte voordrachten van een kwartier. Een belangrijk element van de dag zullen de discussies over de voorgedragen onderwerpen zijn. Het doel is te komen tot een vruchtbare uitwisseling van gedachten en gegevens tussen wetenschappers, studenten en verzamelaars. Alle geïnteresseerden worden uitgenodigd een voordracht te houden of aan de dag deel te nemen. Het programma zal in *De Beeldenaar* 2006-6 worden opgenomen. Personen die een voordracht willen houden, worden verzocht contact op te nemen met Günther Gromotka, Buchenweg 6, D-48565 Steinfurt.

ZILVER IN ANTWERPEN

Woensdag 15 november 2006 organiseert het Zilvermuseum Sterckshof in samenwerking met de KULeuven een colloquium in Antwerpen, waar acht vakspecialisten onder andere zullen spreken over de zilverhandel- en smokkel, Antwerpse munten uit de 16de en 17de eeuw, Antwerpen als centrum voor de zilverhandel en zilver in het Antwerpse consumptiepatroon van de 17de tot de 18de eeuw. Nadere informatie op www.zilvermuseum.be.

TENTOONSTELLINGEN

Penningmakers in het Vijfde Seizoen

In galerie het Vijfde Seizoen te Callantsoog wordt deze zomer in de vitrines weer volop klein beeldhouwwerk getoond van verschillende beeldhouwers, onder wie een aantal bekende penningmakers.

Tot en met eind september 2006, vr.-zo. 11.00 tot 17.00 uur en op afspraak. Galerie Het Vijfde Seizoen, Langevliet 1, 1759 LE Callantsoog. www.vijfdeseizoen.nl

Von feinem Silber

Aan de hand van een groot aantal munten toont de Kreissparkasse in Keulen de geschiedenis van het zilvergeld vanaf de Grieken tot in het heden. Met behulp van munten, oude tekeningen en gravures geeft de tentoonstelling van fijnzilver, gelegeerd zilver, de muntstandaard, technieken van zilverwinning, het scheiden van zilver en koper, mijnbouw en smelttechnieken. Zoals gebruikelijk is bij de tentoonstelling een brochure uitgegeven, die via internet is te downloaden.

Tot en met 14 september 2006, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

Schijndel in de Gouden Eeuw

In Cultureel Centrum 't Spectrum in Schijndel besteedt een archeologisch-historische tentoonstelling met onder meer aandacht voor de schatvondst Schijndel 2003. Bij de tentoonstelling verschijnt de publicatie *Goud in Schijndel*, dat in de boekhandel verkrijgbaar is.

Van 27 augustus tot en met 24 september 2006, ma.-vr. 8 tot 24 uur, za. 9 tot 14 uur. Cultureel Centrum 't Spectrum, Steeg 9, 5482 WN Schijndel. ■

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk, secretaris
p/a De Nederlandsche Bank nv
Postbus 98
1000 AB Amsterdam
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820
Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

HAMBURG, STADT
Goldmedaille zu 9 Dukaten o. J. (1697–1700), von J. Reteke. Sogenannte Gluckhennenmedaille. Sehr attraktives Exemplar in vorzüglicher Erhaltung.

GRIECHENLAND, AEGYPTUS
Ptolemaios III., 246–222 v. Chr. für Berenike II. Pentekaidekadrachme. Alexandria. Sehr selten. Vorzügliches Exemplar mit feiner Patina.

SALZBURG, ERZBISTUM
Johann Ernst von Thun und Hohenstein, 1687–1709. 12 Dukaten-Klippe 1687. Von größter Seltenheit, wahrscheinlich unediertes Unikum. Prachtexemplar in vorzüglicher Erhaltung.

COUPON

Please send me the auction catalogues 115 – 118:

Name

Street

City

State/ZIP

Country

Phone

☐ I wish to consign coins to your next auction. Please contact me.

PLEASE SEND THIS COUPON BY MAIL TO OUR ADDRESS
Fritz Rudolf Künker e.K., Münzenhandlung, Gutenbergstr. 23, 49076 Osnabrück, Germany.
By fax to +49 541 96 20 222 or email us at info@kuenker.de.

6092

Coin Auctions Fritz Rudolf Kuenker in Osnabrueck

Our auctions 115 – 118
September 25 – 29, 2006

CATALOGUE 115: Ancient, Mediaeval and Modern Coins and Medals.

CATALOGUE 116: Coins and Medals on Siege, War and Peace. The Collection of Georg Baums.

CATALOGUE 117: Minted Gold of Three Millenniums. Gold and Silver Coins and Medals of the Archbishopric of Salzburg. A Collection of Historic Coin Balances and Weights.

CATALOGUE 118: The Collection of Heinz Radeisen: Coins of the 19th Century. German Coins since 1871.

Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us by phone at +49 541 96 20 20, by fax at +49 541 96 20 222 or by email at info@kuenker.de. We are looking forward to your inquiry!

Profit from our experience of more than 100 successful auctions – consign your coins and medals!
Call us at +49 541 96 20 20
or send us an email at info@kuenker.de
Your questions will be answered promptly.

Visit us at www.kuenker.com.

FRITZ RUDOLF KÜNKER
MÜNZENHANDLUNG

Gutenbergstraße 23 · 49076 Osnabrück · Germany
phone +49 (0)5 41-96 20 20 · fax +49 (0)5 41-96 20 222 · email: info@kuenker.de

Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Munthandelaren per september 2006

AA Muntenveiling
Nieuwezijds Voorburgwal 252
1012 RR Amsterdam
020-6261818 / fax 020-6222454
www.theopeters.com /info@theopeters.com

Muntenhandel Loes van Borkulo
Postbus 75360
1070 AJ Amsterdam
06-53 52 36 44

Munthandel Civitat
Luttekestraat 31
8011 LP Zwolle
038-4223368 / fax 038-4216643
a.drouven@planet.nl

e-Costa Internetveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
0294-433020 / fax 0294-433055
www.ecosta.com / info@ecosta.com

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven
040-2123455 / fax 040-2110845
www.kareldegeus.nl / numis@kareldegeus.nl

Munthandel G. Henzen
Postbus 42
3958 ZT Amerongen
0343-430564 / fax 0343-430542
www.benzen.org / benzen.coins@tiscali.nl

Holleman Munten
Postbus 3242
7500 DE Enschede
074-3763793

Honingh Munten
Postbus 396
1940 AJ Beverwijk
075-6873094 / fax 075-6874771
vanmeerendonk@wanadoo.nl

Importa B.V.
Postbus 301
5400 AH Uden
0413-265973 / fax 0413-266720
www.importa.nl / info@importa.nl

Insulinde Postzegel- en Munthandel
Laan van Meerdervoort 251
2563 AC Den Haag
070-3450886 / fax 070-3654100
www.kienhorst.nl / insulinde@wanadoo.nl

Munthandel Kevelam B.V.
Speulderweg 15 II
3886 LA Garderen
0577-461955 / fax 0577-461528
www.kevelam.nl / info@kevelam.nl

Munt- en postzegelhandel Kienhorst
Steenstraat 16
7571 BK Oldenzaal
0541-515879 / fax 0541-520302
kienhorst@planet.nl

De Man – Werkendam V.O.F.
Vierlinghstraat 6
4251 LC Werkendam
0183-502166 / fax 0183-504657
www.hartberger.nl / info@hartberger.nl

Van Mastrigt Coins & Stamps Rotterdam
Botersloot 62 & 64
3011 HJ Rotterdam
010-4143077 / fax: 010-4149499
www.coins-stamps-rotterdam.nl / m.mastrigt@wxs.nl

Mevius Numisbooks Int. B.V.
Oosteinde 97
7671 AT Vriezenveen
0546-561322 / fax 0546-561352
www.mevius.nl / info@mevius.nl

MPO Munten- en Postzegel-Organisatie
Industrieweg 29
3401 MA IJsselstein
030-6063944 / fax 030-6019895
www.mpo.nl / mpo@mpo.nl

Het Nederlandsche Muntenhuis
Postbus 20520
1001 NM Amsterdam
0800-6000 / fax 0800-8763535
www.muntenhuis.nl / info@muntenhuis.nl

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
0294-433020 / fax 0294-433055
www.nmv.nl / info@nmv.nl

Muntenhandel Oost Brabant
Heischouw 31
5345 XT Oss
0412-624123 / fax 0412-651014
m.vberkom@hccnet.nl

Theo Peters Numismatiek & Filatelie B.V.
Nieuwezijds Voorburgwal 252
1012 RR Amsterdam
020-6222530 / fax 020-6222454
www.theopeters.com / info@theopeters.com

Romunt B.V. Numismatiek
Roerzicht 1
6041 XV Roermond
0475-316010 / fax 0475-311682
www.romunt.nl / info@romunt.nl

Munt- en Papiergeldhandel De Ruiter B.V.
Industrieweg 13
3286 BW Klaaswaal
0186-571366 / fax 0186-571890
www.deruiterbv.nl / mail@deruiterbv.nl

Laurens Schulman B.V.
Postbus 346
1400 AH Bussum
035-6916632 / fax 035-6910878
www.schulman.nl / info@schulman.nl

Mevr. C.J.G. Schuurman-Rijnholt
Emmastraat 13
7075 AL Etten (Gld.)
0315-327781 / fax 0315-340021
worldcoins-banknotes@planet.nl

Sipiro Munten
Postbus 52
6720 AB Bennekom
0318-418064 / fax 0318-415816
www.sipiro.nl / info@sipiro.nl

Muntenhandel A. Spoelder
Blankenslaan - Oost 5
7901 BA Hoogeveen
0528-272634

Munthandel Verschoor
Postbus 5803
3290 AC Strijen
078-6741719 / fax 078-6744424
www.verschoor.com / info@verschoor.com

J.B. Westerhof
Trekpad 38-40
8742 KP Burgwerd
0515-573364 / fax 0515-573364
www.westernumis.nl / info@westernumis.nl

Corresponderende leden
Munthandel Huis Albert
Jezusstraat 7
B-2000 Antwerpen
België
0032-32321121 / fax 0032-32318561
huisalbert@husmail.net

Jean Elsen & ses Fils S.A.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel
België
0032-27346356 / fax 0032-27357778
www.elsen.be / numismatique@elsen.be

Jean-Luc van der Schueren
rue de la Bourse 14
B-1000 Brussel
België
0032-25133400 / fax 0032 25122528
iapnsecret@compuserve.com

Karel de Geus

MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1781. ZEESLAG BIJ DE DOGGERSBANK..
Ovale draagmedaille voor officieren en onderofficieren. Door Schepp.

Vz. Victoria op een boeg waarop DOGGERSBANK.
Omschrift: PAX QVAERITVR-BELLO. In het veld: V.AVG./MDCC/LXXXI
Kz. Binnen een lauwerkrans: EXI/MIAE/VIRTU/TIS/PRAEM/IVM.
Omschrift: MVNIFICENTIA PRINCIPIS AVRIACI.
VvL.567a; Betts 585; zilver ovaal 36.8x29.5 mm., 13.70 gram.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

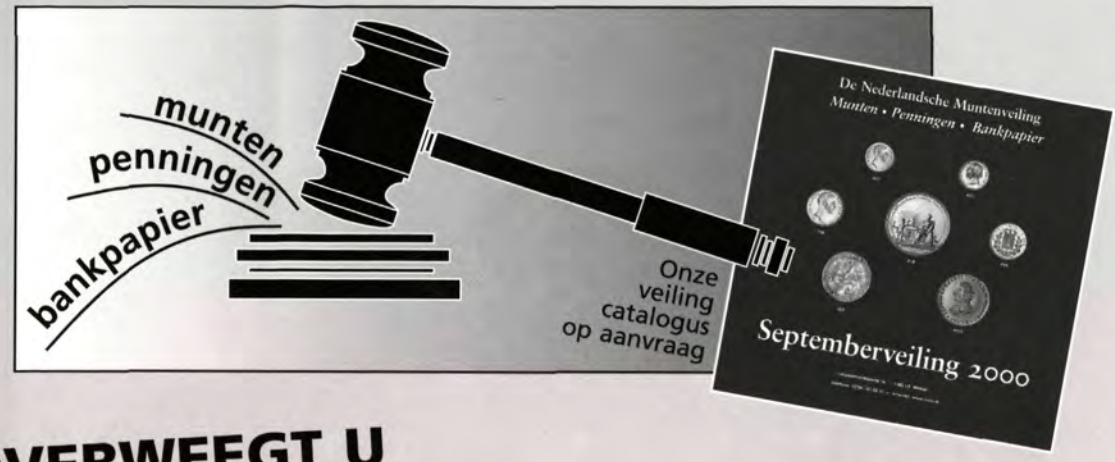

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

NOVEMBER/DECEMBER 2006, 30e JAARGANG NR. 6

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

Kelten, Grieken, Romeinen, Byzantium en Oosterse wereld.
Middeleeuwen en moderne tijden. Penningen en jetons.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN VERZENDEN WIJ 4 LIJSTEN AAN VASTE PRIJZEN.

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32.2.734.63.56
Fax : 32.2.735.77.78

info@elsen.be
www.elsen.be

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT.

DE BEELDENAAR 30 (2006) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

STICHTING DE BEELDENAAR
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
Postbank 5761252
www.debeeldenaar.nl

REDACTIE
redactie@debeeldenaar.nl
M.L.F. van der Beek, P.A.M. Beliën, L. Boezelijn, H. van der Vorst, R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur), J.E.L. Pelsdonk, J.C. van der Wis

JAARABONNEMENTEN
Nederland, België en Luxemburg € 25;
Overige landen € 35.
Losse nummers € 5.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd. Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn beschikbaar op de website.

KOPIJSLUITING
Elke 10de van de oneven maanden.≤

ADVERTENTIES
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven, vallen buiten verantwoordelijkheid van redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Klinkende munt 242
Janjaap Luijt

Toon mij uw collectie... 243
Henk van der Vorst

Vroege Nederlandse drieguldens 247
Jan C. van der Wis

700 jaar inwijding Oude Kerk Amsterdam 251
Hans de Koning

Grenzen van de numismatiek 256
Janjaap Luijt

Gouden Utrechtse varianten 257
Erik J. van Loon

Thema 'conflict / oplossing' 261
Mirjam Mieras

Berichten uit het Geldmuseum 263
Carolien Voigtmann

'Persoonlijke penningkunst' 265
Lucie Nijland

Miss World uit de Oudheid 267
Antonie Jonges / Mieke Zilverberg

Jan Noyons, edelsmid 270
Janjaap Luijt

Hollandse munten ver van huis 271
L.M.J. Boegheim

Karel en de penningkunst, Krinsky 273
Karel Soudijn

Aangepast aan de standaard 275
Hans van der Valk

Lintjesregen in Lelystad 278

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld 279
Willem van den Nieuwenhof

Penningnieuws 281

Muntmelange 283

Boekbespreking 289

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen 292

Index 2006 297

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Klinkende munt

JANJAAP LUIJT

Begin augustus ontving *De Beeldenaar* een persbericht waarin voor de Najaarsbeurs van de Trade Mart (een beurs voor detaillisten in de Jaarbeurs te Utrecht) een 'klinkende muntenactie' werd aangekondigd. Het kwam er op neer dat bezoekers tijdens de Najaarsbeurs konden meedoen met een speciale spaaractie. Voor elke geplaatste order zou de bezoeker een of meer spaarmunten ontvangen, die hij bij vertrek kon inwisselen voor exclusieve cadeaus. Voor mijn activiteiten als freelance journalist wilde ik sowieso al naar de Najaarsbeurs, dus als ik deze numismatische noviteit voor *De Beeldenaar* en passant mee kon nemen, dan sloeg ik direct twee vliegen in één klap.

De eerste maandag van september was het zover en toog ik naar de Jaarbeurs. Bij binnenkomst stak een meisje in Robbedoes-pakje mij een flyer in de handen dat mij toeschreeuwde: 'Brengt TomTom u vanavond thuis?' Het was een foldertje dat bij de muntenactie hoorde. Ik stak het voorlopig weg en liep eerst mijn rondje langs de stands die ik beroepsmatig moest bezoeken. Bij de noviteiten-show stelde ik mij op de hoogte van de laatste trends en in een verdomhoekje keek ik naar een sieradenpresentatie van Schoonhovense Vakschool-scholieren.

Een paar uur later had ik als journalist natuurlijk nog maar weinig orders geplaatst en was ik dus ook geen 'klinkende munten' rijker. Op mijn weg naar buiten kwam ik in de hal van het Beatrixgebouw langs de actiestand. Daar stelde ik mij voor als redacteur van *De Beeldenaar* en vertelde de juffrouw achter de balie dat ik in die hoedanigheid graag iets meer wilde weten over de munten. Zij gaf mij direct een plastic muntje met op de voorzijde het cijfer 1 en op de keerzijde het logo van de Trade Mart. Snel keek ik op de 'prijslijst' die de dame achter zich had hangen en wist meteen dat deze ene munt nog niet eens genoeg was voor de theedoekenset (2 munten), laat staan voor een TomTom (80 munten). Wellicht kon ik mijn truc nog eens uithalen, maar ik betwijfelde of ik dit nog 79 keer voor elkaar kon krijgen. Vandaar dat ik het hier verder maar bij liet zitten. Gelukkig woon ik naast het beursgebouw, want TomTom bracht mij ook deze avond dus niet naar huis. ■

Bij de voorplaat

1643. LEIDEN. OVERLIJDEN VAN SIMON EPISCOPIUS.

Vz. Twee vrouwenfiguren, links de Waarheid met haar linkervoet op de wereldbol, met in haar rechterhand de zon en in haar linker een boek en palmtak, rechts de Vrijheid, met in haar rechterhand een speer met hoed.

Omschrift: DE HELDERE SVYVERE NAACKTE WAARHEIT. EN GHVLDE VRYHEYT

Kz. Omschrift: KRACHTICH/V.DEDICHT/MET.LEER. EN. LEV. DOOR. M. SIM. EPIS. EERTYTS. PROF. DER .H. THEOL. TOT. LEYD/. In het veld gegraveerd met: DESEN PENNINGH / DOOR DE ERFGENAMEN / VAN WYLEN. MR SIMON / EPISCOPIVS. VEREERT TOT / GEDACHTENIS AEN DIE GENEN / DIE SYN E. IN SYN SIECKTE BE / DIENT EN NAE SYN OVERLYDEN / GEDRAGEN HEBBEN IS SOETELYCK / IN DEN HR ONTSLAPEN DEN 4.EN / APRIL 1643 SMORGENS / ONTRENT 10 UREN TOT / AMSTERDAM.

v.L.II.269; Hofstee 32; Bem.56; KPK 677; zilver verguld; 66 mm., 50.89 gram.

Simon Episcopius was een van de kopstukken van de Remonstrantse Broederschap. Na zij studies filosofie en theologie, raakte hij bevriend met Arminius en ondertekende in 1610 de Remonstrantie, waarin de ondertekenaars de Staten van Holland bescherming vroegen tegen de beschuldiging dat zij 'roomse manieren' voorstonden. Op de Synode van Dordrecht voerde hij het woord namens de remonstranten. Na de synode volgde zijn verbanning en verbleef hij tot 1626 in het buitenland. In 1634 werd Episcopius de eerste hoogleraar van het remonstrants seminarium. Hij schreef zijn *Institutiones Theologicae* en werd bovenal beroemd om zijn bijbelcommentaren. Episcopius is op dit gebied een baanbreker geweest evenals Hugo de Groot, die behalve jurist ook een van de grootste bijbelgeleerden van zijn tijd was. Simon Episcopius overleed in 1643 te Amsterdam.

Toon mij uw collectie ...

Bespiegelingen van een collectioneur

HENK VAN DER VORST

In *De Beeldenaar* 2006-2 belicht Lucie Nijland een interessant aspect van het verzamelen, namelijk de consistentie en het niveau van een collectie zelf. Een collectie is inderdaad meer dan een optelsom van losse penningen, zoals ook een mierenhoop een geheel andere dynamiek vertoont dan de individuele mieren. Het is zeker een relevante vraag wat er van een collectie terecht komt als je aan het verzamelen slaat. Gedachten daarover zijn welkom, want het wel en wee van de collectie van mijn vrouw en mij gaat ons zeer ter harte. Nieuwe aankopen komen steeds moeizamer tot stand. Ik zal uitleggen waarom en ingaan op onze motieven om penningen te verzamelen.

Ongeveer 25 jaar geleden begonnen wij met het min of meer regelmatig aankopen van kunst, voornamelijk schilderijen en beelden. Pas een jaar of zes geleden ontdekten wij de penning als zelfstandig en interessant kunstobject en hebben we ons met groot enthousiasme op dat gebied geworpen. Voor de goede orde, wij verzamelen geen penningen of andere kunst; wij kopen slechts wat wij mooi vinden, wat ons budget toelaat en - niet onbelangrijk - wat de collectie zelf toelaat. Dat laatste klinkt misschien merkwaardig, maar veel verzamelaars zullen dat herkennen: wat past er bij en wat niet?

Een aantrekkelijk aspect van penningen is dat een groot budget geen strikte noodzaak is; wij hebben veel penningen gekocht op verzamelaarsbeurzen. Voor een paar tientjes kun je daar met wat geduld fraaie VPK- en andere penningen verwerven. Verder natuurlijk bij galerieën, op de jaarvergaderingen van de VPK of direct van de kunstenaar.

Het probleem is dus voornamelijk: wat kopen we wel en wat niet. We overleggen en als we er beiden van overtuigd zijn dat de betreffende penning een aanwinst is, volgt vaak aankoop. Het aanschaftempo is ongeveer een penning per maand. Meer kunnen we niet behappen: we willen vertrouwd raken met de nieuwe penning, we willen meer weten over zijn betekenis. We

Onze eerste penning: Naaktstrand, Guus Hellegers, 1976

Rembrandt, Piet Esser, 1988

Puccini, Geer Steyn, 2002

De Bot, Frank Letterie, 1984
2/3 ware grootte

De penningopstelling

Opgerekte definities: Leporello, Elly Baltus

lezen dus ook veel. *Handzame Sculptuur* kennen we bijna uit ons hoofd, het boekje *Penningkunst* van Van Wessem is een waardevolle bron van informatie en natuurlijk de artikelen in *De Beeldenaar*, de *Muntkoerier* en *The Medal*. Ook boeken over beeldhouwers die penningen maken, zijn gezocht. Daarnaast bezoeken we galerieën en natuurlijk Museum Beelden aan Zee (recentelijk ook weer een fraaie penningtentoonstelling rond het vrouwbeeld). Kortom, het beheer van een beetje collectie wordt al gauw een dagtaak.

De eerste penningen kochten wij nog min of meer ad hoc. Artistieke waarde (gezien door ons ervaren kunstkopersoog) was het criterium. Naarmate we meer zagen en wisten, pasten de criteria zich aan.

Op twee geschikte plaatsen in het huis stellen wij ongeveer tien penningen op en wel op zodanige wijze dat er een coherente opstelling ontstaat. Daarbij gaan we meestal niet uit van geijkte thema's (bijvoorbeeld penningen met dieren), maar meer van een aanpak die ons het karakter van de penning helpt doorgronden. Bijvoorbeeld slagpenningen in combinatie met gegoten penningen, zogenaamde grensverleggende penningen naast meer klassieke penningen, penningen die aan de definities van een penning voldoen naast penningen waarbij definities opgerekt of overschreden worden. Lucie Nijland reikte een bijzonder aardige suggestie aan met haar artikel over halsafsnijdingen (*De Beeldenaar* 2006-3). Dat ligt in de lijn van de keuzen die we zelf maken.

De opstellingen worden ongeveer elke maand gewisseld en dan de eerste paar dagen regelmatig aangepast tot het klikt. In het begin deed zich hierbij het probleem voor dat we niet voldoende penningen hadden om tot deze wisselexposities te kunnen komen. Aanvankelijk werden dan ook alle penningen opgesteld, maar dat beviel al snel niet

meer. Lang niet alles verdraagt zich met of naast elkaar.

Uiteraard zijn we lid van de VPK en dat leidt ook weer tot een dilemma: de jaarpenningen krijg je, maar die hoeven niet noodzakelijk in de collectie te passen. Van de hand doen gaat ons op dit moment nog aan het hart; je weet maar nooit of je ze over een tijdje toch gaat waarderen. Want ook dat gebeurt: door lezen, regelmatig opnieuw kijken en praten over penningen ontstaat er aandacht voor aanvankelijk niet gewaardeerde penningen.

De kern van onze collectie is de min of meer klassieke penning (rond, brons, tweezijdig, memorabel karakter, tactiel, handzaam, plat). De meesten daarvan zijn ooit uitgegeven door de VPK. Het is prachtig om te zien hoe de ware meester kans ziet binnen deze opgelegde beperkingen de vrijheid te vinden een zelfstandig kunstwerk te scheppen. De penningen winnen naar onze smaak nog aan betekenis door ze te confronteren met penningen waarbij definities opgerekt zijn (tot zelfs Over the Edge). Teveel 'over the edge' en grensverleggend maakt de collectie onrustig, te weinig maakt haar weer saai. We hebben gemerkt dat vooral de grensverleggende penningobjecten helpen om niet-ingewijden voor de penningkunst te interesseren. Vaak kun je daarmee karakteristieke eigenschappen van de penning in het algemeen illustreren. Een goed voorbeeld daarvan is de *Gateless Gate* van Riki Mijling, een weergaloze uitbeelding van een Japanse Zen koan. Als ik aan het uitpakken terugdenk onderga ik nog steeds een sensatie.

Wij proberen zoveel mogelijk over de penningmakers te weten, in een poging om nader tot het werk te komen. Wat heeft de maker bedoeld, wat voor een persoon is het? Niet dat we bijzondere belangstelling hebben voor het privé-leven van de maker, maar je wilt graag begrijpen hoe het

Pas later gewaardeerd: Alice in Wonderland, Marianne Letterie, 1979, 2/3 ware grootte

werk heeft kunnen ontstaan en waardoor het zich onderscheidt van ander werk. We proberen dus ook altijd om ander werk van de kunstenaar te zien, bijvoorbeeld beelden in de publieke ruimte of speciale tentoonstellingen. Van Theo van de Vathorst hebben we de meeste openbare beelden in en rond Utrecht opgespoord (later bleek dat we er nog flink wat gemist hadden). Vaak zijn het de meer persoonlijk getinte opmerkingen, over frustraties bij het ontwerpen, over inspiratie en dergelijke, die een tipje van de sluier doen oplichten. Zie bijvoorbeeld het boekje over Hellegers' werk met zijn verzuchtingen over het creatieve proces, of het

Plesman, Joop Hekman, 1954

Stier, Joop Hekman

boek over het werk van Jos Reniers met interessante opmerkingen die het karakter van Jos illustreren. Wat je eigenlijk wilt is in de huid van de kunstenaar kruipen op het moment van creatie. Je zou het kunstwerk zo willen begrijpen en doorgronden alsof het helemaal van jezelf is en je het zelf eigenlijk had willen maken. Een echt kunstwerk houdt gelukkig een onoverbrugbare afstand, maar het blijft spannend om zo dichtbij als mogelijk te komen.

Gateless Gate, Riki Mijling, 2004

De vraag of dit alles een voor anderen interessante collectie oplevert, is lastig te beantwoorden. De collectie is een afspiegeling van onszelf en het zou in zekere zin vervelend zijn als onze collectie een dubbelganger zou hebben of zou voldoen aan een of andere standaard. Mochten onze nazaten zich in de toekomst opgezadeld voelen met deze erfenis, dan zou dat op dit moment veelzeggend zijn over hun kijk en waardering voor wie wij (pogen te) zijn.

Vroeger dacht ik dat penningen objecten waren die bedoeld waren om te krijgen als prijs of als beloning en het leek me vreemd om dat te verzamelen. Dat inzicht is dus ingrijpend veranderd; ik heb de afgelopen jaren toevallig twee erepenningen mogen ontvangen, maar die bevinden zich niet in onze (gecatalogiseerde) collectie: we vinden ze niet mooi en ze blijven in een apart laatje.

Met een variant op een bekende uitspraak zou ik willen eindigen met: 'Toon mij uw verzameling en ik zal u zeggen wie u bent'. ■

Henk van der Vorst is in het dagelijks leven hoogleraar toegepaste wiskunde in Utrecht. Sinds $2^1/_2$ jaar is hij lid van de VPK en vanaf dit jaar donateur. Vanwege zijn belangstelling voor beeldhouwkunst kent hij verschillende penningmakers al langer (Tony van de Vorst, Theo van de Vathorst en Joop Hekman) en is hij bekend met werk van anderen. Met ingang van dit nummer van *De Beeldenaar* zal hij de rubriek Penningnieuws verzorgen.

LITERATUUR

L. TILANUS *Handzame Sculptuur* (Amsterdam, 2000).

J.N. VAN WESSEM *Nederlandse penningkunst* ('s-Gravenhage, 1988).

R. HEITE *Guus Hellegers Beeldhouwer* (Stichting Het Boekenfonds, 2002).

K. SOUDIJN *Altijd Koorts: Beelden, Penningen en exotische stoffen van Jos Reniers* (Helmond, 2002).

Vroege Nederlandse drieguldens

Weinig spectaculaire munten?

JAN C. VAN DER WIS

Ruwe brokken zilver zijn het, de Nederlandse drieguldens die gedurende de laatste twee decennia van de zeventiende eeuw en in de eerste twee decennia van de achttiende eeuw op niet-machinale wijze in de Nederlandse munthuizen zijn vervaardigd ingevolge het Plakkaat van de Staten-Generaal van 13 maart 1694. Zij doen qua uiterlijk weinig onder voor hun voorgangers, de sinds 1681 geslagen provinciale en stedelijke drieguldens. Muntplaten van ongelijke dikte die duidelijk de raakvlakken van de slagen met de plethamer vertonen. Onregelmatige randen als gevolg van de bewerking met de snoeischaar waarbij de oorspronkelijke vierkante vorm menigmaal nog te herkennen valt. Muntplaten ook, die meestal gekenmerkt worden door gesprongen luchtbelletjes die zich vóór het slaan onder het oppervlak bevonden, de zogeheten gietgallen. Als gevolg van de ongelijke dikte zijn de stempelindrukken op de ene plaats sterk en op de andere plaats zwak. Omdat de keerzijde met de Nederlandse Maagd op de onderstempel heeft gelegen en de muntplaat zich bij de slag als het ware om de bovenstempel, de voorzijde met het Generaliteitswapen, heeft 'gekruld', is de keerzijde enigszins bol en de voorzijde hol. Het reliëf van de keerzijde is daarom meestal ook iets hoger dan dat van de voorzijde. Meervoudige slag komt veelvuldig voor. Weinig spectaculaire stukken, zo hoorde ik eens één van Neerlands meest vooraanstaande munthandelaren verzuchten.

Hoezo weinig spectaculair? Smaken verschillen. Het ongekunstelde uiterlijk maakt niet-machinaal vervaardigde stukken op zich al spectaculair. In alle eerlijkheid tonen zij de vele bewerkingen die nodig zijn geweest om van grondstof tot product te komen. Vooral dat is de grote charme van deze stukken. Wie tracht door de ruwheid van de stukken heen te kijken, ontdekt ook al gauw bijzonderheden die menigeen (door die ruwheid?) niet zijn opgevallen. Zo verging het mij althans toen ik enkele Nederlandse drieguldens van West-Friesland uit eigen collectie wat nauwkeuriger bekeek.

Door ruwheid versluierd

De eerste West-Friese muntmeester die Nederlandse drieguldens volgens het Plakkaat van 13 maart 1694 en de daaropvolgende instructie van 26 mei sloeg, was Johan Buyskes. Hij vermuntte in de periode van 4 juni tot en met 10 september 1694 10.469 mark, wat ongeveer overeenkomt op 80.999 stuks.[1] Op de voorzijde liet hij rechts van de kroon en aan het begin van het omschrift zijn muntmeesterteken 'haringbuis' plaatsen. Het zou bij deze ene emissie blijven. Buyskes overleed namelijk in november 1694, waardoor de gedeputeerden van de drie West-Friese steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik op zoek moesten naar een opvolger. Op 23 februari 1695 werd een nieuwe muntmeester aangesteld in de persoon van Pieter van Romondt, op dat moment de oudste in leven zijnde zoon van oud-muntmeester Gerrit van Romondt en een zwager van Johan Buyskes.[2] Van Pieter van Romondt zijn Nederlandse drieguldens uit de jaren 1695 tot en met 1698, 1701 en 1703 bekend met daarop zijn muntmeesterteken 'vijfbladige bloem' aan het einde van het omschrift op de voorzijde (ook wel als 'rozet' aangeduid). In

het eerste jaar moet hij echter ook stempels van zijn voorganger hebben gebruikt, want bij nadere beschouwing van het muntmeesterteken op mijn driegulden uit 1695 bleek dit, geheel in tegenstelling tot alle andere drieguldens uit de voornoemde jaren, aan het begin van het omschrift te staan en te zijn overgeslagen over een haringbuis.[3] Toen ik aan dit artikel begon een nog ongepubliceerd fenomeen. Het omschrift luidt: (vijfbladige bloem/haringbuis) MO.ARG:ORD:FÆD:BELG.WEST. Het lijkt er niet op, dat het jaartal 1695 over 1694 is gesneden. Scheffers signaleerde nog enkele exemplaren uit 1695 met het muntmeesterteken 'vijfbladige bloem' aan het begin van het omschrift, één in het Koninklijk Penningkabinet en één in Teylers Museum.[4] Ik achtte echter de mogelijkheid niet uitgesloten, dat Scheffers als gevolg van ruwheid en/of gesletenheid van de stukken de wijziging van het muntmeesterteken in de stempel is ontgaan, net zoals het mij aanvankelijk verging. Pannekeet maakte geen melding van stukken uit 1695 met het muntmeesterteken aan het begin van het omschrift, evenmin als De Vries dat deed.[5] Nieuw onderzoek was vereist.

'Geleende' stempels

Pieter van Romondt kreeg zijn aanstelling op 23 februari 1695. Ruim een maand later startte hij de productie van onder andere Nederlandse drieguldens. Al op 16 april deelden de generaalmeesters van de Munt hem schriftelijk mede, dat zij geconstateerd hadden dat er in 1695 een aanzienlijke hoeveelheid drieguldens en zilveren dukaten was geslagen met het jaartal 1694 en het meesterteken van de overleden Buyskes. Twee dagen later zonden de generaalmeesters aan de gedeputeerden van de drie steden een brief waarin zij onder meer schreven dat zij bij geruchte hadden vernomen dat de opvolgende muntmeesters stempels met merktekens van hun voorgangers zouden hebben gebruikt. Dit naar aanleiding van een klacht van de weduwe van muntmeester Gerrit Schuijrmans (1681-1692) dat de nieuw aangestelde muntmeester Van Romondt in 1695 had laten munten met de stempels van Buyskes en het jaartal 1694. De beschuldiging werd ontkend en leidde tot langdurige verwikkelingen tussen de generaalmeesters en de gedeputeerden, de muntmeester, de waardijn en de gezellen.[6] Dat Van Romondt drieguldens 1694 met de stempels van zijn voorganger en diens meesterteken heeft gebruikt, valt aan die munten niet af te zien, maar de in de voorgaande paragraaf vermelde driegulden 1695 met het overgesneden muntmeesterteken is wel een indicatie dat de klacht van de weduwe Schuijrmans best gegrond kan zijn geweest. Die indruk wordt versterkt doordat Delmonte melding maakt van een driegulden met de jaartalwijziging 1695 over 1694 zonder de herkomst van het stuk aan te geven. Deze jaartalwijziging hebben Pannekeet en Scheffers niet opgenomen en is hen klaarblijkelijk tijdens hun onderzoek niet opgevallen.[7]

Nader onderzoek leerde dat van het 1695 gedateerde stuk met de vijfbladige bloem aan het einde van het omschrift in de collectie van het Geldmuseum, het jaartal gesneden is over 1694. Het is dit stuk dat De Vries in 1963 beschreef en dat Delmonte enkele jaren later ook zou opnemen.[8] De voorzijdestempel was dus oorspronkelijk van Buyskes, de

West-Friesland, driegulden, 1695, bloem over haringbuis

West-Friesland, driegulden, 1695 over 1694

keerzijdestempel van Van Romondt. Het stuk uit 1695 in de collectie van het Geldmuseum, dat volgens Scheffers de vijfbladige bloem aan het begin van het omschrift zou hebben, blijkt in plaats daarvan een haringbuis als muntmeesterteken te bezitten, ongetwijfeld een ongewild administratief onnauwkeurigheidje. De voorzijdestempel is in dit geval van Van Romondt, de keerzijdestempel van Buyskes. Genoeg aanwijzingen om te stellen dat de klachten van de weduwe van muntmeester Gerrit Schuijrmans gegrond zijn geweest. Om dit nog duidelijker te onderstrepen: in de onlangs gepubliceerde *Catalogus van de Nederlandse munten* wordt melding gemaakt van een driegulden 1695 over 1694 met de vijfbladige bloem over het scheepje.[9] Beide stempels zijn dus oorspronkelijk van Buyskes geweest. Als deze vermelding op een juiste waarneming berust, leidt dit voor het jaar 1695 tot het overzicht in onderstaande tabel.

Eerlijk hergebruik

Hoewel geen gelukkig ondernemer - hij bouwde grote schulden op[10] - is Pieter van Romondt wel zuinig met nog bruikbare of niet gebruikte stempels omgesprongen. Het gebruik van stempels van zijn voorganger wees daar al op. Maar er is nog een bewijs. Een andere stempelaanpassing viel mij op bij een driegulden 1698, waarvan het jaartal duidelijk waarneembaar is gesneden over het voorgaande jaar 1697. Een tot nu toe onopgemerkte en ongepubliceerde jaartalwijziging.[11] In dit geval zijn er dus geen stempels van de voorganger 'geleend', maar onder eigen verantwoordelijkheid gesneden stempels eerlijk hergebruikt. Heeft de ruwheid hier afleidend gewerkt, waardoor de jaartalwijziging aanvankelijk niet is opgemerkt? Het heeft er alle schijn van.

Ruwe schijn kan ook misleiden

Onlangs verwierf ik een andere Nederlandse driegulden 1698 van West-Fries-

West-Friesland, driegulden, 1698, met dubbelslag

land, waarvan het zo op het eerste gezicht lijkt, alsof het laatste cijfer van het jaartal in de stempel over een lager cijfer is gesneden: een 8 over een 7.[12] Echter, als gevolg van verspringing van de stempel door drievoudige slag is de 8 in het jaartal zodanig vervormd, dat het lijkt alsof er van een jaartalwijziging sprake is. Een en ander wordt nog eens extra geaccentueerd door een stempelbarstje bij de 8. En zo er al sprake van een jaartalwijziging zou zijn, dan is deze volledig door de drievoudige 8 verhuld. In dit geval kan de ruwheid tot een minder gelukkige interpretatie - een jaartalwijziging - en daarmee tot een verkeerde conclusie leiden. Ruwe schijn kan ook misleiden.

Niet-machinaal vervaardigde grote zilverstukken, zoals Nederlandse rijksdaalders, zilveren rijders, zilveren dukaten en drieguldens, hebben numismatisch in menig opzicht veel te bieden voor wie er oog voor heeft. De ruwheid charmeert, is eerlijk of misleidend. Elke aanwinst mag als spectaculair worden ervaren.

Met dank aan Jan Pelsdonk voor de determinatie van enkele numismatische voorwerpen uit de collectie van het Geldmuseum.

LITERATUUR

A. DELMONTE *De zilveren Benelux* (Amsterdam, 1967).

C.J.G. PANNEKEET *West-Friesland. Een beschrijving van de munten geslagen in het toenmalige West-Friesland over de periode 1584-1806* (Slootdorp, 2002).

T. PASSON *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen op naam van Philips II tot en met de Bataafse Republiek* (1555-1805) (Apeldoorn, 2006).

A.A.J. SCHEFFERS *De Westfriese Munt* 1652-1704 (Voorburg, 1992).

P.CH. DE VRIES Muntboek van de munten van West-Friesland van 1584-1795', *Compendium van de munten der Zeven Verenigde Nederlanden van 1576-1795* (Rotterdam, 1963).

NOTEN

1. Pannekeet 331; Scheffers 51.
2. Scheffers 51.
3. Teutoburger Münzauktion te Borgholzhausen, veiling 26 (09/10 december 2005), 357.
4. Scheffers 109.
5. Pannekeet 332; De Vries 45.
6. Scheffers 52; vriendelijke mededeling van de heer Scheffers uit zijn nog ongepubliceerd onderzoek.
7. Delmonte 1147.
8. De Vries 45 variant.
9. Passon 2.31.43.
10. Scheffers 58-59.
11. Munten- en PostzegelOrganisatie te IJsselstein, decemberveiling 2005, 363.
12. G. Henzen te Amerongen, lijst 165, 755.

Voorzijde (wapenzijde)	Muntmeester(s)	Keerzijde	Muntmeester(s)
vijfbladige bloem/haringbuis aan begin omschrift	Van Romondt/Buyskes	1695/94	Van Romondt/Buyskes
vijfbladige bloem/haringbuis aan begin omschrift	Van Romondt/Buyskes	1695	Van Romondt
vijfbladige bloem aan einde omschrift	Van Romondt	1695/94	Van Romondt/Buyskes
vijfbladige bloem aan einde omschrift	Van Romondt	1695	Van Romondt

700 jaar inwijding Oude Kerk Amsterdam

Notities bij een penning door Taeke Friso de Jong

HANS DE KONING

Stichting De Oude Kerk te Amsterdam maakte dit jaar twee belangrijke mijlpalen mee. In mei 2006 bestond de stichting zelf vijftig jaar. Zij doet van alles in de Oude kerk om haar daarmee in stand te houden. Nog belangrijker was de datum 17 september, Sint Lambertusdag. Toen was het 700 jaar geleden dat het oudste monument van Amsterdam, de Oude Kerk werd ingewijd als eerste parochiekerk van die stad door de bisschop van Utrecht. Op 16 september werd een feestelijk publiek debat in de kerk over haar voortbestaan gehouden, 17 september zelf werd er een gelegenheidspenning aangeboden aan belangrijke beschermers van deze kerk. Als medailleur werd Taeke Friso de Jong de opdracht verleend een penning in brons te ontwerpen.

De Oude Kerk is belangrijk voor de stad Amsterdam, als eerst gebouwde kerk, er is heel veel geschiedenis doorheen getrokken en nog aan te wijzen. In de toren hangen 47 klokken, de meeste gegoten door de beroemde klokkengieter François Hemony; maar er hing al een carillon sinds 1537. Het kerkorgel werd tijdens de tachtigjarige oorlog bespeeld door drie generaties Sweelinck. Sinds kort wordt Jan Pietersz. Sweelinck, de beroemde Hollandse componist in de kerk geëerd met een bronzen portretbuste ontworpen door Elisabeth Varga. In de kerk bevinden zich grafzerken en praalgraven van zeehelden zoals van Jacob van Heemskerk. Michiel Adriaanz. de Ruyter ligt hier niet, maar kerkte er wel. De kerk heeft het grootste Middeleeuwse tongewelf van Europa. Het is een enorm ruime kerk, de kapellen zijn mettertijd net zo breed uitgebouwd als het middenschip zelf breed is. Door de vele ramen is het opvallend helder licht in de kerk. De 'woonkamer van Amsterdam' wordt ze genoemd; tot in de negentiende eeuw ging je hier in ondertrouw, wat Rembrandt en zijn Saskia ooit ook deden. Saskia ligt in de kerk begraven, ze stierf in juni 1642. Rembrandt koos voor haar een plek in de kerk waar op de negende maart, zomerwende, steeds daar om 8:29 het zonlicht op valt. Rembrandt en Saskia zouden elkaar op die dag voor het eerst ontmoet hebben.

De opdracht voor de penning werd vorig jaar verstrekt. Behalve een voorstelling moet er ook tekst op de penning staan. Een enkele keer heeft De Jong eens een penning in gips geschrapt of rechtstreeks in was ontworpen. Vrijwel steeds en ook voor deze penning gebruikt hij bij voorkeur gedroogde schijfjes van de fijnste rode chamotte. Om met het onderwerp in contact te komen werden door De Jong eerst inktschetsen gemaakt. De tekst kost plaats en daar mag de voorstelling niet door beknot worden. Om wat meer concreet te worden bleek, al werkend, een diameter van acht centimeter te benauwend, het werd ruim negen.

In het beeld, wat mensen nu van de Oude Kerk opdoen valt de vorm van de kerk van 1306 niet te herkennen. Een andere torenspits en in de loop der eeuwen, tot aan de Gouden Eeuw, kwamen er uitbouwen en zijkapellen bij, daar werden rondom weer gebouwen tegenaan 'geplakt' zoals de sacristie en het pand waar de stichting in is gehuisvest.

Als vanzelf verschoof de aandacht van de ontwerper naar degene die de Oude kerk inwijdde, bisschop Gwijde

(Guy) van Avesnes. Gwijde werd in 1301 tot Bisschop van Utrecht gekozen, kort daarvoor verleende hij al stadsrecht aan Amsterdam. In 1305 kan hij een flinke verbouwing van het vroegere tufstenen kerkje, door geredde scheepslieden uit dank gesticht, wijden op Sint Lambertusdag, 17 oktober. Voordien was de kerk in Ouderkerk de belangrijkste aan de Amstel. Over Gwijde van Avesnes is verder maar weinig bekend, hij is in 1319 gestorven. Zijn praalgraf is nog te bewonderen in de Dom van Utrecht.

In de Gouden Eeuw groeit Amsterdam uit tot een belangrijke stad. De Jong vond daarin Rembrandt als een heel herkenbare figuur; 2006 is ook een herdenkingsjaar van Rembrandt en hij begroef in de Oude Kerk zijn Saskia van Uylenburgh.

Taeke De Jong maakte vier verschillende ontwerpen of versies voor de penning. De Jong: 'Het voordeel daarbij is, dat er bij eventuele breuk altijd nog iets is om door te gaan en door steeds af te wisselen blijft het hele werk fris en kun je dus meer uit je concentratie halen'.

De vier versies zijn onderling het makkelijkst te onderscheiden door de achterkanten met Rembrandt. Feitelijk werd de beroemde schilder steeds groter in het veld neergezet. Toen de opdrachtcommissie de penningen allereerst in chamotte beoordeelde, ging aanvankelijk de voorkeur uit naar Rembrandt met baret (eerste versie). Hij staat bij het open graf, met de zerk op rolletjes, waarschijnlijk ouder dan in werkelijkheid, maar voor ons daardoor beter herkenbaar. Saskia moet nog begraven worden, de kist op de draagbaar is afgedekt met een rouwkleed. In de kerk, met een rouwbord aan een pilaar -een barokelement-, snuffelt ook een hondje rond. Het hondje symboliseert twee dingen, trouw maar ook levenslust. Rembrandt zal straks afgesneden worden van de kringen rond Van Uylenburgh en zo zijn eigen weg moeten zoeken. Bij de tweede versie is de voorstelling groter, ingezoomd. Hier aait Rembrandt, nu met hoed, de straathond. De voorkanten van die versies tonen een groot verschil in voorstelling en belettering. De eerste versie heeft 'orthodox' in randschrift (uitwaarts) de tekst GWIJDE VAN AVESNES, BISSCHOP VAN UTR WIJDT 17 SEPT 1306-2006 DE OUDE KERK AMSTERDAM. Gwijde zit hier op een zetel, wat status uitstraalt. Hij zegent een schaalmodel van de Oude Kerk op een verhoginkje. Op de achtergrond werkt een steenhouwer flink aan de 'trommel' van een pilaar. De tweede versie toont bisschop Gwijde even groot, hier duidelijk tussen twee deuren, wat past bij de wijding. De tekst 'kraagt' als een soort schip daaromheen. Ondanks veel tekst wordt de voorstelling niet tekortgedaan en is de tekst

direct leesbaar. Dat kan pas bij de eerste versie als de penning een kwartslag rondgedraaid wordt. Gwijde was van adel en had het recht om te jagen, vandaar dat hij op alle versies is afgebeeld met een windhond; bij Gwijde als bisschop, celibatair, verwijst de aanhankelijke windhond naar de eenzame levensopstelling van de geestelijke.

Wanneer een penning omgekeerd wordt is het prettig direct de achterkant in de goede stand te kunnen zien en lezen, dus dat die niet nog een kwartslag gedraaid moet worden. Bij de eerste versie is dat wel het geval. 'Een kwestie van in 't vuur van de strijd', licht De Jong toe.

Toen de eerste en tweede versie de voorkeur kregen, werd het mogelijk nog wijzigingen door te voeren op de versies drie en vier. De eerste en tweede versie tonen aan de 'Rembrandtkant' het interieur van de kerk als omgeving. Bovendien is het verband duidelijk: Gwijde als voorwaarde, dan Rembrandt en de Gouden Eeuw.

Oorspronkelijk stond Rembrandt op de derde en vierde versie onder een andere hoek, terneergeslagen zittend op de baar met rouwkleed. Voor eigen plezier, nu hij zich zo in Rembrandt verdiept had, hoefde de ontwerper niet meer te voldoen aan de eis het interieur van de Oude Kerk te tonen. Vandaar dat op de derde versie Rembrandt als een soort Christus op de koude steen, nog wel met straathond, baret op, een kleed om 't naakte bovenlijf is vormgegeven. De vierde versie toont puur het portret - en face - van Rembrandt, smartelijk. Aan de 'Gwijdekant' van de derde versie, is bovenaan met inwaarts gerichte letters het randschrift *1306-2006* DE OUDE KERK TE AMSTERDAM direct te lezen en de overige tekst door de penning rond te draaien. De voorstelling is wat 'naïever'. De vierde versie toont het dak van de kerk, op de tweede versie is het meer de stad rondom. De tweede versie is zodanig ingezoomd, geen sfeer elementen uit de omgeving zodat de bisschopsstaf erbij kan. De versies een, twee en vier hebben reeds voldoende aan de korte mijter, zoals die bij een bisschop uit de middeleeuwen hoort.

Uiteindelijk viel de keuze van de commissie op de tweede versie. De voorzijde toont Gwijde met bisschopsstaf, tussen deuren, de stad erachter, als het ware in een 'schip' met tekst. Rechtsonder zijn de initialen TFdJ in de vorm van het merkteken van de ontwerper geplaatst. Op de keerzijde staat Rembrandt die een hond aait bij het geopende graf voor Saskia.

De vier versies zijn uitgevoerd in traditionele stijl die aansluit bij het historische onderwerp.

Taeke Friso de Jong

Taeke Friso de Jong werd in 1948 vlak na een tweelingzusje geboren. Hij werd het vijfde kind in een gezin van zeven kinderen, waarin vader huisarts was in het kleine dorp Zegveld, in het veenweide gebied vlak tegen Woerden aan. Taeke speelde veel op de boerderij, waar hij naast het bekende vee natuurlijk ook met in het wild levende dieren in aanraking kwam: hazen, eenden, ganzen, kievieten enz. Hij herinnert zich het belangstellend kijken bij de dorpssmid, als die aan het werk was. Bij de bakker er tegenover, bakte hij bolletjes van restjes deeg. Daar heeft hij, via deeg, al opgestoken hoe je klei moet kneden. En klei, die van een boerenwagen viel, was voor hem. Op zevenjarige leeftijd verhuisde het gezin De Jong naar het buurtdorp Kamerik. In Utrecht voltooide Taeke op de HBS zijn schooltijd. Hij kreeg inmiddels plezier in tekenen. De kinderen in het gezin konden kiezen uit piano- of fluitles, maar omdat viool daar niet bij was ging de voorkeur van Taeke, boven muziekles, uit naar tekenles. Die kreeg hij van Erica Visser, een portrettiste, gevormd op de Rijksacademie. Er ontstond een goede tekenmap en zijn latere lerares tekenen in Utrecht stimuleerde hem examen te doen voor toelating op de Rijksacademie te Amsterdam. Daar werd hij aangenomen. De eerste twee algemene jaren volgde hij lessen bij Cor Hund met avondtekenen bij Willem den Ouden en Nienke Schepers. Daarna ging De Jong naar de beeldhouwafdeling, een vormingsjaar bij Paul Grégoire, waar het belang van de *arabesque* onder de aandacht werd gebracht. Vervolgens lessen bij Piet Esser om tenslotte onder leiding van Theet van der Pant hakken in steen te krijgen. Hij maakte een 1.20 m hoog beeld 'in stand'. In de avonduren meegesleept, zoals hij het noemt, om op een technische school te leren een beitel te smeden, te harden en uit te halen. Met penningen kwam hij in aanraking toen Grégoire vier penningen in klei aan Esser aanbood ter gelegenheid van zijn verjaardag, voorstellend de vier jaargetijden. En op Ameland, tijdens de werkexcursie van een dag of tien, werd met medestudenten buiten gewerkt en dieren geboetseerd. Taeke koos voor een gans, een konijn en een koppeltje schapen. 's Avonds binnen aan tafel, bij gesprekken, pakte Esser een sigarenblikje, was op een plaatje board en keek of hij voor een penning een geschikte kop in de buurt vond. Zo, zijdelings, werd de groep met het fenomeen penning in aanraking gebracht. Geer Steyn schreef daar al boeiend over in het boek *Piet Esser, Beeldhouwer en medailleur*.

Nog tijdens de academieperiode ging Taeke de Jong al op zoek naar een atelier buiten de stad. De buurman van zijn ouders bleek elders in het dorp een werkplaats met een nog bewoond arbeidershuisje te hebben. In die schuur

begon hij. Na verloop van tijd konden beide gekocht worden, hij woont er nog, alles is inmiddels door nieuwbouw vervangen. Het atelier aan huis met een vrije ruimte om alles goed te exposeren.

Ballet, waar hij in de academietijd al naar tekende, is in zijn werk de onderlaag voor het thema beweging, tensie. Een ander geliefd onderwerp is dierplastiek. Verder is De Jong geïnteresseerd in portretten. Heel af en toe maakt hij iets abstracts. Hij werkt veelal in brons en in de laatste tijd is hij weer met steen aan de gang. Ook al is dat tijdrovend: 'Het blijft het feest van steen'. Werk van Taeke de Jong is in het bezit van de provincie Drenthe en Utrecht, Museum Hannema-De Stuers te Heino, diverse gemeenten en particulieren. De Jong ontwierp onder meer het doopvont voor de Dom te Utrecht (1974); een wandplastiek voor het politiebureau Waddenweg Amsterdam Noord met zeehonden onder en boven de waterspiegel (1978); Ot en Sien in Zeist en Drie schaatsers bij Snellerbrug, Woerden (1986) voor het Bejaardencentrum De Open Hof te Amsterdam-Watergraafsmeer het buitenbeeld 'Dikke vrindjes' (1991); beeld Jac. P. Thijsse op Texel (1998) en beeld Hall Heimans te Schiedam (2000).

Taeke de Jong heeft in de meer dan dertig jaar dat hij nu bezig is ongeveer vijftig penningontwerpen gemaakt. Daarvan zijn er verschillende verloren geraakt. Vrienden kregen een kind, er kwam een geboortepenning van. Een vroege gelegenheidspenning, naar aanleiding van een eerste paalslag in Capelle aan de IJssel, is van 1978. Met veel genoegen kijkt De Jong terug naar een penning voor de bestuursschool Zuid-Holland en een andere voor de Waterschappen ter gelegenheid van Floriade '92, op 't snijpunt van hun werkterreinen. 'Beide penningen zijn zo groot als een schoteltje', zegt hij (12 en 15 cm). Er blijkt steeds veel liefde voor de belettering die de voorstelling niet mag verontrusten. Hij noemt ook de bedankpenning voor Sonja Marchiolli, soliste bij het Nationale Ballet, omdat ze model stond voor het beeld dat hij op de academie maakte. Gaande is De Jong het met zijn leermeesteres Theet van der Pant eens geworden: Een penning vervaardigen neemt heel veel tijd. Tijd is kostbaar en liever steekt Taeke die in het 'komend beeld'. 'Maar ja, een penning voor de Oude Kerk in Amsterdam, zo'n gelegenheid komt niet gauw nog eens langs ...'.

De penning is verkrijgbaar bij de Stichting Oude Kerk Amsterdam. De penning zal geëxposeerd worden in een kleine vitrine in de Oude Kerk.

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor beeldhouwerspenningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar geregeld over.

Grenzen van de numismatiek

Einde van een rubriek

JANJAAP LUIJT

In *De Beeldenaar* 2005-4 stond voor het eerst een artikel in de rubriek 'Grenzen van de numismatiek'. Deze rubriek wilde een platform geven aan verzamelaars van voorwerpen die volgens de ene verzamelaar wel en voor de andere niet tot het vakgebied van de munt- en penningkunde gerekend kunnen worden. In verschillende afleveringen kwamen aan de orde winkelwagenmuntjes, onderscheidingen, rijwielplaatjes, eclectisch verzamelen, zilvermerken, euromunten, numismatische publicaties en muntsieraden. Soms vertelde de auteur met passie over zijn verzameling, een andere keer probeerde hij aan te zetten tot discussie. Ik hoopte de lezers van *De Beeldenaar* aan te zetten tot nadenken over de vraag wat een voorwerp numismatisch maakt. Wordt dat bepaald door de wijze van vervaardiging, de vervaardiger, het materiaal, de vorm, de waarde, het gebruik of door de naam die er aan gegeven is? Door hierover met elkaar van gedachten te wisselen, hoopte ik van numismaten te horen waar voor hun de grenzen van de numismatiek liggen. Mijn verwachtingen bleken echter te hooggespannen. Slechts zelden volgden er reacties op een publicatie. Na acht afleveringen blijkt het vullen van de rubriek steeds vaker een probleem. Niet bij gebrek aan onderwerpen (ik ken verzamelaars van fantasie bankbiljetten, chocolademunten, euro-voorlichtingsmateriaal, schoolgeld, hondenpenningen, wandelpenningen), maar bij gebrek aan kopij. Bovendien leeft bij numismaten nauwelijks de vraag waar de grenzen van de numismatiek liggen. Misschien omdat zij zich daar niet druk over willen maken, misschien omdat wat hen betreft die grenzen glashelder zijn. Vandaar dat met ingang van dit nummer de rubriek 'Grenzen van de numismatiek' niet langer in de bestaande vorm zal verschijnen. Uiteraard blijft *De Beeldenaar* in de toekomst plaats bieden aan bijdragen over numismatische buitenbeentjes. Verzamelaars met bijzondere collecties blijven van harte welkom hun verzamelgebied onder de aandacht te brengen van een breed publiek. Zij kunnen hun bijdrage blijven sturen naar Postbus 11, 3500 AA Utrecht of via redactie@debeeldenaar.nl.

(advertentie)

Gouden Utrechtse varianten

Ontdekkingen in de collecties van het Geldmuseum en het Centraal Museum

ERIK J. VAN LOON

'De Utrechtse muntslag is qua ouderdom, geografische spreiding en productie de belangrijkste van Nederland. In de collecties van zowel het Centraal Museum Utrecht (CMU) als van Het Geldmuseum (GM) bevinden zich munten (veelal unica) vervaardigd in, en betrekking hebbend op, de stad en de provincie Utrecht. Samen beheren zij de meest representatieve collectie Utrechtse munten, penningen en aanverwante objecten van Nederland. Beide collecties vormen op het gebied van de munt- en penningkunde het leeuwendeel van wat de numismatische collectie Utrecht genoemd kan worden. Na een jarenlang overleg over de precieze wijze van aanpak van het beheer van een dergelijke specialistische collectie, over de gewenste afstemming van het acquisitiebeleid en meer specifiek over de specialistische eisen van registratie voor dit soort objecten, besloten CMU en destijds Het Nederlands Muntmuseum, bij wijze van pilootproject, het totaal van deze collecties te inventariseren en te vergelijken met gelijksoortige objecten in collecties beheerd door de overige musea in de provincie', aldus de toelichting op het inventarisatieproject van de numismatische collectie Utrecht.

In 2001 verzocht Albert Scheffers van Het Nederlands Muntmuseum (HNM) mij de collectie Utrecht te registreren voor de jaren tussen 1576 en 1806. Van februari tot juni 2003 mocht ik ook de 509 munten van het CMU registreren en in een database onderbrengen. Bij het bestuderen van elke munt afzonderlijk kwam er af en toe iets opmerkelijks aan het licht. Enerzijds ontdekte ik varianten waarvan de musea niet wisten dat ze deze in de collecties hadden, maar die wel terug te vinden zijn in diverse numismatische werken. Anderzijds kwamen onbekende varianten aan het licht waarover, voorzover mij bekend, nog niet eerder is gepubliceerd. Deze onbekende varianten beschrijf ik in dit artikel.

Waarom hebben mijn voorgangers, zoals bijvoorbeeld Delmonte, de tot nu toe onbekende varianten niet gezien en ik wel? De verklaring is vrij eenvoudig: Zij dachten voldoende informatie te hebben aan hetgeen op de munthouders was vermeld, zoals bij het Geldmuseum, of op de registratiekaarten in de kaartenbak van CMU. Verder vonden zij het minder belangrijk een gewijzigd jaartal te vermelden en de informatie consequent mee te nemen. Ik mocht de munten met een loep bestuderen en in bepaalde gevallen maakt het interpreteren van de waarneming op de munt juist het verschil tussen wel of geen variant.

Het gaf mij een 'kick' en bij elke ontdekking had ik wel beschuit met muisjes willen trakteren.

Varianten en overslagen

Het is van numismatisch belang de onbekende varianten in de openbaarheid te brengen. Vaak betreft het nog niet ontdekte 'overslagen' die ik als 'gewijzigd jaartal' omschrijf. Er is bij deze munten geen sprake van een overslag, maar van munten geslagen met aangepaste muntstempels. Aangezien stempels handmatig werden vervaardigd en dus kostbaar waren, lieten muntmeesters de stempels uit een verleden

jaar hergebruiken. Uit het stempel werden één of meer cijfers van het oude jaartal verwijderd en vervangen door die van het actuele jaar. Vaak zijn sporen van die wijziging van de stempels op de munten zichtbaar, vandaar 'gewijzigd stempel of gewijzigd jaartal'.

In de collectie van het GM heb ik veertien varianten gezien met een gewijzigd jaartal, die nieuw aan de handboeken en catalogi kunnen worden toegevoegd, voor de collectie van het CMU waren dit er twaalf. Deze aflevering beschrijft de varianten van gouden munten. In het volgende nummer van *De Beeldenaar* volgen die van de zilveren munten.

Geldmuseum

Dukaat 1630/24.

In *De Gouden Benelux* van A. Delmonte en het *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573-1806* is wel sprake van het gewijzigde jaartal: 1630/29.
Lit.: Delmonte 963, supplement en Handboek Provinciale Muntslag Ut 24.

Dukaat 1643/34.

Lit.: Delmonte 963 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 24.

Dukaat 1696/93.

Lit.: Delmonte 963 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 24.

Dukaat 1743/42.
Een afbeelding van deze munt ontbreekt, vanwege de verminderde toegankelijkheid van de collectie. Tijdens de verbouwing van het museum was het niet mogelijk een afbeelding van de munt te maken.
Lit.: Delmonte 965 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 26.

Centraal Museum Utrecht
Dubbele dukaat 1742.

Dit exemplaar lijkt aan de voorzijde beschadigd. Nadere bestudering toont aan dat op de keerzijde een moderne klop is aangebracht. Namelijk de letter J op een gestreept veld. Dit blijkt een waarborgteken en is geslagen op voorwerpen van oude nationale oorsprong en toegepast van 1906 tot 1953. Dit was bij het CMU nog niet opgevallen en geeft aan deze munt een extra dimensie.
Lit.: Delmonte 962 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 26.

Dukaat 1596.

De keerzijde van deze munt heeft een afwijkende tekst. Op de exemplaren behoort te staan: MO.ORDI / PROVIN / FOEDER / BELG.AD / LEG. IMP. In het onderhavige geval heeft de stempelsnijder in het woord BELG de verkeerde letter voor de L toegepast en is de tekst: MO. ORDI / PROVIN / FOEDER / BEIG.AD / LEG. IMP. In *De Gouden Benelux* ontbreekt de munt.
Lit.: Delmonte 963 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 24.

Dukaat 1607.

De keerzijde van deze munt heeft een afwijkende tekst. Op de exemplaren behoort te staan: MO :ORDIN / PROVIN / FOEDER / BELG. AD / LEG. IMP. In het onderhavige geval heeft de stempelsnijder in het woord ORDIN de verkeerde letter voor de R toegepast en is de tekst: MO :OPDIN / PROVIN / FOEDER / BELG.AD / LEG. IMP.
Lit.: Delmonte 962 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 24.

Dukaat 1755/54.

Het betreft een exemplaar met een gewijzigd jaartal.
Onder het rechtercijfer 5 is een 4 zichtbaar.
Lit.: Delmonte 965 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 26.

Dubbele stuiver 1749/44, gouden afslag.

Gouden afslagen van de dubbele stuiver werden in de periode 1744 tot en met 1794 gemaakt, aldus *De Gouden Benelux* van Delmonte. In deze periode was er geen continuïteit en heeft men niet elk jaar een gouden afslag gemaakt. Een gewijzigd jaartal was echter niet bekend, tot heden. Doordat deze munt in een uitzonderlijk goede kwaliteit bewaard is gebleven kan men de sporen van het verwijderde jaartal nog goed waarnemen. Deze variant zou moeten worden toegevoegd aan *De Gouden Benelux*.

Lit.: Delmonte 988 en Handboek Provinciale Muntslag Ut 87.1. ■

Het gebruikte beeldmateriaal is afkomstig van Het Geldmuseum te Utrecht en het Centraal Museum Utrecht.

Erik van Loon is sinds 1975 als correspondent verbonden aan de *Standard Catalog of World Coins*, uitgegeven door Krause Publications (Iola, Wisc. USA) voor de gebieden: Nederland; 1600-heden, Nederlandse Antillen; 1800-heden, Aruba, Suriname en Nederlands Indië; 1800-1945. Van augustus 1999 tot medio april 2006 was hij werkzaam als vrijwilliger bij Het Nederlands Muntmuseum (thans Het Geldmuseum).

(advertentie)

KUNSTZAAL **VAN HEIJNINGEN**

Nynke Schepers Frank Letterie Adri van Rooijen

NOORDEINDE 152 DEN HAAG Open: wo t/m zo 12.00-17.30 Tel. 070-345 90 53 www.kunstzaalvanheijningen.nl

Thema 'conflict / oplossing'

Penningproject Schoonhoven 2006

MIRJAM MIERAS

Het Buffetfonds van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) stelt jaarlijks drie geldprijzen beschikbaar voor de penningontwerpwedstrijd onder de leerlingen van de Vakschool Schoonhoven. In april kwam klas 4G4sp bijeen om naar penningen te kijken, te horen over de geschiedenis van de penning en over de schoonheid van de cirkel. De interesse voor penningkunst groeide zichtbaar die middag. In een aantal weken ontwierpen de deelnemers een penning aan de hand van het thema 'conflict / oplossing'. Op 30 mei kwam de jury, bestaande uit Louis Hankart (docent), Andri Mink (docent), Ger Boonstra (Goud- Zilver- en Klokkenmuseum) en Mirjam Mieras (namens de VPK) bijeen om de vijftien ontwerpen, een tafel vol, te bekijken. Een fleurig geheel aan verpakkingen en penningen, vaak met uitgebreide schriftelijke toelichting, bezorgde de jury een aangename middag. Er was veel te zien, van alles te ontdekken, er is gelachen, gewikt en gewogen. Opvallend was het hoge niveau van de ontwerpen en de vele invalshoeken op het thema.

Op 15 juni was er in het Goud- Zilver- en Klokkenmuseum een feestelijke prijsuitreiking en moedigde Ger Boonstra alle deelnemers aan meer penningen te maken. Na het voorlezen van het juryrapport kregen de winnaars een oorkonde en het door de VPK beschikbaar gestelde prijzengeld. Uit handen van Greet Kemper ontvingen zij het boek *Handzame sculptuur, de geschiedenis van de Vereniging voor Penningkunst* door Louk Tilanus. Aansluitend genoot het gezelschap van een high tea in het museumcafé. Een van de leerlingen ging rond met zelfgebakken penningkoekjes. Louis Hankart en Andri Mink, die zowel het ontwerpproces als de uitvoering hebben begeleid, waren zichtbaar tevreden over het project.

Eervolle vermelding

In een gehaakt blauw doosje met deksel rust een glazen bol. De bol is gevuld met twee vloeistoffen die moeilijk mengen. Er kan gerold of geschud worden met de bol maar uiteindelijk zal de vloeistof weer gescheiden raken dankzij zijn specifieke eigenschap. De jury vond het ontwerp charmant maar vroeg zich af of dit wel een penning was. Dat 'oplossing' zo letterlijk is opgevat door Feia Baartmans deed de jury glimlachen.

Derde prijs

De penning gaat over liefde en is haast zo complex als de liefde zelf. De verpakking laat niets te raden over: een hart dat geopend kan worden vertoont grillige breukvlakken; deze liefde is zwart van kleur en blijkt een hele puzzel. De opdracht is zeer persoonlijk opgevat. Dat het niet altijd meevalt in

De prijswinnaars bij de prijsuitreiking
foto: Ger Boonstra

de liefde is de jury bekend. *Love* is een parcours dat kan worden afgetast met deze penning. De jury heeft met nieuwsgierigheid deze penning van Demelza Koopmans ter hand genomen.

Tweede prijs
De ontwerper vat de penning op als drager van informatie en geeft daar een eigentijdse vorm aan. Een memory-stick is gevat in aluminium. Het sierlijke object bestaat uit twee delen die dankzij magneetjes aan elkaar geklonken zijn. Het geheel gaat gehuld in een vilten etui. De jury heeft plezier in het ontwerp vanwege de schoonheid maar ook vanwege de schalkse brutaliteit het thema te negeren. Uiteraard is de jury naar een computer getogen om de boodschap op de memory-stick te bekijken. Het aangetroffen overzicht van het maakproces repte over problemen en oplossingen. Zo voldeed Emile van Hoogdalem alsnog aan de gestelde opdracht. Het moet een plezier zijn het object in de broekzak mee te dragen.

Eerste prijs
De penning, opgebouwd uit ringen van verschillende metalen, ligt verzonken in een geraffineerd vormgegeven blokje hout. Het ontwerp is sober en toont zich pas volledig als het in de hand genomen wordt. De verscheidene ringen hebben ten opzichte van elkaar beperkte bewegingsruimte. Dit subtiele spel van geven en nemen verbeeldt het thema. De jury is blij met het ontwerp omdat het een heldere penning is met eerbied voor de traditie. Dat het ontwerp uit twee objecten bestaat vergroot het verlangen er mee te spelen. De eerste prijs ging naar Maryvonne Wellen.

Mirjam Mieras ontwerpt penningen en heeft als kunstenaarslid zitting in het bestuur van de VPK.

Alle ontwerpen zijn tot eind december 2006 te zien in het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum, Kazerneplein 4, Schoonhoven.

(advertentie)

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Berichten uit het Geldmuseum

Portretten van Johan George Holtzhey en Engelina Hofham, 1784

CAROLIEN VOIGTMANN

Op 1 november 2005 veilde Sotheby's in Amsterdam twee pendantportretten, olieverf op paneel, 27 x 22 cm.[1] De schilderijen zijn niet gesigneerd, maar worden op stilistische gronden toegeschreven aan de Amsterdamse school en gedateerd ca. 1790.[2]

Het Geldmuseum heeft de twee schilderijen voor het museum weten te verwerven in de veronderstelling dat het hier de portretten betreft van Johan George Holtzhey (1729-1808) en Engelina Hofham (-1802). De twee traden in Amsterdam in het huwelijk op 1 augustus 1784 en het is heel goed mogelijk dat ze zich bij die gelegenheid hebben laten portretteren.

De dame houdt als attribuut een klein hondje op haar arm, een zogenaamd kooikerhondje, een in die tijd zeer populair hondenras. Het zijn echter de attributen van de man die nieuwsgierig maken naar de twee portretten: terwijl hij met zijn rechterhand het houten handvat van een burijn omklemt, houdt hij met zijn linker een ovalen portretje omhoog, waaraan hij klaarblijkelijk heeft zitten werken. De lap onder zijn rechter arm helpt bij het schoon houden van zijn kleding tijdens het bewerken van het gips.

Als in Amsterdam werkzame penningmaker komt Johan George Holtzhey als eerste in gedachten. Na het overlijden van zijn eerste vrouw had Holtzhey zich opnieuw in de hoofdstad gevestigd als medailleur. Het is in die hoedanigheid dat hij zich hier heeft laten afbeelden.

Maar het zijn niet alleen de uiterlijke kenmerken van zijn beroep die aan Holtzhey doen denken. Het portret in

zijn hand toont het profielportret van een vrouw. Mogelijk verwijst hij hiermee naar zijn eerste vrouw, Cornelia Hester Slob (1748-1776).[3] Het motief van het vereeuwigen van een dierbare op een ovalen medaillon had Holtzhey al een keer eerder toegepast: op de penning ter gelegenheid van het overlijden van zijn vader, Martinus Holtzhey. (1664) is op de voorzijde te zien hoe een engel een portretmedaillon ten hemel draagt.[4]

Naast deze indirecte aanwijzingen die het portret in de richting van Holtzhey sturen is er nog de fysionomische vergelijking met het bekende wasportret van Johan George.[5] Het ronde voorhoofd, de bolle wangen, de vorm van de mond: niets sluit een vergelijking met Johan George uit.

Holtzhey stierf kinderloos, in 1808. Na zijn dood werd zijn inboedel geïnventariseerd en verkocht.[6] Zijn penningvoorraad en collectie werden op 28 maart 1809 geveild te Amsterdam.[7] In de veilingcatalogus worden de schilderijen niet genoemd. ■

Carolien Voigtmann is als onderzoeker penningen verbonden aan het Geldmuseum in Utrecht.

LITERATUUR

M. SCHARLOO Holtzhey and son *The Medal* 17 (1990) 16-27.

A.O. VAN KERKWIJK Holtzhey's *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* XXVIII (1941) 39-46.

NOTEN

1. Veiling Sotheby's Amsterdam, 1 november 2005, nr. 1433.
2. Holtzhey was lid van de Amsterdamse tekenschool, waar hij veel Amsterdamse schilders en tekenaars ontmoette. De ledenlijst van deze school bevindt zich in het Amsterdams gemeentearchief [archief Amsterdamse Gemeentelijke Tekenschool, particulier archief nr. 265]. Mogelijk is de maker van de schilderijen een van hen.
3. In het poppenhuis van Petronella de la Court, nu in het Centraal Museum in Utrecht, bevindt zich in de *konstkamer* een ander portret van Cornelia. Het poppenhuis was tussen 1782 en 1823 in bezit van haar zuster Petronella Slob.
4. *Beschrijving van Nederlandsche Historiepenningen ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon*, Amsterdam, 8 vols., 1822-1863, nr. 373.
5. ca. 1765, uit nalatenschap Adolphe Octave van Kerkwijk, inv.nr. 1994-6192.
6. Gemeentearchief Amsterdam, notarieel archief E.C. Bondt nr. 391. Zie ook notariële akte 16 december 1807 notaris van Twist?
7. Catalogus *van eene fraaije verzameling zoo van anticque als moderne medailles, legpenningen munten etc...* Johan George Holtzhey, Amsterdam, Hendrik Gartman, 1809.

In de rubriek 'Berichten uit het Geldmuseum' leveren medewerkers van de afdeling Collectie en Onderzoek van het Geldmuseum om beurten een korte bijdrage over een onderwerp waar hij of zij mee bezig is om zo het onderzoek dat verricht wordt bij het Geldmuseum voor het voetlicht te brengen. De onderwerpen variëren van nieuwe aanwinsten tot een kijkje achter de schermen en van boekbesprekingen tot proefschriftvoorstellen.

'Persoonlijke penningkunst'

De roep om vertaalkracht bij de toeschouwer

LUCIE NIJLAND

Op 4 februari 2006 vertrok ik opgetogen naar Scheveningen. In *Museum Beelden aan Zee* was de opening van de tentoonstelling *Over the Edge*. Het resultaat van de Masterclass Moderne Penningkunst van Geer Steyn zou worden gepresenteerd. Ik besloot de aan mij knagende gedachte dat de penning een bedreigde kunstsoort is, te verdringen; er waren immers nieuwe kunstenaars bereid penningen te maken. Uit de aanmeldingen voor de Masterclass waren zeven van hen geselecteerd. Dat het initiatief door de Vereniging voor Penningkunst (VPK) is uitgevoerd hoefde niemand te verbazen. De VPK stimuleert al meer dan 30 jaar grensverleggende penningkunst. Dit is maar goed ook, want zonder de continuïteit van penning*kunstenaars* zou de vereniging steeds verder op haar bestaansrecht inboeten.

De opening trok veel belangstellenden. Het trof mij hoeveel penningbobo's er waren. Alle VPK-penningen tot en met 80 jaar oud waren er ook. De grensverleggende typen lagen bezoekers te lonken in een aparte vitrine.

Zoektocht

De *Over the Edge* presentatie gaf een indruk van de zoektocht. De rode draad daarvoor was een voorwerp uit het eigen 'archief' van de deelnemers, bedoeld als houvast tijdens het proces naar een 'persoonlijk penningontwerp'. De uitkomst lag in forse tafelvitrines uitgestald. Soms meende ik in zowel de gekozen materialen als de ontwerpen, een overmaat aan gesublimeerde zielenroerselen te zien. Ik bespeurde bij mijzelf een gevoel van twijfel. Kan de penning hiervoor wel het medium zijn, vroeg ik mij af. Enkele ontwerpen, met hun individualistisch concept en boude presentatie, kon ik niet zomaar 'verstaan'. Bij andere ontging mij elke betekenis. Ondanks dat ik een totaal andere uitkomst verwachtte, bleef ik het nut inzien van een onconventionele benadering van het ontwerpproces.

In het aan VPK-leden uitgedeelde boek *Over the Edge* las ik een toelichting op het initiatief. Het is een verslag over de dialoog die aan de Masterclass ten grondslag heeft gelegen. Daarin staat dat 'het verschil in de onderlinge identiteit tot inzet werd gemaakt om een penning te maken'. Pardon, dáárvoor een penning? Jawel. Het boek lijkt de lezer, tussen de regels door, van iets te willen overtuigen. Daaruit concludeer ik het volgende: vanwege het 'persoonlijke' in de zoektocht, kan de penning zijn bestaansreden behouden. Misschien kan de penning daardoor zelfs zijn stoffig imago van zich afschudden. De 'persoonlijke penningkunst' met de speurtocht naar het eigen innerlijk, gaat dan mee met hedendaagse stromingen in de beeldende kunst. Met andere woorden: er is een kapstok gevonden waaraan de experimenten kunnen worden opgehangen. Op het label staat 'penningkunst'.

De lading

Mijns inziens gaan we een scheve ontwikkeling tegemoet. Ten eerste weten we dat het woord 'penningkunst' de lading allang niet meer dekt. De penningkunst heet te zijn gesplitst in twee richtingen, de traditionele en de experimentele. Ten tweede wordt bij de laatste stroming de penning vaak

'inhoudelijk opgedirkt' vanwege het gebrek aan vertaalkracht bij de toeschouwer. Dat zijn dingen die gebeuren. En we weten allemaal dat een penning van alles kan zijn en vertegenwoordigen. Ondanks het gebruik van een breed scala aan materialen en maten kan hij toch gebakken lucht blijven. Door de uitkomst van de Masterclass weet ik nu zeker dat de benaming 'penning' op de helling moet.

De in Museum Beelden aan Zee gepresenteerde ontwerpen waren bedoeld als verkenningen. Ze konden een denkwijze op gang brengen die de kunstenaars in staat stelde met meer onbevangenheid de innerlijke strijd te benaderen. En vooral te uiten, want een 'Master' zaait geen penningwijsheid zonder de opbrengst te willen oogsten. Daarom ben ik benieuwd in hoeverre de Masterclass een aardschok in Penningland heeft veroorzaakt. Ik lees graag in *De Beeldenaar* hoe de Master, de deelnemers en de bezoekers over zowel het proces als de zichtbare uitkomst ervan zijn gaan denken, bijvoorbeeld een jaar later. Hans de Koning heeft reeds in zijn boekbespreking van *Over the Edge* in *De Beeldenaar* 2006-3 zijn indruk van de Masterclass verwerkt. Nu heb ik mijn mening gegeven. Wie volgt? ■

NOGMAALS 'ZIJN ER GRENZEN AAN DE PENNING?'

KEES POSTMA

In het artikel 'Zijn er grenzen aan de penning?' in *De Beeldenaar* 2006-1 over de door Guus Hellegers gehouden voordracht is Hellegers op één punt onnauwkeurig en op een ander punt volledig verkeerd verwoord. Indertijd moest ik het artikel in een zeer kort tijdsbestek schrijven, waardoor ik bij het omwerken van de door Guus uitgesproken tekst onbedoeld tekort ben geschoten.

De passage 'Is het werk van Mols en Hodoroaba reproduceerbaar? Nee, dat is niet mogelijk. Zijn ze eenmalig? Volmondig ja', moet gelezen worden als: 'Is het werk van Mols en Hodoroaba reproduceerbaar? Nee, dat is niet mogelijk. Dan maar eenmalig en tegen het principe in? Ja, volmondig'.

In plaats van de zinsnede 'Moet een penning altijd tweezijdig zijn? In Hellegers visie hoeft dan niet, want er zijn ook enkelzijdige penningen', had er moeten staan 'Moet een penning altijd tweezijdig zijn? Ja, in Hellegers visie moet dat wel! Penningachtige voorwerpen die slechts éénzijdig zijn, missen het wezen van een penning: het spanningsveld'. ■

Miss World uit de Oudheid

Arethousa op de dekadrachme van Euainetos

ANTONIE JONGES / MIEKE ZILVERBERG

Een van de mooiste munten uit de Oudheid is ongetwijfeld de dekadrachme van Euainetos. Deze stempelsnijder was aan het eind van de vijfde eeuw v.Chr. werkzaam in Syracuse (Sicilië), destijds een Griekse kolonie. Kunsthistorici roemen de munt om zijn monumentale schoonheid en numismaten beschouwen het als één van de hoogtepunten van de antieke muntslag. Niet verwonderlijk dat een goed geslagen exemplaar bij (welgestelde!) verzamelaars zeer gewild is.

Op de voorzijde van de munt staat een quadriga (vierspan) en op de keerzijde het hoofd van de nimf 'Arethousa'. Deze combinatie is op zich niet nieuw; al sinds eind zesde eeuw v.Chr. werd dit stel op de tetradrachmen van Syracuse toegepast. Het vierspan was een geliefd onderwerp en komt op meerdere muntsoorten van het Griekse Sicilië voor en is daarom niet uniek voor Syracuse. Heersende aristocratische families kozen het vierspan waarschijnlijk als embleem omdat zij het zich konden veroorloven schitterende equipages naar de wagenrennen van de Olympische spelen af te vaardigen.

De keuze voor het afbeelden van Arethousa was oorspronkelijk wél specifiek voor Syracuse. Volgens de mythologie was zij één van de honderd dochters van de zeegod Nereus. Zij doolde als waternimf rond in Elis op de Peloponnesos. De riviergod Alpheios werd hopeloos verliefd op haar maar Arethousa wees hem af. Toen Alpheios zich aan haar wilde vergrijpen volgde er een wilde achtervolging tot in de diepten van de Ionische zee. De godin Artemis kreeg medelijden met Arethousa en hielp haar te ontsnappen naar Sicilië waar de nimf in Syracuse transformeerde tot een bruisende bron. Een niet onbelangrijk detail: zoet water is immers schaars op een betrekkelijk droog eiland. Het maakte Arethousa tot symbool van Syracuse en vanaf de vroegste muntslag prijkt haar beeltenis op de tetradrachmen van deze kolonie.

De weergave van deze twee thema's is op de vroege tetradrachmen uit de zesde en de vijfde eeuw v.Chr. statisch te noemen. Het vierspan wordt in zijaanzicht afgebeeld met star vooruit stappende paarden en een stramme menner in de wagenbak. Het gezicht van Arethousa, omgeven door vier dolfijnen als verwijzing naar haar onderzeese vlucht voor Alpheios, heeft een afstandelijk, stijf en onbuigzaam voorkomen.

Aan het eind van de vijfde eeuw v.Chr. komt daar verandering in. Een aantal stempelsnijders zoals Eumenes,

Dekadrachme type Euainteos, Syracuse, ca. 400 v.Chr. foto: Kunsthandel Mieke Zilverberg, Amsterdam

Phrygillos en Euklidas, weet een groter naturalisme en meer beweeglijkheid in de voorstellingen op de munten aan te brengen. Maar tot de absolute top behoorden Kimon en Euainetos. Het is met name de laatste die grote bewondering oogstte; zijn werk werd al snel door stempelsnijders van Gallië tot Griekenland en van Kreta tot Carthago geïmiteerd.

Euainetos leefde in een tijd waarin Syracuse een machtige stad met imposante fortificaties was. In 413 v.Chr. wist zij een vernietigende slag toe te brengen aan een omvangrijke, bewapende expeditievloot van de stadstaat Athene. Bovendien genereerde de tiran Dionysius de Oudere (405-367 v.Chr.) grote inkomsten door andere Griekse kolonies aan zich te onderwerpen en schatplichtig te maken.

De grootste bedreiging vormden de op expansie beluste Carthagers die het westelijk deel van Sicilië in bezit hadden. Drie oorlogen moest Dionysius voeren om de Carthaagse aanvallen af te slaan en zijn gebieden te consolideren, die zich inmiddels uitstrekten tot in Zuid Italië. Hoewel Dionysius een bruut en wreed heerser was, stond hij ook bekend als beschermer van kunst en wetenschap. Vermoedelijk is hij de grote initiator geweest van de wereldberoemde zilveren dekadrachme. Waarschijnlijk heeft hij de beste stempelsnijders van zijn tijd de opdracht gegeven een munt van ongekende schoonheid te ontwerpen waarmee Syracuse op de kaart werd gezet.De grote, zware munten van ruim 40 gram vormden tevens een prestigieuze manier van betaling aan de grote aantallen huurlingen in zijn leger.

Bankbiljet 500 lire, Italië, 1973

Zilveren dollar, Verenigde Staten 1921. Ontwerp: G.T. Morgan uit 1878

Euainetos slaagde erin een temperamentvol meesterwerk te creëren waarin beide elementen, vierspan en Arethousa, tot stijliconen van de muntkunst zouden worden verheven. De afbeelding van het vierspan wordt gekenmerkt door grote dynamiek: de energieke wagenmenner kan de onstuimige paarden ternauwernood in bedwang houden. Omdat de wagen in perspectief is afgebeeld zijn de beide wielen goed zichtbaar. Ook de godin van de overwinning, Nike, draagt aan de beweeglijkheid bij. Zij zweeft met een zegekrans in de hand boven het hoofd van de wagenmenner. In het exergue is een wapenrusting weergegeven (op het afgebeelde exemplaar grotendeels buiten de slag) bestaande uit schild, kuras, beenbeschermers en een helm. Is dit een verwijzing naar de buit van Dionysius' oorlogen?

Het is echter de beeldenaar van Arethousa die Euainetos eeuwige roem bezorgde. De zachte wangvlakken, de ronde kin en de rustige, bovenwereldse oogopslag contrasteren met het volle haar dat in weelderige lokken is opgestoken en door puntige rietbladeren wordt doorvlochten, een verwijzing naar Arethousa als bronnimf. Het contrast tussen vlakke rust en volle beweging creëert een uitgebalanceerd spanningsveld dat blijft boeien. De oorhanger met drie pendantjes en de kleine kralen van de halsketting zijn verfijnde accenten die de elegantie sterk benadrukken. Vier slanke dolfijntjes buitelen op enige afstand rondom het hoofd van de nimf.

Helaas zijn er op ons exemplaar drie buiten de slag gevallen.

Navolgingen van Euainetos

Zoals gezegd kreeg Euainetos' meesterwerk in zijn eigen tijd en nadien navolging in de Mediterrane wereld. Zelfs de vijandige Carthagers op Sicilië deden hun best zijn Arethousa op hun tetradrachmen te kopiëren. Ook pottenbakkers imiteerden zijn werk; bekend zijn de zogenaamde 'Arethousa-schalen' waarop het portret van de nimf in een centrale medaillon prijkt. De grote belangstelling in de achttiende en negentiende eeuw voor de klassieke erfenis die door onder andere de opgravingen bij Herculaneum en Pompei werd ingeluid, leidde tot tal van stijlcitaten: zo getuigen achttiende- en negentiende-eeuwse cameeën van de overstijgende invloed van Euainteos' Arethousa. Zelfs op Griekse en Italiaanse bankbiljetten en postzegels van de vorige eeuw staat zijn Arethousa. Tot begin jaren zeventig prijkte haar hoofd op het 500-lire biljet dat door de Italianen liefkozend 'La Siracusa' werd genoemd. Ook George T. Morgan moet dit icoon van 'het klassieke profiel' gezien hebben, getuige de 'Liberty' die hij voor de (tot 1921 geslagen) Amerikaanse zilveren dollar ontwierp. Maar alle kopieën en navolgingen ten spijt, het origineel is en blijft een eeuwige schoonheid zonder weerga. Precies zoals muntspecialist James Mackay in 1971 al schreef; 'La Siracusa' has a timeless beauty which no 'Liberty' could hope to rival.' ■

De dekadrachme en andere antieke munten zijn gedurende pAn Amsterdam 2006 van 19 tot 26 november 2006 te zien bij Kunsthandel Mieke Zilverberg (stand 75) in de RAI te Amsterdam.

(advertentie)

MPO ***MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE***

Verzamelbeurzen / Taxaties / Veilingen

Op onze halfjaarlijkse drukbezochte veilingen is er altijd een ruim aanbod van penningen, zowel op het gebied van historie en VPK als algemeen. Bel gerust voor meer informatie.

Wij hopen u te mogen begroeten als inzender of bieder!

MPO, Industrieweg 29, 3401 MA, IJsselstein
Tel. 030-6063944 / www.mpo.nl

Jan Noyons, edelsmid

Tentoonstelling en hommage

JANJAAP LUIJT

In Museum Catharijneconvent is tot en met 7 januari 2007 de tentoonstelling *Van kelk tot koffiekan. Jan Noyons, edelsmid* te zien. Deze tentoonstelling stelt het werk van de Utrechtse edelsmid en kunstenaar Jan Noyons (1918-1982) centraal. In de jaren vijftig en begin jaren zestig verwierf Noyons bekendheid met rooms-katholiek liturgisch vaatwerk. Daarnaast ontwierp hij voor verschillende bisschoppen staven, borstkruisen en ringen. Vanaf het midden van de jaren zestig namen opdrachten vanuit de kerk af en richtte Noyons zich steeds meer op wereldlijke voorwerpen. Hij ontwierp ambtsketens, penningen, serviezen, schaakspelen en parfumflesjes, maar vooral ging hij zich concentreren op sieraden met kleurrijke edelstenen.

Het penningoeuvre van Jan Noyons is niet omvangrijk. Desalniettemin is zijn naam in de penningwereld geen onbekende. In 1964 opende hij namelijk in Utrecht een galerie waar tot in de jaren tachtig een groot aantal beeldhouwers, onder wie penningmakers, hun werk exposeerden en verkochten. Onder hen bevonden zich Pieter d'Hont, Theo van de Vathorst, Arie Teeuwisse, Paul Grégoire, Ruth Brouwer, Floyd Dewitt, Frank Letterie, Wilfried Put, Piet Esser, Geer Steyn, Lucie Nijland en Eddy Gheress.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling in Museum Catharijneconvent vervaardigde Theo van de Vathorst een penning in terra cotta. De jade geglazuurde voorzijde toont in een krans van kralen de edelsmid. De ongeglazuurde keerzijde is gestempeld met de tekst 'hommage 2006 Jan Noyons 1918-1982. De penning (oplage 100 stuks) is uitgereikt aan de gasten van een 'diner racontant' dat gehouden werd na afloop van de opening van de tentoonstelling op 19 oktober 2006.

LITERATUUR

J. LUIJT / J. TEEUWISSE / J. VERSTEEGH
Jan Noyons, edelsmid (Stichting Jan Noyons, Rotterdam 2006). ISBN 90-9021177-2.

Van kelk tot koffiekan. Jan Noyons, edelsmid. Tot en met 7 januari 2007 in Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38, Utrecht. di.-vr. 10-17 uur; za.-zo. 11-17 uur.

Hollandse munten ver van huis

De muntvondst van Slot Sonderberg in Liechtenstein

L.M.J. BOEGHEIM

In 1986 werd in het Slot Sonderberg bij Götzis in Liechtenstein een muntvondst gedaan, die op grond van haar omvang en samenstelling een numismatische bijzonderheid betreft en ook in de Nederlandse literatuur niet onvermeld mag blijven.

De vondst, die in augustus 1999 in Balzers aan het publiek werd getoond, werd aangetroffen in een bijgebouw van het ca. 1670 door dr. Friedrich Sandholzer gebouwde slot. Hier keek men meer dan twee eeuwen vanaf de oostelijke kant van de Sonderbergkappe op de oude landweg tussen Hohenems en Götzis. Ook waren van hieruit de naburige burchten Alt-Ems en Neu-Montfort te zien.

Na het uitsterven van de familie Sandholzer werd het slot in 1778 gedeeltelijk gesloopt en deels aan het verval overgelaten. Tot enkele tientallen jaren geleden kon men tussen de loofbomen nog aanzienlijke resten van muren terugvinden. Op grond van een bij het gemeentebestuur van Götzis in het begin van de jaren zestig van de twintigste eeuw ontvangen klacht over de bouwvallige toestand waarin de ruïne zich bevond, besloot de toenmalige burgemeester aan de bezitter van de ruïne, mevrouw Theresia Kathan, opdracht te geven de op instorten staande muren te laten afbreken. Haar zoon Gebhart voerde, hoewel met tegenzin en met aanzienlijke krachtsinspanning de opdracht uit en verwijderde al het muurwerk tot op enkele povere restanten van de fundering.

Aan de zuidelijke uitloper van de helling van de Sonderberg stond het voormalige bijgebouw van het oorspronkelijke slot dat tegenwoordig algemeen met de benaming Slot Zunderberg wordt aangeduid. Het vijf verdiepingen tellende gebouw toont een stijl zadeldak waarop tot omstreeks 1880 een dakruiter met een klokje was aangebracht.

Voor het al zeer bouwvallig geworden gebouw kwam in 1985 een gelukkige ommekeer. Met de koopacte van 22 augustus 1985 verwierven Kurt en Mathilde Kräutler het geheel met de omliggende grond en begonnen direct met de herbouw. Het slot werd grotendeels naar het historische voorbeeld herbouwd.

De muntvondst

Tijdens het verloop van de bouwwerkzaamheden in het westelijk deel van het bijgebouw wilde men begin 1986 een nieuwe keldertrap aanbrengen en stootte daarbij op een kleine holle ruimte, die met zeer fijne humus was opgevuld. In deze aardlaag ontdekte men munten. Bij nader onderzoek kwamen in totaal 1267 zilveren munten te voorschijn. Ze waren vermoedelijk in een doos of kist uit organisch materiaal verborgen. Hiervan werden echter geen sporen meer ontdekt of konden althans niet meer worden achterhaald. De vondst werd voorlopig door de nieuwe eigenaar van het landgoed in bewaring genomen en geheim gehouden.

Daar de munten door aarde en oxydatie sterk waren verontreinigd duurde het een poosje voordat het grootste gedeelte was schoongemaakt en uitgezocht. Enkele stukken werden niet behandeld om de oorspronkelijke staat waarin de vondst was aangetroffen, te documenteren. Een deel van de vondst was door het verblijf in de laag aarde

ernstig beschadigd, maar het grootste deel was na de reiniging in een uitstekende conditie, zodat de determinatie niet al te veel moeilijkheden opleverde. Het grootste gedeelte – 809 stuks – bestond uit XV kreuzer stukken van Leopold I, een ander deel was geslagen door de Silezische vorsten Georg III, Ludwig IV en Christian zu Liegnitz-Brieg. De oudste munt was een kwart daalder 1545 uit Saksen van Johann Friedrich I. Als sluitmunten moeten zeven stuks XV kreuzer stukken uit Kremnitz met jaartal 1681 en een patagon van de aartshertogen Albert en Isabella uit de Spaanse Nederlanden met een klop van Salzburg uit 1681 worden vermeld. Op grond hiervan mag worden geconcludeerd dat de munten kort na 1681 moeten zijn verborgen.

De samenstelling van de vondst is opvallend. De munten werden in meer dan 100 muntplaatsen geslagen. Aangetroffen werden munten van Engeland tot Polen en van Zweden tot Genua. Bij de XV kreuzer munten valt vooral een stuk uit Kremnitz met jaartal 1664 op. Deze munt is geklopt met een zespuntige ster, die in de literatuur tot dusverre nergens is beschreven.

Er werd een relatief groot aantal – 46 stuks – munten uit de Spaanse en de Verenigde Nederlanden aangetroffen, waarvan de patagon (of albertusdaalder) als handelsmunt vooral in de Baltische staten zeer geliefd was. Op het tijdstip van verberging vormden de munten een aanzienlijke schat met een koopkracht van circa *f* 210.000 tot *f* 280.000. Een huursoldaat kreeg destijds circa één XV kreuzer per dag!

De munten zijn opgenomen in de collectie van het Vorarlberger Landesmuseum in Bregenz. ■

Overzicht van de vondstmmunten uit de Spaanse en de Verenigde Nederlanden

Maximiliaan Hendrik van Beieren (1650-1688)			
1.	patagon	1668	Luik

Spaanse Nederlanden			
Philips II (1556-1598)			
2.	philipsdaalder	15??	(ondefinieerbaar)
3.	"	1589	Doornik
4.	1/1 Philips-daalder	1566	Gelderland
Albert en Isabella (1598-1621)			
5.	patagon	161?	Antwerpen
6.	"	1618	"
7.	"	1619	"
8.	"	16??	Doornik klop Salzburg 1681
9.	"	16??	Brussel
10.	"	z.j.	"
11.	1/2 patagon	1616	Antwerpen
12.	"	1617	"
13.	1/4 patagon	1616	Doornik
14.	"	1617	Antwerpen
15.	"	z.j.	"
16.	"	z.j.	Doornik
17.	"	z.j.	Brussel
18.	"	z.j.	Vlaanderen
19.	"	z.j.	"
Philips IV (1621-1665)			
20.	dukaton	1639	Antwerpen
21.	"	1654	"
22.	patagon	1623	"
23.	"	1623	"
24.	"	1633	"
25.	"	1633	Atrecht
26.	"	1636	Antwerpen
27.	"	1646	Doornik
28.	"	1646	MS?
29.	"	1646	Vlaanderen
30.	"	1649	"
31.	"	1651	Antwerpen
32.	1/2 patagon	1645	"
33.	"	1663	Brussel
34.	1/4 patagon	1626	"
35.	"	1645	"
36.	"	1656	Vlaanderen
37.	"	1663	"
Karel II (1665-1700)			
38.	1/2 dukaton	1670	Brussel

Verenigde Nederlanden			
39.	zilveren dukaat	1660	Holland
40.	dukaton (zilveren rijder)	1662	West Friesland
41.	"	1670	"
42.	"	1672	"
43.	zilveren dukaat	1661	West Friesland
44.	"	1672	"
45.	dukaton (zilveren rijder)	1674	Gelderland
46.	zilveren dukaat	1660	Gelderland

Karel en de penningkunst

Dana Krinsky, 'Walking'

KAREL SOUDIJN

Soms moet je als verzamelaar een zetje krijgen. In 1998 adviseerde Guus Hellegers me lid te worden van de British Art Medal Society, kortweg de BAMS. Dat was namelijk de gemakkelijkste manier om in bezit te komen van een penning die hij had ontworpen voor deze vereniging. Over die penning, *The Garden of Eden*, heb ik in *De Beeldenaar* 1998-5 al eerder een loflied gezongen. Daarom nu iets over een andere uitgifte van de BAMS, die ik in hetzelfde jaar kocht: *Walking* van de in 1969 in Israël geboren kunstenares Dana Krinsky.

Op het eerste gezicht is dit een lelijke bronzen penning (100 x 90 mm): grof, zwaar, primitief, slecht gegoten, nogal eentonig – en in typografisch opzicht beslist geen hoogstandje. Die afstotelijkheid dwingt me om scherper na te denken over wat Krinsky hier uitbeeldt. We zien een menselijke figuur lopen. Door de armen weg te laten, komt het accent vooral op de benen te liggen. Er gebeurt iets geks: de wandelaar loopt tussen allerlei stenen door, maar kijkt niet uit. De blik is achterwaarts gewend. Een gevaarlijke manier van rondsjouwen.

Waarom kijkt die figuur om? De keerzijde geeft hierop gedeeltelijk een antwoord. De aldaar aangebrachte tekst maakt onder andere een probleem van de verbinding tussen heden en verleden. Het woord 'walking' (lopen) is uitgesplitst in twee zinnen. Een ervan luidt: 'Can I regret not choosing the other way'. Een vraagteken ontbreekt; het lijkt een verzuchting: 'Moet ik er over inzitten dat ik de andere mogelijkheid niet koos.' De tweede zin die aan het woord 'walking' ontspringt, is op de toekomst gericht: 'Never knowing what awaits us', ofwel: je weet maar nooit wat ervan komt. Los van deze zinnetjes zette Krinsky op deze penning ook nog het woord 'junctions' (knooppunten).

Een moralistisch werkstuk: telkens moet een mens keuzes maken, maar dat sluit ook steeds mogelijkheden uit. Dat kan ons duur komen te staan. Helaas is van tevoren helemaal niet duidelijk wat we later belangrijk zullen vinden. Eigenlijk is het nog erger: ik kan op dit moment niet eens goed weten waar ik straks misschien nog spijt van zal krijgen. Soms lees je in de krant over een bankdirecteur die zich op latere leeftijd alsnog liet omscholen tot circusjongen of zeezeiler, maar dergelijke breuken in iemands levenspatroon zijn uiterst zeldzaam. De meeste bankiers kunnen na al die jaren alleen nog maar dromen over zweven aan de trapeze of ronddobberen op een oceaan. Het komt er echt niet meer van, hoe aantrekkelijk het ook lijkt om meteen vandaag nog aan een nieuw leven te beginnen.

In een toelichting bij haar eigen penning benadrukt Krinsky dit existentiële probleem, maar ze geeft er meteen ook een positieve draai aan (*The Medal* voorjaar 1997). Als we de consequenties van keuzes niet kunnen overzien, moeten we misschien de illusie laten varen dat we ons leven goed onder controle krijgen. Het is belangrijker om in beweging te blijven, zelfs binnen smalle marges.

Het wandelende figuurtje op de penning van Krinsky ontwijkt allerlei obstakels die weliswaar in omvang verschillen, maar die toch eigenlijk heel sterk op elkaar lijken. Doet het er dan iets toe of een keisteen linksom of rechtsom wordt gepasseerd? Voor de verdere route heeft die keuze wel

2/1 ware grootte

directe gevolgen, maar er is geen goed herkenbaar einddoel van de zwerftocht afgebeeld. Eigenlijk kan deze wandelaar nooit verkeerd lopen, want als het figuurtje over de penningrand naar de keerzijde zou stappen, dan doemt weer een vergelijkbaar landschap op, met net zulke obstakels en ook weer zonder gemarkeerde finish. Wie nog een stapje verder gaat, ziet in deze penning het vraagstuk van de vrije wil geïllustreerd. Wat heeft de figuur op deze penning eigenlijk nog te kiezen?

Ik maak mezelf graag wijs, dat ik Krinsky's penning helemaal uit vrije wil heb gekocht, maar is mijn smaak niet vooral bepaald door de stukken die ik in voorafgaande jaren heb leren kennen? Bovendien verandert die smaak ook weer door volgende aankopen, zonder dat ik daar doelbewust naar streef.

Een nieuwe aankoop beïnvloedt soms duidelijk mijn waarneming. Kort nadat ik deze penning had verworven, kwam ik Dana Krinsky tegen op het Fidem-congres in Den Haag. De volgende dag zag ik haar met grote stappen een Haags zebrapad oversteken. Ze botste tegen niemand op. Tussen bewegende obstakels bracht ze haar eigen kunstwerk tot leven: 'Walking'. ■

In de reeks Karel en de Penningkunst beschrijft Karel Soudijn zes penningen uit zijn bezit en de betekenis die die penningen voor hem hebben. Dit is de zesde en laatste aflevering.

(advertentie)

DRINGEND GEZOCHT !!

Middeleeuws, Provinciaal en beter Koninkrijk

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingcommissies of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Let wel ! Wij berekenen **nooit** kosten en onze taxaties zijn **altijd** vrijblijvend.

MUNTHANDEL G.HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
TEL.0343-430564 - FAX 0343-430542 - e.mail : henzen.coins@tiscali.nl

Aangepast aan de standaard

Een gesnoeide tetradrachme van Alexander de Grote

HANS VAN DER VALK

Bij de MPO-veiling mei 2006 in Nieuwegein werd een tetradrachme van Alexander de Grote (336-323 v.Chr.) uit Egypte aangeboden, die slechts 14,7 gram weegt.[1] Volgens de Attische standaard die Alexander hanteerde, behoort het gewicht 17,2 gram te zijn, zodat de munt 2,5 gram te licht is. Kennelijk is dit exemplaar gesnoeid om het aan te passen aan de Ptolemaeïsche standaard, die enkele tientallen jaren na de slag is ingevoerd.

Alexander werd in Egypte opgevolgd door Ptolemaios I Soter (323-283 v.Chr.), die het gewicht van de tetradrachme omstreeks 310 naar een tussenstandaard van 15,7 gram en omstreeks 295 naar de uiteindelijke Ptolemaeïsche standaard van 14,3 gram verlaagde.[2] Hierover schreef ik in *De Beeldenaar* 2001-1 een artikel naar aanleiding van een tetradrachme van Ptolemaios uit de periode 310-305, die deze twee reducties als individueel stuk heeft doorgemaakt. De munt was oorspronkelijk vóór 310 als een Attische tetradrachme naar het model van Alexander in omloop gebracht en werd in de periode 310-305 met nieuwe stempels overgeslagen, nadat het gewicht door snoeien tot de tussenstandaard moet zijn teruggebracht.[3] Daarna werd de munt weer gesnoeid, zodat ze nu 14,4 gram weegt, wat overeenkomt met de Ptolemaeïsche standaard. Ik neem aan dat de tetradrachme van Alexander de Grote (afgezien van de overslag in de periode 310-305) hetzelfde lot heeft ondergaan.

Tetradrachmen van Ptolemaios uit de vierde eeuw zijn vaker aan een latere standaard aangepast. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de catalogus van Ptolemaeïsche munten uit de SNG Copenhagen gepubliceerd in 1977 door Kromann en Mørkholm. De nummers 12 en 13 zijn in de jaren vóór 310 nog volgens de Attische standaard geslagen. Zij wegen 16,03 en 15,92 gram, wat enigszins hoger is dan de tussenstandaard na 310. De nummers 26 en 28 met gewichten van 14,79 en 14,25 gram stammen uit de periode 310-305 en zijn naar de Ptolemaeïsche standaard na 295 gesnoeid.

Ptolemaios stelde de nominale waarde van zijn lichtere munten gelijk aan die van munten die elders nog volgens de Attische standaard werden geslagen. Daardoor ontleenden oude munten na een standaardverlaging aan hun zwaardere gewicht geen hogere koers, terwijl het surplus aan zilver wel waarde had. Het ligt daarom voor de hand, dat deze stukken naar het gewicht van de nieuwe munten werden gesnoeid.

Door de monetaire politiek van Ptolemaios waren zijn munten ten opzichte van de Attische standaard overgewaardeerd. Dit hield in, dat Ptolemaeïsche

Tetradrachme van Alexander de Grote uit Macedonië, controlekloof op voorzijde (17,2 g). Emissieteken: koeienkop met hoorns. Waarschijnlijk Amphipolis ca. 325 v.Chr.

Tetradrachme van Alexander de Grote uit Egypte, gesnoeid (14,7 g). Emissietekens: roos en de letters ΔΙΟ Alexandrië of Memphis ca. 325 v.Chr.

Tetradrachme van Ptolemaios I Soter op naam van Alexander de Grote, overslag en gesnoeid (14,4 g). Emissietekens: Korinthische helm en HP monogram. Alexandrië 310-305 v.Chr.

Tetradrachme van Ptolemaios I Soter, klop op voorzijde met ster- of bloemvormig motief (14,1 g). Emissietekens: letter P en ΠΥ monogram. Alexandrië ca. 290 v.Chr.

Tetradrachme van Alexander de Grote uit Egypte met dezelfde emissietekens als op het gesnoeide exemplaar. Een voorbeeld van een brede slag. foto: Classical Numismatic Group

munten buiten Egypte minder waard waren en dat geldstukken die het land binnenkwamen, met winst konden worden omgemunt. Het gevolg was, dat Egypte zich tot een afzonderlijke monetaire zone ontwikkelde. Mørkholm signaleert in zijn monografie uit 1991 aan de hand van Egyptische vondsten, dat munten van elders tot ongeveer 305 het land vrijelijk binnen stroomden. Daarna was de binnenlandse geldomloop voor buitenlandse muntstukken gesloten.

De overwaardering van Ptolemaeïsche munten is moeilijk aan de hand van historische bronnen te verifiëren.[4] Het is daarom van belang, dat deze omstandigheid wel door gesnoeide munten wordt bevestigd.

De gesnoeide tetradrachme van Alexander de Grote uit Egypte heeft vrijwel dezelfde diameter als een soortgelijke munt uit Macedonië in mijn bezit, die nog het volle gewicht heeft. Volgens een chronologie van de Macedonische emissies gepubliceerd door Troxell in 1997 zijn beide munten ongeveer gelijktijdig in omloop gebracht. Hoewel het Egyptische exemplaar 1/7-deel van de oorspronkelijke massa is kwijtgeraakt, zijn de stempels op voor- en keerzijde nauwelijks aangetast. De munt moet op een dun en breed plaatje zijn geslagen, zodat er veel ruimte rond de stempels overbleef. Een prachtig voorbeeld van een dergelijke brede slag van een tetradrachme met dezelfde emissietekens vond ik op de website www.cngcoins.com van de Classical Numismatic Group in Lancaster, Pennsylvanië.[5] Over het algemeen zijn de plaatjes van dit muntype smaller.

Waarom de gesnoeide tetradrachme niet in de periode 310-305 opnieuw werd geslagen, is moeilijk vast te stellen. Mogelijk bevond de munt zich toen in een particulier depot of vond men een tweede slag niet nodig, omdat de voorstelling op de munt na het snoeien nog intact was. ■

LITERATUUR

A. DAVESNE / G. LE RIDER *Le Trésor de Meydancikkale, Cilicië Trachée*, 1980 (Parijs 1989).

B. EMMONS The overstruck coinage of Ptolemy I *The American Numismatic Society: Museum Notes 6* (1954) 69-84.

G.K. JENKINS An early Ptolemaic hoard from Phacous *The American Numismatic Society: Museum Notes 9* (1960) 17-37.

R.A. HAZZARD *Ptolemaic coins: an introduction for collectors* (Toronto 1995).

A. KROMANN / O. MØRKHOLM *Egypt: The Ptolemies; Sylloge Nummorum Graecorum: The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum* (Kopenhagen 1977).

O. MØRKHOLM *Early Hellenistic coinage: from the accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-188 B.C.)* (Cambridge 1991).

H.A. TROXELL *Studies in the Macedonian coinage of Alexander the Great* (New York 1997).

H.J.L. VAN DER VALK De monetaire politiek van Ptolemaios Soter omstreeks 300 v.Chr.: een munt als historisch document *De Beeldenaar* 25 (2001) 8-14.

O.H. ZERVOS The early tetradrachms of Ptolemy I *The American Numismatic Society: Museum Notes* 13 (1967) 1-16.

NOTEN

1. Kavel 8 uit de veilingcatalogus.
2. De chronologie van de Egyptische muntslag in dit artikel is gebaseerd op Jenkins (1960), Zervos (1967) en hoofdstuk 5 van Davesne & Le Rider (1989).
3. Bijzonderheden over deze overslagen worden in het artikel van Emmons uit 1954 besproken.
4. Hazzard (1995) geeft in noot 24 op bladzijde 92 en 93 een berekening, waaruit zou blijken, dat de lichtere Ptolemaeïsche munten in waarde aan de overeenkomstige Attische denominaties gelijk werden gesteld. De berekening is gebaseerd op de omrekeningskoersen tussen vier verschillende valuta waaronder de Romeinse denarius en het Alexandrijns talent kopergeld. Deze twee valuta bestonden rond 300 v.Chr. nog niet, zodat de berekening op een latere periode betrekking moet hebben.
5. Op de website geregistreerd als lot 257, sale CNG 66, closing day 19 May 2004.

INGEZONDEN BRIEF OVER KOMMA'S

LUCIE NIJLAND

Het verhaal van Karel Soudijn in *De Beeldenaar* 2006-3 over de penning van Niel Steenbergen benadert aardig de beleefde werkelijkheid. Zijn idee is dat de baby op de penning *Geboorte Maud van Dooren* (1965) een te grote plaats inneemt. De andere kinderen uit het gezin zijn verkleind in een stralenkrans eromheen geplaatst. Soudijn is psycholoog en laat merken dat hij een beroepsmatige kijk op de kleine indringer heeft. Zijn veronderstelling dat Steenbergen op de penning de 'kommaatjes' per ongeluk, dat wil zeggen uit onkunde, aan de verkeerde kant van de letter T heeft geplaatst, getuigt van minder inzicht. Soudijns berisping wil er bij mij niet in, net als zijn conclusie dat 'de tekst een beetje slordig is gesneden'. Het tegendeel is waar. Steenbergen was een meester in de 'tekstverwerking' op penningen, een kunstenaar die op natuurlijke wijze een mooi letterbeeld wist te volbrengen en nog kundig ook! Hij zat vol humor en vormgevoel. Wie de bewuste komma's in hun plaatsing op de penning bekijkt, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat Steenbergen hier meer dan een geintje uithaalt. Hij heeft dit optische grapje nodig voor de spatiëring én voor de fonetische werking ervan tussen de T en de H. Een echte kunstenaar zet de wereld naar zijn hand. Soudijn heeft dit niet door. Het is niet de eerste keer dat Soudijn anderen probeert te betrappen op foutjes, zonder zich af te vragen of zijn visie wel klopt. ■

Lintjesregen in Lelystad

Drie numismaten onderscheiden als Ridder in de Orde van Oranje Nassau

JANJAAP LUIJT

Sommige numismaten verzamelen koninklijke onderscheidingen, anderen ontvangen ze voor hun jarenlange inspanningen voor de numismatiek. Op 7 oktober werden Loek Boezelijn, Bert van Beek en Dick Purmer tijdens de najaarsbijeenkomst van het Koninklijke Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) in het Nieuwland Erfgoed Centrum benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Uit handen van mevrouw M. Horselenberg, burgemeester van Lelystad, ontvingen zij de onderscheidingen die daarbij horen.

Loek Boezelijn (68) ontving de onderscheiding voor zijn activiteiten op numismatisch gebied en zijn inzet voor het behoud van het culturele erfgoed in het algemeen en die in de gemeente Maassluis in het bijzonder. Al bijna drie decennia zet hij zich belangeloos in voor onder meer het KNGMP, de Werkgroep Numismatische Kringen in Nederland, de Numismatische Kring Den Haag en de Oriental Numismatic Society. Voor *De Beeldenaar* schreef Boezelijn een uitgebreide reeks artikelen over munten uit de wereld van de Islam, waarmee hij een brug probeerde te slaan tussen twee culturen. Buiten de numismatiek organiseert Boezelijn al bijna tien jaar de jaarlijkse geldinzamelingsactie Kerkbalans in Maassluis.

Bert van Beek (62) ontving de onderscheiding voor zijn werk voor de numismatiek en zijn inzet op onderwijskundig en cultureel gebied. Al bijna drie decennia zet hij zich belangeloos in voor onder meer KNGMP, de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en Stichting De Beeldenaar. Voorts was decorandus eindredacteur van de *Nederlandse Encyclopedie voor Munten- en Bankbiljetten* en schreef hij talrijke artikelen op onderwijskundig (natuurkunde) en numismatisch gebied. Buiten de numismatiek is Van Beek actief binnen de Vereniging Differentiatie Binnen Klasseverband voor de Natuurwetenschappen en de Nederlandse Vereniging voor Onderwijs in Natuurwetenschappen.

Dick Purmer (67) ontving de onderscheiding voor zijn werk voor de numismatiek en zijn inzet in tal van commissies en besturen van instellingen met sportieve doelstellingen. Ruim drie decennia zet hij zich als vrijwilliger en bestuurslid belangeloos in voor het KNGMP, de Numismatische Kring Twente en de Raad van Advies WaarborgHolland. Voorts was decorandus hoofdredacteur van *De Beeldenaar*, schreef hij diverse artikelen op numismatisch gebied en werkte hij mee aan enkele standaardwerken op het gebied van de Nederlandse muntslag. Buiten de numismatiek is Purmer buitengewoon actief voor de Koninklijke Nederlandse Zwembond (KNZB), de Koninklijke Nederlandse Vereniging EHBO, NOC-NSF en de Stichting Meesters B-fonds. ■

Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (X)

WILLEM VAN DEN NIEUWENHOF

Bij de start van de reeks 'Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld' heb ik met de hoofdredacteur van *De Beeldenaar* afgesproken dat ik me zou beperken tot tien afleveringen. Afspraak is afspraak. Met deze tiende aflevering komt een einde aan de reeks. Ik realiseer mij dat ik met de gekozen aanpak, waarbij per aflevering steeds één bijzondere of nog ongepubliceerde Gronsveldse munt besproken werd, nog wel een jaargang (en mogelijk nog langer) had kunnen doorgaan. In deze laatste aflevering wijk ik af van het principe van het bespreken van één munt. Dit is niet om volledigheid na te streven, maar om aandacht te besteden aan twee van de reacties die ik naar aanleiding van de eerdere afleveringen ontving.

Luxemburgse oord van Albert en Isabella

In aflevering VII van deze serie waarin aandacht werd besteed aan een koperen oord van Jan II (1588-1617). Hierop viel een binnen de Gronsveldse heraldiek vreemd element waar te nemen: een wapen met een klimmende leeuw naar links, met horizontale strepen in het veld. Zo'n wapenschild doet meteen denken aan Luxemburg. Ik heb dan ook bekeken of er mogelijk sprake was van een imitatie van een Luxemburgse oord. In de literatuur wordt een oord van Luxemburg van Albert en Isabella vermeld. Deze is geslagen in 1615. Ik scheef over deze oorden: 'Onder Albert en Isabella zouden in Luxemburg koperen oorden geslagen zijn. Tot nu toe zijn ze echter niet teruggevonden.' Feitelijk blijkt dit onjuist. Mijn opmerkingen waren gebaseerd op Van Gelder en Hoc en Van Keymeulen. Zij geven respectievelijk aan 'non mis en circulation' (vGH p 58) en 'werd niet in omloop gebracht' (vK p 36) Een lezer wist mij te melden dat enige jaren geleden een Luxemburgse oord met jaartal 1615 in Nederland is gevonden. Hij heeft mij deze munt getoond. Daarmee staat vast dat de Luxemburgse oord in omloop is gebracht. Wel is hij zo zeldzaam dat het niet voor de hand ligt dat de stempelsnijder van de Gronsveldse munt dit munttype als voorbeeld heeft gebruikt.

Josse Maximilien of Joost Maximiliaan?

De graaf van Gronsveld die van 1617 tot 1662 regeerde, heb ik in eerdere afleveringen Josse Maximilien genoemd. Een lezer stelde mij de vraag of dat niet Joost Maximiliaan moest zijn. Het betreft hier immers een telg uit het roemruchte Nederlandse geslacht der Bronkhorsten. De reden voor mij om de naam Josse Maximilien te hanteren was dat voor deze vorst in de (vooral Franstalige) literatuur veel namen terug te vinden zijn, maar dat Josse Maximilien of Josse-Maximilien het meest is gehanteerd. Wolters (1854) spreekt over Josse-Maximilien. De Chestret (1874) houdt het op 'Josse ou Juste-Maximilien'. Roest (1882) spreekt over Juste-Maximilien, waarna De Jonghe (1914) weer 'Josse ou Juste-Maximilien' vermeldt. Lucas (1982) houdt het op Josse Maximilien. In de twintigste eeuw zijn enige Nederlandstalige publicaties verschenen met informatie over de Gronsveldse muntslag. Sprenger (1962) gebruikt slechts de afkorting Justus Max. Van Daalen (1964) schrijft over Josse of Justus Maximiliaan.Van Gelder houdt het in 1965 op Joost Maximiliaan, waar Purmer en Van der Wiel in 1996 weer

teruggrijpen op Josse Maximiliaan. Van Keymeulen (1973) vermeldt in zijn overzicht van muntvondsten in België onder nummer 199 een muntvondst die een schelling van José-Maximilien bevat. Het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek kent onze Graaf als Joost Maximilieum. Dit maakt de verzameling van de door mij in de literatuur aangetroffen namen compleet.

Welke naam is de juiste? Primaire bronnen zouden hier uitsluitsel kunnen geven. Allereerst bestaan er daalders waarop voluit 'Iustus Maximilianus' is vermeld. In het Latijn zijn we er daarmee wel uit. Hoe zou hij zichzelf genoemd hebben? In een akte uit 1640 waarvan Wolters een transcriptie heeft opgenomen luidt het 'Wir Jost Maximilian, grave von Bronckhorst, Grunsfelt und Eberstein, freiherr zu Alpen, Honnepell und Gochssheim'. Ik denk dat Van Gelder het, zoals zo vaak, bij het juiste eind had: Joost Maximilaan lijkt mij de correcte naam.

Een open einde...

Hiermee ben ik aan het eind gekomen van deze reeks bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld. Eenieder die de moeite heeft genomen om mij opmerkingen, vragen of afbeeldingen van munten te sturen wil ik danken. De gekozen opzet van de reeks (tien afleveringen, slechts één munttype per aflevering) brengt beperkingen met zich mee. Lang niet al het materiaal dat mij ter beschikking werd gesteld is behandeld. In de toekomst hoop ik dit materiaal nog in een nieuw artikel te verwerken.

LITERATUUR

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek (Leiden 1911).

J. DE CHESTRET DE HANEFFE Notes sur l'histoire et la numismatique du pays de Gronsveld *Revue de la numismatique Belge, 5e tome VI* (1874) 256-267.

J.P. VAN DAALEN *De munten van het graafschap Gronsveld* (Gronsveld 1964).

H. VAN GELDER / M. HOC *Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam 1960).

H. VAN GELDER *De Nederlandse munten* (Utrecht/Antwerpen 1965).

B. DE JONGHE Quelques monnaies de Juste-Maximilien de Bronckhorst, comte de Gronsveld *Revue Belge de Numismatique et de sigillographie* (1914) 30-42.

A. VAN KEYMEULEN *Les Trésors monétaires modernes trouvés en Belgique 1434-1970* (Brussel 1973).

A. VAN KEYMEULEN *Munten van de Zuidelijke Nederlanden van Albrecht en Isabella tot Willem I* (Brussel 1981).

P. LUCAS Monnaies seigneuriales mosanes (Walcourt 1982).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996).

J. ROEST Monnaies seigneuriales du Brabant et Limbourg variétés et pièces inédites *Revue de la numismatique Belge*, (1882) 601-626.

L. SPRENGER *Nederlandse en Luikse munten in het Provinciaal museum voor kunst en oudheden (Bonnefantenmuseum) te Maastricht* (Maastricht 1962).

J. WOLTERS *Recherches sur l'ancien comté de Gronsveld et sur les anciennes seigneuries d'Elsloo et de Randeraeth* (Gent 1854).

Penningnieuws

HENK VAN DER VORST

Voortaan mag ik u berichten over nieuwe penningen. Daarvoor ontvang ik graag bijdragen van zowel penningmakers als van anderen die interessante penningen tegenkomen. Ook ontvang ik graag suggesties die kunnen bijdragen aan een verdere verlevendiging van deze rubriek.

THEO VAN DE VATHORST
Together (2005). Brons, gegoten. 62 x 67 mm.

In *De Beeldenaar* 2003-6 publiceerde Hans de Koning een catalogus van de penningkunst van Theo van de Vathorst ter gelegenheid van diens zeventigste verjaardag. Sedertdien zat de meester niet stil. In 2005 maakte hij onder meer de door de BAMS uitgegeven penning *Together*. Theo van de Vathorst vermijdt altijd om van voor- of keerzijde te spreken. Kenmerkend is de milde humor in zijn werk: het echtpaar zelf heeft wel degelijk een voorzijde. De vraag rijst of we de penning zien of het echtpaar. De kunstenaar merkt er zelf over op: 'het is nauwelijks nodig te beschrijven waar deze penning over gaat, maar het is te eenvoudig om alleen de twee personen te zien'. In de *Medal* 46 (2005) wordt de penning beschreven. Hij is nog steeds via de BAMS te bestellen (www.bams.org.uk). Het 'handschrift' van deze penning is onmiskenbaar dat van Theo. Zie ook zijn VPK-penningen uit 1980, 1987 en 1994.

LINDA VERKAAIK
I'm sitting on my hands (2005).
Roestvrijstaal, gefreesd en gevouwen.
circa 75 mm.

Linda Verkaaik is onder meer bekend van haar bronzen penningen met email, zoals *De Koning en de Vogel* (VPK, 1993). *I'm sitting on my hands* is eind 2005 ontworpen en heeft een interessante voorgeschiedenis. De voorstelling is ontleend aan *Het laatste Avondmaal* van Leonardo da Vinci en diende als ontwerp voor een zitbank voor een bekende Bank: delibererende mensen, onderhandelend over geld. Hierdoor geïnspireerd ontwierp zij ook een penning. Deze was oorspronkelijk vrijwel rond en uitgevoerd in roestvrij staal. De handjes zijn uitgefreesd en dat stoorde als de penning op een standaard geplaatst wordt. De penning is daarom omgevouwen, zodat hij zelfstandig kan staan.
De betekenis veranderde door langdurige ziekte van Linda's partner - delibererende zorgverleners? artsen? familie? goedwillende buren? – waar zij zich machteloos bij voelde. Vandaar de titel. De opstaande zijde is gematteerd, de liggende zijde is spiegelend; in tegenlicht levert dat een prachtig gezicht op door de reflecties van de handjes. De foto laat deze reflecties op de spiegelende onderzijde goed zien. ■

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek (circa 100 woorden) nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn.
e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

THEO NISSEN

DE DUBBELE GROOT VIERLANDER VAN KAREL DE STOUTE

Doubletten in een muntencollectie zijn ideale studie-objecten. In menige verzameling tref je ze aan, bewust of bij toeval verworven. Een nieuwsgierige zoekt al gauw naar de verschillen met niet zelden verrassende nieuwe inzichten als resultaat. Maar vaker komen nieuwe vragen op. Verschillen in gewicht tussen dezelfde munttypen is zo'n aspect met veel vragen en weinig antwoorden. Verschillen, hier wel te verstaan, die niet verklaard kunnen worden door slijtage van en zichtbare mankementen aan de stukken.

Het gewicht van munten houdt mij al geruime tijd bezig, in het bijzonder van de typen die in circulatie zijn gebracht door de Bourgondische vorsten sinds de muntunificatie van 1434. Tot de muntverzwakkingen onder Maximiliaan en Philips de Schone (1482-1506) hebben de Bourgondische vorsten de naam een straf monetair beleid te hebben gevoerd. Niettemin constateer ik significant ondergewicht onder hun muntgeld. Twee dubbele groten vierlander van Karel de Stoute (referentie G&H 24-1), in een prima staat van conservatie, zijn de aanleiding geweest voor die bijzondere interesse. Beide munten zijn niet gesnoeid, althans ze wekken niet die indruk. Zetten we hun gewichten af tegen het officiële gewicht dan wordt de significantie nog groter. Het ene exemplaar (A) weegt 2,83 gram, het andere (B), in zichtbaar betere staat van conservatie, 2,67 gram. Het officiële productiegewicht is 2,90 gram, te weten 84½ stuks op elke mark Troois van 244,75 gram. Procentueel liggen de massa's van de munten A en B respectievelijk 2,4% en 7,9% onder het wettelijk voorgeschreven gewicht en ruimschoots buiten de toegestane tolerantie (circa ½%). Hoe zijn nu deze afwijkingen te verklaren? Berust mijn waarneming soms op toeval?

Doordat veilinghouders en handelaren, gelukkig, de laatste jaren steeds vaker gewoon zijn in hun lijsten het gewicht bij hun te verkopen stukken te vermelden is het eenvoudiger geworden mijn waarneming uit het isolement te halen. Uit de veilingcatalogi 59, 67, 87 en 89 van Jean Elsen & ses fils, Brussel heb ik 22 dubbele groten vierlander (G&H 24), met de kwaliteit ongeveer zeer fraai tot prachtig, kunnen selecteren. De resultaten zijn als volgt:

Aantal	**Ondergewicht (O) in % van het officieel gewicht**
1	$0 \leq O \leq 2$
1	$2 < O \leq 4$
1	$4 < O \leq 6$
19	$O > 6$

In veiling 89 zit een muntvondst uit de regeringsjaren van Karel de Stoute waarin 17 dubbele groten van de selectie

dubbele groot vierlander (B) van Karel de Stoute, hertogdom Brabant, 2,67 gram.

gemiddeld 12% ondergewicht vertonen. Exemplaar B staat dus opvallend niet alleen.

Zouden er misschien méér muntemissies geweest zijn dan we uit de geschreven bronnen weten? Hebben de officiële munthuizen, met of zonder voorkennis van de vorst, geknoeid met het gewicht? Was het gewicht van een individuele munt in het betalingsverkeer eigenlijk wel zo belangrijk, getuige de muntgewichten die regelmatig gevonden worden? De levering van een partij munten door het munthuis zal stellig en masse door de koper op het juiste gewicht getoetst zijn, een betaling van enige importantie navenant. Een geheel andere mogelijkheid zou kunnen zijn dat bodemzuren zodanig de onedele elementen van de munt opgelost hebben dat een gewichtsverlies van een omvang, als boven geschetst, is opgetreden. Munten van lager zilvergehalte (0,479 voor de dubbele groot vierlander) zullen gevoeliger voor een agressief milieu zijn dan hun meer edele broertjes en zusjes. Exemplaar B zou aldus min of meer bros van binnen moeten zijn, spreekwoordelijk een 'gatenkaas'. Is nu zo'n verondersteld chemisch proces metallurgisch gezien waarschijnlijk?

Zo te zien, speculaties genoeg. Één zaak lijkt me duidelijk, mijn scan is te beperkt voor conclusies maar wel voldoende rechtvaardiging voor nader onderzoek naar wat er aan de hand is: moet ons beeld van het monetair verleden tijdens het Bourgondisch tijdvak worden bijgesteld of hebben we te maken met een metallurgisch verval van de ons overgeleverde munten en was de werkelijkheid toen trouw aan de wettelijke voorschriften? Kortom, een vraagstuk met een interdisciplinair karakter waar je als numismaat alleen niet uitkomt. U kunt reageren op deze kwestie via theo.nissen@inter.nl.net

LITERATUUR

H. ENNO VAN GELDER / MARCEL HOC *Les monnaies des Pays-bas Bourguignons et Espagnols 1434-1713* (Amsterdam, 1960).

H. ENNO VAN GELDER *De Nederlandse munten* (6de druk; Utrecht/Antwerpen, 1976).

JEAN ELSEN *Vente publique; catalogues 59, 67, 87, 89* (Bruxelles).

A. DE WITTE *Histoire monetaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et Marquis du Saint Empire Romain II* (Antwerpen, 1894).

HANS VAN DER VALK

MUNTEN VAN LODEWIJK NAPOLEON IN EEN VEILING UIT 1827

René de Vreng besprak in *De Beeldenaar* 2006-5 proefstukken van Lodewijk Napoleon, waarbij hij aandacht besteedde aan de belangstelling die verzamelaars voor deze munten hadden. Volgens een publicatie van De Vries en De Jonghe uit 1829 werd een rijksdaalder 1809 met een staande ridder naar voorbeeld van de zilveren dukaat op een veiling door het Koninklijk Kabinet voor *f* 76,50 aangekocht. Ik beschik over een catalogus van een penningen- en muntverzameling, die in 1827 is geveild en waarin de opbrengsten zijn genoteerd. De desbetreffende rijksdaalder is van deze veiling afkomstig.

De penningen- en muntenverzameling was aangelegd door een zekere Adriaan van Bijnkershoek van Hoogstraten, die volgens de titelpagina in leven lid van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden was.

Volgens een toelichting had de heer Van Hoogstraten zijn verzameling in betrekkelijk korte tijd samengesteld en werden daarvoor kosten noch moeite gespaard. De catalogus omvat 3741 kavels penningen en munten en 56 kavels bijbehorende boeken. De veiling werd gehouden op 16 oktober 1827 te Amsterdam in het Huis met de Hoofden aan de Keizersgracht bij de Leliegracht. Het grote aantal kavels zou in twee sessies van elk drie uur worden verkocht. Voor deze gang van zaken waren vier makelaars verantwoordelijk 'bij wie de Catalogus, à 30 Cents voor den Armen, te bekomen' was. De verzameling bevatte tien munten van Lodewijk Napoleon, die als afzonderlijke kavels zijn verkocht.

De meeste munttypen van Lodewijk Napoleon zijn als proefstukken geslagen om pas aangeschafte schroefpersen en nieuwe stempels te proberen. De Vreng wijst er in zijn artikel op, dat van dergelijke munten niet werd bijgehouden hoeveel exemplaren van een bepaald type waren aangemaakt. Uitzonderingen hierop zijn de 50 stuiver 1807 onder kavel 2647 en de 50 stuiver 1808 onder kavel 2650. Van de eerste zijn volgens het Handboek van Jacques Schulman 300 stuks geslagen als presentjes voor de aanwezige dames bij een nieuwjaarsreceptie van de koning. De tweede is in een oplage van bijna 2.500.000 in omloop gebracht. De mate van zeldzaamheid werd door de hoogte van de biedingen weerspiegeld. De proefstukken kwamen weinig voor en waren daarom geliefd bij verzamelaars.

De 50 stuiver 1808 was ten tijde van de veiling nog in omloop en bracht niet meer dan de circulatiewaarde op. Volgens de verkoopvoorwaarden in de veilingcatalogus werd voor iedere gulden $7^1/_2$ cent opgeld berekend. Dit houdt in, dat de koper bereid was om ongeveer 20 cent extra voor deze munt te betalen.

kavel	munttype	Schulman	opbrengst
2645	50 stuiver 1807 (gekruiste scepters)	no. 140	*f* 38,—
2646	20 stuiver 1807 (gekruiste scepters)	no. 141	*f* 21,—
2647	50 stuiver 1807 (50 SS)	no. 148	*f* 10,—
2648	1 gulden 1807 (1 F)	no. 152	*f* 23,—
2649	$2^1/_2$ gulden 1808	no. 136	*f* 20,—
2650	50 stuiver 1808	no. 149	*f* 2,50
2651	rijksdaalder 1809 (R DR)	no. 135	*f* 31,—
2652	rijksdaalder 1809 (staande ridder)	no. 134	*f* 76,50
2653	1 gulden 1809	no. 154	*f* 5,50
2654	10 stuiver 1809	no. 159	*f* 4,50

Deze marge tussen aankoopsom en circulatiewaarde geeft aan, dat de feitelijke waarde als verzamelobject gering was. Voor de overige munten van Lodewijk Napoleon waren deze marges vele malen groter.

De *f* 76,50 die het Koninklijk Kabinet op de rijksdaalder 1809 met staande ridder bood, was voor die tijd een buitengewoon hoog bedrag. Het opgeld van ongeveer *f* 5,75 dat daaroverheen betaald moest worden, was op zichzelf voldoende om twee meer courante rijksdaalders te kopen.

LITERATUUR

J. SCHULMAN *Handboek van de Nederlandse munten van 1795-1961* (Amsterdam, 1962).

R. DE VRENG Proefstukken gemaakt met de Salneuve persen in 1808 *De Beeldenaar* 30 (2006) 195-201.

WILLEM VANDEN NIEUWENHOF

NEDERLANDS, INDISCH, VALS EN HYBRIDE

Met enige regelmaat worden vervalsingen aangetroffen van Nederlandse (provinciale) munten die naar alle waarschijnlijkheid in of om voormalig Nederlands Indië zijn gemaakt. Deze munten zijn gefabriceerd in de periode waarin de Nederlandse voorbeelden in Zuidoost Azië in omloop waren. Zo trof ik ooit bij een handelaar een Hollandse leeuwendaalder aan met de voorzijde van het zestiende-eeuwse type met het jaartal 1576 en een jaartal (1626) op de keerzijde conform het zeventiende-eeuwse type. Ook in dit blad zijn eerder aardige vervalsingen gesignaleerd met een oosters signatuur.

Enkele tijd geleden vond ik op een beurs in een rommelbak een aantal onooglijke dubbele stuivers. Ik zag direct dat ze vals waren. De muntjes waren uiterst dun en lang in omloop geweest waardoor het zilver plaatselijk volledig verdwenen was. Op die plaatsen was een geel metaal zichtbaar, mogelijk messing. Bij een aantal van deze muntjes klopte het uiterlijk qua beeldenaar ook niet, hetgeen uit de beschrijving en toelichting duidelijk zal worden. Een aantal munten in genoemde rommelbak leek bij elkaar te horen. Het betreft hier mogelijk een (deel van) een vondst vermoedelijk afkomstig uit Zuidoost Azië. Betrokken handelaar bood mij de gelegenheid de munten te scannen en te beschrijven.

De 'vondst' bevat vijftien munten, veertien dubbele stuivers en een verzilverde vervalsing van een koperen duit, die mogelijk ook als dubbele stuiver door het leven is gegaan. De dubbele stuivers wegen 0,68 tot 1,06 gram; gemiddeld: 0,87 gram. De verzilverde duit weegt 1,48 gram. Het voorgeschreven gewicht van de originele dubbele stuivers bedroeg 1,73 gram. De achttiende-eeuwse duiten moesten circa 3,8 gram wegen.

De samenstelling is als volgt:

- Holland (2)
  Verzilverde messing (?) nabootsing van een dubbele stuiver, één exemplaar met jaartal 1707, één exemplaar met onleesbaar jaartal
- Zeeland (5)
  Verzilverde koperen (?) nabootsing van een Zeeuwse duit van het type met de zwemmende leeuw in het veld, jaartal 171..(laatste cijfer van het jaartal is niet leesbaar)
  Verzilverde messing (?) nabootsing van een dubbele stuiver, jaartal 1743, 1769 (2 exemplaren), 176.. (laatste cijfer onleesbaar)
- Gelderland (6)
  Verzilverde messing (?) nabootsing van een dubbele stuiver, jaartal 1764 (5 exemplaren), één exemplaar met onleesbaar jaartal
- Kampen (1)
  Verzilverde messing (?) nabootsing van een dubbele stuiver, jaartal 1761
- Herkomst voorbeeld onduidelijk (1)
  Zilveren (?) dubbele stuiver met op de voorzijde een klimmende leeuw met zwaard en pijlenbundel (zoals op de zeventiende-eeuwse dubbele stuivers) en op de sterk afgesleten keerzijde een kroon die lijkt op de kroon die op de voorzijde van laat achttiende-eeuwse Gelderse dubbele stuivers te vinden is.

Het meest opmerkelijk zijn de exemplaren die naar voorbeelden afkomstig uit de munthuizen van Gelderland en Kampen gemodelleerd zijn. Daarom beschrijf ik ze hier gedetailleerd.

Dubbele stuiver Kampen
Voorzijde: klimmende leeuw naar links, links en rechts van de leeuw: 2-S

Keerzijde: opschrift in drie regels onder elkaar: CAM/PEN/1761
Het munthuis van Kampen is in de achttiende eeuw überhaupt niet actief geweest.

Dubbele stuiver Gelderland
Voorzijde: klimmende leeuw naar links
Keerzijde: opschrift in drie regels onder elkaar: GEL/RIA/1764

Het type dubbele stuiver met de gewapende klimmende leeuw is met name in de zeventiende eeuw geslagen. Het Gelderse munthuis heeft relatief lang aan dit type vastgehouden. In 1734 werd het voor het laatst geproduceerd.

De vervalsers hebben kennelijk meerdere voorbeelden door elkaar heen gebruikt bij het maken van hun producten. De slijtagesporen op de munten doen vermoeden dat de producenten geslaagd zijn in hun opzet: geld verdienen aan het in omloop brengen van vervalste dubbele stuivers. Kennelijk lukte dat zelfs met een duit als voorbeeld. Gezien de jaartallen op de munten zullen ze in de tweede helft van de achttiende eeuw vervaardigd zijn.

EEN MIDDELEEUWSE MUNT UIT GEERTRUIDENBERG

FRANS DE BUYSER / JAN PELSDONK

Recent archeologisch onderzoek in Puurs (provincie Antwerpen) bracht over een oppervlakte van ongeveer 1,2 ha een complex grachtensysteem, twee waterkuilen en tientallen kuilen en paalsporen aan het licht.[1] Deze structuren dateren uit de twaalfde tot de zestiende eeuw en zijn het gevolg van ruraal-middeleeuwse bewoning. In een vrij grote kuil (13 bij 3 meter, circa 1,2 meter diep) is een tot dusver onbekende munt gevonden. De oorspronkelijke functie van de kuil is niet duidelijk, maar het staat vast dat de kuil in een korte tijdsspanne is opgevuld met een grote hoeveelheid gebruiksaardewerk en botmateriaal. Hoewel het detailonderzoek van het aardewerk nog niet is afgerond, wordt aangenomen dat deze vondstcategorie, samen met de structuur, gedateerd kan worden in de veertiende eeuw. Door het verblijf in de bodem is de gevonden munt bros geworden en gebroken tijdens de berging. Een nadere bestudering leert dat het stuk van het graafschap Holland is, maar in het werk van Grolle ontbreekt en niet eenvoudig inpasbaar is in een van de bekende muntseries.

Voorzijde: kort gevoet kruis met dubbel omschrift: + G' COMES HOLAND' / + BNDICTV SIT NOME DNI NRI DEI (interpunctietekens: cirkeltje en drie punten boven elkaar). Keerzijde: gevierendeeld wapen met vier leeuwen in vierpas, vier ringen daarbuiten. Omschrift: + MONETA NOVA MONTIS SANCTAE

zilver, 21mm, 0,80 gram (2x ware grootte)
foto: Hans Denis (vioe).

GERTRVDIS (interpunctietekens: punt en twee cirkeltjes)

Gezien het omschrift is deze munt – een halve groot – zonder enige twijfel in Geertruidenberg vervaardigd. De stad is slechts twee korte periodes als muntplaats gebruikt (1342-1345 en 1392-1393) en munten staan op naam van de Hollandse graven (Willem IV (1337-1345), resp. Albrecht van Beieren (1389-1404)). De G in het omschrift van de vondstmunt is een afkorting van het vaker gebruikte Guilelmus en duidt zonder omhaal op Willem IV. Bovendien sluit de tekst aan bij de emissie 1342-1345 van Willem IV, met MONETA M S GERT in het omschrift. Het is zeer waarschijnlijk een navolging van de in 1344 geslagen Brabantse halve groten.[2] Uit het voorgaande is te destilleren dat de munt is vervaardigd in de periode 1344-1345.

Samengevat: Holland, kwart groot Willem IV (1337-1345), geslagen te Geertruidenberg 1344-1345.

Jan Pelsdonk is onderzoeker muntvondsten bij het Geldmuseum'. Frans De Buyser is werkzaam bij het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

NOTEN

1. De Maeyer (2006)
2. Ghyssens (1984) 345-346; Vanhoudt (1996) G277-G278. Overigens zit er een typfout in het jaartal bij Vanhoudt.

LITERATUUR

JOSEPH GHYSSENS *Essai de classement chronologique des monnaies brabançonnes* (Brussel, 1984).

J.J. GROLLE *De muntslag van de graven van Holland tot 1434* (Amsterdam 2000).

WOUTER DE MAEYER / IGNACE BOURGEOIS / BART JACOBS *Archeologisch onderzoek te Puurs-Pullaer II 2006* (Antwerpen 2006: intern rapport Dienst Cultureel Erfgoed, Provincie Antwerpen).

H. VANHOUDT *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden* (Herent, 1996).

Boekbespreking

BERT VAN BEEK

E. PICK, *Münzen, Mächte und Mäzene, 2000 Jahre Geld in Stadt und Kurstaat Mainz* (Verlag Philipp von Zabern, Mainz 2006). Gebonden, 220 pagina's, met 42 kleurenplaten, ISBN 3-8053-3477-X. Winkelprijs in Duitsland: € 39,90.

Als nr. 110 in de serie *Kulturgeschichte der antieken Welt*, verscheen van de hand van prof. dr. jur. Eckhart Pick *Münzen, Mächte und Mäzene, 2000 Jahre Geld in Stadt und Kurstaat Mainz*. Dit is geen standaard numismatisch werk en het bevat ook geen catalogus van de munten en penningen van Mainz, maar het is toch de moeite waard. Het boek behandelt enkele aspecten van de geld- en muntpolitiek van het keurvorstendom en de stad Mainz; daarnaast zijn er enkele hoofdstukken over de penningen, het muntkabinet van de stad Mainz en enkele belangrijke verzamelaars.

Het keurvorstendom Mainz was een territoriale lappendeken met een aantal verspreid liggende exclaves, waaronder de meer dan 200 km verder gelegen stad Erfurt. De auteur stelt dat dit één van de hoofdoorzaken is van het ontbreken van een samenhangende munt- en geldgeschiedenis of van een wetenschappelijk verantwoorde catalogus van de Mainzer munten en penningen. Daarom probeert hij met deze publicatie een aanzet te geven tot een muntgeschiedenis van dit gebied vanaf het begin van onze jaartelling tot aan het einde van het keurvorstendom. Hij wil ook de staatkundige, economische en sociale aspecten belichten.

Uit vondsten blijkt dat er in het gebied van Mainz in de voor-Romeinse tijd munten van diverse Keltische stammen aanwezig zijn geweest, hoewel er niet sprake was van een op geld gebaseerde economie. De eerste muntslag te Mainz heeft plaatsgevonden in de derde eeuw na Chr., ten tijde van het zogenaamde Gallische keizerrijk (260-ca. 269) onder leiding van Postumus, die te Keulen resideerde. Tegen hem kwam Laelianus in 268 in opstand. Diens basis was het Romeinse kamp te Moguntiacum (het huidige Mainz). Hij heeft daar toen ook munten laten slaan.

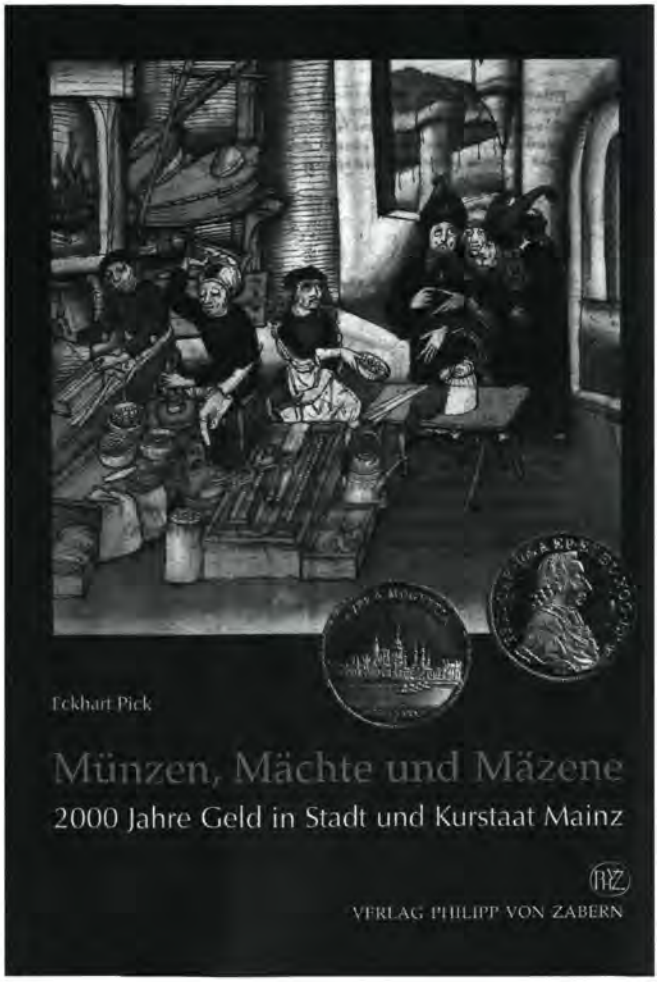

Hij werd al binnen drie maanden door Postumus verslagen. Maar toen Postumus zijn soldaten geen toestemming gaf om het overwonnen Moguntiacum te plunderen, werd hij ook zelf verliezer omdat hij daarom door zijn eigen troepen werd gedood. De munten van Laelianus zijn niet alleen vanwege zijn korte bewind zeer zeldzaam, maar ook omdat zijn invloedsgebied zeer klein was. De meest voorkomende denominatie is de antoninianus, waarvan er ook een afbeelding in het boek is opgenomen.

Hiermee kom ik bij de voor numismaten (en anderen?) hinderlijke manier van omgaan met de afbeeldingen. De afbeelding van deze munt is wel in het boek aanwezig, maar er wordt in de lopende tekst niet aangegeven waar die te vinden is. Al bladerend vond ik in de eerste groep afbeeldingen, ingevoegd tussen pagina 16 en 17, op tafel 1 onder het kopje Romeinse tijd, vier afbeeldingen (nrs 5, 6, 7 en 8) zonder bijschriften. Die waren achter in het boek te vinden op pagina 212. Nr. 5 en 6 tonen inderdaad de antoninianus van Laelianus; nr. 7 en 8 eveneens een antoninianus, maar nu van Marius, die na de dood van Postumus de macht had gegrepen en korte tijd daarna zelf werd omgebracht. Het is terecht dat beide munten hier samen zijn opgenomen omdat de stempel voor de keerzijde van de munt van Laelianus volgens de auteur ook gebruikt is door Marius. Helaas blijkt dat niet uit de afbeeldingen. Ze lijken wel op elkaar, maar zijn niet stempelidentiek. De Victoria op beide foto's bijvoorbeeld, is wel even groot (hoogte op de foto: 25 mm), maar de foto's zijn niet maatvast. De foto van de keerzijde van de munt van Laelianus bedraagt 38 mm, de keerzijde van Marius 34 mm. De werkelijke afmetingen van deze munten zijn volgens het bijschrift 21, resp 18 mm. De vergroting van de keerzijde van het stuk van Laelianus bedraagt dus 1,81, die van Marius 1,89, waardoor meten alleen zinvol wordt als hier rekening mee gehouden wordt. De conclusie is in ieder geval dat de Victoria van Laelianus groter is dan die van Marius (de houding is ook anders) en dat de munten dus niet stempelgelijk zijn. Natuurlijk is het mogelijk dat de keerzijde van Marius' antoninianus afkomstig is van een ander stempel van Laelianus, maar dan zou het vanuit numismatisch standpunt wenselijk zijn geweest om een andere foto te kiezen.

Deze uitwijding laat zien dat het zoeken is naar foto's in het boek en dat men moet wennen aan de ongelukkige maatvoering, waarbij foto's van Karolingische penningen een diameter van 54 mm krijgen en goudguldens even groot worden afgebeeld als daalders.

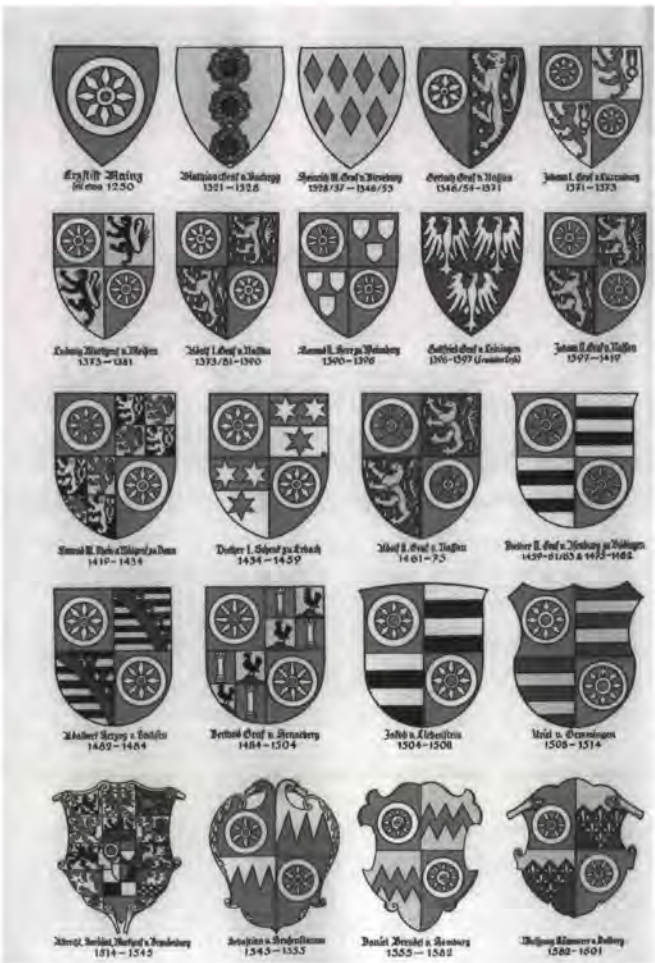

Maar als men zich hier overheen zet, biedt dit boek veel interessante informatie met bijvoorbeeld een overzicht van de munthuizen van het keurvorstendom, de perioden waarin deze actief waren en de denominaties die daar geslagen werden. Tevens vindt men hierin de diverse muntunies waar Mainz aan deelgenomen heeft. Deze muntunies waren de enige mogelijkheid om in het zeer versnipperde Rijngebied enige vorm van monetaire eenheid te scheppen.

De meest interessante voor ons is de Rijnse Muntunie, waarbij in 1385/1386 Adolf I van Nassau aartsbisschop van Mainz, samen met Ruprecht van de Palts, aartsbisschop Kuno van Trier en aartsbisschop Frederik van Keulen besloten om op dezelfde voet gouden guldens en zilveren albussen te slaan. Deze muntunie werd steeds vernieuwd en heeft geduurd tot 1559. In 1495 werd de Rijnse gulden van 3,278 g en een gehalte van 0,771 tot rijksmunt verklaard. Deze Rijnse gulden werd ook een standaard voor de Nederlanden.

De geïnteresseerden in het geslacht Nassau kunnen hun hart ophalen. Uit de lijst met de Mainzer muntheren blijkt dat in de periode 1346-1474 vier leden van het geslacht Nassau van de Walramse Linie de aartsbisschoppelijke stoel hebben bezet.

Na hoofdstukken over onder andere de organisatie van de munthuizen en het voorkomen van Mainzer munten in muntvondsten, komen de penningen aan bod, alsmede het verzamelen van Mainzer munten en penningen en de ontwikkeling van de numismatiek van Mainz. De in de titel vermelde mecenassen, beginnend met aartsbisschop Albrecht van Brandenburg (1514-1545), blijken in dit kader vooral de opdrachtgevers voor het vervaardigen van penningen te zijn geweest.

Al met al een interessant boek, dat niet geschreven is door een numismaat, maar toch veel numismatische informatie bevat. Geen catalogus, wel de moeite waard. ■

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk, secretaris
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl
www.munt-penningkunde.nl
Postbank 31187

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat
M. Kemper-Koel
Herman de Ruijterweg 2
4254 EG Sleeuwijk
tel. (0183) 307236, fax (0183) 307356
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl
Postbank 96820
Bestelling van penningen:
A.M.W. Slager-Dijkstra
Voorstraat 13C
4033 AB Lienden
tel. (0344) 601653
slager@uwnet.nl

Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2007 - Da van Daalen

De jaarpenning heeft als thema 'Nescio' (J.H.F. Grönloh 1882-1961). Nederlands schrijver van ironisch, veelal autobiografische proza, dat vanwege de zakelijke verteltrant aan Elschot doet denken. Typerend voor Nescio (Lat.: Ik weet niet) is het onconventionele bestaan dat zijn personages leiden, zich daarmee onttrekkend aan iedere maatschappelijke norm. Zijn eerste boek, waarin de drie verhalen: Dichtertje, De uitvreter en Titaantjes zijn opgenomen verscheen in 1918. Nescio's originaliteit maakt hem tot een unieke figuur in de Nederlandse literatuur. De penning is in bewerking.

Ledendag 2007

De VPK-ledendag zal plaatsvinden op 12 mei 2007.

DVD

Tijdens de expositie *Over the Edge* in Museum Beelden aan Zee waren opnames te zien van de gelijknamige masterclass. In een fragmentarische weergave kwamen de deelnemers onder leiding van Geer Steyn aan het woord in hun zoektocht naar het randgebied van de penningkunst. De DVD laat de diepgang en achterliggende gedachten zien bij het geëxposeerde werk. Deze DVD is te bestellen door overmaking van € 7,50 op Postbank 96820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst te Sleeuwijk onder vermelding van DVD 'Over the Edge' en uw naam en postadres. Het boek *Over the Edge, penningkunst in de 21ste eeuw* (ISBN 90 400 8193 x Uitgeverij Waanders, Zwolle) kan besteld worden bij de boekhandel.

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Nieuw adres

In verband met de verhuizing van de afdeling Collecties van De Nederlandsche bank naar het Geldmuseum in Utrecht, komt het oude adres van het genootschap te vervallen. Het nieuwe postadres luidt: Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, p/a Geldmuseum, Postbus 2407, 3500 GK Utrecht.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Een numismatische kring is een regionale vereniging waar mensen die geïnteresseerd zijn in kennis van munten, penningen of bankbiljetten elkaar treffen. Een lijst met adressen en bijeenkomsten is te vinden op www.munt-penningkunde.nl.

Numismatische kring Kampen-Zwolle

Vanaf 1 januari 2007 zullen de numismatische kringen Moneta Campensis en De Duit-Zwolle hun activiteiten gezamenlijk voortzetten in de nieuwe Numismatische Kring Kampen-Zwolle. Beide numismatische kringen organiseren al geruime tijd hun maandelijkse bijeenkomsten in gezamenlijk verband. De bijeenkomsten van de nieuwe kring zullen worden gehouden in het speeltuingebouw aan de Geraniumstraat in Zwolle.

Websites

Steeds meer Numismatische Kringen onderhouden een eigen website. Op deze plaatsen is niet alleen informatie over de kringen zelf, maar ook een

schat aan numismatische informatie te vinden. De kring Groningen heeft de munten- en penningencollectie van het Groninger Museum in een fotocatalogus op haar site geplaatst en op de website van de Numismatische Kring Brabant (www.homepages.hetnet.nl/~numismatiek/index.html) zijn tal van numismatische publicaties van leden te lezen. Het meest opvallende is een bibliografie met betrekking tot de Brabantse numismatiek, een waardevolle informatiebron voor ieder die onderzoek wil doen naar de numismatiek of geldgeschiedenis van Brabant en voor degenen die hun kennis willen verdiepen of verbreden. Een dergelijke bibliografie is nooit af. Iedereen die gebruik maakt van deze bibliografie wordt uitgenodigd zijn aanvullingen en overige opmerkingen bij de Numismatische Kring Brabant te deponeren. Deze op- en aanmerkingen zullen in een volgende versie worden meegenomen. Mocht u de URL lastig vinden, zoek dan via de zoekmachine Google met de trefwoorden Brabantse en numismatiek.

TENTOONSTELLINGEN

Hedendaags

Tot 17 december liggen in de penningvitrine van Teylers Museum in Haarlem penningen en muntontwerpen van Mirjam Mieras. Op zondag 5 november is de kunstenaar om 15 uur zelf aanwezig om een toelichting te geven op haar werk.

Tot en met 17 december 2006, di.-za. 10-17 uur, zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.nl

Goden en godinnen

Tot 10 april 2007 is in de Kreissparkasse in Keulen de tentoonstelling 'Die Götter Roms und der Weg zum Christentum' te zien. Aan de hand van antieke munten wordt de rijkdom aan goden en godinnen in de Romeinse wereld getoond. Zoals gebruikelijk is bij de tentoonstelling een brochure uitgegeven, die via internet is te downloaden.

Tot en met 10 april 2007, ma.-vr. 9-18:30, za. 10-14. Kreissparkasse Köln am Neumarkt, Keulen.
www.geldgeschichte.de

SYMPOSIA EN LEZINGEN

Zilver in Antwerpen

Woensdag 15 november 2006 organiseert het Zilvermuseum Sterckshof in samenwerking met de KULeuven een colloquium in Antwerpen, waar acht vakspecialisten onder andere zullen spreken over de zilverhandel- en smokkel, Antwerpse munten uit de 16de en 17de eeuw, Antwerpen als centrum voor de zilverhandel en zilver in het Antwerpse consumptiepatroon van de 17de tot de 18de eeuw. Nadere informatie op www.zilvermuseum.be.

Van Gelder-lezing

De jaarlijkse Van Gelder-lezing zal op 16 november aanstaande worden gehouden in de Tempelzaal van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Deze lezing heeft als titel 'How rarely did medieval merchants use coins?' en wordt verzorgd door prof. Peter Spufford. Nadere informatie op www.geldmuseum.nl.

Lezing Romeinse tronies

Voor de Numismatische Kring Groningen zal Han Borg (RUG) op 17 november 2006 een lezing houden met de titel 'Romeinse tronies, portretten van Romeinse Keizers op gemmen en munten'. Nadere informatie op www.numismatischekringgroningen.nl.

Mittelalterlichen Numismatik

Op 25 november 2006 vindt in het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte Ostniederländisch-Nordwestdeutsches een studiebijeenkomst plaats onder de titel Kolloquium zu aktuellen Fragen der mittelalterlichen Numismatik. Voor belangstellenden

zijn nog enkele plaatsen vrij. Opgeven bij Peter.Ilisch@lwl.org of 0049 251 5907258. Nadere informatie www.muenster.org/muenzfreunde.

ANDER NIEUWS

Jubileum Nederlandse Papiergeldverzamelaars

Dit jaar viert de Nederlandse Vereniging voor Papiergeldverzamelaars (IBNS, Chapter Holland) haar 20-jarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan organiseert zij op 25 november een internationale beurs voor papiergeldverzamelaars in Den Dolder. Een groot aantal standhouders uit alle delen van de wereld heeft voor die dag zijn medewerking toegezegd. De bezoekers kunnen rekenen op een bijzonder interessante beurs, waar voor iedere papiergeldverzamelaar veel aanbod zal zijn. De beurs is geopend van 10 tot 18 uur en vindt plaats aan de Dolderseweg 150a in Den Dolder. De beurs is gratis toegankelijk voor leden. Wie geen lid is, kan dat voor één dag worden voor 1 euro. Nadere informatie op www.IBNS.nl.

Penningkunst

De websites www.penningkunst.net en www.portretpenningen.nl hebben nu ook een Engelse versie: www.medal-art.net.

NUMIS

De muntvondstendatabase van het Geldmuseum, NUMIS, heeft een nieuwe grens overschreden. Er zijn inmiddels meer dan 100.000 numismatische voorwerpen in opgenomen. NUMIS is een continu groeiende database, gevuld met in Nederland gevonden munten, penningen en andere numismatische voorwerpen. De database is te raadplegen via www.geldmuseum.nl.

Koninklijke Begeer

Recent is Koninklijke Begeer door Van Veluw Beheer overgenomen. Tot Van Veluw Beheer behoorden al de firma's W. van Veluw, C.J. Begeer, Wijnands & van Rensen en Medaillefabriek Stol. Met de overname van Koninklijke Begeer verwacht het bedrijf een bredere basis te leggen voor de toekomst. De adresgegevens van Koninklijke Begeer blijven onveranderd.

Rijwielplaatje

Recent verscheen een boekje over de Nederlandse rijwielbelasting met bijgesloten het nooit uitgegeven rijwielplaatje 1941/42. Dit plaatje is geslagen op de authentieke stempels. Voor verzamelaars heeft de Koninklijke Nederlandse Munt ook een aantal plaatjes geslagen in goud en zilver. Nadere informatie vindt u op www.rijwielplaatje.nl. Ferdinand H.M. Grapperhaus *Over de loden last van het koperen fietsplaatje* (Kluwer Deventer, 2005) ISBN 90-130-3224-9.

Opening Geldmuseum

Na lang wachten is het dan eindelijk zover: op vrijdag 25 mei 2007 zal het Geldmuseum open gaan voor het publiek.

Schulman b.v.

Na zorgvuldige overwegingen hebben Laurens en Carla Schulman besloten *Laurens Schulman b.v.* te verkopen aan de numismaten Eddy Absil en John Saunders. Eddy Absil uit Johannesburg Zuid Afrika en John Saunders of Newport Beach, Ca, USA hebben beiden 30 jaar ervaring als numismaat en zijn internationaal ingevoerd. Nicolette Schulman (zuster van Laurens Schulman) zal bij het bedrijf werkzaam blijven. Het bedrijf blijft gevestigd op zijn huidige adres Brinklaan 84a, 1404 GM te Bussum en wordt voortgezet worden onder de naam *Schulman b.v.*

Dag der antieke numismatiek

Münster 11 november 2006

De Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete wil zich nadrukkelijker bezighouden met antieke numismatiek. Op zaterdag 11 november 2006 organiseert zij samen met het Archäologisch Museum van de Universiteit van Münster en het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschischte de 'Dag der antieke numismatiek'. De bijeenkomst vindt plaats in het Westfälisches Landesmuseum in Münster. Het programma ziet er als volgt uit:

9.30 Ontvangst met koffie

10.00 Welkomstwoord van:
- Dr. Peter Ilisch
- Dr. Gerd Dethlefs
- Prof. Dr. Dieter Salzmann

10.15 Aylin Tanriöver M.A.: Die Münzprägung von Phokaia in Ionien

10.45 Alexandra Bossmann M.A.: Die Münzprägung von Kibyra in Phrygien

11.15 Katharina Martin M.A.: Im Namen des Volkes. Bilder des Demos auf Münzen kleinasiatischer Städte

11.45 Discussie

12.00 Fachseminar Geschichte des Studienseminars Rheine: Fragen des Geschichtslehrers an den Numismatiker – Welche Informationen sind für die Verwendung antiker Münzen im Geschichtsunterricht erforderlich
Dr. Bernhard Weisser / Berlin: Bewahren, erforschen, ausstellen: Aufgaben und Perspektiven des Münzkabinetts Berlin
Dr. Karsten Dahmen / Berlin: Interaktiver Ausstellungskatalog: 'Besucherinformation im digitalen Zeitalter'
Anne-Viola Siebert / Hannover: Die Neuorganisation des Münzkabinetts Hannover unter besonderer Berücksichtigung der antiken Münzen

13.00 Lunch

14.00 Dr. Burkhard Traeger / Berlin: Der Berliner Bestandskatalog der antiken Münzen von Kreta. Arbeitsbericht

14.20 Dr. Peter Gündling / Frankfurt: Medizinisches auf antiken Münzen: Asklepioskult in antiken Heilstätten

14.40 Dr. Franz Mittag / Köln: Münzen aus Baktrien

15.00 Daniel Bertsch M.A. / Münster: Die Entstehung der Sammlung Prokesch-Osten (1795-1876)

15.30 Christina Drees M.A. / Münster: Ein Mars gibt Rätsel auf. Zu den Nero-Münzen mit Ehrenbogen

16.00 Dr. Achim Lichtenberger / Münster: Die kaiserliche Repräsentation des Septimius Severus

16.30 Ragnar Hedlund / Uppsala: Authority, legitimacy and coinage in the Roman Empire in the late 3rd century AD

17.00 Dr. Peter Ilisch / Münster: Münzen aus den römischen Militärlagern in Dorsten

17.30 Dr. Karsten Dahmen / Berlin: Die Münzprägung der Klientelherrscher in römischer Zeit – Für, mit oder gegen Rom?

18.00 Slotwoord

Aanmelden bij guenther.gromotka@gmx.de. Nadere informatie is te vinden op internet: www.muenster.org/muenzfreunde.

De Muntalmanak 2007 is een officiële uitgave van de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

AA Muntenveiling
Nieuwezijds Voorburgwal 252
1012 RR Amsterdam

Muntenhandel Loes van Borkulo
Postbus 75360
1070 AJ Amsterdam

Munthandel Civitat
Luttekestraat 31
8011 LP Zwolle

e-Costa Internetveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Munthandel G. Henzen
Postbus 42
3958 ZT Amerongen

Holleman Munten
Postbus 3242
7500 DE Enschede

Honingh Munten
Postbus 396
1940 AJ Beverwijk

Importa B.V.
Postbus 301
5400 AH Uden

Insulinde Postzegel- en Munthandel
Laan van Meerdervoort 251
2563 AC Den Haag

Munthandel Kevelam B.V.
Speulderweg 15 II
3886 LA Garderen

Munt- en postzegelhandel Kienhorst
Steenstraat 16
7571 BK Oldenzaal

De Man – Werkendam V.O.F.
Vierlinghstraat 6
4251 LC Werkendam

Van Mastrigt Coins & Stamps Rotterdam
Botersloot 62 & 64
3011 HJ Rotterdam

Mevius Numisbooks Int. B.V.
Oosteinde 97
7671 AT Vriezenveen

MPO Munten- en PostzegelOrganisatie
Industrieweg 29
3401 MA IJsselstein

Het Nederlandsche Muntenhuis
Postbus 20520
1001 NM Amsterdam

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Muntenhandel Oost Brabant
Heischouw 31
5345 XT Oss

Theo Peters Numismatiek & Filatelie B.V.
Nieuwezijds Voorburgwal 252
1012 RR Amsterdam

Romunt B.V. Numismatiek
Roerzicht 1
6041 XV Roermond

Munt- en Papiergeldhandel De Ruiter B.V.
Industrieweg 13
3286 BW Klaaswaal

Laurens Schulman B.V.
Postbus 346
1400 AH Bussum

Mevr. C.J.G. Schuurman-Rijnholt
Emmastraat 13
7075 AL Etten (Gld.)

Sipiro Munten
Postbus 52
6720 AB Bennekom

Muntenhandel A. Spoelder
Blankenslaan - Oost 5
7901 BA Hoogeveen

Munthandel Verschoor
Postbus 5803
3290 AC Strijen

J.B. Westerhof
Trekpad 38-40
8742 KP Burgwerd

Corresponderende leden
Munthandel Huis Albert
Jezusstraat 7
B-2000 Antwerpen

Jean Elsen & ses Fils S.A.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Jean-Luc van der Schueren
rue de la Bourse 14
B-1000 Brussel

Register jaargang 30 (2006)

LOEK BOEZELIJN

Op titel en onderwerp

Adreswijziging Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt en Penningkunde (in: Verenigingsnieuws KNGMP) 292
Arethousa, Miss World uit de Oudheid. – op de dekadrachme van Euainetos JONGES, A. / ZILVERBERG, M. 267
Begeer, Overname Koninklijke – (in: Ander nieuws) 294
Begrafenispenning voor Episcopius (1643) (in: Bij de voorplaat) 242
Berusting bij penningmakers. Een onderschat verschijnsel NIJLAND, L. 170
Bogaers, Hedi (15 maart 1956 – 5 april 2006) LUIJT, J. 136
Bommel, Henk van. Mijn favoriete penning II, Karper HEIJNINGEN, L. VAN 114
Braspenning, De – van Frederik van Blankenheim BENDERS, J.G.J.M. / KOPPEL, P. VAN DE 99
Catalogus van penningen door Carla Klein KONING, A.J. DE 58
Catalogus van penningen door Jos Reniers KONING, A.J. DE 107
Chevalier, Penningen met chronologische lijsten van vorsten, geleerden en geestelijken door Nicolas – MEER, G. VAN DER 75
Collectioneur, Toon mij uw collectie ... Bespiegelingen van een – VORST, H. VAN DER 243
Deventer 1698 over ... 1698 (in: Muntmelange) VALK, H.J.L. VAN DER 138
Deventer, Nogmaals de – stempelsnijder (in: Muntmelange) PELSDONK, J.E.L. 177
Deventer, Van Tiel naar – ... en weer terug. Een overslag uit de elfde eeuw HERWIJNEN, A. VAN 212
Drieguldens, Vroege Nederlandse –. Weinig spectaculaire munten? WIS, J.C. VAN DER 247
Dubbele groot vierlander van Karel de Stoute (in: Muntmelange) NISSEN, TH.P.J. 285
Dukaton, Een attractieve valse – (in: Muntmelange) POLS, K. VAN DER 176
Erepenning voor de Franse vice admiraal P.A. de Suffren (1784) door J.H. Schepp (in: Bij de voorplaat) 146
Eurodiffusie. De verspreiding van muntgeld door de eurozone JÜNGEN, F.J. 3
Euromunten (in: Grenzen van de numismatiek) LUIJT, J. 122
FIDEM, Bijeenkomst te Budapest in september 2006 (Aankondiging) 236
FIDEM, Congres in Colorado Springs in september 2007 (Aankondiging) 236
Flabben, Door lichtvoetige – achtervolgd WIS, J.C. VAN DER 125
Geboortepenning Emma (2004) door Pier van Leest (in: Bij de voorplaat) 98
Geboortepenning. Niel Steenbergen, Geboorte Maud van Dooren (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 132
Geertruidenberg, Een middeleeuwse munt uit – (in: Muntmelange) BUYSER, F. DE / PELSDONK, J.E.L. 297
Gelders, Een – zwaargewicht (in: Muntmelange) WIS, J.C. VAN DER 91
Geldmuseum, Afdeling Collecties & Onderzoek. Berichten uit het – SCHOLLAARDT, C. 221
Geldmuseum, Berichten uit het –. 'Problemen met geld' is van alle tijden POL, A. 222
Geldmuseum, Berichten uit het –. Portretten van Johan George Holtzhey en Engelina Hofham, 1784 VOIGTMANN, C.M.P. 263
Genootschap, Het – in Venlo, 22 april 2006. Verslag van de voorjaarsbijeenkomst PURMER, D.M. 234
Gildepenning, Een onbekende Rotterdamse – (in: Muntmelange) VOÛTE, J.R. 178
Grenzen van de numismatiek. Einde van een rubriek LUIJT, J. 256
Grierson, Philip – 1910 2006. Groot numismaat en bijzonder mens GRAAF, C. DE 69
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (V) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 39
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (VI) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 86
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (VII) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 130
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (VIII) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 169
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (IX) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 227
Gronsveld, Bijdragen aan de numismatiek van – (X, slot) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 279
Hellegers, Twee nieuwe penningen van Guus – TILANUS, L. 157
Inschrijfpenning 2006, Mijn mening over de – NIJLAND, C. 166
Inschrijfpenning 2006, Reacties op Christiens brief LUIJT, J. 224
Inschrijfpenning VPK 2006 Trojka van Carla Klein KONING, A.J. DE 51
Jaarbeurspenningen, De – (met catalogus) MEER MOHR, J. VAN DER 147
Jaarpenning 2006, De experimentele –. Een 'noodzaakpenning' van Ralph Prins HELLEGERS, G. 202
Jaarpenning 2006, Schoenmaker blijf Y Kritische notities bij de B Vrede B Vrijheid KONING, A.J. DE 207

Jaarpenning 2006 Vrede – Vrijheid van Ralph Prins (in: Bij de voorplaat) 194
Jaarpenning 2007 door Da van Daalen (in: Verenigingsnieuws VPK) 292
Jong, Taeke Friso de –. 700 jaar inwijding Oude kerk Amsterdam. Notities bij een penning door – KONING, A.J. DE 251
Jubileumpenning Rotaryclub 's Hertogenbosch Oost. Een penning door Pier van Leest SENDERS, T. 128
Kemper, Een vorstelijk portret. Notities bij Jos Reniers' penning van Greet B KONING, A.J. DE 103
Klein, Carla – en haar penningkunst. Notities naar aanleiding van de prijswinnende VPK inschrijfpenning 2006 'Trojka' KONING, A.J. DE 51
Klein, Carla – en Pier van Leest in de prijzen (Seixal) 23
Klein, Catalogus van penningen door Carla – KONING, A.J. DE 58
Komma's, Over –. (zie het artikel door Karel Soudijn op pag. 132) NIJLAND, L. 277
Krinsky, Dana. 'Walking' (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 273
Landaes, Meester Jan van – en de fijne groot BENDERS, J.G.J.M. / NISSEN, TH.P.J. 154
Leest, Carla Klein en Pier van – in de prijzen (Seixal) 23
Leest, Jubileumpenning Rotaryclub 's Hertogenbosch Oost. Een penning door Pier van – SENDERS, T. 128
Lintjesregen in Lelystad. Drie numismaten onderscheiden als Ridder in de Orde van Oranje Nassau LUIJT, J. 278
Lodewijk Napoleon, Munten van – in een veiling uit 1827 (in: Muntmelange) VALK, H.J.L. VAN DER 284
Maria de Rijke, De Hollandse penning van – (in: Muntmelange) BENDERS, J.G.J.M. / GRAAFF, H. DE 137
Miss World uit de Oudheid. Arethousa op de dekadrachme van Euainetos JONGES, A. / ZILVERBERG, M. 267
Muntmeesterteken vis met ster. Teken van een waarnemer of van een opvolger? LOON, E.J. VAN 24
Muntmelange: De Hollandse penning van Maria de Rijke BENDERS, J.G.J.M. / GRAAFF, H. DE 137
Muntmelange: Deventer 1698 over … 1698 VALK, H.J.L. VAN DER 138
Muntmelange: Dubbele groot vierlander van Karel de Stoute NISSEN, TH.P.J. 283
Muntmelange: Een attractieve valse dukaton POLS, K. VAN DER 176
Muntmelange: Een Gelders zwaargewicht WIS, J.C. VAN DER 91
Muntmelange: Een middeleeuwse munt uit Geertruidenberg BUYSER, F. DE / PELSDONK, J.E.L. 287
Muntmelange: Een nouveauté uit Orange VOÛTE, J.R. 178
Muntmelange: Een onbekende Rotterdamse gildepenning VOÛTE, J.R. 178
Muntmelange: Een quasiklop pijlenbundel WIS, J.C. VAN DER 90
Muntmelange: Een stuiver met een raadsel VAAS, G.L. 179
Muntmelange: Fries muntgereedschap LUIJT, J. 43
Muntmelange: Het raadsel omtrent Albrechts stuiver grotendeels ontraadseld STUURMAN, J.G. 229
Muntmelange: Munten van Lodewijk Napoleon in een veiling uit 1827 VALK, H.J.L. VAN DER 284
Muntmelange: Nederlands, Indisch, vals en hybride NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 286
Muntmelange: Nogmaals de Deventer stempelsnijder PELSDONK, J.E.L. 177
Muntsieraden (in: Grenzen van de numismatiek) UNGER, M. 218
Nederlands, Indisch, vals en hybride (in: Muntmelange) NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN 286
Nederlandse Antillen. Muntmeesterteken vis met ster. Teken van een waarnemer of van een opvolger? LOON, E.J. VAN 24
Noodmunten, Munt slaan uit Sinterklaas. De Amsterdamse – van 1578 BOEGHEIM, L.M.J. 216
Noyons, Jan –, edelsmid. Tentoonstelling en hommage LUIJT, J. 270
NUMIS, Muntvondsten registratiesysteem van het Geldmuseum: mijlpaal van 100.000 noteringen gepasseerd (in: Ander nieuws) 294
Numismatische kringen. Contactdag kringbesturen te Amersfoort op 25 maart 2006 142
Numismatische kringen. Websites 292
Numismatische publicaties in de 17de eeuw (in: Grenzen van de numismatiek) MEER, G. VAN DER 160
NVMH (Nederlandse Vereniging van Munthandelaren), Ledenlijst – per oktober 2005 48
NVMH (Nederlandse Vereniging van Munthandelaren), Ledenlijst – per september 2006 239
Ondergrenzen aan de penning NIJLAND, L. 71
Orange, Een nouveauté uit – (in: Muntmelange) VOÛTE, J.R. 178
Oude kerk Amsterdam, 700 jaar inwijding –. Notities bij een penning door Taeke Friso de Jong KONING, A.J. DE 251
Papiergeldverzamelaars, Nederlandse Vereniging van –. Beurs te Rotterdam op 9 september 2006 (Aankondiging) 190
Papiergeldverzamelaars, Nederlandse Vereniging van Jubileum (Aankondiging) 294
Penning, Mijn favoriete – II, Karper van Henk van Bommel HEIJNINGEN, L. VAN 114
Penning Presentation of New Collar to the Lord Mayor of Dublin (1698) door James Roettiers (in: Bij de voorplaat) 50
Penningen: Toon mij uw collectie … Bespiegelingen van een collectioneur VORST, H. VAN DER 242
Penningkunst, 'Persoonlijke –'. De roep om vertaalkracht bij de toeschouwer NIJLAND, L. 245

Penningmaker, Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een – POSTMA, K. 10
Penningmakers, Berusting bij –. Een onderschat verschijnsel NIJLAND, L. 170
Penningnieuws met werk van Wilma den Blanken LUIJT, J. 172
Penningnieuws met werk van Albert Boot BOGAERS, H.G.C.J. 41
Penningnieuws met werk van Corrie van Dijkhuizen BOGAERS, H.G.C.J. 89
Penningnieuws met werk van Maja Houtman BOGAERS, H.G.C.J. 88
Penningnieuws met werk van Marina van der Kooi BOGAERS, H.G.C.J. 42
Penningnieuws met werk van Egied Simons LUIJT, J. 228
Penningnieuws met werk van Theo van de Vathorst VORST, H. VAN DER 285
Penningnieuws met werk van Frans en Truus van der Veld LUIJT, J. 172
Penningnieuws met werk van Linda Verkaaik VORST, H. VAN DER 286
Penningproject, Thema 'conflict/oplossing'. – Schoonhoven 2006 MIERAS, M. 261
Picasso, Pablo – 80 jaar (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 37
Pijlenbundel, Een quasiklop – (in: Muntmelange) WIS, J.C. VAN DER 90
Portretpenningen, Vormoplossingen bij –. Nekbeëindigingen met hulpmiddelen NIJLAND, L. 163
Portretpenningen, Vormoplossingen bij –. Nekbeëindigingen zonder hulpmiddelen NIJLAND, L. 118
Prijspenning Academisch Model 1879 door J.P. Menger en Van der Kellen (in: Bij de voorplaat) 2
Prins, Ralph. De experimentele jaarpenning 2006. Een 'noodzaakpenning' van – HELLEGERS, G. 202
Prins, Ralph. Jaarpenning 2006 Vrede B Vrijheid (in: Bij de voorplaat) LUIJT, J. 194
Prins, Ralph. Technische indrukken naar aanleiding van de penning van –.
Een verslag van de graveurmodelleur GRUNT, P. DE 205
Proefstukken gemaakt met de Salneuve persen in 1808 VRENG, R. DE 195
Reacties op Christiens brief (m.b.t. de inschrijfpenning 2006) LUIJT, J. 224
Redactioneel: Zwart geld en wit bier LUIJT, J. 2
Redactioneel: Neem nou vroeger LUIJT, J. 50
Redactioneel: Vox populi LUIJT, J. 98
Redactioneel: Een fraai stuk LUIJT, J. 146
Redactioneel: Verkreukeld LUIJT, J. 194
Redactioneel: Klinkende munt LUIJT, J. 242
Rees, Els van –, Ameland (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 225
Rembrandt en de penningkunst KONING, A.J. DE 124
Reniers, Catalogus van penningen door Jos – KONING, A.J. DE 107
Reniers, Een variant door Jos – (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 167
Ruimte verbeeld(t). Het thema architectuur en communicatie VERSTEEGH, J. 134
Rijwielbelastingplaatjes. Nieuw boekje over dit onderwerp (in: Ander nieuws) 294
Salneuve, Proefstukken gemaakt met de – persen in 1808 VRENG, R. DE 195
Schoenmaker blijf ... Kritische notities bij de jaarpenning 2006 Vrede – Vrijheid KONING, A.J. DE 207
Searle, Ronald –, 'José Guadalupe Posada' (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 84
Sinterklaas, Munt slaan uit –. De Amsterdamse noodmunten van 1578 BOEGHEIM, L.M.J. 216
Steenbergen, Niel –, Geboorte Maud van Dooren (in: Karel en de penningkunst) SOUDIJN, K.A. 132
Stempelsnijder, De vergissingen van een – II WIS, J.C. VAN DER 68
Stempelsnijder, Nogmaals de Deventer – (in: Muntmelange) PELSDONK, J.E.L. 177
Stichting Geschiedenis van de Overheidsfinanciën, Bijeenkomst te Rotterdam op 23 mei 2006 (Aankondiging) 142
Studiekring, Nieuwe – voor numismatiek te Diest (B.) 94
Stuiver, Een – met een raadsel (in: Muntmelange) VAAS, G.L. 179
Stuiver, Het raadsel omtrent Albrechts – grotendeels ontraadseld (in: Muntmelange) STUURMAN, J.G. 229
Surinaamse, De – dollar. Een nieuwe munt met weinig aandacht LOON, E.J. VAN 115
Symposium Mittelalterliche Numismatik (aankondiging) 295
Technische indrukken naar aanleiding van de penning van Ralph Prins. Een verslag van de graveur modelleur GRUNT, P. DE 205
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Gesjacher rond de macht 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Hedendaags (werk van Mirjam Mieris) 295
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Is het goud dat bliept? 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Mensen, stad en water 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Nederlandse Rijwielbelastingmerk 95
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Over the Edge 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Overijssel en Gelre 95
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Penningmakers in het Vijfde Seizoen te Callantsoog 190
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Piet Esser 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Road to Byzantium 143
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Ruimte verbeeld(t) 95
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Schijndel in de Gouden Eeuw 237
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Von feinem Silber 190
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Wielercomité Surhuisterveen 190

Tentoonstelling, eerste aankondiging: Zilver in Antwerpen 295
Tetradrachme van Alexander de Grote gesnoeid naar de Ptolemaëïsche standaard VALK, H.J.L. VAN DER 275
The story of my life. Verslag van het VPK penningsymposium (op 5 november 2005) POSTMA, K. 6
Thema 'conflict/oplossing'. Penningproject Schoonhoven 2006 MIERAS, M. 261
Tiel, Van – naar Deventer ... en weer terug. Een overslag uit de elfde eeuw HERWIJNEN, A. VAN 212
Trojka, Inschrijfpenning VPK 2006 door Carla Klein KONING, A.J. DE 51
Utrecht, Gouden Bse varianten. Ontdekkingen in de collecties van het Geldmuseum en het Centraal Museum LOON, E.J. VAN 257
Valsemunter, Een soldaat van Oranje als – terechtgesteld. Een verhaal uit de donkerste jaren van de Republiek BOEGHEIM, L.M.J. 33
Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete, 'Dag der antieke numismatiek' te Münster op 11 november 2006 (Aankondiging) 236
Vereniging voor Penningkunst, Jaarverslag 2005 (met o.a. een verslag van de 80ste Algemene Ledenvergadering te Nijmegen op 21 mei 2005) KEMPERKOEL, M. 184
Vereniging voor Penningkunst in Scheveningen, Verslag van de 81ste Algemene Ledenvergadering KEMPERKOEL, M. / POSTMA, K. 233
Verenigingsnieuws, Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt en Penningkunde 45, 94, 141, 189, 292
Verenigingsnieuws, Vereniging voor Penningkunst 45, 93, 141, 189, 292
Vergissingen, De – van een stempelsnijder II WIS, J.C. VAN DER 68
Verzamelen, Een visie op eclectisch –. (in: Grenzen van de numismatiek) ENTERS, J.C. 28
Vormoplossingen bij portretpenningen. Nekbeëindigingen met hulpmiddelen NIJLAND, L. 163
Vormoplossingen bij portretpenningen. Nekbeëindigingen zonder hulpmiddelen NIJLAND, L. 118
Vorstelijk, Een – portret. Notities bij Jos Reniers' penning van Greet Kemper KONING, A.J. DE 103
Voûte, J.R. (1925-2006) 141
Websites Numismatische kringen 292
Websites penningkunst (in: Ander nieuws) 294
Willem de Zwijger en zijn numismatisch nakroost. Over een rijksdaalder van Hanau Münzenberg uit 1623 VOÛTE, J.R. 31
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een kunsthistoricus POSTMA, K. 20
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een penningmaker POSTMA, K. 10
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een verzamelaar POSTMA, K. 16
Zilver in Antwerpen, Colloquium op 15 november 2006 (Aankondiging) 237
Zilver, Van – en zilveren munten. Tentoonstelling in Keulen BOEGHEIM, L.M.J. 156
Zilverdag, Nationale – te Schoonhoven op 5 juni 2006 (Aankondiging) 142
Zilvermerken (in: Grenzen van de numismatiek) LUIJT, J. 65

Op auteur

BENDERS, J.G.J.M. / GRAAFF, H. DE
De Hollandse penning van Maria de Rijke (in: Muntmelange) 137
BENDERS, J.G.J.M. / KOPPEL, P. VAN DE
De braspenning van Frederik van Blankenheim 99
BENDERS, J.G.J.M. / NISSEN, TH.P.J.
Meester Jan van Landaes en de fijne groot 154
BOEGHEIM, L.M.J.
Een soldaat van Oranje als valsemunter terechtgesteld. Een verhaal uit de donkerste jaren van de Republiek 33
Van zilver en zilveren munten. Tentoonstelling in Keulen 156
Munt slaan uit Sinterklaas. De Amsterdamse noodmunten van 1578 216
BOGAERS, H.G.C.J.
Penningnieuws met werk van Albert Boot 41
Penningnieuws met werk van Marina van der Kooi 42
Penningnieuws met werk van Maja Houtman 88
Penningnieuws met werk van Corrie van Dijkhuizen 89
BUYSER, F. DE / PELSDONK, J.E.L.
Een middeleeuwse munt uit Geertruidenberg 287
ENTERS, J.C.
Een visie op eclectisch verzamelen (in: Grenzen van de numismatiek) 28
GRAAF, C. DE
Philip Grierson 1910 2006. Groot numismaat en bijzonder mens 69
GRUNT, P. DE
Technische indrukken naar aanleiding van de penning van Ralph Prins. Een verslag van de graveur modelleur 205

HEIJNINGEN, L. VAN
Mijn favoriete penning II, Karper van Henk van Bommel 114
HELLEGERS, G.
De experimentele jaarpenning 2006. Een 'noodzaakpenning' van Ralph Prins 202
HERWIJNEN, A. VAN
Van Tiel naar Deventer ... en weer terug. Een overslag uit de elfde eeuw 212
JONGES, A. / ZILVERBERG, M.
Miss World uit de Oudheid. Arethousa op de dekadrachme van Euainetos 267
JÜNGEN, F.J.
Eurodiffusie. De verspreiding van muntgeld door de eurozone 3
KEMPERKOEL, M.
Vereniging voor Penningkunst, Jaarverslag 2005 (met o.a. een verslag van de 80ste Algemene Ledenvergadering te Nijmegen op 21 mei 2005) 184
KEMPERKOEL, M. / POSTMA, K.
Vereniging voor Penningkunst in Scheveningen, Verslag van de 81ste Algemene Ledenvergadering 233
KONING, A.J. DE
Carla Klein en haar penningkunst. Notities naar aanleiding van de prijswinnende VPK inschrijfpenning 2006 'Trojka' 51
Catalogus van penningen door Carla Klein 58
Een vorstelijk portret. Notities bij Jos Reniers' penning van Greet Kemper 103
Catalogus van penningen door Jos Reniers 107
Rembrandt en de penningkunst 124
Schoenmaker blijf ... Kritische notities bij de jaarpenning 2006 Vrede - Vrijheid 207
700 jaar inwijding Oude kerk Amsterdam. Notities bij een penning door Taeke Friso de Jong 251
LOON, E.J. VAN
Muntmeesterteken vis met ster. Teken van een waarnemer of van een opvolger? 24
De Surinaamse dollar. Een nieuwe munt met weinig aandacht 115
Gouden Utrechtse varianten. Ontdekkingen in de collecties van het Geldmuseum en het Centraal Museum 257
LUIJT, J.
Redactioneel: Zwart geld en wit bier 2
Fries muntgereedschap (in: Muntmelange) 43
Redactioneel: Neem nou vroeger 50
Zilvermerken (in: Grenzen van de numismatiek) 65
Redactioneel: Vox populi 98
Euromunten 122
Hedi Bogaers (15 maart 1956 - 5 april 2006) 136
Redactioneel: Een fraai stuk 146
Penningnieuws met werk van Wilma den Blanken 172
Penningnieuws met werk van Frans en Truus van der Veld 172
Jaarpenning 2006 Vrede B Vrijheid van Ralph Prins (in: Bij de voorplaat) 194
Redactioneel: Verkreukeld 194
Reacties op Christiens brief 224
Penningnieuws met werk van Egied Simons 228
Redactioneel: Klinkende munt 242
Grenzen van de numismatiek. Einde van een rubriek 256
Jan Noyons, edelsmid. Tentoonstelling en hommage 270
Lintjesregen in Lelystad. Drie numismaten onderscheiden als Ridder in de Orde van Oranje Nassau 278
MEER, G. VAN DER
Penningen met chronologische lijsten van vorsten, geleerden en geestelijken door Nicolas Chevalier 75
Numismatische publicaties in de 17de eeuw (in: Grenzen van de numismatiek) 160
MEER MOHR, J. VAN DER
De Jaarbeurspenningen (met catalogus) 147
MIERAS, M.
Thema 'conflict/oplossing'. Penningproject Schoonhoven 2006 261
NIEUWENHOF, W.P.C. VAN DEN
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (V) 39
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VI) 86
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VII) 130
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (VIII) 169
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (IX) 227
Bijdragen aan de numismatiek van Gronsveld (X, slot) 279

Nederlands, Indisch, vals en hybride (in: Muntmelange) 286
NIJLAND, C.
Mijn mening over de inschrijfpenning 2006 166
NIJLAND, L.
Ondergrenzen aan de penning 71
Vormoplossingen bij portretpenningen. Nekbeëindigingen zonder hulpmiddelen 118
Vormoplossingen bij portretpenningen. Nekbeëindigingen met hulpmiddelen 163
Berusting bij penningmakers. Een onderschat verschijnsel 170
'Persoonlijke penningkunst'. De roep om vertaalkracht bij de toeschouwer 265
Over komma's (zie het artikel door Karel Soudijn op pag. 132) 277
NISSEN, TH.P.J.
Dubbele groot vierlander van Karel de Stoute (in: Muntmelange) 285
PELSDONK, J.F.L.
Nogmaals de Deventer stempelsnijder (in: Muntmelange) 177
POL, A.
Berichten uit het Geldmuseum. 'Problemen met geld' is van alle tijden 222
POLS, K. VAN DER
Een attractieve valse dukaton (in: Muntmelange) 176
POSTMA, K.
The story of my life. Verslag van het VPK penningsymposium (op 5 november 2005) 6
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een penningmaker 10
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een verzamelaar 16
Zijn er grenzen aan de penning? De visie van een kunsthistoricus 20
Nogmaals 'Zijn er grenzen aan de penning?' 266
PURMER, D.M.
Het genootschap in Venlo, 22 april 2006. Verslag van de voorjaarsbijeenkomst 234
SCHOLLAARDT, C.
Afdeling Collecties & Onderzoek. Berichten uit het Geldmuseum 221
SENDERS, T.
Jubileumpenning Rotaryclub 's Hertogenbosch Oost. Een penning door Pier van Leest 128
SOUDIJN, K.A.
Pablo Picasso 80 jaar (in: Karel en de penningkunst) 37
Ronald Searle, 'José Guadalupe Posada' (in: Karel en de penningkunst) 84
Niel Steenbergen, Geboorte Maud van Dooren (in: Karel en de penningkunst) 132
Een variant door Jos Reniers (in: Karel en de penningkunst) 167
Els van Rees, Ameland (in: Karel en de penningkunst) 225
Dana Krinsky, 'Walking' (in: Karel en de penningkunst) 273
STUURMAN, J.G.
Het raadsel omtrent Albrechts stuiver grotendeels ontraadseld (in: Muntmelange) 229
TILANUS, L.
Twee nieuwe penningen van Guus Hellegers 157
UNGER, M.
Muntsieraden (in: Grenzen van de numismatiek) 218
VAAS, G.L.
Een stuiver met een raadsel (in: Muntmelange) 179
VALK, H.J.L. VAN DER
Deventer 1698 over ... 1698 (in: Muntmelange) 138
Aangepast aan de standaard. Een gesnoeide Tetradrachme van Alexander de Grote 275
Munten van Lodewijk Napoleon in een veiling uit 1827 284
VERSTEEGH, J.
Ruimte verbeeld(t). Het thema architectuur en communicatie 134
VOIGTMANN, C.M.P.
Berichten uit het Geldmmuseum. Portretten van Johan George Holtzhey en Engelina Hofham, 1784 263
VORST, H. VAN DER
Toon mij uw collectie ... Bespiegelingen van een collectioneur 242
Penningnieuws met werk van Theo van de Vathorst 281
Penningnieuws met werk van Linda Verkaaik 282
VOÛTE, J.R.
Willem de Zwijger en zijn numismatisch nakroost. Over een rijksdaalder van Hanau Münzenberg uit 1623 31
Een nouveauté uit Orange (in: Muntmelange) 178
Een onbekende Rotterdamse gildepenning (in: Muntmelange) 178
VRENG, R. DE
Proefstukken gemaakt met de Salneuve persen in 1808 195
WIS, J.C. VAN DER

De vergissingen van een stempelsnijder II 68
Een quasiklop pijlenbundel (in: Muntmelange) 90
Een Gelders zwaargewicht (in: Muntmelange) 91
Door lichtvoetige flabben achtervolgd 125
Vroege Nederlandse drieguldens. Weinig spectaculaire munten? 247
ZONDER AUTEUR
Prijspenning Academisch Model uit 1879 door J.P. Menger en Van der Kellen (in: Bij de voorplaat) 2
Carla Klein en Pier van Leest in de prijzen (Seixal) 23
Verenigingsnieuws van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt en Penningkunde 45, 94, 141, 189, 292
Verenigingsnieuws van de Vereniging voor Penningkunst 45, 93, 141, 189, 292
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Gesjacher rond de macht 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Is het goud dat bliept? 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Mensen, stad en water 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Over the edge 46
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Piet Esser 46
Ledenlijst NVMH per oktober 2005 48
Penning Presentation of New Collar to the Lord Mayor of Dublin (1698) door James Roettiers (in: Bij de voorplaat) 50
Nieuwe studiekring voor numismatiek te Diest (B.) 94
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Nederlandse Rijwielbelastingmerk 95
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Overijssel en Gelre 95
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Ruimte verbeeld(t) 95
Geboortepenning Emma (2004) door Pier van Leest (in: Bij de voorplaat) 98
Nationale zilverdag te Schoonhoven op 5 juni 2006 (Aankondiging) 142
Numismatische kringen. Contactdag kringvoorzitters te Amersfoort op 25 maart 2006 142
Stichting Geschiedenis van de Overheidsfinanciën, Bijeenkomst te Rotterdam op 23 mei 2006 (Aankondiging) 142
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Road to Byzantium 143
Erepenning voor de Franse vice admiraal P.A. de Suffren (1784) door J.H. Schepp (in: Bij de voorplaat) 146
Papiergeldverzamelaars, Nederlandse Vereniging van B. Beurs te Rotterdam op 9 september 2006 (Aankondiging) 190
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Penningmakers in het Vijfde Seizoen te Callantsoog 190
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Von feinem Silber 190
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Wielercomité Surhuisterveen 190
FIDEM, Bijeenkomst te Budapest in september 2006 (Aankondiging) 236
FIDEM, Congres in Colorado Springs in september 2007 (Aankondiging) 236
Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete, 'Dag der antieke numismatiek' te Münster op 11 november 2006 (Aankondiging) 236
Tentoonstelling, eerste aankondiging: Schijndel in de Gouden Eeuw 237
Zilver in Antwerpen, Colloquium op 15 november 2006 (Aankondiging) 237
Ledenlijst NVMH per september 2006 239

Boekbesprekingen

BOELEMA, IDA / FEICO HOEKSTRA Carel Kneulman (A.J. de Koning) 182
DIJK, MATTE VAN / JAN TEEUWISSE Cor Hund, Monografieën van het Sculptuur Instituut, deel 1 (A.J. de Koning) 181
KAPPELHOF, TON Dukaten, daalders en duiten, een geschiedenis van geld (J. Luijt / Th.P.J. Nissen) 231
PICK, E. Münzen, Mächte und Mäzene, 2000 Jahre Geld in Stadt und Kurstaat Mainz (E.J.A. van Beek) 289
TILANUS, LOUK / JAN TEEUWISSE / LIEN HEYTING / JOKE HORDE V.P.S. Esser, Monografieën van het Sculptuur Instituut, deel 2 (A.J. de Koning) 180
VOIGTMANN, C.M.P. / STEYN, G.H. Over the Edge, penningkunst in de 21e eeuw (A.J. de Koning) 139

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Frans Bekersstraat 1a, 5504 JA Veldhoven
Tel. 040 - 2123455 – Fax 040 - 2110845
E-mail: numis@kareldegeus.nl
Website: www.kareldegeus.nl

Voor inkoop-verkoop-veilingen-taxaties-opdrachten-adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van
al uw munten en bankbiljetten

Overweegt u thans uw verzameling, of een gedeelte hiervan te verkopen? Nu, of op de wat langere termijn, is het goed om hierover eens met ons van gedachte te wisselen. Maak vrijblijvend een afspraak.

Karel de Geus Muntveilingen B.V.
Tel. 040 - 2123455

Van der Dussen Numismatic Books
Tel. 043 - 3215119, website: www.vanderdussen.com

n
v
m
h

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1595. LAEVINUS TORRENTINUS.(Lieven Vandenbeeke)

Vz. Borstbeeld in bisschopsgewaad naar rechts, omschrift:
LÆVINVS . TORRENTIVS.EPVS.ANTVERP, in de afsnede ÆT LXXI.
Kz. Christus die een jonge man leidt op het pad van de geboden.
Omschrift: DEVM SEQVERE. In de afsnede 1595.
Smolderen E15; v.L.457.2; zilver verguld, 11.31 gram, 35 mm.

Lieven Vandenbeeke (1524-1595) bisschop van Antwerpen en aartsbisschop van Mechelen.

POSTBUS 5803 - 3290 AC STRIJEN
TEL: (078) 674 77 12 - FAX: (078) 674 44 24

info@verschoor.com
http://www.verschoor.com

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

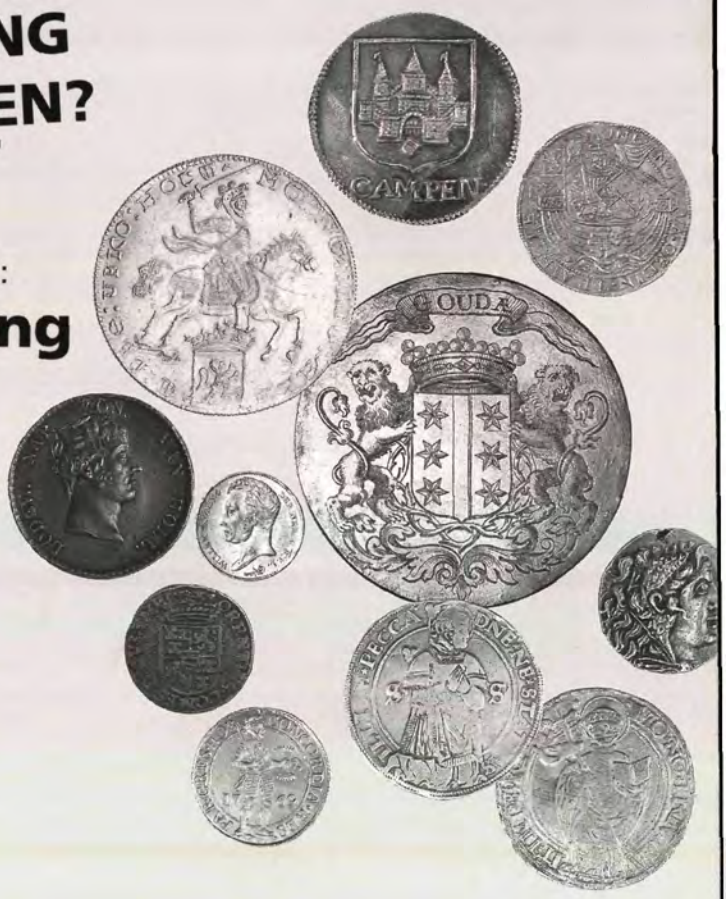

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. 0294 - 43 30 55

NEDERLANDSCHE MUNTEN VEILING

De Nederlandsche Muntenveiling
Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp
Gediplomeerd veilinghouder en taxateur

Internet:
www.nmv.nl